

URBANITAS

IV

MUZEUL
MUNICIPIULUI
BUCUREȘTI

URBANITAS

Revistă de studii urbane integrate

Journal of Integrated Urban Studies

Publicată de Muzeul Municipiului București

Published by the Bucharest Municipality Museum

IV – 2023

Comitetul de redacție/ *Editorial Board*

Vasile Opreș – redactor șef/ *editor in chief*

Maria-Camelia Ene – redactor/ *editor*

Grina-Mihaela Rafailă – redactor/ *editor*

Consiliul științific/ *Scientific Board*

Adrian Majuru (Președinte / *Chair*), Sorin Antohi, Dan Pîrvulescu,
Octavian Buda, Liviu Chelcea, Gregory Claeys, Cătălin D. Constantin,
Armin Heinen, Augustin Ioan, Gail Kligman, Victor Neumann,
Maria Todorova, Balázs Trencsényi, Stefan Troebst, Marius Turda, Ka-
therine Verdery

Corectura/ *Proofreading*: Eliana Radu

Layout: Ștefan Csampai

Coperta/ *cover*: Vasile Opreș

**Primăria
Capitalei**

Proiect organizat de
Primăria Municipiului București
prin Muzeul Municipiului București.

ISSN 2734 – 7702 ISSN-L 2734 – 7702

URBANITAS

REVISTĂ DE STUDII URBANE INTEGRATE

NR. 4 • 2 0 2 3

CUPRINS / CONTENTS

I. ORAȘUL / THE CITY

Sorin-Mihai Constantinescu, <i>Unele implicații predictibile ale politicii urbane a României asupra elementelor de bază ale socialului intangibil / Some Predictable Implications of Romania's Urban Policy on the Basic Elements of Intangible Social</i>	9
Alexandra-Andreea Rusu, <i>Schimbarea moravurilor și prostituția în Bucureștiul secolului al XIX-lea / Changing morals and prostitution in the 19th century Bucharest</i>	27
Ana-Alexandra Uță, <i>Emigrarea populației evreiești în Statele Unite în perioada 1933-1941 / Immigration of the Jewish population to the United States in the period 1933-1941</i>	40

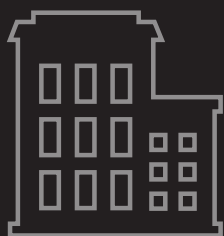
II. PATRIMONIUL / THE HERITAGE

Grina-Mihaela Rafailă, <i>Câteva case boierești din București (secolele XVIII-XIX) / Some noble houses in Bucharest (18th-19th centuries)</i>	53
Gabriel-Stelian Constantin, <i>Despre târguri, oboare și piețe din Bucureștii de odinioară / About fairs, livestock markets and markets in the old Bucharest</i>	64
Delia Bran, <i>Procesul de înființare al unei instituții aproape centenare: Muzeul Municipiului București / The founding process of an almost hundred-year-old institution: the Bucharest Municipality Museum</i>	76
Cezar-Petre Buiumaci, <i>Despre monumentul din București a lui Pavel Kiseleff / About the monument in Bucharest of Pavel Kiseleff</i>	90

III. DOSAR TEMATIC: TRANSFORMĂRI URBANE / THEMATIC FILE: URBAN TRANSFORMATIONS

Maria-Camelia Ene, <i>Costumul bucureștean și transformările urbane în secolul al XIX-lea / Bucharest costume and urban transformations in the 19th century</i>	111
Raluca Tătar, <i>Spitalul ca obiect cultural și loc al memoriei. Devenirea vechilor așezăminte medicale bucureștene / The hospital as cultural object and place of memory. The shifting of the old medical facilities from Bucharest</i>	136
Mihaela-Diana Sprînceană, Irene-Eugenia Davidescu, Bogdan-Ovidiu Popescu, <i>Evoluția Clinicii de Neurologie „Gheorghe Marinescu” din cadrul Spitalului Clinic Colentina / The evolution of the „Gheorghe Marinescu” Neurology Clinic within the Colentina Clinical Hospital</i>	144
Anca-Aurelia Tudorancea, <i>Elite comerciale evreiești de pe strada Lipscani / Jewish commercial elites on Lipscani street</i>	157

Magdalena Chitiță, <i>Case bucureștene în arta plastică românească din secolul al XIX-lea și început de secol XX. Selecții din colecția Artă Plastică-Pictură a Muzeului Municipiului București / Bucharest houses in Romanian fine art from the 19th century and the beginning of the 20th century. Selections from the Plastic Art-Painting Collection of The Bucharest Municipality Museum</i>	172
Mădălina Manolache, <i>Rüfferii. Destinul unei familii în Bucureștiul secolului 20 / The Rüffers. The fate of a family in the 20th century Bucharest</i>	184
Nicoleta Bădilă, <i>Repere în portretistica oficială comunistă: Dej, Ceaușescu și Omul Nou / Highlights in official communist portraiture: Dej, Ceaușescu and the New Man</i>	196
Abrevieri / <i>Abbreviations</i>	208
Norme pentru autori / <i>Guides for authors</i>	210

O R A Ş U L

UNELE IMPLICAȚII PREDICTIBILE ALE POLITICII URBANE A ROMÂNIEI ASUPRA ELEMENTELOR DE BAZĂ ALE SOCIALULUI INTANGIBIL

Sorin-Mihai CONSTANTINESCU¹

Cuvinte-cheie: politică urbană; impact social intangibil; urbanizare globală; valori urbane; mentalitate urbană; imaginar urban.

Keywords: urban policy; intangible social impact; global urbanization; urban values; urban mentality; urban imaginary.

Rezumat: Conform estimărilor experților O.N.U., 51% din populația lumii locuiește în prezent în zone urbane, iar până în 2050 două treimi din populația globală va fi urbană. Această prognoză este însoțită de viziuni distopice și conspiraționiste, dar și de analize serioase, bazate atât pe statistici, cât și pe anticipări. Astfel, în ciuda problemelor enorme ridicate de urbanizarea globală, specialiștii susțin că există încă soluții de supraviețuire și chiar de îmbunătățire a condițiilor de viață în orașele viitorului. Pentru că sintezele la zi ale acestor soluții se regăsesc la nivelul documentelor cadru elaborate de Uniunea Europeană, România a transpus respectivele documente în politica sa urbană, adoptată prin lege la sfârșitul anului 2022, care va ghida evoluția generală a orașelor noastre. Având în vedere că implicațiile majore ale implementării politicilor publice sunt analizate, de regulă, pe coordonate economice și sociale, cât mai concrete și mai ușor de exprimat în costuri și beneficii, în acest articol vom aborda câteva aspecte legate de anticiparea implicațiilor politicii urbane a României asupra elementelor definitorii pentru planul social intangibil: valorile urbane, mentalitatea urbană și imaginarul urban.

Abstract: According to U.N. expert estimates, 51% of the world's population currently lives in urban areas, and by 2050 two thirds of the global population will be urban. This forecast is accompanied by dystopian and conspiratorial visions but also by serious analyses, based on both statistics and anticipations. Thus, despite the enormous problems raised by global urbanization, specialists argue that there are still solutions to survive and even improve living conditions in the cities of the future. Because up-to-date summaries of these solutions can be found in the framework documents developed by the European Union, Romania has transposed those documents into its urban policy, adopted by law at the end of 2022, which will guide the general development of our cities. Considering that the major implications of public policies implementation are usually analyzed on economic and social coordinates, as clear and easier to express in costs and benefits as possible, this paper will

1. Cercetător independent, email: sorinnconn@yahoo.com

address some aspects related to anticipating the implications of Romania's urban policy on the defining elements for the intangible social plan: urban values, urban mentality and the urban imaginary.

Introducere

Problemele globale ale viitorului omenirii – între care creșterea urbană, alături de schimbările climatice, reprezintă priorități absolute – necesită o abordare holistică și, evident, o cercetare multi și inter-disciplinară. Plecând de la premisa că orașele de care avem cu adevărat nevoie pot fi cu totul altceva decât capcane în calea civilizației puse de însăși evoluția omenirii și că sensul acesteia este spre regenerare și nu spre distrugere, vom investiga tendințele pozitive (utopice chiar în unele aspecte) de transformare a orașelor din perspectiva politicilor Uniunii Europene, având în vedere că aceste politici s-au impus nu doar prin optimism, ci și prin argumente consistente.

Realitatea sociologică românească, arată că, odată cu aderarea la U.E., am trecut la crearea unor instituții sociale bazate pe valorile autonomiei individuale și a descentralizării, în opoziție cu profilul nostru psihocultural mai vechi, colectivist și cu o putere socială concentrată. Această discrepanță a devenit o frână în integrarea rapidă a țării în mediul occidental (David, 2023). Adevărul este că orașele din România nu au pus accent pe dezvoltarea unei individualități marcante, care să le oblige la găsirea unor soluții originale de transformare în contextul globalizării. Din acest punct de vedere, în mod paradoxal, orașele noastre au avantajul de a nu fi nevoite să cheltuiască prea mult pentru a corecta neajunsurile modernizării și a suprapopulării. Astfel, capacitatea de refacere a urbanului pentru ca orașele să poată asigura în continuare un standard ridicat al calității vieții – pe care o problematizează urbanizarea planetară – este abordată de cercetătorii români cu mai multă relaxare decât de către cei aflați pe poziții de luptă pe viață și pe moarte cu creșterea demografică necontrolată a orașelor.

Domeniul complex și fascinant al transformării urbane a dus la rezultate de cercetare consistente, care integrează perspectivele mai multor discipline preocupate de necesitatea schimbării radicale a sistemelor urbane. Pe baza acestor rezultate s-au putut evidenția mai multe tendințe de dezvoltare ale orașelor pe viitor, pe care le regăsim, desigur, în documentele programatice ale strategiei U.E. privind urbanizarea, documente preluate la nivelul *Strategiei Naționale de Dezvoltare Urbană Integrată pentru Orașe Reziliente, Verzi, Incluzive și Competitive 2022-2035 – Politica Urbană a României* (S.N.D.U.), care reprezintă politica urbană asumată de România (S.N.D.U., 2021).

Înainte de a sublinia elementele cele mai importante ale S.N.D.U. din perspectiva impactului lor asupra valorilor urbane, mentalității urbane și a imaginarului urban, pentru că aceste elemente sunt definitorii pentru cadrul social imaterial, vom prezenta conceptul de urbanizare globală care, în mod categoric, are potențialul de a influența aplicarea tuturor politicilor urbane în plan zonal și local. După evidențierea problemelor cruciale ridicate de urbanizarea globală și răspunsurile la acestea, prezente în principal

în tendințele de transformare ale orașelor viitorului și prezentarea modului în care aceste tendințe au fost transpuse în documentele care stau la baza politicii noastre urbane, considerăm că putem identifica mai ușor impactul S.N.D.U. asupra tripticului nostru desprins din socialul intangibil. Prognozele rezultate vor constitui concluziile prezentei analize care, în mod evident, nu reprezintă certitudini, ci doar propuneri de aprofundare a temei discutate prin lărgirea sferei cercetării.

Având în vedere că un material de prognoză nu se poate apropia de calitatea cerută pentru un studiu privind consecințele sociale și culturale rezultate din intersectarea zonei deciziei politice cu cea a elementelor intangibile ale socialului (cele ce aparțin totodată sferei culturii urbane) și ținând cont de necesitatea simplificării acestui mecanism complex, am optat pentru o metodă de lucru care aparține sintezei ordonatoare. De asemenea, documentele de politică urbană au fost analizate contextualizat iar premisele de lucru au fost construite astfel încât acestea, împreună cu concluziile rezultate, să dea relevanță articolului și să constituie un tot unitar. Totodată, pentru că tema cercetată este de natură interdisciplinară și pentru că depășește cadrul obișnuit al analizelor de impact, am optat pentru abordarea problematizantă și culturologică, deși acestea pot fi considerate ușor speculative. Acest subiect se pretează a fi continuat prin dezbateri în care perspectivele avansate aici să li se alăture și cele, esențiale, ale arhitecților, istoricilor, economiștilor, antropologilor, sociologilor, geografilor ș.a., astfel încât discuția să capete mai multă consistență.

Problemele create de urbanizarea globală

Populația globală este distribuită într-o gamă largă de așezări, care formează un continuum urban-rural, variind de la sate cu câteva sute de locuitori până la mega-orașe de peste 10 milioane de locuitori, continuum care cunoaște praguri diferite pentru a distinge urbanul de rural. Aceste praguri variază de la 200 de locuitori în Danemarca la 100.000 în China. De aceea trebuie ținut cont de faptul că definițiile urbanizării diferă pe plan global. Definițiile naționale au avantajul că pot fi adaptate circumstanțelor specifice ale țării respective și mediului ei politic. Însă, pentru că definițiile naționale nu pot fi aplicate cu ușurință în altă țară, este necesară o definiție globală a urbanizării (O.C.D.E., 2020).

Urbanizarea la scară globală se bazează, în principal, pe convingerea populației că orașul este cu mult mai ofertant în privința oportunităților de muncă și de viață în comparație cu zonele rurale și pe faptul că proiectele majore de dezvoltare se concentrează cu mult mai mult pe orașe. Această tendință este evidentă atât în țările dezvoltate, cât și în țările în curs de dezvoltare, acolo unde guvernele își direcționează resursele către municipalitățile din zona marilor aglomerări urbane, ceea ce, desigur, încurajează urbanizarea. Dintre problemele aduse de urbanizarea globală, specialiștii consideră că cele mai grave sunt generate de suprapopularea creată de avalanșa de oameni care își leagă speranțele într-o viață mai bună de spațiul limitat al orașelor. În plus, în orașele supraaglomerate oamenii concurează nu doar pentru locuri de muncă și locuințe bune, dar și pentru resurse limitate, cum ar fi electricitatea,

apa, transportul și locurile de muncă. Din prelucrarea unei sinteze recente a problemelor ridicate de urbanizarea globală (Ghosh, 2023) le evidențiem pe următoarele:

Șomaj

Dacă, din punct de vedere economic, șomajul – de pe urma căruia câștigă antreprenorii – este inerent funcționării capitalismului, din perspectiva urbanizării, acesta demonstrează că oportunitățile de angajare și salariile mai mari pe care le oferă zonele urbane stau în balanță cu faptul că locurile de muncă devin dificil de găsit și de păstrat. Această problemă a fost amplificată de epidemia de Covid-19 care a dus la o creștere a ratei șomajului urban, în special, în rândul tinerilor.

Sărăcie

Odată cu creșterea ratei șomajului crește și nivelul sărăciei iar un număr tot mai mare de oameni se văd constrânși să trăiască sub pragul sărăciei, fără adăpost și cu acces limitat la necesitățile de bază. Se poate constata astfel că urbanizarea provoacă, pe fondul slăbirii sistemului imunitar, diverse boli, inclusiv, psihice și malnutriție. La polul celălalt, urbanizarea globală provoacă obezitate, pentru că, pe de o parte, rămân tot mai puține spații pentru deplasare și, pe de altă parte, din ce în ce mai mulți oameni preferă să lucreze de la distanță. Aceste aspecte conduc la o creștere potențială în greutate din cauza unui dezechilibru între aportul și consumul de calorii.

Ghetoizare

Pentru că în zonele urbane costul vieții este unul ridicat iar prețul cumpărării apartamentelor sau al închirierii lor este foarte ridicat, cei care nu-și permit o locuință salubă se refugiază în zona mahalalelor, acolo unde terenurile nu prezintă interes pentru dezvoltatori. De regulă, în mahalale nu există nici măcar facilități de bază, cum ar fi apă curată și canalizare. Unele dintre aceste așezări sunt ilegale și pot fi înființate chiar lângă gropi de gunoi (de exemplu, comunitatea Pata Rât din Cluj-Napoca), acolo unde există multe alte riscuri pe lângă cel de poluare și salubritate.

Deficit de apă

Creșterea exponențială a populației în zonele urbane face ca apa potabilă să devină o resursă tot mai rară, deoarece pentru a satisface în mod adecvat cerințele mari ale populației, apa este supusă din ce în ce mai mult poluării. Pericolul pentru sănătatea locuitorilor din mediul urban pe care îl reprezintă apa netratată constă în transmiterea unor boli prin consumul de apă și chiar contaminarea acesteia cu deșeuri industriale sau metale grele.

Probleme de transport

Odată cu creșterea populației orașului, tot mai mulți sunt cei care au nevoie să se deplaseze în diverse destinații creând astfel o aglomerație care devine tot mai frustrantă. Numărul total de mașini la nivel planetar este în momentul de față de peste 1 miliard iar numărul lor crește constant în fiecare an, ceea ce face ca problemele legate de poluarea aerului și de siguranța traficului să se agraveze. Problema transportului este legată de cea a poluării, prin faptul că majoritatea oamenilor preferă încă vehiculele personale în detrimentul transportului public, ceea ce agravează situația cu fiecare zi.

Poluare

În ciuda extinderii lor limitate (2% din suprafața planetei), orașele reprezintă „giganți economici”, care generează mai mult de jumătate din P.I.B.-ul global, dar sunt și responsabile pentru mai mult de 70% din emisiile de CO₂ (D’Ettorre, 2017). Aglomerația urbană reduce în mod drastic calitatea aerului, acesta devenind chiar dăunător în unele orașe, și totodată amplifică factorii de stres, cum ar fi zgomotul și blocarea în trafic. Astfel, îmbunătățirea infrastructurii de mediu, de locuit, de transport, sanitară etc. au devenit urgențe pentru nenumărate orașe în care oamenii au ajuns să trăiască în condiții precare (B.M., 2020). Urbanizarea duce la reducerea numărului de copaci și de plante, care absorb dioxidul de carbon și care contribuie totodată la reducerea riscului de inundații, alunecări de teren și alte calamități naturale. De exemplu, lipsa plantelor din orașe duce la o absorbție mai mică a apei de ploaie, ceea ce face ca inundațiile să fie mai rapide și mai violente.

Deșeuri

Urbanizarea a dus la o eliminare necorespunzătoare a gunoiului, acesta devenind, practic, o problemă de sănătate publică. Umplerea ariilor rezervate depozitării gunoiului generează boli care se pot transmite cu ușurință, adesea prin intermediul insectelor și al animalelor care frecventează astfel de zone. De asemenea, depunerea gunoiului în zone rezidențiale generează riscuri multiple pentru sănătate.

Criminalitate

Creșterea indicilor sărăciei și ai ratei șomajului înregistrați în zonele urbane sunt legați de creșterea infracțiunilor, cum ar fi furtul, escrocheria și chiar crima organizată. Astfel, chiar și în cadrul unor orașe cu un nivel de trai ridicat se înregistrează extinderea cartierelor în care administrațiile locale nu pot asigura siguranța celor care le frecventează.

În sumă, putem spune că orașele de astăzi, ca produs al urbanizării globale, impun caracteristicile de bază ale societății globale care ar putea fi caracterizată, inclusiv în România, ca locul în care interesele capitalului actorilor globali se întâlnesc cu cele ale actorilor locali (Vincze et alii, 2023). Pentru că ridică atât de multe probleme, urbanizarea globală a demonstrat limitele gândirii deja consacrate asupra orașului, ceea ce a obligat specialiștii să vină cu soluții inovatoare în privința regândirii spațiului urban și a capacităților sale de a se reface în spirit durabil și rezilient (R.F.S.C., 2020, p. 71).

Urbanizarea planitară reprezintă un concept, desigur, nu singurul, care poate fi pus la baza unor politici care să preia teoria urbană pentru a impulsiona schimbarea orașelor prin implicarea tuturor celor care pot influența mersul lucrurilor. Astfel, triumful capitalismului, căruia nimeni nu mai îndrăznește să-i pună la îndoială supremația, ar putea lăsa loc transformării sociale la care să participe și cei în cauză – subiecți care, de regulă, nu sunt obișnuiți să participe decât pasiv la lumea în care trăiesc (Ruddick et alii, 2017, p. 13). Mai mult, o sinteză a răspunsurilor globale la problema urbanizării este prezentată în Cadrul de referință pentru orașe durabile, document care le grupează pe 5 dimensiuni: spațială, a guvernantei, socială, economică și de mediu (R.F.S.C., 2020).

Trăsăturile orașelor viitorului – perspective

Problemele urbanizării globale au obligat la gândirea unor soluții de rezolvare a lor la scară planetară, pornind de la realitatea care arată că cea mai mare parte a aglomerărilor urbane de pe glob par să nu mai funcționeze. Unii cercetători în domeniu consideră că lupta cu orașul-monstru care ne devorează nu mai poate fi câștigată. Totuși, specialiștii vizionari vor să ne convingă că populațiile urbane supuse traumelor urbanizării galopante încă mai pot spera ca politicienii să ia măsurile radicale necesare pentru ca orașele să redevină locuibile. În așteptarea unor astfel de măsuri salvatoare, din studiile dedicate transformării orașelor în viitor, putem extrage trei direcții principale care caracterizează dezvoltarea orașelor viitorului (Antunes et alii, 2021).

Smart city

Pe măsură ce orașele devin din ce în ce mai populate și resursele din ce în ce mai rare, acestea trebuie să se concentreze pe obținerea unei creșteri inteligente. Din fericire, multe orașe studiază deja cum pot deveni orașe inteligente și durabile prin implementarea unor practici precum economia circulară și mobilitatea inteligentă, contribuind totodată la reducerea amprente de carbon a zonelor urbane. Un oraș inteligent nu este doar un oraș care folosește tehnologie de ultimă oră, ci este un oraș care studiază cu atenție obiceiurile și nevoile cetățenilor săi și încearcă să le satisfacă în mod adecvat (*Smart Cities Accelerator*, 2023). Acest concept valorifică orientarea orașele spre adoptarea cât mai multor procese și operațiuni, care pot fi gestionate online sau automat, pe baza unei platforme unitare la nivelul întregului oraș, urmând logica planificării specifică bazelor de date. În cadrul orașului inteligent se pot crea ecosisteme de inovație digitală, unde sunt încurajate creativitatea și gândirea inovativă, iar talentele sunt atrase prin șansele oferite de a contribui direct la dezvoltarea unor noi modele de potențare a factorului uman prin componente digitale. Astfel de orașe conștientizează importanța confidențialității datelor și se pregătesc să facă față atacurilor cibernetice, deoarece în orașul inteligent datele devin cea mai importantă marfă de care dispun. De asemenea, astfel de orașe trec la o economie circulară și la o producție locală, adoptând modele de consum bazate pe o circulație sănătoasă a resurselor și pe principii de partajare, reutilizare și reciclare, cu accent pe limitarea cantității de deșeuri municipale și pe încurajarea agriculturii urbane. Un oraș inteligent utilizează tehnologia digitală pentru a crea un mediu urban mai sigur, mai sănătos și mai eficient. De asemenea, tehnologia orașului inteligent contribuie la monitorizarea calității aerului și a datelor privind fluxul de trafic, însă alte tehnologii, precum recunoașterea facială, ridică suspiciuni privind intruziunea în viața cetățenilor și colectarea datelor despre comportamentul locuitorilor (Chatham House, 2022).

Rezilient city

Orașul rezilient se caracterizează prin: planificarea verde a spațiilor publice ca centre ale vieții sociale, cu străzi „verzi” și coridoare noi; folosirea inteligenței artificiale pentru a asigura siguranța și securitatea cetățenilor săi, fără a încălca drepturile fundamentale ale omului; participarea cetățenilor pentru ca aceștia să fie conștienți de faptul că este

important să colaboreze la adoptarea unor politici guvernamentale deschise; clădiri și infrastructură regenerate, eficiente și durabile pentru a optimiza consumul de energie și o utilizare și gestionare a utilităților, deșeurilor etc.; servicii și planificare incluzivă în sensul prestării unor servicii destinate tuturor locuitorilor orașelor, fără discriminare și cu asigurarea accesului cu drepturi egale la locuințe, infrastructură, locuri de muncă și alte oportunități; mobilitate inteligentă și durabilă, digitalizată, inteligentă, autonomă și intermodală, cu mai multe spații de mers pe jos și cu bicicleta; comunități de sănătate inteligente, caracterizate prin dezvoltarea unor ecosisteme de îngrijire a sănătății care se concentrează nu numai pe diagnosticarea și tratarea bolilor, ci și pe sprijinirea bunăstării prin profilaxie, valorificând în același timp tehnologiile digitale ș.a. Evident, niciun guvern nu a găsit încă o soluție definitivă pentru a construi un oraș cu adevărat durabil și rezilient, proiectele care au vizat dezvoltarea unor orașe durabile construite de la zero, în China sau în Emiratele Arabe Unite nu s-au materializat. Desigur, toate orașele viitorului trebuie să devină mai eficiente în ceea ce privește consumul de resurse naturale, cum ar fi energia, apa și materialele, reducând în același timp generarea de deșeuri și emisii, pentru că un oraș verde ar trebui să vizeze, în primul rând, îmbunătățirea calității vieții locuitorilor săi (Chatham House, 2022).

15 minute city

Conceptul de *Oraș de 15 minute* aparține planificării urbane și afirmă că serviciile și necesitățile zilnice, cum ar fi munca, cumpărăturile, educația, îngrijirea sănătății și petrecerea timpului liber pot fi absolut toate accesibile în timpul unei plimbări pe jos (sau cu bicicleta) de doar 15 minute. Evident, astfel se elimină dependența de autovehicule și odată cu aceasta, se promovează o viață sănătoasă, capabilă să îmbunătățească bunăstarea și calitatea vieții pentru locuitorii orașului. Abordarea conceptului de oraș de 15 minute este multidisciplinară, pentru că aceasta implică o planificare integrată a tuturor aspectelor urbane și, evident, elaborarea unor politici care să promoveze crearea de spații publice și străzi prietenoase pentru pietoni și dezvoltarea utilizării mixte a spațiilor. Acest concept vizează reducerea navetelor zilnice printr-o schimbare radicală a stilului de viață, în care munca la distanță și implementarea pe scară largă a noilor tehnologii joacă un rol central. Există mai multe modele de aplicare a conceptului de *Oraș de 15 minute*, cum ar fi împărțirea acestuia într-o serie de cartiere mai mici, de 5 minute, care să permită constituirea unor comunități așa-zis complete. Până la punerea sa în practică, cercetătorii folosesc modelul *Orașului de 15 minute* ca instrument de analiză spațială pentru a evalua nivelurile de accesibilitate în cadrul țesăturii urbane, în timp ce teoriile conspirației îl descriu drept un instrument de control guvernamental absolut. Deja la Paris există un plan de decarbonizare a economiei orașului pentru a face din capitala Franței un loc mai sănătos pentru cetățenii săi, prin aplicarea programului *La ville du quart d'heure*. Reducerea emisiilor de carbon se va face acordând prioritate pietonilor și bicicliștilor și descentralizând orașul astfel încât în zonele prioritare să existe un acces facil la locurile de muncă, magazine, școli, clinici, activități culturale etc.

Ideea care se desprinde din aceste tendințe este aceea că orașelor ar trebui să le pese cel mai mult de oameni (Antunes et alii, 2021). Pe de altă parte, comunitățile urbane au nevoie de o încredere sporită în factorii de decizie și liderii orașelor, dar și în cercetătorii care pun la dispoziția celor dintâi instrumentele necesare de valorificare a tehnologiei pentru ca orașele să se poată înscrie pe drumul unei deveniri inteligente, durabile și reziliante. Există și specialiști care susțin că viziunilor noastre asupra viitorului orașelor le lipsește componenta dinamicii sociale, precum și cea a structurilor de putere și că de fapt nu suntem suficient de radicali pentru a întocmi o „istorie a viitorului urban”, care să adune acele idei cu adevărat inovatoare, care pot schimba viitorul urban fără a fi nevoie de resuscitarea fantomelor ideilor anterioare (Dunn, 2000).

Pe de altă parte, plecând de la punerea sub semnul întrebării a separării radicale între urban și rural, dintre ceea ce este în interior și ceea ce este în exterior, sunt grupuri de specialiști care, concentrându-și cercetările asupra dinamicii reconfigurării spațiale a lumii, demontează conceptul tradițional de oraș, înlocuindu-l cu cel de zone fluide, care se află între zonele urbane și peisajul din afara lor și unde are loc un proces permanent de transformări reciproce.

Strategia U.E. privind urbanizarea

Majoritatea provocărilor de dezvoltare urbană – cum ar fi mobilitatea și utilizarea terenurilor, de exemplu – sunt resimțite mai acut în orașe, deși provocările tranziției energetice afectează în mod similar și zonele rurale. Astfel de legături funcționale între zona urbană și împrejurimile sale servesc drept „balamale” între strategiile politice urbane și teritoriale (U.E., 2020). Din punct de vedere administrativ, Europa este formată din tipuri diferite de teritorii, de exemplu: regiuni-capitală, zone metropolitane, orașe mici și medii, zone periurbane, zone rurale, periferii interioare, zone periferice, zonele cele mai nordice, zone slab populate, insule, zone de coastă, zone montane, regiuni ultraperiferice, zone transfrontaliere, macroregiuni, zone cu declin demografic și zone aflate în proces de transformare economică și de tranziție industrială (U.E., 2020).

Studiile care au evidențiat creșterea importanței orașelor europene arată că, pentru fiecare dublare a populației sale, nivelul de productivitate al unui oraș crește cu 2-5% ca urmare a unei mai bune distribuții a forței de muncă, educație, antreprenoriat, răspândire a ideilor etc. Însă, totodată țintele guvernelor naționale de limitare a efectelor schimbărilor climatice printr-o creștere a temperaturii globale cu cel mult 1,5°C cad în sarcina orașelor care, în mare măsură, nu sunt suficient pregătite (Comisia Europeană, 2019, p. 5). Pe de altă parte, se preconizează că nivelul de urbanizare al Europei va ajunge, în 2050, la aprox. 83,7% în timp ce tendințele populației totale din U.E. 27 și Regatul Unit din 1961 până în 2018 arată o scădere a ponderii populației din zonele rurale față de populația totală. Migrația populației către orașe este unul dintre factorii care determină abandonul terenurilor agricole, în timp ce zonele construite vor ajunge la 7% din teritoriul U.E. (C.E., 2019, p. 20). Un prim răspuns la această realitate l-a constituit *Agenda de Dezvoltare*

Durabilă pe anul 2030, adoptată de toate statele membre ale O.N.U., în anul 2015. De asemenea, prin adoptarea *Obiectivelor de dezvoltare durabilă* (O.D.D.) – cu scopul general de eradicare a sărăciei, de protejare a mediului înconjurător la nivel global și de asigurare a prosperității pentru toți – se pune accent pe sfera urbană, la Obiectivul: „Dezvoltarea orașelor și a așezărilor umane pentru ca acestea să fie deschise tuturor, sigure, reziliente și durabile” (B.I.R.D., B.M., 2020, p. 14).

Agenda urbană europeană a U.E.

Denumită și *Pactul de la Amsterdam*, această *Agendă* confirmă responsabilitatea asumată de U.E. față de politicile urbane, recunoscând astfel rolul și importanța orașelor în aplicarea strategiilor comunitare (C.E.U., 2016, p. 7). Agenda urbană a U.E. oferă o nouă formă de cooperare pe mai multe niveluri și cu mai multe părți interesate, cu scopul de a consolida dimensiunea urbană în politica U.E., fiecare dintre acestea fiind liberă să-și determine propriul nivel de participare la *Agendă*. În plus, Agenda urbană europeană recunoaște importanța zonelor urbane de toate dimensiunile și contextele în dezvoltarea ulterioară a Uniunii Europene, având în vedere că un număr tot mai mare de provocări urbane sunt de natură locală, dar necesită o soluție teritorială mai largă, inclusiv legături urban-rural (C.E.U., 2016, pp. 3-4). Totodată, Agenda U.E. reprezintă o nouă metodă de lucru pe mai multe niveluri, pentru politica și practica urbană, promovând cooperarea între statele membre, orașe, Comisia Europeană și alte părți interesate. A fost lansată în mai 2016 prin *Pactul de la Amsterdam* și a fost reconfirmată ca o inițiativă valoroasă în noiembrie 2021, prin *Acordul de la Ljubljana*. În perioada 2021-2027, sprijinul Agendei Urbane pentru U.E. va fi oferit în cadrul *Inițiativei Urbane Europene*, în timp ce *Acordul de la Ljubljana* prevede pași concreți pentru reînnoirea Agendei, cu un obiectiv comun de a o face mai eficientă (C.E.U., 2016, p. 15). Programul de lucru multianual completează declarația politică și prezintă parametrii operaționali, metoda de lucru și pașii pentru punerea în aplicare a următoarei etape a acestei inițiative de guvernare pe mai multe niveluri și mai multe părți interesate (C.E.U., 2021, p. 8).

Noua Cartă de la Leipzig

Noua Cartă de la Leipzig a fost finalizată în 2020 și a marcat un punct de cotitură în integrarea dimensiunii urbane. Documentul pleacă de la premisa dezvoltării urbane integrate, care va impulsiona în anii următori reconfigurarea politicilor și ideilor specifice dimensiunii urbane. Această *Cartă* se concentrează pe necesitatea ca orașele viitorului să aibă în vedere binele comun și cheamă administrațiile orașelor să-și asume un rol mai mare în luarea deciziilor atât la nivel național, cât și la nivelul U.E., și să avanseze proiecte viabile care să poată obține mijloace financiare necesare. Acest document-cadru stabilește modul în care dezvoltarea urbană ar trebui să se producă în Europa, la toate nivelurile de guvernare.

Principiile unei bune guvernante urbane înaintate de *Noua Cartă de la Leipzig* reiterează idei relevante pentru *Noua Agendă Teritorială*, dar și pentru *Pactul de la Amsterdam* enumerând cinci principii pentru aceasta: participarea, co-crearea,

abordarea localizată, politica urbană pentru binele comun și abordarea integrată. De asemenea, *Carta* evidențiază faptul că sistemele de dezvoltare urbană transformățională și de bună guvernare se bazează pe crearea unui mediu care implică părți interesate de la nivel național și supranațional care să garanteze crearea unui cadru legal la toate nivelurile administrative și politice, bazat pe principiul parteneriatului, transparenței și responsabilității (B.I.R.D., B.M., 2020, p. 16).

La rândul ei, transformarea urbană, se bazează pe integrarea dimensiunilor sociale, ecologice și economice ale dezvoltării durabile astfel încât acestea să fie reflectate, într-o manieră echilibrată și integrată, în dezvoltarea orașelor. Urmărind să garanteze o calitate înaltă a vieții, orașele ar trebui să facă față provocărilor sociale, economice și ecologice, urmărind să devină, în același timp, orașe drepte – cu șanse egale pentru toți, orașe verzi – care combat încălzirea globală și au o calitate ridicată a mediului, orașe productive – care asigură locuri de muncă și o dezvoltare urbană durabilă (C.E., 2007, pp. 3-5).

Politica urbană a României (integrată celei europene)

Chiar dacă încrederea în aceste strategii nu duce la auto-îndeplinirea acestora, ele ne dau speranța că vom trece într-o fază esențial diferită a orașului față de cea pe care o cunoaștem astăzi printr-o tranziție ușoară și că inteligența artificială va contribui în mod benefic la revoluția urbană preconizată. De pe această poziție, abordarea politicii urbane a României ca altceva decât copierea sânguincioasă a documentelor U.E. devine imposibilă, de vreme ce S.N.D.U. recunoaște că a transpus *Noua Cartă de la Leipzig*, dar completată prin adăugarea unei a patra dimensiuni a orașelor bine guvernate (M.D.L.P.A.-S.N.D.U., 2022, p. 9), chiar dacă această dimensiune fusese deja subliniată prin acordurile europene anterioare și accentuată în *Acordul de la Ljubljana*. Oricum, dacă S.N.D.U. își va îndeplini scopul de a mobiliza întreaga administrație publică și partenerii săi întru dezvoltare a orașelor românești (M.D.L.P.A.-S.N.D.U., 2022, p. 10) toate celelalte aspect rămân secundare.

Raportată la politica urbană pe plan mondial, care este definită drept un set coordonat de decizii de planificare, finanțare, dezvoltare, funcționare și de susținere a orașelor de toate dimensiunile, printr-un proces de colaborare, în responsabilitate comună la nivelul tuturor rangurilor de guvernare, care se bazează pe implicarea mai multor părți interesate, a tuturor actorilor urbani relevanți, inclusiv a societății civile și a sectorului privat (O.E.C.D., 2019, p. 8), se poate spune despre S.N.D.U. că a integrat recomandările principale de la nivel general. Acestea vizează promovarea unor politici urbane naționale, care să reprezinte un cadru viabil pentru regândirea paradigmatelor urbane post-COVID-19 în direcția unor orașe verzi și inteligente, care pot anticipa și face față șocurilor viitoare (O.C.D.E. et alii, 2021, p. 18).

Pe de altă parte, finanțarea alocată unor țări ca România, care sunt clasificate ca „mai puțin dezvoltate” sporește și mai mult rolul U.E. în aceste țări, inclusiv, în planul politicii urbane naționale. Singura problemă este ca organele administrative să valorifice

finanțele într-un mod eficient, exclusiv în scopul promovării priorităților urbane stabilite (B.I.R.D., B.M., 2020, p. 11). Chiar dacă oficial nu există *acquis urban* la nivel european, ca o recunoaștere a importanței contextului urban, în cursul ultimelor două decenii, U.E. a abordat o perspectivă de politică urbană prin care și-a consolidat angajamentul față de orașe și autoritățile locale, încă de la începutul anilor 1990, atunci când dimensiunea urbană a început să primească pentru prima oară atenția cuvenită (B.I.R.D., B.M., 2020, p. 18).

Având în vedere faptul că orașele sunt vitale pentru creșterea economică a României și că autoritățile administrației publice centrale și locale joacă rolul decisiv în dezvoltarea orașelor, politica urbană a României și-a propus să orienteze orașele din România spre îndeplinirea ȋntelilor U.E. și în acest domeniu anume, orașele românești să devină într-un timp cât mai scurt: bine guvernate, competitive, inteligente din punct de vedere climatic și reziliente, iar în plan social echitabile și incluzive. S-a remarcat faptul că S.N.D.U. nu vorbește despre provocări și intervenții privind criza urbană și inaccesibilitatea financiară a orașelor re-urbanizate, decidenții politici părând a fi concentrați pe asigurarea condițiilor de investiții fără risc pentru capital, în încercarea de a se adapta rapid la standardele legate de înverzirea economiei și, eventual, la deservirea economiei de război (Vincze et alii, 2023).

Obiectivele prioritare ale S.N.D.U. vizează sustenabilitatea, crearea de orașe inteligente din punct de vedere climatic, prin dezvoltarea infrastructurii verzi pentru a atenua și a se adapta la riscurile urbane, intensificarea activității economice, prin oferirea unor condiții de trai prielnice, creșterea ofertei locurilor de muncă și îmbunătățirea accesului la centre de afaceri bine deservite, îmbunătățirea condițiilor de viață, în special prin extinderea accesului la locuințe și servicii publice și îmbunătățirea capacității administrative și a cooperării între jurisdicții și sectoare (M.D.L.P.A.-S.N.D.U., 2022, pp. 49-53).

De asemenea, S.N.D.U. stabilește o serie de indicatori pentru monitorizarea și evaluarea implementării și eficienței măsurilor recomandate. Înainte de atribuirea măsurilor bazate pe cele trei clustere urbane, este util să se evalueze modul în care fiecare dintre cele trei categorii de orașe, se comportă în raport cu acești indicatori, utilizând datele colectate în *Cadrul european pentru orașe durabile* (M.D.L.P.A.-P.U.R., 2022, p. 62). Ar mai trebui să ținem cont și de faptul că în România, ca de altfel în toate statele foste comuniste, găsim „orașe moarte”, unde oamenii doar locuiesc, pentru că sunt obligați să muncească în alte orașe, ceea ce creează o problemă uriașă, în special, pentru modul în care pot fi regenerate astfel de orașe (Dumitrescu, 2023).

Impactul asupra valorilor urbane

Chiar dacă nu putem anticipa cum anume se vor comporta oamenii într-o societate cvasi-urbană, dacă non-umanul se va integra armonios în comunitate sau ne va înrobi ori dacă valorile urbane pe care le cunoaștem în prezent vor fi înlocuite cu altele etc., din studiile dedicate rolurilor culturale ale orașelor se desprinde frustrarea de a nu putea prognoza evoluția valorilor umane pe care noi le considerăm în prezent a fi cele mai importante, ca de exemplu: respectul, încrederea, integritatea, egalitatea sau justiția socială.

Cu toate acestea, s-au scris o multitudine de meditații asupra orașului, care pleacă de la concepții personale despre spațiul și timpul proprii unei anumite civilizații, orașul fiind o unitate spațio-temporală semnificativă a unei experiențe existențiale colective milenare, care se pretează foarte bine orizontului speculativ. Însă, ca produs social, orașul, mai întâi de toate, este un organism fundamental specializat în transmiterea valorilor intelectuale și spirituale (Prus, 2012), care se definește nu doar prin materialitatea sa (imobile, infrastructură etc.), ci și, poate, în primul rând, prin spiritualitatea sa (istorie, cultură, valori, tradiții etc). Aceasta este și perspectiva care ne interesează aici: orașul ca sistem de reflectare a cunoștințelor, valorilor și aspirațiilor civilizațiilor de-a lungul istoriei, orașul este definit drept locul schimbărilor de ordin social, în care sistemul de valori care a dominat trecutul este contestat pentru a permite comunității și indivizilor accesarea la repere morale noi.

Pe plan internațional este cunoscut faptul că tonul modernismului urban este dat de axa tradițională transatlantică Londra-Paris-New-York, care nu a ținut niciodată cont de importanța istorică a centrelor metropolitane care au creat civilizația urbană. În cadrul acestei axe, ideea dominantă este aceea că orașul viitorului, din perspectiva valorilor urbane și ca fenomen moral (și nu numai), va avea termeni de referință transculturali și transistorici. O astfel de regândire a ceea ce înseamnă să trăiești într-o comunitate se concentrează pe necesitatea deprinderii unor comportamente, prin educația pentru cetățenie, pe care indivizii trebuie să le adopte în societate. Într-o astfel de abordare multiculturală și interdisciplinară, evident, totodată democratică și corectă din punct de vedere politic, ceea ce contează sunt numai argumentele bine motivate, bazate pe dovezi de natură științifică.

În schimb, la nivelul locuitorilor orașelor românești nu cred că putem fi la fel de optimiști în ceea ce privește integrarea în planul valorilor urbane, odată cu implementarea S.N.D.U., a valorilor cetățeniei democratice. Este evident că în lipsa curajului civic, manifestat prin limitarea politicienilor noștri la a lua totul de-a gata și de a nu avea niciun cuvânt de spus atunci când este în joc interesul strategic al României, transformarea în planul valorilor urbane survenită în urma implementării S.N.D.U. nu este de așteptat să urmeze drumul trasat de axa deja menționată. Probabil, valorile noastre urbane vor rămâne mai curând pe axa București-Sofia-Istambul, demonstrând rezistența noastră la schimbare. Adăugând acestui aspect faptul că, pentru prima dată în istoria unei generații, valorile principale ale integrării europene se confruntă cu provocări serioase, care formează o simbioză între moștenirea culturală a spațiului urban și oamenii care locuiesc, lucrează și trec prin acest spațiu (C.E.S.E., 2016, p. 4), considerăm că nu se întrevăd schimbări semnificate în acest plan ca urmare a implementării S.N.D.U. În plus, luând în considerare faptul că România a devenit o cultură care se orientează tot mai mult pe legătura cu trecutul, care devine tot mai idealizat și normativ, iar în prezent favorizăm beneficiile care vin rapid și ușor, reducând rolul educației în succesul social pe termen lung și văzând provocările pe termen lung ca pericole, nu ca oportunități (David, 2023), putem trece liniștiți valorile urbane românești în rezervă.

Impactul asupra mentalității urbane

În general, mentalitatea este un instrument prin care ne identificăm și comunicăm, iar mentalitatea urbană permite integrarea în spațiul urban, acolo unde viața și personalitatea indivizilor sunt afectate, uneori, până la apariția unor tulburări grave, de condițiile fizice și sociale specifice: anonimatul, distanța socială, viteza cu care se derulează lucrurile, asumarea de roluri multiple etc. Majoritatea celor care ne petrecem cea mai mare din viață în orașe aglomerate și cu un ritm al vieții dacă nu trepidant, cel puțin, precipitat, avem sentimentul că orașul nu ne aparține, că suntem de fapt devorați de o entitate impersonală care ne fură timpul și ne dictează (și, eventual, ne supraveghează) mișcările în spațiu. În plus, persistența mentalității conform căreia orașul înseamnă un stres continuu, „nebunie”, agitație inutilă și o viață nesănătoasă trăită într-un mediu poluat este întreținută și de către cei care au rămas nostalgici unui trai patriarhal, care este definitiv pierdut între epocile trecute ale istoriei.

Structurile dominante specifice mentalității urbane generale includ tradițiile și ritualurile urbane, care ordonează comunicarea, semnificarea și relaționarea după un anumit cod de comportament pe care românii, în cea mai mare parte, nu și l-au însușit. În România mentalitatea locuitorilor orașelor este o mentalitate de mahala – pe care am putea-o caracteriza ca fiind una suspendată între o mentalitate rurală contaminată de o mentalitate urbană insuficient integrată în caractere și stiluri de comportament. Neavând fixate elementele de bază ale mentalității urbane, românii care trăiesc în orașe propriu-zise (nu în așa-zise orașe, care sunt de fapt, sate care suferă de pe urma eșecului unei sistematizări anapoda) nu pot să participe la esența traiului la oraș, caracterizat, în primul rând, prin organizare, solidaritate și spirit civic, ceea ce duce la descifrarea complet eronată a spațiului fizic și al celui social ca zone ale nimănui, fără legătură directă cu calitatea vieții noastre.

Drept urmare, implementarea S.N.D.U. nu este de așteptat să provoace schimbări la nivelul mentalității noastre urbane, a cărei înapoiere este nu doar proverbială, ci și criticată în atât de multe studii care și-au câștigat notorietatea, încât caracterul ei retrograd nici nu mai trebuie demonstrat.

Impactul asupra imaginarului urban

Pentru a înțelege legile pe baza cărora funcționează imaginarul urban, specialiștii propun să plecăm de la stabilirea diferențelor între orașul material, în cadrul căruia ne ducem existența și orașul imaginar, cel de care considerăm că am avea nevoie pentru a ne împlini ca ființe umane. Toate simbolurile și practicile sociale pe care le regăsim în cadrul imaginarului social, fac parte din mentalitatea urbană, dar ca proiecții ale noastre în cadrul unei colectivități ideale. Aceste proiecții ne ajută să alcătuim o hartă mentală a orașului, în care nu mai există non-locuri – locuri pe care nu le înțelegem și nu au pentru noi nicio semnificație –, ci doar locuri în care totul are o semnificație, inclusiv, afectivă.

Fenomenul imaginarului se sprijină pe conexiunea simbolică imaginară a oamenilor, iar atașamentul emoțional față de comunitatea care îi unește se formează

datorită acestei conexiuni (Fedotova, 2021, p. 591). Astfel, narațiunile construite pe baza imaginarului urban invită la a reflecta asupra sentimentelor de apartenență și comuniune și în același timp contribuie la crearea și refacerea culturii publice a unui oraș după un model, care nu trebuie să fie în mod obligatoriu unul utopic. Pe de altă parte, există interpretări diferite ale termenului oraș, care variază în funcție de bagajul cultural și de mentalitate – de exemplu, modul în care ne imaginăm un oraș american este total diferit față de unul din India. În domeniul guvernării orașului, laboratoarele urbane sunt construite ca spații experimentale de producere a cunoștințelor, inovare și guvernare urbană. Această perspectivă este oglindită în majoritatea literaturii care se implică în laboratorul urban. Aceste practici imaginative dezvăluie modul în care procesul de construire și de practicare a laboratorului urban (imaginativ) are implicații politice pentru oraș (Rahmawan-Huizenga, Ivanova, 2022, p. 542).

În consecință, cu cât imaginarul cultural este mai bogat într-o zonă, cu atât mai mult acel imaginar urban va crea experiențe mai bogate ale orașului care pot compensa oarecum experiența Turnului Babel. Mai mult, realitatea virtuală contribuie din plin la amplificarea orașului imaginar – ca loc, care, deși există doar în imaginație, are darul de a compensa șocul resimțit în urma schimbărilor tehnologice radicale care sunt în plin avânt. La studierea imaginarului urban, se identifică adesea traiectorii comunicative, purtătorii și codurile de identificare (culoare, mărime, eveniment etc.) cu ajutorul cărora este imaginat un oraș, formând nu doar fragmente dintr-o imagine urbană, ci și o evaluare, o atitudine (Fedotova, 2021, p. 598). În plus, rolul imaginarului urban pentru crearea de spații urbane reale a fost evidențiat, în special, în cadrul discuțiilor despre rolul strategiilor creative și a imaginarului urban în schimbarea socială și proiectele de transformare urbană și intervenții artistice în mediul urban (Dunn, 2000, p. 10).

Studiile care se ocupă de imaginarul urban sunt, în cea mai mare parte, captivante, demonstrând astfel potențialul acestuia de a crea contexte în care devine din ce în ce mai greu să desprindem realitatea fizică de realitatea virtuală (sau imaginară). De aici, s-a conturat concluzia că succesul diferitelor perspective imaginare arată că urbanizarea globală este un proiect nociv, de consecințele căruia nu vom putea scăpa în cele din urmă decât construindu-ne o realitate paralelă, bazată pe imaginarul urban. Pe de altă parte, viziunea optimistă asupra urbanizării globale ar putea să ne inspire imaginarul urban în sensul stimulării participării sociale, economice și culturale la scară globală și nicidecum retragerea fiecăruia dintre noi într-o lume inventată. Specialiștii au explicat influența imaginarul nostru urban asupra experiențelor culturale pe care le trăim, de aceea este foarte important să avem un imaginar colectiv care să permită adaptarea la tendințele de transformare a orașului viitorului. Paradoxal, românii fiind extrem de adaptabili, este foarte posibil ca S.N.D.U. – în ciuda inapetenței „funcționale” a românilor pentru cultură, a valorilor tradiționaliste și a mentalității lor retrograde – să ne conducă spre un imaginar urban mai bogat care să integreze, de exemplu, mersul cu bicicleta la serviciu, ceea ce poate avea efecte benefice, chiar dacă nu pe termen scurt, asupra culturii noastre, a mentalității și a valorilor noastre urbane.

Pentru că adoptarea diferitelor perspective imaginare deschide în cele din urmă calea pentru înțelegerea urbanizării ca un proiect utopic, o luptă colectivă și o manifestare a voinței colective, care produce continuu rezultate tangibile și intangibile (Wilhelm, Schnell, 2022, p. 6), nu putem aștepta ca spiritul imaginativ bogat al românilor să-i impulsioneze – având în vedere și „lașitatea” noastră în planul schimbării mentalității și al îmbrățișării valorilor urbane moderne – pentru reflectarea și preluarea acesteia la nivelul participării sociale, economice și culturale. O asemenea evoluție ar confirma totodată concluzia specialiștilor, conform căreia imaginarul urban devine model pentru schimbarea socială, critica și inovarea societală (Wilhelm, Schnell, 2022, p. 6). Desigur, aceasta este o dimensiune ușor utopică a reprezentărilor moderniste ale orașului care poate corespunde în cele din urmă visului unei forme care, chiar dacă reproduce confuziile modernității urbane, va putea asimila și va cuprinde mulțimea imaginilor în schimbare (Beaumont, 2017, p. 233).

Concluzii

Din anul 2007, de când populația urbană a depășit-o pe cea rurală, zonele metropolitane au crescut într-un ritm atât de rapid încât, în următorul deceniu, probabil, peste 70% din populația lumii va locui în zonele urbane. Conform tendințelor actuale, specialiștii apreciază că orașele vor deveni destinația finală a generațiilor viitoare și vor juca un rol crucial în viața întregii omeniri. Suntem constrânși astfel să gândim pozitiv în privința viitorului orașelor de pe glob. În ce privește situația României, deja la ora actuală 76% dintre rezidenți locuiesc într-un oraș sau într-o zonă suburbană și aceste zone generează 97% din producția economică a României, calculând după noua metodologie globală pentru gradul de urbanizare (B.M., 2021).

Îmbrățișând această perspectivă, articolul de față s-a abătut de la proiectarea tehnologică asupra viitorului, care abundă în prognoze privind viitorul orașelor și a ales calea inedită de la manifestările sociale intangibile spre materialitatea care copleșește orizontul urban. Reflectând aici la răspunsul comunităților care formează populația orașelor românești la schimbările preconizate de S.N.D.U., putem formula câteva concluzii, evident, provizorii, legat de acest aspect. Deși nu se întrevede trecerea la regândirea formelor autohtone de experiență urbană, este foarte probabil ca spiritul de imitație să ducă orașele din România, ajutate de imaginarul urban, spre adoptarea unui nou mod de viață, nu atât ca reflecție a asimilării orașului ca formă mentală cât, mai curând, ca reflex condiționat de exercitare a facultății imaginarului urban, care ar putea funcționa de la un moment dat ca un motor al politicii urbane.

Pe de altă parte, chiar dacă nu se întrevede o schimbare radicală a rolului orașelor din România în viitor sau, cel puțin, nu în viitorul apropiat, noile modele de consum în interesul profitului și noile practici culturale, este probabil să ducă urbanizarea noastră spre o reconfigurare a modului de a trăi în orașe într-un mod revoluționar, care o va lua cu mult înaintea proiecțiilor pe care le vom avea la nivelul spiritualității individuale și al

conștiinței colective. Și aici se întrevade o contribuție semnificativă a imaginarului urban, desigur, ținând cont de faptul că celelalte elemente ale socialului intangibil sunt cu mult mai greu de stimulat, de fapt, prin orice fel de politică. De aici se poate întrevade apariția unui conflict puternic între mijloacele efective de trai și modelul nostru dezirabil privind dezvoltarea orașului, care s-ar putea să rămână atât de în urma realității încât să dea naștere unor tensiuni sociale al căror impact nu poate fi calculat. Faptul că România se depopulează într-un ritm galopant arată că orașele patriei nu reprezintă, în special pentru tineri, acele locuri în care merită să trăiești, ci doar cel mult, să-ți imaginezi că ai putea să trăiești. Sau, cine știe? Tocmai imaginația, așa cum am preconizat, va fi avea puterea de a schimba lucrurile în viitor.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Resurse web / Web Resources

- Antunes, M.E., Barroca, J.G., Guerreiro, O.D., 2021, *Urban future with a purpose. 12 trends shaping human living*, <https://www2.deloitte.com/uk/en/insights/industry/public-sector/future-of-cities.html>.
- Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (B.I.R.D.), Banca Mondială (B.M.), 2020, *Analiza documentelor cadru de la nivel mondial și european cu incidență asupra dezvoltării urbane*, <https://www.mdipa.ro/uploads/articole/attachments/617a98bbe2de8703902316.pdf>.
- Banca Mondială, 2021, *Urban Development Portfolio in Romania*, september 30, 2021.
- Banca Mondială, 2020, *Barometru urban. Calitatea vieții în orașele din România*, <https://www.mdipa.ro/uploads/articole/attachments/617a9d064c9c8791540294.pdf>.
- Beaumont, M., 2017, „Modernism and the Urban Imaginary. Spectacle and Introspection”, in Vincent Sherry (ed.), *The Cambridge History of Modernism*, <https://doi.org/10.1017/9781139540902.015>.
- Chatham House, 2022, *Cities of the future*, https://www.chathamhouse.org/2022/11/cities-future?clid=EAIAIqobChMImdGUzanhggMVW5RoCR1hFwIqEAAYASAAEgISL_D_BwE.
- Comisia Europeană (C.E.), 2007, *Carta Leipzig privind dezvoltarea urbană durabilă*, Proiect Final 2 mai 2007, https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/themes/urban/leipzig_charter.pdf.
- Comisia Europeană (C.E.U.), 2021, *Urban Agenda for the EU Multi-level governance in action*, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/brochure/urban_agenda_eu_en.pdf.
- Comisia Europeană, *Developments and Forecasts on Continuing Urbanisation*, 2020.
- Comitetul Economic și Social European (C.E.S.E.), 2016, *Cultură, orașe și identitate în Europa. Sinteză*, <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-04-16-540-ro-n.pdf>.
- Council of the European Union (C.E.U.), 2016, *Urban Agenda for the EU “Pact of Amsterdam”*, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/agenda/pact-of-amsterdam.pdf.
- David, D., 2023, *Profilul psihocultural al României la 105 ani de la Marea Unire. Schimbări importante între 2015 și 2023*, <https://www.edupedu.ro/daniel-david-profilul-psihocultural-al-romaniei-la-105-de-la-marea-unire-schimbări-importante-intre-2015-si-2023/>.
- D’Ettorre Giulia, 2017, *Planetary Urbanization. Beyond the rural-urban divide*, <https://www.meer.com/en/32403-planetary-urbanization>.

Dumitrescu, V., 2023, „Cum ar trebui să arate orașele viitorului din România, ca să fie pentru oameni, nu pentru clădiri și mașini”, în *Revista Panorama*, <https://panorama.ro/orase-viitor-romania-comunitati-locale/>.

Dunn, N., 2018, „Urban Imaginaries and the Palimpsest of the Future”, in book *The Routledge Companion to Urban Imaginaries* (pp. 375-386), Publisher Routledge, https://www.researchgate.net/publication/332222833_Urban_Imaginaries_and_the_Palimpsest_of_the_Future.

Fedotova, N., 2021, „Urban Imaginary In The Age Of Digital Culture”, in E.V. Toropova, E.F. Zhukova, S.A. Malenko, T.L. Kaminskaya, N.V. Salonikov, V.I. Makarov, A.V. Batulina, M.V. Zvyaglova, O.A. Fikhtner, & A.M. Grinev (eds.), *Man, Society, Communication*, vol 108. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences* (pp. 590-596), European Publisher, <https://doi.org/10.15405/epsbs.2021.05.02.72>.

Ghosh, A., 2023, „15+ Major Global Urbanization Problems Having Devastating Effect on Our Planet”, in *Conserve Energy Future*, <https://www.conserve-energy-future.com/urbanization-problems.php>.

Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Administrației (M.D.L.P.A.), 2022, *Strategia Națională de Dezvoltare Urbană Integrată pentru Orașe Reziliente, Verzi, Incluzive și Competitive 2022-2035 - Politica Urbană a României* (S.N.D.U.), <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2022/12/ANEXA-STRATEGIA.pdf>.

O.C.D.E., O.N.U.-HABITAT, *Alianța orașelor*, 2021, *Situația globală a politicii urbane naționale*, <https://www.mdlpa.ro/uploads/articole/attachments/617a9d2296533323823165.pdf>.

O.E.C.D., 2020, *Cities in the World. A New Perspective On Urbanisation*, <https://www.oecd.org/about/publishing/Corrigendum-Cities-in-the-World.pdf>.

Prus, E., 2012, „Dimensiunea socială a imaginarului urban, Centrul de Cercetare a Imaginarului”, în *PHANTASMA*, 10/07/2012, <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/dimensiunea-sociala-a-imaginarului-urban/>.

Rahmawan-Huizenga, S., Ivanova, D., 2022, „The Urban Lab: Imaginative Work in the City”, în *International Journal of Urban and Regional Research*, DOI:10.1111/1468-2427.13123, pp. 542-557, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1468-2427.13123>.

Ruddick, S., Peake, L., Tanyildiz, G., Patrick, D., 2017, „Planetary urbanization: An urban theory for our time?”, *Environment and Planning D: Society and Space* (0) 1-18, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/>.

Smart Cities Accelerator, 2023, *Building the City of the The City of the Future: This is How Cities are Becoming Smart*, <https://www.plugandplaytechcenter.com/resources/city-future-how-cities-are-becoming-smart/>

The Organisation for Economic Co-operation and Development (O.E.C.D.), 2019, *Principiile OCDE privind politica urbană*, <https://www.mdlpa.ro/uploads/articole/attachments/617a9d2125238716838718.pdf>.

The Reference Framework for Sustainable Cities (R.F.S.C.), 2020, *Cadrul de referință pentru orașe durabile. 5 dimensiuni și 30 obiective pentru o viziune europeană privind orașele de mâine*, <https://www.mdlpa.ro/uploads/articole/attachments/617a9d1ea2bd5553607407.pdf>.

Uniunea Europeană (U.E.), 2019, *Agenda teritorială 2030. Un viitor pentru toate teritoriile*, https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/TA2030_RO_rezumat.pdf.

Vincze, E., Florea, I., Zamfir, G.I., 2023, *Conectarea orașelor din România la urbanizarea planetară prin dezvoltare imobiliară*, <https://www.criticatac.ro/conectarea-oraselor-din-romania-la->

urbanizarea-planetara-prin-dezvoltare-imobiliara/.

Wilhelm, Ph., Schnell, A., 2022, „What Is an Urban Imaginary? The Role of Urban Imaginaries for Urban Studies and Creative Interventions in Urban Spaces”, in Pedro Soares (ed.), *Neves User Experience & Urban Creativity Scientific Journal*, vol. 4, no. 2, , <https://journals.ap2.pt/index.php/UXUC/issue/view/40>.

SCHIMBAREA MORAVURILOR ȘI PROSTITUȚIA ÎN BUCUREȘTIUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Alexandra-Andreea RUSU¹

Cuvinte-cheie: reglementare; boli venerice; degenerare; legislație sanitară; moravuri.

Keywords: regulation; venereal disease; degeneration; sanitary legislation; morals.

Rezumat: Reglementarea prostituției în Bucureștiul secolului al XIX-lea reflectă gradul de modernizare a societății românești și de transformare a moravurilor, către o monitorizare mai strictă. Lucrarea de față urmărește această călătorie transformatoare, desfășurată prin implicarea statului, legislație și introducerea măsurilor sanitare menite să prevină „bolile lumești” care au făcut ravagii în Capitală și, de asemenea, în Principate. Analiza culturală îmbină perspectiva istorică cu cea antropologică, urmărind să descopere resorturile prostituției în Bucureștiul secolului al XIX-lea și să se înțeleagă de ce această „instituție indispensabilă” a fost atât de greu de reglementat.

Sistemul reglementarist românesc, supravegheat la nivel local prin regulamente și la nivel central prin legile sanitare, nu a dat rezultate imediate, mai ales în ceea ce privește răspândirea bolilor venerice. La sfârșitul secolului al XIX-lea, controlul mai strict al prostituției clandestine și reformarea caselor de toleranță au coincis cu afirmarea valorilor vieții de familie. Sacralitatea și plăcerile vieții de familie ideale au cerut protecție împotriva stilurilor de viață amoraliste și superficiale urmate de mulți, indiferent de clasă și sex. Până la începutul secolului, „casa bună” a devenit un simbol cheie și o metaforă puternică în viziunea asupra lumii a elitei românești. Cu toate acestea, decalajul dintre idealuri și realitățile vieții domestice a condus la apariția unor contradicții culturale, mesaje și experiențe conflictuale. Astfel, pseudo-moralitatea a susținut și mai mult fenomenul prostituției.

Abstract: Prostitution regulation in 19th century Bucharest reflects the degree of modernization of Romanian society and the transformation of morals, to a stricter monitoring. The present paper follows this transformative journey, carried out through state involvement, legislation and the introduction of sanitary measures aimed to prevent the “worldly diseases” that wreaked havoc in the capital city and also in the Principalities. The cultural analysis combines the historic perspective with the anthropological one, aiming to uncover the underpinnings of prostitution in 19th century Bucharest and to understand why this “indispensable institution” was so difficult to regulate.

The Romanian regulationist system of prostitution, supervised at the local level by regulations and at the central level by the sanitary laws, did not give immediate results,

1. Muzeul Municipiului București, email: rusu_alexandra_andreea@gmail.com

especially in terms of the spread of venereal diseases. At the end of the 19th century, the stricter control of clandestine prostitution and the reformation of brothels coincided with family life values affirmation. The sacredness and pleasures of the ideal family life called for protection against the amoralistic and shallow lifestyles followed by many, irrespective of class and gender. By the turn of the century, the “good home” became a key symbol and a powerful metaphor in the worldview of the Romanian elite. Nevertheless, the gap between ideals and the realities of domestic life saw the emerging of cultural contradictions, conflicting messages and experiences. Thus, the pseudo-morality further supported the prostitution phenomenon.

Prostituția în Bucureștiul secolului al XIX-lea

Reglementarea prostituției în Bucureștiul secolului al XIX-lea reflectă gradul de modernizare a societății românești și de transformare a moravurilor, către o monitorizare mai strictă. În prima jumătate a veacului nu exista o legislație care să reglementeze prostituția, aceasta fiind asimilată preacurviei și lăsată în grija tribunalului ecleziastic. Situația se schimbă treptat prin implicarea statului, prin apariția unor legi penale și introducerea unor măsuri de ordin sanitar menite să prevină „bolile lumești” (Bărbulescu, 2015, p. 34) care făceau ravagii în Capitală, dar și în Principate.

Cine erau aceste femei care practicau prostituția? Majoritatea erau tinere, cu vârste cuprinse între 15 și 25 de ani, românce, țigănci sau femei de alte etnii, provenind din medii sărace, adesea orfane sau văduve (Roman, 2016, p. 346). Pe cele mai multe, numite „celetnice” (Tiktin, 1900, p. 321), le regăsim în hanuri și cârciumi unde erau aduse cu scopul de a atrage un număr cât mai mare de clienți. Către jumătatea secolului se vor numi „dame publice” (Roman, 2016, p. 333).

Înainte de reglementarea și legalizarea prostituției, hanurile și cârciumile constituiau spațiile predilecte pentru întâlnirea părților și consumarea „tranzacției”, situație ce determină autoritățile să interzică prezența femeilor în aceste localuri. La începutul secolului al XIX-lea, medicul Constantin Caracaș constata că „poporul de rând frecventa în toate zilele cârciumi murdare, unde dansa și bea cu desfrânare, vătămându-și sănătatea în diferite chipuri” (Caracaș, 2021, p. 124). În 1833, în București, *Agia* a instituit o interdicție pentru „păcătoasele ce stăruiesc pe la cârciumi”, amenințând cârciumarii și hangiii cu bătaia (15 toiege) (Roman, 2016, p. 341). Prostituatele nu mai erau biciuite în locuri publice, ci erau trimise la mănăstirile Rătești și Ostrov să „își curățe cugetul de păcate” (*Legiuirea Caragea*, 1818, art. 213, 237). Robert Walsh, un publicist irlandez care a călătorit în Țara Românească în 1824, descrie Bucureștiul ca un oraș al dezământului: „Orașul este plin de cârciumi și pentru a atrage clienții, în fiecare din ele se ține un număr oarecare de femei care sunt gata la un semn să joace și să cânte pentru oaspeți. În aceste case vin boierii lăsându-și familiile și își petrec serile cu femei de teapa cea mai lipsită de rușine, care își dezonoarează sexul. În felul acesta au ajuns Bucureștii de ocară din cauza desfăului, întrecând orice alt oraș din Europa” (*Călători străini*, vol. II, 2005, p. 104). William Wilkinson observa și el că „în cârciumi vinul era vândut de femei desfrânate, care îi îmbiau

pe clienți și cu alte prestații, de pe urma cărora se puteau alege, cu cea mai îngrozitoare dintre bolile care lovesc ființa omenească” (*Călători străini*, vol. I, 2005, p. 643).

Din perioada regulamentară sunt documentate casele de *rendez-vous* care, după jumătatea secolului, vor coexista cu bordelurile (Roman, 2016, p. 360). Multe dintre aceste stabilimente se aflau în zonele sărăcicioase ale orașului, destul de departe de centru, pentru a nu interfera cu „lumea bună” a orașului.

Conform *Condicii criminale*, primul instrument legislativ complet din vremea domnitorului Barbu Știrbei, „femeile publice” nu puteau fi măritate de la o vârstă mai mică de 15 ani. Erau împărțite în trei clase, după cum urmează: „1. Femeile ce întrebuințează această profesie de față și fără pericol. 2. Femeile ce întrebuințează această profesie în taină, cu oarecare îngrijire și cu pericol. 3. Femeile ce întreprind această profesie prin mijlocirea altor femei făcătoare de bine (pezevenghi)” (*Condica criminalicească*, 1852, p. 85). Pe lângă prostituatele monitorizate de autorități, posesoare de „condicuță” și obligate să facă vizite medicale periodice, umblau prin Capitală foarte multe prostituate clandestine care „se eschivau de la controlul medical și polițienesc, devenind astfel focare de contaminațiune” (Stanca, Voina, 1922, p. 23).

Mai mulți factori influențau alunecarea tinerelor în „prăpastia imoralității” (Stanca, Voina, 1922, p. 34): mizeria, decesul părinților, traiul rău în familie, pierderea serviciului, salariul derizoriu sau, în unele cazuri, „tentăția spre lux” (Majuru, 2007, p. 177). În cercurile prostituției clandestine intra din ce în ce mai multe femei care, deși aveau o meserie, doreau să-și suplimenteze venitul: croitorese, vânzătoare de flori sau zarzavat, țesătoare, modiste, vânzătoare în prăvălii, lenjerese, servitoare, cameriste, spălătorese ș.a. Bineînțeles, „sunt și unele prostituate care trec în fața lumii drept femei cinstite, ocupă case luxoase, au echipagii elegante, sunt veșnic îmbrăcate după ultima modă, exhibează toalete pompoase la orice ocazie festivă și au o aparență onestă: sunt femei întreținute de oameni bogați” (Stanca, Voina, 1922, p. 36).

Persoana care racola sau/și mijlocea practicarea prostituției, adesea tot o femeie, se numea pezevenghe, marșandă, macarelă/macherelă sau țată (Vasile, 2010, p. 333). Art. 264 din *Condica criminală* surprinde pedepsele aplicate proxeneților: „Oricare va aduce vătămare bunelor năravuri, obicinuid a îndemna, a ajutora sau a înlesni desfrânarea persoanelor tinere în vârstă mai mică de cincisprezece ani, se va pedepsi cu închisoarea Snagovului de la un an și jumătate până la trei, și cu globire de la lei una sută până la una mie [...]” (*Condica criminalicească*, 1852, art. 85).

Între anii 1862 și 1930 a funcționat în România sistemul prostituției colective a „pensionarelor de bordel” (Andrei, 2014) și a prostituției practicate individual cu condicuță de sănătate, supravegheat la nivel local prin regulamente, iar la nivel central prin articole ale legilor sanitare. Primul regulament pentru privegherea prostituției din București a fost proiectat de C. Davila și I. Felix în anul 1862, modificat succesiv până în anul 1899 și preluat de majoritatea orașelor.

Prostituatele erau înregistrate la Poliție și la Serviciul Sanitar, intrau într-un regim

de consultații periodice, primeau o condică și un permis pentru exercitarea ocupației. Spre deosebire de prostituția din bordeli, coordonată de o matroană, cea „singuratică” se practica în locuințe particulare închiriate și racolarea se făcea cu precădere pe stradă, la intrările hotelurilor de lux, în fața vitrinelor magazinelor din centru, în Cișmigiu ș.a. Spre sfârșitul secolului se constată o grijă tot mai mare de a separa prostituatele de femeile cinstite, prin regulamente care le interzic celor dintâi să zăbovească prin restaurante, cafenele, grădini publice, să meargă la teatru, la circ sau la alte spectacole. În București, ele nu au voie să se plimbe pe Bulevardul Universității, pe Calea Victoriei între Lipscani și strada Umbrii sau pe Șoseaua Kiseleff, la ore frecventate de public, riscând amenzi sau chiar pedeapsa cu închisoarea. Mai mult, „pentru a feri femeile cinstite de acostările unora dintre bărbați” se propune introducerea unui semn distinctiv pentru „damele publice”: pălăriile roșii (Furnica, 1904, pp. 2-3).

În anul 1900, în București se aflau 46 de case de prostituție cu 252 de „angajate” și 156 de „prostituate singuratice” (Felix, 1901, p. 139). În următorii ani, 81 dintre ele se retrag „în viața onestă” (Felix, 1901, p. 139). Pe lângă aceste prostituate cu acte în regulă existau și aproximativ 4-5.000 de clandestine, responsabile pentru 80% din îmbolnăvirile cu sifilis (Stanca, Voina, 1922, p. 23). În opinia doctorului Felix, răspândirea bolilor venerice era cauzată de slăbirea moravurilor, înmulțirea celibatarilor și serviciul militar obligatoriu. Doctorul cerea autorităților combaterea prostituției clandestine, examinarea medicală a militarilor, servitorilor sau a altor lucrători și, nu în ultimul rând, „întoarcerea prostituatelor la munca onestă”. „[...] prin filantropia organizată să se facă un act de abnegațiune, să se scobore în stratele sociale [...] să se întindă o mână de ajutor acelor minore, cari se află în pragul corupțiunii și cari se mai pot scăpa de boala fizică și morală” (Felix, 1901, p. 148). O altă cauză a prostituției individualizată de medic era imperfecțiunea educației. „Nici preoții nici învățătoarele nu se ocupă îndeșt cu împlinirea golurilor lăsate de educațiunea în familie, cu crescerea morală a populației, cu îndemnarea ei la muncă și la economie” (Felix, 1889, p. 373).

Bolile venerice și prostituția. Sifilisul

Premergător secolului al XIX-lea, bolile venerice au primit foarte puțină atenție din partea autorităților, mai ales în ceea ce privește prevenția. Dintre aceste boli, sifilisul era cel mai cunoscut. Sifilisul este o boală cu transmitere sexuală cauzată de bacteria *Treponema pallidum*. Originea acesteia în Europa a ridicat numeroase semne de întrebare și până în prezent s-au emis mai multe ipoteze: sifilisul a fost adus din Lumea Nouă de către echipajul lui Columb, sifilisul exista deja în Europa la data descoperirii Americii, cele patru forme (pinta, framboesia, sifilisul endemic și cel veneric) sunt de fapt o singură boală ce se manifestă în diferite zone geografice ori sifilisul a fost adus din Africa cu mult timp înainte de sfârșitul secolului al XV-lea.

Pentru Țările Române, documentele vremii menționează prezența bolii încă din secolul al XVI-lea. Pravila îl numea „frenție”. I se mai spunea „molimă franceză” iar, în

popor, „perit”. Bucureștiul, situat pe ruta comercială dintre Imperiul Otoman și Occident, era un loc de întâlnire pentru negustori, dar și unul expus ocupațiilor militare, ce aduceau cu ele numeroși militari și prostituate care ar fi putut răspândi boala. În perioada fanariotă, mai mulți călători străini care au vizitat Moldova și Țara Românească consemnează că multe „persoane suferă din cauza sifilisului” (Samarian, 1938, p. 383). Mai mult de atât, Mitropolia Bucureștiului înregistrează în perioada 1739-1850 un număr de 15 plângeri al unor soții împotriva soților, ce îi acuză că le-au infectat cu sifilis (Vintilă-Ghițulescu, 2011, pp. 314-316). Încadrată de juriștii perioadei drept exces (act violent care putea pune în pericol viața sau sănătatea soțului/soției), infectarea cu sifilis constituia un motiv legitim de divorț.

Săpăturile arheologice, efectuate în Piața Universității în perioada 2010-2011, au scos la lumină 676 de morminte ce aparțineau cimitirului Bisericii Sf. Sava și care se datează din perioada secolelor XVI-XIX. În urma unui studiu efectuat de cercetători ai *Institutului Francisc Rainer* au fost identificați șapte indivizi adulți, cu vârste cuprinse între 30 și 50 de ani (doi indeterminabili și cinci de sex masculin) ce prezintă modificări tipice ale oaselor pentru infecția cu sifilis (Radu et alii, 2015, p. 3). Sifilisul terțiar se manifestă pe mai multe oase și bilateral: tibii, oasele din jurul cavității nazale și calota craniană, dar și pe ulne, coaste, stern, clavicule sau metacarpiene; se localizează pe întreg osul sau pe o porțiune a acestuia sub forma unor modificări ce distrug sau remodelează osul. Urmele pe oase apar după o perioadă de 1-20 de ani. În cazurile de față este vorba de sifilisul veneric și nu de cel congenital, cel transmis de la mamă la copil.

Din timpul ocupației rusești (1828-1834) avem o primă cercetare medicală în materie de „boli lumești”, cel mai probabil sifilis. La 12 iulie 1828, un anume Nicolae Vieroșeanu, din Mahalaua Sfinților Apostoli, cerea Divanului să fie internat, deoarece pătimește de „boala lunei și fiind foarte sărac, nu are mijloace a se căuta”. Divanul a poruncit să fie consultat de un medic și, dacă se probează boala, să fie internat (Samarian, 1932, p. 459).

Medicii cunoșteau faptul că prostituția era principalul focar al infecțiilor sifilitice. Până la jumătatea secolului al XIX-lea se înregistrează o evoluție importantă, de la introducerea supravegherii medicale periodice a prostituatelor la controlul efectiv, cu obligativitatea internării celor bolnave (Banu, 1944, p. 351). La 25 februarie 1832, Agia propune Comisiei medicale a orașului „controlul medical al caselor bănuite ca infectate de boli lumești”, propunere la care nu s-a dat curs, deoarece implica vizitarea tuturor caselor, fapt ce putea „să defăimeze oameni onești” (Samarian, 1938, p. 398). În anul 1834 *Comisia medicală a Bucureștilor* hotărăște ca o dată pe săptămână „comisarul fieștecărei văpsele să adune femeile de lume într-un loc hotărât, iar doctorul văpselii cu moașa să le viziteze și pe cele bolnave să le trimită la spital”. „Bolile venerice încuibându-se”, autoritățile decid să facă „întru ascuns” un recensământ al „femeilor publice” (1843) pe care le supun unui consult medical. Cele 227 de femei descoperite cu boli venerice au fost trimise la spitalele Colțea și Pantelimon pentru tratament (Felix, 1901, p. 128).

Abia în 1847 s-au înființat în mod oficial spitalele venerice, iar anul următor au fost înregistrate primele prostituate într-un program de priveghere socială. Până în anul 1853 modelul este adoptat în mai toate județele țării, spitalele fiind numite simplu „județene”, pentru a nu-i descuraja pe cei atinși de boli considerate rușinoase. *Legiuirea pentru întinderea așezămintelor sanitare și îmbunătățirea serviciului medical* (întărită prin domnesc Ofis cu No. 552) din 27 martie 1853 specifica următoarele: „Spitalele așezate vremelnicesc pe la orașele de căpetenie ale județelor pentru boli sifilitice, se vor ține permanente, atât pentru stârpirea acestei funeste patimi, care s-a întins peste toate clasele de oameni, chiar prin sate, cât și pentru preîntâmpinarea acestui rău, a nu se mai ivi în urmă, după ce o dată se va stabili, și apoi pentru căutarea de orice alte boli de care are patimi locuitorii de prin județe, atât dintre săteni, cât și dintre orășeni” (Bujoreanu, 1873, p. 583).

Din ce în ce mai mulți decidenți politici sunt de părere că poliția sanitară, deși nu poate eradica sifilisul, îl poate limita. În regulamente și legi, prostituția începe să fie tratată ca o industrie insalubră care, pentru a continua să existe, trebuie să se supună unor reguli speciale prescrise de autoritățile competente. *Legea sanitară* din anul 1874 conține prevederi precise și cu caracter general vizavi de combaterea bolilor venerice. Ea ordonă ca în toate comunele unde există medici, prostituatele să fie supuse vizitelor medicale cel puțin o dată pe săptămână, iar cele bolnave să fie internate în spital până la vindecare. „Asemenea se vor putea interna în spitale, până la vindecarea bolii, individele vagaboande de ambele sexe ce se vor găsi afectate de boli venerice” (Șuta et alii, 2009, p. 65).

Deși beneficiau de consultații gratuite, foarte mulți bolnavi (nu doar prostituate, ci și bărbați și soții îmbolnăvite) preferau să ascundă boala de jenă și nu se adresau medicului pentru a primi tratament. Mai mult, în ciuda prescrierii tratamentului, cei atinși de maladie îl abandonau în scurtă vreme sau nu-l urmau regulat. Bolnavii nu primeau medicație gratuită și, dacă ajungeau la spital într-un grad avansat al bolii, le era refuzată internarea. Spitalul Colentina, „destinat pentru căutarea prostituatelor”, întârzia primirea lor din lipsă de paturi vacante, în condițiile în care Capitala plătea *Eforiei spitalelor civile* 8.000 de lei pe an pentru acest serviciu (*Dare de seamă a administrației Comunei București*, 1890, p. 152). Unii internați fugeau din spital din cauza „formei nesuferite și degradante a tratamentului”. „Săptămâni întregi cel bolnav de sifilis era frecționat pe tot corpul cu alifie de mercur, ceea ce avea drept consecință căderea dinților și alte neajunsuri cauzate sănătății; nefericita victimă a unei întâmplări potrivnice se simțea deci pângărită nu numai sufletește, ci și fizic, și chiar după un asemenea tratament îngrozitor cel afectat trăia tot restul zilelor lui cu teama că în orice clipă virusul perfid se poate trezi din nou, ieșind din ascunzătoarea lui din măduva spinării și paralizând membrele, sau din spatele frunții – și alterând funcțiile creierului” (Zweig, 2012, pp. 101-102).

În anul 1889, din cele 539 de prostituate care s-au supus controlului medical în Capitală, 469 prezentau semnele unor boli venerice. Sifilisul compromitea nu doar sănătatea individului bolnav, ci și pe aceea a generațiilor viitoare. Din cei 364 de copii orfani îngrijiți de primărie, 3 sufereau de sifilis congenital. În același an, pe agenda *Consiliului*

de igienă publică și de salubritate al Capitalei apar ca măsuri suplimentare: „elaborarea de instrucțiuni populare asupra măsurilor de prevenirea infecțiilor venerice, instrucțiuni destinate a fi afișate prin casele de prostituție, regularea vizitațiilor sanitare suplimentare a femeilor prostituate din vecinătatea casarmelor și a altor case de prostituție frecventate de militari” (*Dare de seamă a administrației Comunei București*, 1890, p. 114). Se mai dorea înființarea poliției de moravuri, deoarece numărul mic de agenți de poliție nu permitea eradicarea prostituției clandestine (*Dare de seamă a administrației Comunei București*, 1890, p. 129).

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, prostituția, prin bolile venerice pe care le propaga în rândul populației, apare în discursul medical igienist preocupat de degenerarea rasei. Această „boală a corpului social” avea cauze multiple, de la condițiile de trai precare cauzatoare de boli și până la lipsa educației sau a culturii morale (Bărbulescu, 2015, p. 226). Statisticile, care sunt din ce în ce mai numeroase, probează mortalitatea în creștere la nivelul întregii țări, mai ales în rândul copiilor cu vârste de până la zece ani. Medicii pun sporul negativ pe seama eredității morbide. „Debilitatea congenitală [...] provine dintr-o debilitate a constituției părinților. Această constituție debilă provine din alcoolism, paludism, pelagra, sifilis, tuberculoză, din răul trai și lipsa de o alimentație suficientă. Toate acestea se manifestă la copii decât printr-o slăbiciune și o mică rezistență vitală față de cauzele distructoare, așa că cele mai ușoare influențe vătămătoare numaidecât îi omoară” (Apostoleanu, 1902, p. 3). Atunci când cei mici supraviețuiesc, transmit generațiilor viitoare această debilitate, slăbindu-le. Impactul nu se limitează la nivel fizic, căci degenerarea fizică poate cauza degenerare morală și viceversa.

În anul 1880, doctorul V. Manicea propunea drept soluție pentru regenerarea rasei căsătoria rațională: „pentru o căsătorie rațională ar fi fost necesar de a se face o selecțiune a soților lipsiți de vreun defect fizic sau moral; însă fiindcă perfecțiunea, după cum se zice, nu există pe pământ, imperfecțiunea soților trebuie să fie astfel combinată încât să nu se mărească, ci, cel puțin, să se neutralizeze, în generațiunea viitoare, prin împerecherea reciprocă a soților. Din punctul de vedere fiziologic, căsătoria trebuie să se opună la diferite temperamente, prin neutralizarea defectelor ambilor soți” (Manicea, 1880, pp. 59-60).

O linie foarte fină începe să despartă preocuparea pentru sănătatea familiei de măsurile de eugenie negativă, fapt exemplificat prin propunerile unor medici precum Dr. I. Toma Tomescu care, în anul 1906, înaintează corpurilor legiuitoare un proiect de lege pentru reglementarea sanitară a căsătoriilor, motivând „relele urmări ce are asupra procreațiunii reaua stare sanitară a soților” (Furnica, 1906, p. 3).

Reglementări la final de secol

Către finalul secolului al XIX-lea toate tentativele întreprinse pentru a diminua efectele prostituției prin regulamente, asistență medicală și prin opere de binefacere nu dădeau rezultatele așteptate, mai ales în ceea ce privește răspândirea bolilor venerice. Din *Raportul general asupra igienei publice și asupra serviciului sanitar al Regatului României*

pe anul 1895 al doctorului I. Felix aflăm că doar în acel an se îmbolnăviseră de sifilis 9.880 români, o treime dintre aceștia fiind tratați în spitalele din București (Felix, 1897, p. 71).

Cu toate că *Legea sanitară* modificată (1893) prevedea vizite sanitare pentru femeile prostituate, de două ori pe săptămână, și obliga administrațiile tuturor spitalelor să consulte și să trateze gratuit bolnavii afectați de boli venerice (art. 161-art.127 din lege) litera legii nu se aplica în totalitate (Șuta et alii, 2009, p. 122).

„Damele de consumație” care contractau boli venerice considerau obligativitatea tratamentului mai mult o pedeapsă decât un ajutor, impresie alimentată de disprețul manifestat la adresa lor de personalul medical. Dacă totuși erau internate, ocupau camere separate de cele ale altor femei atinse de boli venerice (Vasile, 2010, p. 209).

Articolul 163 îndemna „Statul, Eforia Spitalelor, Epitropia generală a spitalelor și, pe cât va fi cu putință și capitalele de județe”, să înființeze spitale și sanatorii speciale pentru mai multe boli, printre care și sifilisul.

În studiul *Deplorabila organizație sanitară a țării și periclitarea permanentă a sănătății publice. Poliția sanitară a prostituției din punctul de vedere legal, administrativ și igienic* (1897), dr. Ion Butărescu propune câteva direcții pentru reorganizarea poliției sanitare a prostituției, unele dintre ele aparent extreme, însă în acord cu gravitatea contextului: represiunea prostituției clandestine; pedepsirea severă a proxenetilor; redarea minorelor familiilor sau internarea lor în „case de corecțiune”; desființarea taxelor pentru vizitele medicale; vizite medicale zilnice pentru prostituatele deja infectate; inspecții sanitare în fabrici, închisori, în rândul militarilor; sechestrarea vagabonzilor în spitale până la vindecare; tratament antisifilitic de cel puțin 3 ani; răspândirea instrucțiunilor populare despre gravitatea și consecințele sifilisului și, nu în ultimul rând, „obligățiunea pentru toți medicii de a denunța poliției sanitare pe toți indivizii de ambele sexe atinși de boli venerice transmise” (Majuru, 2007, p. 223).

Controlul mai strict al prostituției clandestine și reformarea caselor de toleranță fac obiectul *Regulamentului pentru privegherea prostituției în orașul București*, din martie 1898 (Majuru, 2007, pp. 229-244). Pentru a descuraja prostituția clandestină se interzicea „persoanelor de ambe sexe invitațiunea ori provocarea indirectă la desfrânare în locuri publice, în localuri deschise publicului și în străzi”, „pe la ferestre”, „pe la porțile caselor”, precum și „facerea de reclame în orice mod, spre a atrage pe vizitatori în locuințele prostituatelor” (*Regulament*, 1898, art. 2). Interdicția viza mai ales prostituatele care acostau cu impertinență trecătorii pe străzile principale – timpul cel mai prielnic de „vânătoare” fiind între 7 seara până după miezul nopții – dar și pe cele care, dis-de-dimineată „luându-și aerul și ținuta unor femei oneste”, simulau că se grăbesc spre ateliere, dar se opreau în fața unei vitrine când se simțeau urmărite (Stanca, Voinea, 1922, pp. 23-24). Se afișau drept „tinere văduvicioare” sau soții martire căsătorite cu monștri, primind în schimbul serviciilor bani, rochii sau bijuterii (Stanca, Voinea, 1922, p. 41). Și angajatele bordelurilor le era interzis să zăbovească în fața localului sau pe la ferestre. Regulamentul mai pune în gardă pe proprietarii berărilor, cârciumilor și a cafenelelor care angajau prostituate pe post de chelnerițe sau servitoare (*Regulament*, 1898, art. 43).

Pentru domnii cu stare, în căutarea unei ambianțe comode și a unei oferte mai selecte decât cea a prostituatelor clandestine, Capitala deschidea porțile bordelurilor. Putem doar presupune că acestea aveau uși secrete și scări speciale pe unde veneau în vizită membri ai protipendadei, camere cu oglinzi sau cu ferestre secrete, dulapuri pline cu diverse costumații pentru amatorii de fetișuri ș.a.

Cu toate că aici găseau condițiile unui trai confortabil, primind îmbrăcăminte, mâncare și băutură din abundență, prostituatele se aflau de multe ori în imposibilitatea de a părăsi calea aleasă, fiind captivatele matroanelor. Acestea le obligau să-și plătească hainele la preț de speclă sau recurgeau la asemenea tertipuri contabilicești, că și cea mai harnică și mai muncitoare față rămânea într-un fel de arest pentru plata datoriei. *Regulamentul din anul 1898* prevedea ca „din banii ce femeile prostituate câștigă, patroana casei nu poate opri decât cel mult două părți din trei (două treimi) ca plată de locuință, încălzire, serviciu și spălatul rufelor; cel puțin o treime rămâne proprietatea absolută a femeii prostituate, dacă nu există între patroană și femeia prostituată o învoială mai avantajoasă pentru cea din urmă” (*Regulament*, 1898, art. 23). În afară de cele două vizite medicale săptămânale obligatorii, „fetițele” erau verificate zilnic de matroană, care avea obligația să raporteze medicului comunal semnele de boală. Tăinuirea bolii transmisibile se pedepsea cu închisoarea de la 2 luni la 2 ani (*Regulament*, 1898, art. 46). Condițiile prostituatelor purtau rezultatul fiecărui examen medical (sănătoasă, menstruată, bănuită bolnavă) și puteau fi oprite de medic doar în cazul constatării bolii, moment care dicta internarea bolnavei în termen de 4 ore (*Regulament*, 1898, art. 30). Drept soluție suplimentară de prevenție/tratament, casele de prostituție urmau a fi dotate cu „cel puțin două specule, două irigatoare, obiecte de pansament indispensabile cu o cantitate suficientă de soluțiuni antiseptice, după prescripțiunea medicilor însărcinați cu examinarea femeilor” (Art. 32).

În ultimă instanță, statul modern a susținut sistemul reglementarist pentru a putea diminua răspândirea bolilor venerice și pentru a putea bloca derapajele acestei „industrii” prin mijloace punitive, delimitând astfel o graniță confortabilă între un comportament universal acceptat și unul condamnat. În schimb, pe tărâmul moralei, prostituția nu a fost la fel de ușor acceptată, oscilând între statutul de afront adus bunelor moravuri și rău necesar și, pe cât cu putință, invizibil.

Considerații asupra moravurilor

La sfârșitul secolului al XIX-lea, controlul mai strict al prostituției clandestine și reformarea bordelurilor au coincis cu afirmarea valorilor vieții de familie. Sacralitatea și plăcerile vieții de familie ideale au cerut protecție împotriva stilurilor de viață amoraliste și superficiale urmate de mulți, indiferent de clasă și sex. Până la începutul secolului al XX-lea, „casa bună” a devenit un simbol cheie și o metaforă puternică în viziunea asupra lumii a elitei românești. Cu toate acestea, decalajul dintre idealuri și realitățile vieții domestice a condus la apariția unor contradicții culturale, mesaje și experiențe conflictuale. Astfel, pseudo-moralitatea a susținut și mai mult fenomenul prostituției.

Pentru elita marilor capitale ale Europei, sfârșitul secolului al XIX-lea a însemnat o perioadă de retragere în privilegii și lux, precum și de apărare a valorile consacrate, care primau în fața înclinațiilor sau dorințelor individului. Emulând protipendada franceză și cea vieneză, familiile înstărite din București, își petreceau zilele afișându-și statutul și averea; onorau invitații la ceai, mergeau la plimbare, serveau masa la cele mai bune restaurante sau luau parte la evenimente mondene.

În această lume ordonată iluzoriu, familiile influente aveau datoria să conducă prin exemplu-o ghidare morală (știință a binelui și a răului) materializată în coduri de conduită foarte stricte. Răspândite în toate mediile sociale, regulile „aveau scopul de a completa legile civile”, „atrăgând atenția asupra gravelor consecințe ale practicării voite sau nu a defectelor sociale (a viciilor de tot felul)” (Vasile, 2010, p. 146). Doamnele din elita bucureșteană a vremii pun bazele unor asociații feminine cu diverse obiective, predominând cele cultural-educative (de exemplu, *Cultura profesională a femeilor din București*) și filantropice (*Societatea femeilor sărace din București* și *Asociațiunea femeilor române Sprijinul din București*) care completau eforturile centralizate, venind în ajutorul celor lipsiți de mijloace. Dispunând de donații generoase, acestea au înființat școli, sanatorii, azile, cămine pentru mame singure ș.a. Prin organizarea de ateliere, societățile de tip educativ încurajau practicarea lucrului casnic drept o metodă de suplimentare a venitului, ajutând femeii sărace să își asigure existența. Multe dintre ele găseau astfel adăpost în fața pericolului prostituției.

Complementar activității Bisericii, în Vechiul Regat, susținerea legilor morale se făcea pe diverse căi, în publicații de specialitate (ex. *Nu se cuvine! Reguli practice de bună cuviință între oameni* de Marin Florea Livescu, 1905; *Desordinea morală în viața noastră privată și cea publică* de Theodor I. Focșăneanu, 1897; *Manualul căsătoriei* de N.I. Petrescu, 1891) și presă (de exemplu, *Albina*, *Tribuna familiei*, *Idealul căsătoriei*, *Glasul sateanului*) sau prin intermediul prelegerilor ținute de personalități ale culturii în atenee. În programul conferințelor Ateneului Român pe anul 1883-1884 figurau expuneri precum: *Moravuri vechi și moravuri noi* de Gr. Vulturescu, *Despre noua generație*. *Schiță de moravuri și de caractere* de G. Miron, *Moravurile orientale și românii* de S.D. Olănescu. Toate deplăngeau dezordinea morală cauzată de noile valori promovate în epocă, precum interesul material și binele personal, în detrimentul virtuților creștine (*Curierul Capitalei*, 1883, p. 3).

Adesea, eșafodajul de norme forma o fațadă „care menaja sentimente plătându-le și orgoliul înflăcărate” (Ianoși, 2010, p. 22) sau ascundea comportamente imorale. Scrierile lui Freud au dezvăluit cât de apăsătoare erau de fapt aceste coduri de comportament, căci îi determinau pe mulți să-și reprime sentimentele, fapt ce declanșa patologii fizice sau psihice. Alteori, luptând să-și suprimă trăirile, omul sfârșea a fi guvernat de ele. Moralitatea autoritară nu a evoluat pentru a face față provocărilor modernității, drept urmare a început să fie contestată, mai ales de artiști și de oamenii de literă care portretizau caustic societatea vremii, plină de contradicții. Emanciparea femeii, sportul, autoafirmarea tineretului conlucrează pentru a dizolva granițele dintre sexe. Generațiile conservatoare

pun pe seama acestor schimbări de paradigmă declinul moral, numărul din ce în ce mai mare de divorțuri, de copii abandonați, nelegitimi (România aflându-se printre primele țări din Europa la acest capitol) sau cu un singur părinte (Ianoși, 2010, p. 19).

Între morala publică și cea personală se deschide o prăpastie pavată cu ipocrizie și disimulare. Dat fiind că bunul renume al familiei putea fi pus în pericol de ochii și gura lumii, un anumit grad de cenzură se manifesta în toate aspectele vieții, dar mai ales sexualitatea era vizată, care, deși nu putea fi exclusă, trebuia să fie invizibilă. Dintre toate viciile care afectau instituția căsătoriei, *concubinajul* atrăgea disprețul comunității, cuplul imoral „fiind arătat cu degetul ca pe răufăcători sau criminalii de rând” și constrâns să intre în legalitate (Vasile, 2010, p. 168). Multe cupluri încep să își asume condiția, decât să fie legați în căsătorii de conveniență pe care le considerau drept „o prostituție legală sub ocrotirea legilor și la adăpostul clevetirilor” (Achimescu, 1901, p. 15). Urma *adulterul*, care era socotit o plagă a societății moderne, „o pată urâtă care se întindea întunecând strălucirea căsătoriei”, vina pentru căderea în ispită fiind împărțită între soți (Vasile, 2010, p. 173). Biserica dorea să controleze toate aspectele care se derulau în jurul căsătoriei, prin norme scrise, dar și tacite. Tuna și fulgera împotriva locuitorilor care cădeau în păcatul curviei, considerând femeia mai înclinată spre adulter din cauza firii ei slabe. Chiar și *celibatul* era privit circumspect, deoarece se considera că întreține prostituția și adulterul, determinând sporirea numărului divorțurilor și slăbirea sănătății populației (Vasile, 2010, p. 172).

Iubirile libere, neîngrădite de contract marital sau relațiile pasagere cu domnișoare considerate fără moravuri apar și în literatura dedicată perioadei (de exemplu, *Enigma Otiliei* de George Călinescu, *Sfârșit de veac în București* de Ion Marin Sadoveanu, *O blană rară* de Ion Luca Caragiale). În pofida, sau mai bine zis datorită controlului exercitat de morala publică, industrii întregi, precum literatura pornografică, localurile care ofereau „senzații tari” și casele de toleranță au înflorit. Însemnările personajului lui I. Minulescu, Mihai Băleanu (Bucu), referitoare la progresul societății cuprinde și „reforma” politicii hoteliere cu privire la această „micro-industrie a plăcerilor carnale”: „vipera [orașul] s-a civilizat. Străzile au fost pavate cu asfalt și luminate cu electricitate [...] liceenii nu-și mai dau întâlnire cu modistele și croitoresele pe maidanele orașului. Hotelurile au început să închirieze camere cu luna, cu ziua și chiar cu ora [...]” (Minulescu, 1974, p. 24).

Enciclopedia Diaconovich definea cea mai veche meserie din lume, astfel: „Prostituțiunea constă în comerțul pe care femeia îl face cu trupul ei, în faptul îndoit al femeii, care se oferă pentru bani și al bărbatului, care o plătește pentru acest serviciu” (Diaconovici, 1904, p. 681). Publicațiile care își asumau funcția de reformare socială, popularizau imaginea decăzută a prostituatei, pentru a ilustra pericolul sexualității feminine. Contradicția dintre idealurile morale ale burgheziei și impulsurile sale sexuale, adeseori refulate, se oglindește și în modul în care era văzută *prostituția*. Asemenea consumului de alcool, constituia un semn de degenerescență a populației, o instituție din care anumiți indivizi de ambele sexe caută să-și creeze „un trafic avantajos pentru punga proprie” (Stanca, Voina, 1922, p. 81). În realitate, prostituția compunea fundamentul vieții

erotice de dincolo de hotarul căsniciei, stare de fapt susținută de „spații de rendez-vous pentru societatea care căuta să-și înece singurătatea în ebrietatea senzațiilor” (DiFilippo, 2015, p. 18).

La începutul secolului al XX-lea, prostituția, pe care Stefan Zweig o definea drept „bolta de subsol întunecos deasupra căreia se înalță cu strălucirea lui imaculată edificiul somptuos al societății burgheze” (Zweig, 2014, p. 96), continua să fie o „instituție indispensabilă”, un fenomen tolerat și greu de reglementat (Zweig, 2014, p. 97). Restrângerea pieței prostituției a survenit mult mai târziu, o nouă generație dornică de a se elibera de restricțiile pseudo-moralei profesate anterior.

Un alt factor care a zguduit convențiile la final de secol a fost progresul tehnologic. Cuceririle tehnologiei (electricitate, telefon, bicicleta sau mașina) au generat noi stiluri de viață incompatibile cu normele anterioare și au creat noi perspective educaționale pentru mase. Progresul este și unul de mentalitate: „oamenii, fie ei școliți sau autodidacți [...] înlocuiesc nevoia de miracol cu bucuria explicației științifice” (Pârvulescu, 2017, p. 318).

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Izvoare / Sources

Cernovodeanu, P. (coord.), 2005, *Călători străini despre Principatele Române în secolul al XIX-lea*, vol. II (1822-1830), București, Editura Academiei Române.

Condica criminalicească cu procedura ei întocmită în zilele și prin părinteasca îngrijire a prea înălțatului domn stăpânitor a toată Țara Românească, Barbu Dimitrie Știrbei, întărită prin luminatul Ofis cu No. 1644 din 5 Decembrie 1850, 1851, București, Tipografia lui Iosif Copainig.

Darea de sêma a administrației comunei Bucuresci de la 1 ianuarie 1889 la 1 ianuarie 1890, 1890, Bucuresci, Tipografia „Carol Göbl”.

Diaconovich, C., 1904, *Enciclopedia română*, vol. III, Sibiu, Editura și tiparul lui W. Kraft.

Legiuirea Caragea (1818), 1955, ediție critică, București, Editura Academiei Române.

Periodice / Magazines

Curierul Capitalei, an. I, nr. 83, 27 noiembrie 1883.

Furnica, an. I, nr. 14, 19 decembrie 1904.

Furnica, an. II, nr. 70, ianuarie 1906.

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

Achimescu, I., 1901, *Femea și notițe biografice*, București, Tipografia „Carmen Sylva”.

Apostoleanu, I., 1902, „Mortalitatea copiilor în România”, în *B.A.M.*, Anul V, no. 26, pp. 3-4.

Banu, G., 1944, *Tratat de medicină socială*, vol. IV, București, Casa Școalelor.

Bărbulescu, C., 2015, *România medicilor. Medici, țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910*, București, Editura Humanitas.

Bujoreanu, I.M., 1873, *Collecțiune de legiurile României vechi și noi câte s-au promulgatu până la finele anului 1870*, Bucuresci, Noua Typographie a Laboratoriloru Români.

Bulei, I., 1984, *Lumea românească la 1900*, București, Editura Eminescu.

- Butărescu, I., 1897, *Deplorabila organizație sanitară a țării și periclitarea permanentă a sănătății publice. Poliția sanitară a prostituției din punctul de vedere legal, administrativ și igienic*, București, Tipografia „Dreptatea”.
- Dinu, T., 2020, *Bucureștiul fanariot*, vol. II, București, Editura Humanitas.
- Felix, I., 1889, *Tractat de igiena publică și de poliția sanitară*, Partea a II-a, București, Tipografia Academiei Române.
- Felix, I., 1897, *Raport general asupra igienei publice și asupra serviciului sanitar al Regatului României pe anul 1895*, București, Imprimeria Statului.
- Felix, I., 1901, *Istoria igienei în România în secolul al XIX-lea și starea ei la începutul secolului al XX-lea*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.
- Majuru, A. (coord.), 2007, *Prostituția între cuceritori și plătitori*, București, Editura Paralela 45.
- Manicea, 1880, *Considerațiuni asupra mortalității generale în România*, București, Tipografia Alesandru A. Grecescu.
- Minulescu, I., 1974, *Corigent la limba română*, București, Editura Minerva.
- Pârvulescu, I., 2017, *În intimitatea secolului 19*, București, Editura Humanitas.
- Remer-Anselme, I., 1926, *Lupta pentru înfrânarea prostituției*, București, Biblioteca Ziarului Universul.
- Roman, N., 2016, *Femei, onoare și păcat în Vlahia secolului al XIX-lea*, București, Editura Humanitas.
- Samarian, P.G., 1932, *Ciuma în trecutul românesc*, f.l., f.e.
- Samarian, P.G., 1938, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. II (1775-1834), București, Tipografia „Cultura”.
- Stanca, D., Voina, A., 1922, *Prostituția și boalele venerice*, Cluj, Tipografia „Dr. S. Bornemisa”.
- Șuta et alii, 2009, *Legislația sanitară în România modernă: (1874-1910)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară.
- Tiktin, H., 1900, *Rumänisch-Deutsch Wörterbuch*, Lieferung 6, Staatsdruckerei, Bukarest.
- Vasile, L.A., 2010, *Să nu audă lumea. Familia românească în Vechiul Regat*, București, Editura Tritonic.
- Vintilă-Ghițulescu, C., 2011, *În șalvari și cu ișlic: biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, București, Editura Humanitas.
- Vintilă-Ghițulescu, C., 2015, *Patimă și desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească (1750-1860)*, București, Editura Humanitas.
- Zweig, S., 2012, *Lumea de ieri. Amintirile unui european*, București, Editura Humanitas.

Resurse web / Web Resources

- Andrei, C., 2014, *Depravare supremă! Cum arătau „fetițele dulci” din bordelurile Bucureștiului interbelic și ce tarife practicau*, https://www.obiectiv.info/cum-aratau-feti-ele-dulci-din-bordelurile-bucurestiului-interbelic-ce-tarife-practicau-romancele-noastre_49796.html
- DiFilippo, J., 2015, *A Literary and Psychological Portrait of the Belle Epoque*, Doctoral Dissertation, <https://opencommons.uconn.edu/dissertations/904>.
- Ianoși, M., 2010, *Mentalitatea burghezului român în literatură, în perioada Belle Époque*, https://www.academia.edu/4870822/MENTALITATEA_BURGHEZULUI_ROMAN_IN_LITERATURA_%C3%8EN_PERIOADA_BELLE_%C3%89POQUE.
- Radu et alii, 2015, „Multiple Cases with Probable Treponemal Infection from 16th to 19th Centuries Romania”, in *International Journal of Osteoarchaeology*, DOI: 10.1002/oa.2444.

EMIGRAREA POPULAȚIEI EVREIEȘTI ÎN STATELE UNITE ÎN PERIOADA 1933-1941

Ana-Alexandra UȚĂ¹

Cuvinte-cheie: emigrare; Național Socialism; regim; evrei; lege; refugiați; Germania.

Keywords: immigration; National Socialism; regime; jews; refugee; law; Germany.

Rezumat: În Europa, anii 1930 s-au transformat într-o formulă extrem de toxică și combustibilă. Concordanța cu tehnicile de afișare agresive, dar și cu alte elemente, au determinat conducerea nazistă din Germania să fie absolut sigură de capacitatea ei de a utiliza suportul fotografiei pentru a obține consimțământul publicului.

Anii 1930 oferă un studiu de caz puternic pentru fiecare generație. Mediul politic global este un lucru important de avut în vedere pentru a înțelege profund rolul central al imaginilor în perpetuarea unei infrastructuri de o așa proporție în ceea ce privește sistemul de legi și reguli create de regimul nazist împotriva populației de origine evreiască.

Mulți dintre cei care au căutat un adăpost sigur împotriva persecuției din anii 1930 și 1940 din Germania nazistă și-au văzut eforturile zădărnice de cotele restrictive de imigrație ale Statelor Unite și de cerințele complicate și exigente pentru obținerea vizelor. Opinia publică din America nu a favorizat creșterea imigrației, rezultând o presiune politică redusă pentru modificarea politicilor de imigrare. Aceste politici au priorizat preocupările economice și securitatea națională.

Abstract: In Europe, the 1930s turned into a highly toxic and combustible formula. The concurrence of aggressive display techniques, as well as other elements, made the Nazi leadership in Germany absolutely confident in their ability to use the medium of photography to gain the consent of their public.

In Europe, the 1930s turned into a highly toxic and combustible formula. The concurrence of aggressive display techniques, as well as other elements, made the Nazi leadership in Germany absolutely confident in their ability to use the medium of photography to gain the consent of their public.

The 1930s provide a powerful case study for each generation. It is important to consider the global political environment in order to deeply understand the central role of images in perpetuating an infrastructure of such proportion regarding the system of laws and rules taken by the Nazi regime against the population of Jewish origin.

Many who sought safe haven from persecution in the 1930s and 1940s in Nazi

1. Școala doctorală de Istorie, Facultatea de Istorie, Universitatea din București, email: ana.uta@history.bucharest.university

Germany found their efforts thwarted by the United States' restrictive immigration quotas and complicated and demanding visa requirements. Public opinion in America did not favor increased immigration, resulting in little political pressure to change immigration policies. These policies prioritized economic concerns and national security.

În Europa, anii 1930 s-au transformat într-o formulă extrem de toxică și combustibilă. Concordanța cu tehnicile de afișare agresive, dar și cu alte elemente, au determinat Germania să fie absolut sigură de capacitatea ei de a utiliza suportul fotografiei pentru a obține consimțământul publicului.

Anii 1930 oferă un studiu de caz puternic pentru fiecare generație. Un lucru important de avut în vedere este mediul politic global, pentru a înțelege profund rolul central al imaginilor în perpetuarea unei infrastructuri de o așa proporție în ceea ce privește sistemul de legi și reguli luate de regimul nazist împotriva populației de origine evreiască (Narayanaswami, *HIST E 1572*, p. 1.). Germania a folosit mijloacele de informare în masă – de la cele din palierul fotografic, metodic și până în combinație cu afișarea, pentru a convinge poporul german (Narayanaswami, *HIST E 1572*, p. 1.).

Mulți dintre cei care au căutat un adăpost sigur împotriva persecuției din anii 1930 și 1940 din Germania nazistă și-au văzut eforturile zădărnicate de cotele restrictive de imigrație ale Statelor Unite ale Americii și de cerințele complicate și exigente pentru obținerea vizelor. Opinia publică din America nu a favorizat creșterea imigrației, rezultând o presiune politică redusă pentru modificarea politicilor de imigrare. Aceste politici au priorizat preocupările economice și securitatea națională (*Holocaust Encyclopedia*, „Immigration to the United States 1933-1941”, USHMM - <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/immigration-to-the-united-states-1933-41>).

În anul 1924, Congresul Statelor Unite ale Americii a adoptat *Johnson-Reed Act* (*Legea Johnson-Reed*), revizuiind legile americane privind imigrația în jurul „originilor naționale” ale persoanelor. Actul a stabilit cote, un anumit număr de vize disponibile în fiecare an pentru fiecare țară. Cotele, inspirate parțial de susținătorii americani ai eugeniei, au fost calculate pentru a privilegia imigranții „dezirabili” din nordul și vestul Europei. Ei au limitat imigranții considerați mai puțin „dezirabili din punct de vedere rasial”, inclusiv evreii din sudul și estul Europei. Multor oameni născuți în Asia și Africa le-a fost interzis să imigreze în Statele Unite în întregime pe motive rasiale (*Holocaust Encyclopedia*, „Immigration to the United States 1933-1941”, USHMM - <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/united-states-immigration-and-refugee-law-1921-1980>).

Statele Unite ale Americii nu au avut o politică privind refugiații, iar legile americane de imigrație nu au fost nici revizuite, nici ajustate între anii 1933 și 1941. *Johnson-Reed Act* a rămas în vigoare până în anul 1965.

Potențialii imigranți trebuiau să aplice pentru unul dintre grupurile desemnate pentru țara lor de proveniență, nu pentru țara pentru care cereau cetățenie. După Marea Britanie, Germania a avut a doua cea mai mare alocare de vize: 25.957 (27.370, după ce

Roosevelt a fuzionat cotele germane și austriece după *Anschluss*). Totalul permis a fost de aproximativ 153.000 de persoane.

Cota era numărul maxim de persoane care puteau imigra, nu un obiectiv pe care oficialii Departamentului de Stat au încercat să o atingă. Grupurile de cotă neutilizate nu au fost realocate în anul următor.

Majoritatea potențialilor imigranți în Statele Unite ale Americii au fost nevoiți să adune multe tipuri de documente pentru a obține o viză de imigrare americană, pentru a părăsi Germania și pentru a călători într-un port de plecare din Europa. Potențialii solicitanți s-au înregistrat mai întâi la consulat și apoi au fost plasați pe o listă de așteptare. Ei puteau folosi acest timp pentru a aduna toate documentele necesare pentru a obține o viză, care includea documente de identitate, certificate de la secțiile de poliție, permise de ieșire și de tranzit și o declarație financiară. Multe dintre aceste documente – inclusiv viza în sine – aveau date de expirare. Totul trebuia să vină împreună în același timp (*Holocaust Encyclopedia*, „Requirements for Immigrating to the United States”, USHMM - „<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/immigration-to-the-united-states-1933-41>”<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/immigration-to-the-united-states-1933-41#requirements-for-immigrating-to-the-united-states-1>).

La începutul Marii Depresiuni din anul 1930, președintele Herbert Hoover (1929-1933) a emis instrucțiuni prin care imigranții „probabil să devină o sarcină publică”. Ca urmare, imigrația a scăzut dramatic. Deși Franklin D. Roosevelt (1932-1945) a liberalizat instrucțiunile, mulți americani au continuat să se opună imigrației pe motive economice (unul dintre motivele folosite cel mai des a fost acela că imigranții ar „fura” locurile de muncă ale americanilor). Prin urmare, imigranții au trebuit să găsească un sponsor american, care să aibă resursele financiare pentru a garanta că nu vor deveni o povară pentru stat. Pentru mulți imigranți, obținerea unui sponsor financiar a fost cea mai dificilă parte a procesului de viză americană (*Holocaust Encyclopedia*, „Requirements for Immigrating to the United States”, USHMM - „<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/immigration-to-the-united-states-1933-41>”<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/immigration-to-the-united-states-1933-41#requirements-for-immigrating-to-the-united-states-1>).

Potențialii imigranți trebuiau, de asemenea, să aibă un bilet de navă valabil înainte de a primi o viză. Odată cu debutul războiului și teama că submarinele germane vor viza navele de pasageri, transportul prin Atlantic a devenit extrem de riscant. Multe linii de pasageri au fost oprite complet sau cel puțin au redus numărul de nave care traversau oceanul, făcând mai dificilă și mai costisitoare pentru refugiați să găsească cabine.

Între anii 1938 și 1941, Germania nazistă a invadat și a ocupat o mare parte din Europa, aducând milioane de evrei sub controlul său. Statele Unite ale Americii au rămas neutre în această perioadă. Deși mulți americani simpatizau cu situația evreilor din Europa, majoritatea nu dorea să crească imigrația și nici să vadă că Statele Unite ale Americii sunt implicate în Al Doilea Război Mondial. Trupele germane au intrat în

Austria la 12 martie 1938 și, cu sprijinul entuziast al majorității populației austriece, au anexat țara a doua zi (un eveniment cunoscut sub numele de *Anschluss*). Conducerea nazistă a implementat rapid legi antisemite împotriva celor 192.000 de evrei austrieci. Zeci de mii de evrei austrieci s-au aliniat la consulatul S.U.A. din Viena pentru a solicita vize de imigrare în Statele Unite ale Americii (*Holocaust Encyclopedia*, „Immigration to the United States 1933–1941”, USHMM - <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/immigration-to-the-united-states-1933-41>).

Pe măsură ce criza refugiaților a început în anul 1938, concurența crescândă pentru un număr finit de vize, declarații pe propria răspundere și opțiuni de călătorie au făcut imigrația și mai dificilă. În iunie 1938, 139.163 de persoane erau pe lista de așteptare pentru cota germană. Un an mai târziu, în iunie 1939, lungimea listei de așteptare a crescut la 309.782 de persoane. Un potențial imigrant din Ungaria care a aplicat în anul 1939 s-a confruntat cu o așteptare de aproape patruzeci de ani pentru a imigra în Statele Unite ale Americii.

La îndemnul secretarului Muncii, Frances Perkins, președintele Franklin D. Roosevelt a combinat cotele de imigrație ale S.U.A. pentru Germania și Austria pentru a oferi mai multe oportunități de imigrare evreilor austrieci. Departamentul de Stat putea emite apoi maximum 27.370 de vize pe an pentru imigranții născuți în acele țări. Până la 30 iunie 1938, totuși, aproape 140.000 de persoane se aflau pe lista de așteptare a cotei germane pentru vizele de imigrare din S.U.A. (*Holocaust Encyclopedia*, „Waiting Lists and the Refugee Crisis”, USHMM - „<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/immigration-to-the-united-states-1933-41>” <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/immigration-to-the-united-states-1933-41#waiting-lists-and-the-refugee-crisis-2>).

Recunoscând că situația greșită a evreilor germani a atins un punct de criză, Roosevelt a cerut o conferință internațională pentru a discuta problema refugiaților. Delegații din 32 de națiuni s-au întâlnit la Evian-les-Bains, Franța, în iulie 1938, dar majoritatea, inclusiv Statele Unite ale Americii, au refuzat să-și extindă legile pentru a primi mai mulți imigranți. În timp ce conferința se desfășura, presa americană a criticat participanții de la Evian-les-Bains pentru inacțiunea lor. După cum a concluzionat revista *Time*: „Toate națiunile prezente și-au exprimat simpatia față de refugiați, dar puține s-au oferit să le permită să intre în granițele lor” (*TIME*, 1938, No. 3, <https://time.com/vault/issue/1938-07-18/page/18/>, p. 16). Până în septembrie, lista de așteptare pentru o viză germană a crescut la 220.000 de persoane. Chiar dacă Departamentul de Stat ar elibera numărul maxim de vize pe care le-ar putea avea în conformitate cu legile existente în fiecare an, noii solicitanți născuți în Germania și Austria ar putea anticipa o așteptare de cel puțin nouă ani pentru o viză de imigrare pentru S.U.A.

În septembrie 1938, Adolf Hitler a amenințat că va declanșa un război european dacă Regiunea Sudetă, o zonă de graniță a Cehoslovaciei cu o populație majoritară etnică germană, nu va fi predată Germaniei. Liderii Marii Britanii, Franței, Italiei și Germaniei au

ținut o conferință la München, Germania, în perioada 29-30 septembrie 1938, în timpul căreia au fost de acord să permită Germaniei să anexeze această regiune în schimbul unui angajament de pace de la Führer-ul celui de-al Treilea Reich. Prim-ministrul britanic Neville Chamberlain, convins că politica sa conciliatoristă a evitat un război mondial, a declarat că acordul înseamnă „pace pentru vremea noastră”. Cu toate acestea, șase luni mai târziu, Hitler a încălcat acest „acord de la München” (*Holocaust Encyclopedia*, „Nazi Territorial Conquest”, USHMM - HYPERLINK «<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41>»<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41#nazi-territorial-conquest-0>), iar armata germană a ocupat provinciile cehă Boemia și Moravia. Cehoslovacia a încetat să mai existe (*Holocaust Encyclopedia*, „Nazi Territorial Conquest”, USHMM - HYPERLINK <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41#nazi-territorial-conquest-0>).

În seara și dimineața zilelor de 9-10 noiembrie 1938, liderii Partidului Nazist au declanșat un val de violențe antisemite în Germania și în teritoriile nou anexate, un eveniment cunoscut sub numele de *Kristallnacht*. Trupele de intervenție (SA) și membrii *Tineretului hitlerist* au ars sute de sinagogi, au jefuit mii de afaceri deținute de evrei, iar poliția germană a arestat aproape 30.000 de bărbați și băieți evrei, trimițându-i în lagăre de concentrare. Deși ziarele germane au raportat că violența a fost spontană – o răzbunare publică ca răspuns la asasinarea unui diplomat german la Paris de către un adolescent evreu – corpul diplomatic american de la Berlin a raportat imediat colegilor din Washington DC, că a fost evident că atacurile fac parte dintr-un „plan prestabilit” (*Holocaust Encyclopedia*, „Kristallnacht”, USHMM - HYPERLINK „<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41>”<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41#kristallnacht-1>).

În Statele Unite ale Americii atacurile din cadrul evenimentului *Noaptea de cristal* au fost știri pe prima pagină la nivel național timp de câteva săptămâni. La conferința de presă din 15 noiembrie, președintele Franklin D. Roosevelt a spus că atacul a „șocat profund” publicul american și a anunțat că îi ordonă ambasadorului S.U.A. în Germania să se întoarcă acasă. Statele Unite ale Americii au fost singura națiune care a acceptat acest răspuns diplomatic și nu va avea din nou un ambasador în Germania decât după încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial în anul 1945. Roosevelt nu a cerut Congresului S.U.A. să reconsidere sistemul de cote care limita imigrația. Totuși, secretarul Muncii Frances Perkins l-a convins să permită celor aproximativ 12.000 de germani – dintre care majoritatea erau evrei – aflați apoi în Statele Unite ale Americii, cu vize de vizitatori temporari, să rămână în țară pe termen nelimitat. Președintele Roosevelt le-a spus reporterilor: „Nu pot, în nicio umanitate decentă, să-i arunc afară”.

Criza refugiaților s-a intensificat după *Kristallnacht*. Între ani 1939 și 1941, peste

300.000 de germani – majoritatea evrei – au rămas pe lista de așteptare pentru vizele de imigrare în Statele Unite ale Americii. Pentru prima dată în perioada regimului nazist *Departamentul de Stat* a emis numărul maxim de vize permis legal în cadrul cotei germane. Și alte țări europene aveau liste lungi de așteptare pentru vizele S.U.A.; așteptarea pentru o viză sub cota mică românească (377), de exemplu, a durat patruzeci și trei de ani. Majoritatea acestor solicitanți erau evrei (*Holocaust Encyclopedia*, „Increased Immigration”, USHMM - „<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41>”<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41#increased-immigration-2>).

În februarie 1939, senatorul democrat Robert Wagner și kongresmanul republican Edith Nourse Rogers au introdus în Congres o legislație care să admită 20.000 de copii germani sub vârsta de 14 ani în Statele Unite ale Americii în afara cotelor de imigrare. Eleanor Roosevelt și-a susținut proiectul de lege, fiind pentru prima dată când a susținut public un act legislativ în curs în calitate de Primă Doamnă. Sondajele de opinie publicate cu privire la această propunere au relevat, însă, că americanii nu au susținut ideea, iar oponenții au declarat că proiectul de lege ar lua resurse și, în cele din urmă, locuri de muncă de la copiii americani. Congresul nu a votat niciodată proiectul de lege *Wagner-Rogers* (*Holocaust Encyclopedia*, „Increased Immigration”, USHMM - <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41#increased-immigration-2>).

Pe 13 mai 1939, transatlanticul german *St. Louis* a plecat din Hamburg, Germania, spre Havana, Cuba, transportând 937 de pasageri. Majoritatea pasagerilor erau evrei și plănuiau să rămână în Cuba doar până când rândul lor va apărea pe lista de așteptare pentru o viză de imigrare a S.U.A. Când *St. Louis* a ajuns la Havana, pasagerii au aflat că certificatele de aterizare pe care le cumpăraseră nu erau valabile. Guvernul cubanez a refuzat să permită refugiaților să debarce și a forțat nava să părăsească apele cubaneze. *St. Louis* a navigat spre Miami, în timp ce pasagerii trimiteau telegrame rugătoare celor dragi și oficialităților publice din Statele Unite.

St. Louis a devenit subiectul multor articole, caricaturi editoriale și articole de opinie. Deoarece cota germană fusese deja completată, Congresul ar fi trebuit să adopte o nouă lege, sau președintele Roosevelt ar fi trebuit să emită un ordin prezidențial pentru ca pasagerii să fie admiși. Într-un sondaj din ianuarie 1939, 83% dintre americani s-au opus acceptării altor refugiați europeni și, deși acoperirea ziarelor a simpatizat în general cu situația pasagerilor, puține editoriale sau scrisori adresate editorului au susținut admiterea pasagerilor din *St. Louis* (*Holocaust Encyclopedia*, „The St. Louis”, USHMM - „<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41>”<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41#the-st-louis-3>).

După ce Cuba a refuzat în cele din urmă să permită pasagerilor să debarce și Statele Unite ale Americii (și alte națiuni din emisfera vestică) nu s-au oferit să ia pasagerii, nava s-a

întors în Europa. Comitetul de distribuție comun al evreilor americani (J.D.C.) a lucrat cu Departamentul de Stat, convingând în cele din urmă patru țări: Marea Britanie, Franța, Țările de Jos și Belgia, să admită pasagerii. Mulți dintre refugiați, totuși, s-au trezit trăind din nou sub pericolele ocupației naziste, când Germania a invadat mai multe națiuni din Europa de Vest în mai 1940. Aproximativ 254 dintre pasagerii de pe *St. Louis* au fost uciși în Holocaust.

St. Louis nu a fost singura navă care a traversat Oceanul Atlantic transportând refugiați evrei în această perioadă de criză. Peste 1.200 de nave care transportau aproape 111.000 de refugiați evrei au sosit la New York între martie 1938, când Germania a anexat Austria, și octombrie 1941, când Germania a interzis emigrarea. Deoarece pasagerii dețineau vize americane, au fost admiși în Statele Unite ale Americii ca noi imigranți.

La 1 septembrie 1939, Germania a invadat Polonia, învingând armata poloneză în câteva săptămâni. Marea Britanie și Franța au declarat război Germaniei naziste pe 3 septembrie, marcând începutul oficial al celui de-Al Doilea Război Mondial. Mulți americani anticipaseră războiul mondial, dar majoritatea covârșitoare dorea să rămână neutră, mai degrabă decât să vadă Statele Unite ale Americii implicate în război din nou. Într-o discuție, pe 3 septembrie, președintele Roosevelt i-a asigurat pe americanii care îl ascultau la radio: „Această națiune va rămâne o națiune neutră, dar nu pot cere ca fiecare american să rămână neutru și în gândire” (*Holocaust Encyclopedia*, „Outbreak of War”, USHMM - „<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41>”<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41#outbreak-of-war-4>).

În primăvara anului 1940, Germania nazistă a ocupat Belgia, Țările de Jos și nordul Franței. Mulți americani credeau că Germania a învins aceste țări atât de repede din cauza unei „a cincea coloane” de spioni și sabotori care lucrează în numele naziștilor pentru a doborî țările din interior. În iunie 1940, 71% la sută dintre americani credeau că Germania începuse deja să organizeze o „a cincea coloană” în Statele Unite ale Americii. Roosevelt a avertizat că și refugiații evrei ar putea deveni o amenințare, ajutând Germania nazistă în schimbul vieții celor dragi ținuți ostatici în Europa. Istoricii sunt acum de acord că refugiații evrei nu reprezentau nicio amenințare pentru securitatea Statelor Unite ale Americii. F.B.I. i-a avertizat pe americani să fie în gardă (*Holocaust Encyclopedia*, „Outbreak of War”, USHMM - „<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41>”<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41#outbreak-of-war-4>).

Departamentul de Stat a instituit restricții suplimentare asupra imigrației în anul 1941, invocând preocupări de securitate națională. Printre acestea a fost anunțul că orice refugiat cu o familie apropiată încă pe teritoriul inamic nu ar fi eligibil pentru o viză de imigrare a S.U.A. Consulatele americane s-au închis pe teritoriul ocupat de naziști în iulie 1941, interzicând mulți solicitanți de la diplomații americani care eliberau vize. În același timp, Departamentul de Stat a anunțat că toți solicitanții de viză trebuie să fie aprobați de un comitet interdepartamental de revizuire a vizelor din Washington DC. Această decizie

a prelungit întârzierile pentru refugiații care reușiseră să ajungă în sudul Franței sau în Lisabona, singurele locuri din Europa din care mai puteau evada.

Pe măsură ce solicitanții căutau vize de imigrare în S.U.A., agențiile private de ajutor, cum ar fi *Hebrew Immigrant Aid Society* (Societatea Ebraică de Ajutor pentru Imigranți), *National Refugee Service* (Serviciul Național pentru Refugiați), *Emergency Rescue Committee* (Comitetul de salvare de urgență), *J.D.C.*, *American Friends Service Committee* (Comitetul pentru serviciul prietenilor americani — Quakers), *Unitarian Service Committee* (Comitetul pentru servicii unitare) și alții au format rețele de salvare pentru a ajuta cât mai mulți refugiați. Ei i-au ajutat pe refugiați să gestioneze sistemul de imigrare din S.U.A., au explicat documentele necesare, au găsit potențiali sponsori financiari, au cumpărat bilete de nave și pentru cei suficient de norocoși să intre în Statele Unite ale Americii au asistat cu locuri de muncă și locuințe. Aceste agenții, atât evreiești, cât și de altă natură (deși multe dintre agențiile care nu erau evreiești au fost finanțate prin filantropia evreiască) au furnizat, de asemenea, hrană, îmbrăcăminte și medicamente pentru cei care se aflau încă în Europa.

Statele Unite ale Americii au rămas neutre în primii doi ani ai celui de-Al Doilea Război Mondial, din septembrie 1939, când Germania nazistă a invadat Polonia, până în decembrie 1941, când Japonia a atacat Pearl Harbor. Deși majoritatea americanilor au continuat să se opună intervenției în război, Roosevelt și Congresul au început din ce în ce mai mult să pregătească țara pentru război. Congresul a aprobat primul proiect de pace din istoria Americii, care a trecut exact când Roosevelt a început o campanie fără precedent pentru al treilea mandat de președinte. Roosevelt a sporit atât ajutorul monetar, cât și cel militar acordat Marii Britanii, extinzând în cele din urmă ajutorul material națiunilor aliate prin Legea *Lend-Lease*, adoptată în martie 1941. Organizații de lobby s-au format în Statele Unite ale Americii pentru a susține fie intervenția proactivă fie împotriva implicării în război (*Holocaust Encyclopedia*, „Debates over Intervention”, USHMM - „<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41>” <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41#debates-over-intervention-6>).

În august 1940, un grup de studenți de la *Universitatea Yale* a fondat *America First Committee* (A.F.C.), care a reunit americanii într-o mișcare împotriva războiului. A.F.C., cu aproximativ 800.000 de membri și cel puțin 450 de filiale locale, a încurajat angajamentul civic, cum ar fi campanii de scriere de scrisori către oficialii aleși și a sponsorizat mitinguri și discursuri în toată țara. În toamna anului 1941, unul dintre principalii purtători de cuvânt ai A.F.C., renumitul aviator Charles Lindbergh, a ținut un discurs învinuind evreii și administrația Roosevelt pentru că a apropiat țara de război. Criticii au susținut că remarcile lui Lindbergh au promovat antisemitismul, intoleranța și chiar au confirmat afirmațiile făcute de propagandiștii naziști.

În schimb, *Committee to Defend America by Aiding the Allies* (Comitetul pentru Apărarea Americii prin ajutorul Aliatilor – C.D.A.A.A.), s-a lăudat în cele din urmă

cu 750 de puncte locale și un număr estimat de membri la 750.000 de persoane. C.D.A.A.A. a organizat mitinguri și spectacole, a scos reclame în ziare pe o pagină întreagă și a împărțit broșuri în efortul de a obține sprijin pentru a ajuta Marea Britanie. Deși ambele organizații au fost foarte active în anii 1940-1941, sprijinul guvernamental american pentru a ajuta Marea Britanie (și Uniunea Sovietică, după invazia Rusiei din iunie 1941) a plasat A.F.C. în defensivă, iar grupul s-a desființat aproape imediat după atacul Japoniei asupra Pearl Harbor.

Pe 7 decembrie 1941, Marina Imperială Japoneză a lansat un asalt aerian surpriză asupra flotei americane din Pacific la Pearl Harbor, Hawaii. A doua zi, Statele Unite ale Americii au declarat război Japoniei, dar nu Germaniei. Au mai trecut trei zile înainte ca Germania nazistă să declare război Statelor Unite ale Americii pe 11 decembrie. Președintele Roosevelt a reușit atunci să prezinte războiul atât împotriva Japoniei, cât și a Germaniei ca fiind măsuri defensive împotriva puterilor Axei, care au declarat mai întâi război Statelor Unite ale Americii.

Majoritatea americanilor s-au solidarizat pentru a învinge puterile Axei de îndată ce Statele Unite ale Americii au intrat în Al Doilea Război Mondial. După cum le-a spus președintele Roosevelt americanilor la două zile după atacul de la Pearl Harbor: „Suntem acum în acest război. Suntem cu toții în el – până la capăt. Fiecare bărbat, femeie și copil este partener în cel mai mare angajament din istoria noastră americană” (*Holocaust Encyclopedia*, „Pearl Harbor”, USHMM - „<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41>”<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-united-states-and-the-refugee-crisis-1938-41#pearl-harbor-7>).

CONCLUZII

Particularitățile din istoria Germaniei au dus la apariția unei „căi speciale” (*Sonderweg*), aceasta fiind reprezentată de ascensiunea și preluarea puterii de către Adolf Hitler. Deoarece „umbra” lui Hitler a fost atât de mare, întinsă ca tehnică, abordare, ascensiune și plan, ea a modelat diversitatea interpretărilor asupra acestui fenomen. Nazismul a fost produsul unor particularități unice ale istoriei și culturii germane, a unor evoluții politice, economice și sociale diferite de restul statelor de pe continentul european.

În momentul în care Adolf Hitler a apărut pe scena politică, spiritul națiunii germane care pierduse o componentă importantă odată cu încheierea Primului Război Mondial în 1918, capătă ceva aparte. La finalul Marelui Război poporul german pierduse spiritul mobilizator, strălucirea care îi permitea impunerea unui ritm. Regimul *Republicii de la Weimar* nu făcuse altceva decât să le reamintească germanilor că acel element nu mai este. Iar din această cauză, Hitler a putut prin discursul său să le redea înapoi acea componentă, dar care să poată fi folosită, însă, în alte scopuri: susținerea și legitimarea lui. Hitler a putut să realizeze acest lucru doar cu ajutorul unei propagande bine puse la punct, sistematice.

Astfel, cu ajutorul *Ministerului Iluminării Populare și Propagandei din Reich*, oamenii li s-a indus un compotament în care viziunea unuia față de celălalt depindea

de puritatea rasială. Dacă acest lucru nu se putea conforma standardelor pe care Hitler și mașina sa de propagandă încercau să le impună celor din jur, erau considerați a fi nedemni de titulatura de „om”, deci de german.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Izvoare primare / Primary Sources

Colecție de documente / Collection of documents

United States Holocaust Memorial Museum (U.S.H.M.M.) – Holocaust Encyclopedia:

- „American Press Reports on Kristallnacht”.
- „Anti-Jewish Legislation”.
- „Debates over Intervention”.
- „Immigration to the United States 1933-1941 Part. II”.
- „Immigration to the United States 1933-1941”.
- „Increased Immigration”.
- „Kristallnacht II”.
- „Kristallnacht”.
- „Nazi Propaganda”.
- „Nazi Territorial Conquest”.
- „Nuremberg Race Laws”.
- „Outbreak of War”.
- „Pearl Harbor”.
- „Pressure on the US Immigration System”.
- „Requirements for Immigrating to the United States”.
- „The „Night of Broken Glass””.
- „The Boycott of Jewish Businesses”.
- „The Nuremberg Race Laws II”.
- „The Nuremberg Race Laws”.
- „The St. Louis”.
- „Timeline of Events: 1933-1938 – Anti-Jewish Boycott”.
- „United States Immigration and Refugee Law, 1921-1980”.
- „US President Denounces the Nazis”.
- „Waiting Lists and the Refugee Crisis”.

Periodice / Magazines

TIME, „International Refugee Crisis”, July 18, 1938, No. 3

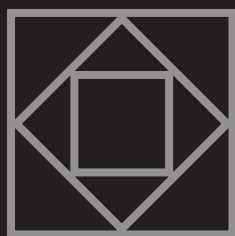
Lucrări speciale / Special Works

Narayanaswami, K., f.a., „Analysis of Nazi Propaganda A Behavioral Study”, în *HIST E 1572: Holocaust in History, Literature, and Film Harvard University*.

Resurse web / Web Resources

United States Holocaust Memorial Museum, <https://www.ushmm.org/online/end-of-year-2023/> (accesat la 1 decembrie 2023).

TIME, <https://time.com/> (accesat la 1 decembrie 2023).

PATRIMONIUL

CÂTEVA CASE BOIEREȘTI DIN BUCUREȘTI (SECOLELE XVIII-XIX)

Grina-Mihaela RAFAILĂ¹

Cuvinte-cheie: *București; locuințe; boieri.*

Keywords: *Buharest; housing; nobles.*

Rezumat: *Articolul își propune să reconstituie o parte a Bucureștilor din secolele XVIII-XIX prin intermediul unor case existente în diferite zone ale orașului și care au aparținut micilor dregători domnești sau unor personaje aflate în suita domnitorului.*

Demersul nostru este important prin prisma faptului că putem, grație unui generos fond bibliografic și cartografic, să refacem o parte a patrimoniului orașului nostru prin descrierea unor locuințe, deținute de Ioan Hagi-Mosco, Nicolae Lupănescu sau de un anume Gheorghe. Astfel, putem afla istorii fascinante despre arhitectura laică, vernaculară, despre influența arhitecturii străine, despre oamenii care au însușit aceste case, despre modul lor de viață, obiceiuri, cultură, mentalitate sau religie. Reconstituirea modului în care arătau casele respective permite cititorului să știe cum au trăit bucureștenii de odinioară, cum arăta și cum s-a dezvoltat orașul de pe malul Dâmboviței în secolele XVIII-XIX.

Abstract: *The article aims to reconstruct a part of Bucharest from the 18th-19th centuries by means of houses existing in different areas of the city and which belonged to the small princely governors or to some characters in the prince's suite.*

Our approach is important from the perspective of the fact that we can, thanks to a generous bibliographic and cartographic fund, restore part of our city's heritage by describing some houses owned by Ioan Hagi-Mosco, Nicolae Lupănescu or a certain Gheorghe. Thus, we can learn fascinating stories about secular, vernacular architecture, about the influence of foreign architecture, about the people who animated these houses, about their way of life, customs, culture, mentality or religion. The reconstruction of the way those houses looked like allows the reader to know how the people of Bucharest used to live, how the city on the banks of the Dâmbovița looked and developed in the 18th-19th centuries.

Înainte de secolul al XVIII-lea, casele deținute de boieri au continuat să fie construite din lemn, cu ziduri de paiantă, cu excepția celor ale marilor dregători care erau construite din cărămidă și piatră, acoperite cu șindrilă, înconjurate de întinse grădini, împrejmuite cu ziduri groase, străjuite de un turn, unde zi și noapte se afla câte un arnăut înarmat (Stahl, 2006, p. 119). Inițial, arhitectura acestora era cea tradițională, autohtonă, asemănătoare cu cea a caselor țărănești, ridicate pe două niveluri, primul fiind alcătuit

1. Muzeul Municipiului București, e-mail: mhlrafaila@yahoo.com

din camere boltite, destinate depozitării proviziilor și uneltelor. La catul superior, utilizat numai ca locuință, se ajungea printr-o scară exterioară, la capătul căreia se intra într-un *foișor* sau *cerdac*, sprijinit pe stâlpi de lemn sau cărămidă. Situat pe fațada principală acesta se constituia în locul predilect de întâlnire al membrilor familiei și al musafirilor în timpul verii sau în zilele însorite de toamnă. De aici se intra într-un salon mare, patrulater, în jurul căruia se găseau celelalte încăperi. Pe fațada posterioară a imobilului era amenajat, de asemenea, un alt foișor, de această dată închis, care era folosit tot ca spațiu de întâlnire, însă pe timpul iernii (Ionescu, 1971, p. 60). De obicei, casele boierești erau amplasate în imediata vecinătate a centrului politico-administrativ – Curtea Domnească – iar pentru construcția lor s-a apelat la meșteri aduși de peste munți, ca de pildă zidari, lemnari, pietrari și stucatori.

Luxul curților boierești era reprezentat de pivnițele enorme, amenajate sub locuințe, adăpostind buți mari și zăcătoare în care se păstrau vinuri negre sau albe, unele cu o vechime considerabilă. Era obiceiul ca pe stâlpul central să fie zugrăvit un sfânt care era ales drept protector al casei. Aici boierii beau aldămașul cu ocazia încheierii unor contracte de vânzare-cumpărare de moșii sau case, dar și înaintări în rang sau câștiguri de judecăți (Papazoglu, 2005, p. 204). Un loc aparte îl ocupau și bucătăriile, care erau izolate de restul casei datorită pericolului incendiilor. Erau formate dintr-o încăpere principală, pătrată, cu o vatră centrală, în care se mistuiau lemnele întregi, așa cum erau aduse de la pădure, deasupra căreia se afla un coș „ca un obelisc, ce se deschidea ca o pâlnie, întoarsă deasupra unei bolte care acoperă tot edificiul”, așa după cum ne descrie Ion Ghica (Nicolescu, 1979, p. 66).

După instalarea regimului fanariot, stilul arhitectonic tradițional, autohton, a fost înlocuit treptat cu cel țarigrădean, caracterizat prin decorarea fațadelor cu arcade; ferestrele aveau formă de treflă, în timp ce balcoanele erau închise și ieșeau înafară, depășind streășina. A crescut numărul caselor dregătorilor domnești construite din piatră la care se constată și apariția unor noi elemente de arhitectură, care oglindesc tot mai mult o influență modernă, europeană. Ambele etaje erau destinate locuirii, iar de la parter la etaj se ajungea prin intermediul unei scări interioare, ce pornea de la intrarea principală, în timp ce acoperișul era realizat din țiglă. Tot ca inovație arhitectonică, la sfârșitul epocii fanariote se remarcă apariția în structura casei boierești a unui gang acoperit, amplasat la ușa principală de intrare, care apăra de intemperii această parte a clădirii și permitea, temporar, staționarea trăsurilor boierești sosite cu prilejul diferitelor reuniuni. În interior, încăperile de locuit erau întotdeauna dispuse pe laturile unui salon central, în formă de cruce. Din păcate, în București sunt cunoscute foarte puține construcții civile de dinainte de secolul al XIX-lea.

Casa Hagi-Mosco (Fig. 1), situată pe fosta Uliță a Colței, la nr. 40, a fost zidită de către vistierul Ioan Hagi-Mosco la începutul secolului al XIX-lea. Este posibil ca acest loc, în suprafață de câteva hectare, să fi aparținut Mănăstirii Colțea, așa după cum rezultă din

registul unui act ce poartă data de 2 decembrie 1810, în care se face referire la anafora lui Hristea Mihail din Brașov (Hagi-Mosco, 1935, p. 81). Fiind un bogat negustor, este posibil ca proprietatea sa din Capitala țării să fi servit pentru deshămarea chervanelor sosite cu mărfuri de peste munți, întrucât se afla pe o uliță importantă, paralelă cu Podul Mogoșoaiei.

La 1 decembrie 1766, casele au fost cumpărate de către medelnicerul Mihalache Ștefănescu, socrul lui Ioan Hagi-Mosco, care, la căsătoria fiicei sale, Elena, celebrată pe 12 septembrie 1779, i-a dat drept zestre între altele și o casă în București, fără a se preciza cu exactitate dacă este vorba de acest imobil. Totodată, Mihalache Ștefănescu avea legături comerciale cu Viena și Brașov, unde este posibil să-l fi cunoscut pe bogatul negustor Hristea Mihail. Pe de altă parte, fratele ginerelui său, Pantazi Hagi-Mosco, supus austriac, deținea o casă de bancă la Viena. În același timp era agent și corespondent oficial al domnilor fanarioți Nicolae Mavrogheni (1786-1790) și Alexandru Moruzi (1793-1796 și 1799-1801). De asemenea, la 1 aprilie 1785, Ioan Hagi-Mosco a cumpărat locul lui Petre Gheorghiu, aflat în spatele grădinii sale (Hagi-Mosco, 1935, p. 82), mărindu-și astfel proprietatea.

În planurile lui Ernst și Purcel, întocmite între anii 1789 și 1791, locul unde Hagi-Mosco a ridicat imobilul figura drept un loc foarte întins, nesădit, înconjurat cu zid și având pe el două clădiri așezate la capetele locului, față în față, fapt confirmat de registul din 2 decembrie 1810.

De formă dreptunghiulară, clădirea avea laturile dinspre uliță și grădină mai lungi și prezenta două caturi. Curtea era înconjurată de un zid înalt, ce avea la mijloc o poartă mare acoperită de un fronton de zid. Intrarea în clădire, aflată pe fațada dinspre uliță și situată în porțiunea centrală a clădirii, se făcea prin intermediul unei prispe aflată la înălțimea solului, unde se afla un portic de primire. Fațada principală, împărțită în două registre de un puternic brâu triplu, care înconjura clădirea între cele două caturi ale sale, prezenta un decroș care, la partea superioară, se termina cu o cornișă înaltă (Stoicescu, 1960, p. 75). La etaj, tot pe fațadă, era amenajat un balcon îngust, care prezenta patru coloane cu capetele de stuc, împerecheate, ce susțineau două antablamente reduse, ușor decroșate, alcătuind un fel de logii (Stoicescu, 1960, p. 76). În dreapta și în stânga decroșului central erau câte patru ferestre pentru fiecare etaj. Cele de la parter erau tăiate simplu, în zidărie, pe când cele de la etaj aveau ancadrame de stuc înălțate ca o friză la partea superioară, decorată cu motive baroce.

De sub porticul de primire se intra în locuință într-un hol ce era mobilat, central, cu o scară principală, desfăcută în două brațe la jumătatea ei, care permitea accesul la catul superior. În dreapta și în stânga holului se grupau câte patru camere, iar pe peretele opus intrării era marcată ieșirea pe o terasă de unde se trecea în grădina cu vie, care adăpostea un mare bazin. La parter, în partea estică, între cele două odăi de la colțurile casei, se afla un salon destul de spațios, unde, pe timp de vreme rea, un mic căluț înhămat

la o trăsura făcea deliciul micuților răsfățați. Ulterior, acest salon a servit drept sală de recepții pentru instituția orășenească pe care a adăpostit-o la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul veacului următor. Spre vest se găseau alte două odăi cuprinse între cele două camere de la colțurile casei și intrarea de serviciu cu o altă scară ce ducea sus. La etaj casa avea aceeași distribuție ca și la parter, doar că se adăuga o odaie deasupra intrării, spre uliță, prevăzută cu balcon. Imobilul dispunea de 25 de camere care deserveau doar pe stăpâni. Pentru mobilarea acestei deosebite case, proprietarul și-a achiziționat mobilier în stil Biedermaier de la Viena (Mucenic, 1997, p. 9).

În partea de est se afla un corp de clădire mai lung, chiar și decât casa principală care adăpostea numeroasele slugi ale celor trei generații ce trăiau în casă. La colț se aflau grajdurile. În colțul dinspre apus se găseau bucătăriile, un pavilion cu geamlâc, porumbăria, apoi un alt corp de clădiri pentru slugi și o altă bucătărie. Se mai adăuga un alt grajd cu o curte distinctă, în mijlocul căreia se afla un mare copac, iar grădina se întindea până în strada Scaune (Hagi-Mosco, 1995, pp. 110-111).

Fiind foarte avut, datorită practicării negoțului cu monede, îndeosebi icusari (Limona, 1960, p. 113) alături de alți boieri ai Curții – Nicola Trăsnea, Ștefan Bellu ș.a., paharnicul Hagi-Mosco și-a permis luxul unei cișmele particulare în curte, pentru ca, la 4 octombrie 1795, acesta să dețină două asemenea instalații (Hagi-Mosco, 1935, p. 83). Avere sa a sporit considerabil, în timpul ocupației rusești de la început de secol, cu prilejul arendării venitului vămilor Țării Românești (Cernovodeanu, 1987, p. 482). În anul 1813, în timpul domniei lui Caragea Vodă (1812-1818), casa a devenit „nazir” al Casei podurilor și este posibil ca într-una din odăile de jos, în birourile de afaceri, să fi fost semnate importante hârtii cu caracter edilitar. Ulterior, acesta s-a ocupat cu arendarea ocnelor de sare ale țării, fapt care i-a permis să devină bancherul oficial al domniilor regulamentare și chiar al vistieriei statului (Limona, 1960, p. 137). În anul 1882, sub primariatul lui Dimitrie Cariagdi (1878-1883), imobilul, situat în Vopseaua Roșie, a fost achiziționat de către Primărie și a adăpostit această instituție până în anul 1912, când primarul Dimitrie Dobrescu (1911-1912) a decis dărâmarea sa (Giurescu, 1979, p. 287).

Atât planul cât mai ales fațadele au vădit influența unei arhitecturi occidentale, de stil neo-clasic, frecventă la începutul de veac XIX, mai ales în arhitectura civilă.

Casa Rhetoridi, o clădire arătoasă, era așezată la colțul format de str. Bătiștei și Ulița Colței, purtând nr. 42. Aflată pe locul Bărcăneștilor, casa a fost vândută la 5 februarie 1751 împreună cu locul ei de către postelnicul Constantin șetrarului Dumitrache Râfoveanu, care, la rândul lui, la 23 ianuarie 1777, le-a înstrăinat unui alt șetrar, pe nume Tudorache Colceag. La 2 iulie 1810, aceste case au intrat în proprietatea paharnicului Scarlat Cerkez prin vânzarea lor de către văduva lui Alexandru Colceag, Maria, născută Asan-Micșunescu (Hagi-Mosco, 1995, p. 121).

Având un aspect destul de pronunțat, specific construcțiilor de la sfârșitul veacului al XVIII-lea sau mai curând de la începutul următorului secol, clădirea avea parter înalt

și etaj, în timp ce fațada era bine expusă în curte. Vopsită în cenușiu-deschis, casa avea un luminător destul de înalt. Din Ulița Colței se făcea accesul într-o vastă curte, cu dependențe și grădină întinsă în spate, care era vecină cu cea a familiei Hagi-Mosco. Fațada din curte era prevăzută cu șase ferestre mari, iar între cele două din mijloc se afla ușa prin care se pătrundea în hol. De aici se intra în cele cinci încăperi, care compuneau parterul, apoi un coridor în care dădeau camerele de dependență cu ieșirea de serviciu, în curte. La etaj exista aceeași împărțire cu trei ferestre la balconul aflat deasupra intrării principale. Pe latura dinspre Ulița Colței, clădirea avea numai patru ferestre, toate cu oberlicht, câte două pentru fiecare încăpere, în timp ce pe latura dinspre Batiștei casa prezenta aceeași dispunere ca la fațada din curte.

În exterior, imobilul era ornamentat simplu, având ferestrele încadrate, două câte două, de pilaștri rectangulari, cu ciubuce și, deasupra camerei cu balcon, un fronton triunghiular nu foarte înalt. Casele au fost înlăturate în anul 1894.

Casa serdarului Nicolae Lupănescu se afla pe terenul ocupat de strada Biserica Amzei, la începutul secolului al XIX-lea. Acesta a cumpărat, în anul 1805, niște case împreună cu un loc pe Podul Mogoșoaiei, cu suma de 4.500 taleri, de la serdarul Grigorescu Palade și soția sa (Potra, 1990, p. 505). Nu se cunoaște dacă clădirea a fost construită de acesta sau de către părinții săi. Imobilul era amplasat pe pivniță de zid, dispunea de patru camere cu pălimar în față, bucătărie separată, grajd și șopron, toate fiind învelite cu șindrilă sau cu „ulucă veche”. Beneficia de o curte și de o grădină atât în față cât și în spate.

După moartea proprietarului, în anul 1825, casa a fost scoasă la sultan-mezat, pentru suma de 500 taleri, împrumutată de către vrednicul de amintire locatar de la bancherul-baron Sachelarie, în anul 1820, pentru care pusese drept gaj tocmai această locuință. După aproape 9 luni de „strigări în auzul tuturor de obște”, casa a fost cumpărată, cu suma de 14.500 taleri, de către Casandra Caliarhi la 25 iunie 1826 (Potra, 1975, pp. 251-252). Ulterior, casele au fost dăruite, deoarece erau relativ mici, joase și neîncăpătoare pentru familia lui Manolache Zefcari, care a ridicat altele în cursul anului 1860. La scurt timp, noul imobil, situat în fața palatului lui Barbu Știrbei, a fost achiziționat de către domnitorul Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) pentru Maria Obrenovici (Potra, 1990, p. 507).

Casa stolnicului Giani Orășanu (Fig. 2), situată pe str. Ienăchiță Văcărescu, la nr. 7, sub Dealul Mitropoliei, era un imobil de mici dimensiuni, de formă pătrată, construită la un nivel mai scăzut decât strada, fapt care o făcea să pară și mai mică decât era în realitate. Întrucât era prea mică și nu cu mare însemnătate, locuința nu este menționată în vechile planuri ale orașului, datorate lui Ernst, Purcel sau Borroczy (Vătămanu, 1968, p. 279). Este posibil ca această casă să fi fost construită în preajma anilor 1770 (Vătămanu, 1973, p. 17). Imobilul, care ilustrează starea socială a proprietarilor deținători, boiernași de rangul al doilea, a fost moștenit de către nepotul stolnicului Giani Orășanu, Teodor Orășanu, și soția sa, Marița, părinții scriitorului N.T. Orășanu.

Câteva trepte conduceau către o sală ce împărțea imobilul în două. În partea stângă alte două trepte duceau la o încăpere îngustă și lungă, cât jumătatea casei, unde, în trecut, s-a aflat un pridvor cu stâlpi, care, ulterior, a fost închis și dotat cu ferestre. În continuare se mai afla o singură cameră, probabil odaia de oaspeți, care mai târziu a fost scindată în două de un zid. Pe partea dreaptă se deschidea o cameră ce a servit drept loc de odihnă. În spatele sălii, o ușă dădea într-o încăpere, care comunica la stânga cu odaia mare de oaspeți, iar la dreapta cu o cămăruță, unde se păstrau lăzile, ulterior fiind transformată în bucătărie, prin deschiderea unei uși cu acces în exterior. În trecut, o parte din odăile de locuit, bucătăria și celelalte dependențe erau amenajate la subsol, unde s-au putut constata puternice bolți. Anterior acoperișul fusese confecționat din olane.

De această casă se leagă două momente istorice importante, și anume, la 1821 Tudor Vladimirescu, care își așezase cartierul său în casele Brâncovenilor, a preferat ca loc de odihnă casa bunului său prieten, stolnicul Giani Orășanu. Apoi, peste aproximativ 38 de ani, când Adunarea electivă reunită în Dealul Mitropoliei dezbătea actul politic al Unirii, în casa bătrânului Teodor Orășanu, care pe atunci era grav bolnav, se adunau tinerii ce agitau mulțimea, sub conducerea talentatului său fiu, Nae Orășanu. Cunoscând foarte bine locul, acesta din urmă a pătruns, pe furiș, în Mitropolie, iar printr-o scăriță de serviciu a cancelariei arhiepiscopale a favorizat intrarea câtorva sute de persoane, în ajunul zilei de 22 ianuarie 1859.

După retragerea văduvei Marița la moșioara Negreni, casa din fosta Mahala a Bisericii Sf. Ecaterina a fost locuită de către ziarist până la trecerea sa în lumea celor dreți din cursul anului 1890. Soția sa, Alexandrina, alintată Luța, a continuat să trăiască aici împreună cu cele două fiice ale gazetarului, iar după petrecerea sa din această lume, casa Orășenilor a intrat în proprietatea Școlii Normale, în jurul anului 1912 (Vătămanu, 1968, p. 282).

Casele Mihălescu. Pe fosta Calea Rahovei, după str. Sf. Apostoli, în fosta Mahala a Antimului, la nr. 38-42, există două vechi case, care prezintă fațade orientate către sud, datând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a veacului următor. Vechea casă împreună cu dependențele ei aflate pe Podul Calicilor au fost achiziționate, la 4 mai 1812, de către fostul mare paharnic Scarlat Mihălescu, originar din Albania, de la stolnicul Șerban Grădișteanu, cu suma de 34.000 taleri, așa după cum rezultă din copia actului semnată de C. Crețulescu, Președintele Tribunalului de Comerț, la 22 decembrie 1837 (M.M.B., *Colecția Documente*, nr. inv. 73.475) (Fig. 3).

Cea din stânga, mai scundă, cu parter și etaj, se distinge printr-un contrafort la dreapta. Cum accesul în clădire se făcea pe fațada dinspre stradă este posibil ca în trecut aceasta să fi avut la origine și o aripă dreaptă, tot cu parter și etaj, care a fost dărâmată, astfel că zidul interior a devenit exterior. Din rațiuni de consolidare au fost construiți patru contraforți laterali pe toată lungimea imobilului. Locuința din dreapta, cu intrarea laterală dinspre vest, este de factură mai nouă, având fațada spre stradă și prezintă etaj (Florescu, 1964, p. 383). Din rațiuni familiale este posibil ca ambele locuințe să fi fost

legate printr-un coridor acoperit, care însă s-a năruit odată cu dispariția aripii drepte a vechii case.

După căsătoria singurului său fiu, Iancu Mihălescu, cu Maria Iordache Deșliu, celebrată în aprilie 1827, casei părintești din Mahalaua Antimului i s-a adăugat un nou corp de case, situat în partea dreaptă. După jumătatea secolului al XIX-lea, prin scoatere la mezat, fosta casă a lui Iancu Mihălescu a fost achiziționată de Constantin Cotadi, care deja o deținea cu chirie din anul 1867, în timp ce corpul mai vechi de casă a fost preluat de un anume Păltineanu, care, la rândul său, a dat-o spre închiriere unor instituții de cultură. După meremetisire, casele din fosta Mahala a Antimului au devenit loc de instruire a copiilor prin instalarea, în aprilie 1887, a Școlii Normale Superioare, care fusese mutată din Calea Griviței, și mai apoi a Școlii mixte nr. 18 „Mihai Eminescu” (Florescu, 1964, pp. 388-389).

Casa Colintineanu (Fig. 4), aflată la răspântia Podului Târgului de Afară cu ulița care venea de la Biserica Precupeților, azi Calea Moșilor nr. 280, a aparținut slujitorul boieresc Gheorghe, care fusese înălțat la rangul de polcovnic de către domnul Grigore al IV-lea Ghica (1821-1828), drept răsplată pentru buna chivernisire a moșiilor sale de la Colentina, în calitate de vechil.

Cu timpul, agonisind ceva avere, acesta a cumpărat împreună cu prima soție, Elenca, o casă la oraș, în Mahalaua Silvestru, care, fiind mică și cam șubredă, a fost dărâmată. În locul ei a ridicat, în jurul anului 1825, ceea ce însuși proprietarul numea cu mândrie „casele mele cele mari” (Vătămanu, 1968, p. 275), care, se pare, că erau gata înainte de cea de-a doua sa căsătorie cu Petruța *sin* Ganea, încheiată la 12 septembrie 1837, nași fiindu-le Doamna Maria, fosta soție a domnitorului, și beizadeaua Grigore Ghica.

Având la dispoziție un iscusit meșter, imobilul a fost așezat în unghi, cu o parte la Pod, care cuprindea un șir dublu de odăi, în număr de cinci, și o alta în lungul locului, mai îngustă, unde se găseau patru odăițe, prevăzute cu uși în două canaturi, cu geamlâc, care în trecut au purtat podoabe de alamă. În spatele curții era amplasată bucătăria, în timp ce „plimbătoarea” era și mai departe.

Accesul în casă se făcea pe o scară dublă de piatră care conducea la intrarea geamlâcului. Deasupra fuseseră construită o marchiză de fier pentru a proteja de ploaie pe cei care așteptau să intre. În salonul mare și în cel mic, destinate a primi oaspeți, pardoseala era din dale mari de marmură, în timp ce soba purta după expresia locatarilor „leit chipul Mitropoliei” (Mucenic, 1997, p. 17). La parter se aflau odăile pentru slujitorii casei și alte dependințe, care, cu prilejul reparațiilor din anul 1875, au fost transformate în patru prăvălii.

La stradă, fațada imobilului era împodobită cu false coloane din tencuială, care poartă caneluri și capitele, iar la cele patru colțuri ale acoperișului se aflau patru bășici mari de aramă, ce au fost îndepărtate cu prilejul unei reparații din anul 1918. Acoperișul era confecționat din olane turcești, oferind casei un plăcut aspect arhaic. În vasta curte existau două puțuri, unul în partea dreaptă și un altul în partea stângă ce era utilizat doar de către stăpâni.

Tradiția locală susține că aici ar fi fost amenajată o închisoare turcească și că cele patru bășici de aramă, de la acoperiș, aveau rolul de a arăta că acolo sălășluia o autoritate turcească. Însă, mai degrabă este posibil ca, în această casă, să-și fi stabilit drept cartier vreun conducător de trupe (Vătămanu, 1968, p. 276), iar pivnițele să fi găzduit și câțiva locatari privați de libertate. În anul 1978, acest imobil a fost înlăturat.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Izvoare / Sources

M.M.B., Colecția Documente, nr. inv. 73.475.

Potra, G., 1975, *Documente privitoare la istoria orașului București (1821-1848)*, București, Editura Academiei R.S.R.

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

Cernovodeanu, P., 1987, „Elemente incipiente ale burgheziei în societatea românească sub fanarioți”, în *R.I.*, tom. XL, nr. 5 (mai), pp. 479-492.

Florescu, G.D., 1964, „Vechile case Mihălescu din Mahalaua Antimului”, în *B.M.I.M.*, vol. I, București, Muzeul de Istorie a orașului București, pp. 383-390.

Giurescu, Const. C., 1979, *Istoria Bucureștilor*, ediția a II-a, București, Editura Sport-Turism.

Hagi-Mosco, 1995, *București. Amintirile unui oraș. Ziduri vechi. Ființe dispărute*, București, Editura Fundației Culturale Române.

Hagi-Mosco, Em., 1935, „O casă veche boierească în Mahalaua Colței. Fosta Primărie”, în *B. V.*, an. I-V (1930-1934), București, Tipografia Curții Regale F. Göbl & Fii S.A., pp. 80-86.

Ionescu, Gr., 1971, *Arhitectura populară în România*, București, Editura Meridiane.

Limona, E. și D., 1960, „Negustorii bucureșteni la sfârșitul veacului XVIII. Relațiile lor cu Brașovul și Sibiu”, în *Studii*, an. XIII, nr. 4, București, Editura Academiei R.P.R., pp. 107-139.

Mucenic, C., 1997, *București. Un veac de arhitectură civilă. Secolul XIX*, București, Editura Silex.

Nicolescu, C., 1979, *Case, conace și palate vechi românești*, București, Editura Meridiane.

Papazoglu, D. lt-col., 2005, *Istoria fondării orașului București*, București, Editura Curtea Veche.

Potra, G., 1990, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Stahl, H., 2006, *Bucureștii ce se duc*, București, Fundația Culturală „Gh. Marin Speteanu”.

Stoicescu, N., 1960, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, Editura Academiei R.P.R.

Vătămanu, N., 1968, „Două case vechi bucureștene”, în *B.M.I.M.*, vol. VI, București, Muzeul de Istorie a Municipiului București, pp. 273-282.

Vătămanu, N., 1973, *Istorie bucureșteană*, București, Editura Enciclopedică Română.

LISTA ILUSTRAȚIILOR / LIST OF ILLUSTRATIONS

Figura 1. Casa vistierului Ioan Hagi-Mosco (E. Hagi-Mosco, *București. Amintirile unui oraș. Ziduri vechi. Ființe dispărute*, Editura Fundației Culturale Române, 1995).

Figure 1. House of the treasurer Ioan Hagi-Mosco (E. Hagi-Mosco, *București. Amintirile unui oraș. Ziduri vechi. Ființe dispărute*, Editura Fundației Culturale Române, 1995).

Figura 2. Casa lui Giani Orășanu (N. Vătămanu, *Două case vechi bucureștene*, în B.M.I.M., vol. VI, 1968).

Figure 2. Giani Orășanu's house (N. Vătămanu, *Două case vechi bucureștene*, în B.M.I.M., vol. VI, 1968).

Figura 3. **1812 mai 8**. Divanul confirmă actul de vânzare, încheiat la 4 mai 1812, prin care Scarlat Mihălescu fost mare paharnic a cumpărat casele lui Șerban Greceanu stolnic, aflate în Mahalaua Antimului, cu 34.000 de taleri. (M.M.B., *Colecția Documente*, nr. 73.475).

Figure 3. **1812 May 8**. The Divan confirms the deed of sale, concluded on May 4, 1812, by which Scarlat Mihălescu, a former great glassmaker, bought the houses of Șerban Greceanu stolnic, located in Mahalaua Antimului, for 34,000 thalers. (M.M.B., *Colecția Documente*, nr. 73.475).

Figura 4. Casa Colintineanu (N. Vătămanu, *Două case vechi bucureștene*, în B.M.I.M., vol. VI, 1968).

Figure 4. Colintineanu House (N. Vătămanu, *Două case vechi bucureștene*, în B.M.I.M., vol. VI, 1968).

Figura 1. Casa vistierului Ioan Hagi-Mosco (E. Hagi-Mosco, *București. Amintirile unui oraș. Ziduri vechi. Ființe dispărute*, Editura Fundației Culturale Române, 1995).

Figura 4. Casa Colintineanu (N. Vătămanu, *Două case vechi bucureștene*, în B.M.I.M., vol. VI, 1968).

DESPRE TÂRGURI, OBOARE ȘI PIEȚE DIN BUCUREȘTII DE ODINIOARĂ

Gabriel-Stelian CONSTANTIN¹

Cuvinte-cheie: târg; piață; București; oraș; comercial.

Keywords: fair; market; Bucharest; city; trading.

Rezumat: Piețele sunt spații publice ce unesc structuri sociale și etnii diferite și în care se intersectează interesele persoanelor înstărite cu ale celor paupere. Prin diversitatea trăsăturilor pe care le dețin, piețele constituie un indicator indubitabil al nivelului de dezvoltare a unei societăți din mai multe perspective: economic, cultural sau mental. Interacțiunea umană ce se regăsește într-o piață, fie că ne referim la cea dintre vânzător și cumpărător sau la cea dintre cumpărători, permite cunoașterea necenzurată a locurilor, a oamenilor și a modului de viață. Totodată, piețele pot fi un cadru de petrecere a timpului, având în vedere că în aceste locuri o persoană poate avea parte de o atmosferă plăcută, de interacțiune socială, liniște și de revigorare. Nu în ultimul rând, pentru societatea românească traumatizată de penuria de alimente din timpul regimului comunist, mersul la piață poate fi apreciat un reflex al acelor vremuri din nevoia disperată de a cumpăra ceva.

În București au existat mai multe piețe care inițial se numeau „târguri”, precum „Târgul de Sus”, „Târgul de Jos”, „Târgul de Afară” și „Târgul Cucului”. Pentru comerțul cu animale se folosea termenul „obor”.

Cuvântul „piață” s-a folosit de la începutul secolului al XIX-lea, iar dispozițiile edilitare cuprinse în Regulamentul Organic prevedeau înființarea unor „piețe mari”, destinate comercializării unor mărfuri diversificate. Numărul piețelor a sporit odată cu creșterea orașului, astfel încât au apărut noi puncte de desfacere a alimentelor și a celorlalte produse.

Abstract: Markets are public spaces that unify different social structures and ethnic groups and where the interests of the well-to-do cross the interests of the poor. Thanks to the diversity of their features, markets are an indubitable indicator of the level of development of the society from several standpoints: economic, cultural or mental. Human interaction happening in a market, whether we refer to the one between the seller and the buyer, or the one between buyers, enables the uncensored knowledge of places, of people and of lifestyle. Further, markets can be an environment where to spend time, given that, in such places, a person can enjoy a pleasant atmosphere, characterized by social interaction, quiet and invigoration. And, last but not least, for the Romanian society which is still traumatized by

1. Muzeul Municipiului București, e-mail: gabrielconstantin@rocketmail.com

the food shortage during the communist regime, going to the market can be considered a reflex action of those times, arising from the desperate need to buy something.

In Bucharest, there were several markets called initially “fairs”, such as “Târgul de Sus”, “Târgul de Jos”, “Târgul de Afară” and “Târgul Cucului”. For livestock trade, the name “livestock market” was used instead.

The word “market” has been used from the beginning of the 19th century, and the municipal provisions contained in the Organic Regulation set forth the creation of some “large markets” intended for trading diversified commodities. The number of markets has increased with the expansion of the city, so that new food outlets and other product outlets appeared.

Așa cum s-a apreciat în literatura de specialitate, termenul „piață” a început să fie utilizat în limbajul colocvial de la începutul secolului al XIX-lea, desemnând zonele amenajate pentru vânzarea de carne, zarzavat, legume, pește și cereale (Giurescu, 1966, p. 387). Asta nu înseamnă, pe de altă parte, că până în acel moment nu au existat piețe în București, doar că nu erau numite astfel, fiind folosiți termenii „târg” și „pazar”. Însuși orașul București a fost, încă de la formarea sa, un mare târg, denumire pe care o regăsim în numeroase documente, cu referire la „târgul Bucureștilor”.

Prima mențiune privind existența piețelor comerciale în orașul legendarului Bucur ciobanul datează din 13 mai 1563, când, într-o carte a județului Nacula al lui Bobanea (Bobancea), este amintit „pazarul” de lângă Curtea Domnească, care, ulterior, așa cum vom vedea, a devenit „Târgul de Jos”:

„În numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh, amin. Scrie Nacula al lui Bobanea sudețul² și cei 12 pârgari și toți oamenii buni și bătrâni din orașul București această carte a noastră acestui negustor, anume Ghergoman Grecul și cu fiii săi, câți Dumnezeu îi va lăsa, ca să-i fie lui o prăvălie, ce este lângă biserica domnească, din *pazar* (subl. n.), pentru că a cumpărat-o Ghergoman Grecul de la Pană, fiul lui Stanciul, nepotul lui Chefu din Târgoviște, pentru 4.500 aspri, fără aldămaș. Și a vândut Pană această prăvălie de a sa bunăvoie și cu știrea tuturor negustorilor.

Pentru aceia, să fie lui Ghergoman mai sus-zisa prăvălie de ocină și de ohabă și alt om amestec să nu aibă nimeni.

Iată martori punem, din oraș, anume: Grozav și Fera și Marin și Badiul și Nenciul, fiii lui Bacea și Frango și popa Bratul și popa Marco și [popa Marco] și diaconul Alecse și Șerban croitor și negustorii din *pazar* (subl. n.), anume: Franța și Anghel și Gherghe al Simei și Boga și Ilie al lui Calabete și Matraca și Cârstea, fiul lui Paracsote și Rusta și Sima al Licăi și Isar Panaiote și Ghine, fratele lui Gherghe, și Constandin și Ocsote Pascaleasă și Sima al lui Gherghe.

Și eu am scris, Eftimie, gramaticul, în luna Mai 13 zile, în zilele lui Io Petre voevod, în anul 7071 <1563>.

2. Județul.

«În grecește»: Și a dat pentru prăvălie și acest loc lui Pană al lui Stati, fiul lui Chifu, aspri 4.300.

Și jupanița lui a dat aspri 200 și mi-a spus că toată cheltuiala face suma de 7.000 aspri.

Această carte a scris-o Eftimie, nepotul lui popa Grozav.

1563 (7071) Mai 13, «București» (D.R.H., 1983, vol. V, nr. 266, pp. 291-292).

Apariția celorlalte târguri din București trebuie pusă în legătură cu afirmația diplomatului Paul Strassburg, aflat în trecere prin București, în primăvara anului 1632, potrivit căruia „toate drumurile și piețele orașului erau pline de mărfuri scumpe pe care le expuseseră spre vânzare negustori italieni, greci, români, turci și sârbi” (Călători străini despre Țările Române, 1973, vol. V, p. 64). Mărturia are o însemnătate majoră în contextul apariției piețelor bucureștene, deoarece reflectă o intensă activitate comercială desfășurată în București, în cadrul căreia o pondere apreciabilă revenea negustorilor străini. În aceste împrejurări, pe lângă pazarul amintit, în zona de astăzi a Băncii Naționale a României și a Bisericii Zlătari, s-a format „Târgul de Sus”, atestat pentru prima dată în anii 1631-1632 (Olteanu, 1959, p. 102). La 14 iunie 1631, „Stan rachierul era martor la vânzarea unor prăvălii în Târgul de Sus” (Olteanu, 1959, p. 92). Existența acestui târg este atestată de alte documente ulterioare datei amintite, dintre care cităm doar două; în primul rând, este vorba despre un act de vânzare din 12 mai 1634, prin care Nedelco biv vel paharnic și „jupâneasa Frujina” scriau un zapis pentru Iordache vornicul, căruia i-au vândut un loc și o pivniță în „Târgul de Sus” (D.R.H., 1974, vol. XXIV, nr. 267, p. 359). În al doilea rând, la 10 aprilie 1635, popa Galiton depunea mărturie pentru o prăvălie a Mănăstirii Sf. Ioan din București, situată în „Târgul de Sus” (D.R.H., 1985, vol. XXV, nr. 50, p. 67; Potra, 1960, nr. 12, pp. 93-94). În ceea ce privește „Târgul de Jos”, acesta este pazarul de lângă Curtea Domnească menționat în documentul din 13 mai 1563, fiind atestat documentar la 20 iulie 1648 (Olteanu, 1959, p. 102).

Odată cu creșterea volumului schimburilor comerciale din cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, a avut loc o restructurare a târgurilor bucureștene, impusă de necesitățile economice, în sensul că cele două târguri, respectiv „Târgul de Sus” și „Târgul de Jos”, s-au contopit și au format „Târgul din Lăuntru/Năuntru”, în jurul căruia s-au adunat „cei mai mari neguțători ai vremii” (Potra, 1985, p. 13), astfel încât „a devenit centrul comercial cel mai activ și bogat din București” (Potra, 1985, p. 13). Relativ aproape de „Târgul din Lăuntru/Năuntru” a funcționat și „Târgul Cucului”, amplasat la sud de Biserica Sf. Gheorghe Nou, proprietara terenului pe care era organizat acesta din urmă. „Târgul Cucului” constituia o piață comercială axată pe vânzarea de legume și cereale și în care era înregistrat un volum al tranzacțiilor mai mic în raport cu târgul principal, ceea ce nu împiedica așezământul monastic să perceapă chirii la fel de mari precum cele plătite de negustorii din centrul comercial (Dinu, 2017, p. 294). Interesant este faptul că, în cadrul „Târgului Cucului”, era organizat, în prima

zi din săptămână, un „târg femeiesc” în care „muierile teleloaice”³ vindeau produse din textile de calitate inferioară.

În vremea domnitorului Matei Basarab (1632-1654) (Giurescu, 1966, p. 72) sau la sfârșitul secolului al XVII-lea (Olteanu, 1959, p. 102) s-a format, la marginea de est a Bucureștilor, „Târgul de Afară”, a cărui legătură cu centrul orașului era asigurată prin intermediul „Podului Târgului de Afară”, ce pornea de lângă Curtea Domnească și lega practic cele două târguri: „Târgul din Lăuntru/Năuntru” și „Târgul de Afară”. Legat de acesta din urmă se afla și „Oborul”, care avea atât funcția de „târg de vite, de fân sau de lemne”, cât și pe cea de piață (Mucenic, 2022, p. 293). „Târgul de Afară” nu a avut un loc fix de desfășurare până în secolul al XIX-lea, deoarece a depins, pe de o parte, de limita de est a orașului, ce s-a extins continuu, iar pe de altă parte, de însăși funcția sa, aceea care impunea să fie ținut în extravilan. Pe baza măturilor cartografice se pot identifica zonele în care s-a desfășurat „Târgul de Afară”; astfel, în secolul al XVII-lea, acesta se afla după Biserica cu Sibile sau Biserica cu Sfinți, construită, într-o primă fază, din lemn (anterior anului 1696), iar, ulterior, din zid (1728). La începutul veacului următor, „Târgul de Afară” era atestat în apropierea Bisericii Olari (1758). Este încă o mărturie privind extinderea orașului ca urmare a intensificării vieții comerciale, în cadrul căreia un rol important a revenit diversificării produselor țărănești.

În încercarea de a înțelege cum au apărut piețele comerciale în București, trebuie amintit că, în afara orașului, exista, pe lângă târgul amintit, și un teren, situat tot în direcția nord-est, dar diferit de cel al „Târgului de Afară”, numit „Câmpul Moșilor”, unde se organiza un târg cu ocazia sărbătorii creștine „Moșii de vară”, când avea loc o pomenire colectivă a morților. Este vorba despre o sărbătoare a bisericii creștine, a cărei tradiție este atestată încă de la începuturile organizării cultului. Pe acest teren, situat în apropierea Mănăstirii Plumbuita, în anul 1632, Matei Basarab, domnitorul Țării Românești, l-a învins pe Radu Iliaș, pretendent la tron, iar ulterior, în amintirea celor căzuți în luptă, domnitorul muntean a ridicat o cruce, unde se țineau anual slujbe de pomenire. Treptat, acest loc a devenit centrul manifestărilor prilejuite de comemorarea colectivă a morților, respectiv „Moșii de vară”. Spre desosebire de „Târgul de Afară”, despre care am aflat că nu avea un punct fix de desfășurare, „Câmpul Moșilor” nu și-a schimbat amplasamentul, deoarece era legat de un fapt confirmat de un eveniment istoric și avea o arie topografică recognoscibilă. Cum s-a ajuns ca la un moment dat cele două locuri, adică „Târgul de Afară” și „Câmpul Moșilor” să se contopească, vom afla puțin mai târziu.

Un alt centru comercial situat aproape de „Târgul de Afară” și de „Câmpul Moșilor” a fost „Oborul”, așa după cum apare menționat în planul lui Borroczyński din anul 1852. Locul de desfășurare al „Oborului” s-a modificat succesiv, fiind atestat mai întâi în apropierea Crucii lui Mogoș, construită în anii 1718-1719, apoi lângă Biserica Oborul Vechi (1768) și în final în preajma Bisericii Oborul Nou (1854) (Mucenic, 2022,

3. Vânătoare ambulante de haine vechi.

p. 294). Ceea ce este interesant de menționat este faptul că excentricul domnitor Nicolae Mavrogheni (1786-1790), despre care Ienăchiță Văcărescu (1740-1797) a scris că era „o poznă a firii”, a instituit un târg-obor în afara orașului, lângă ctitoria sa, Biserica Izvorul Tămăduirii, cu scopul de a asigura o sursă de venit pentru acest lăcaș. „De vreme ce atât neguțătoria și alișverișul cât și eftinătatea lucrurilor ce să cumpără sânt temeiul cel mai desăvârșitu al îndestulării lăcuiitorilor tuturor stăpânilor” – se menționa în hrisovul emis de Nicolae Mavrogheni la 21 decembrie 1787 – și „văzând că din obicei ce au rămas aici, la cinstita politie a scaunului domni^ei mele, Bucureștii, de a să face numai do[u]ă târguri afară din oraș pe săptămână și acelea numai la un locu orânduie pricinuește la obște pagubă. Căci de a să face numai în do[u]ă zile ale săptămânii nu pot veni toți cei ce au lucruri de vânzare căroră întâmplându-li-să vreo trebuință deosebită la casele loră într-acea vreme ce aru putea veni să să afle la târg să scapă de zilele cele orânduie ale târgului și rămănu a le adăsta în ceialtă săptămână. Și nu urmează să fie bi^elșug și eftinătate în toate zilele de târg dintr-acea pricină”; luând în considerare „Căci acum din voia și mila lui Dumnezeu s-au înmulțit și lăcuiitorii aceștii de Dumnezeu păzite politii⁴ și cu această pricină găsescu și precupeții mijlocu de fac ale loră precupii vânzând în oraș lucruri cu îndoite și întreite prețuri, de la cari-i sânt siliți și oroșanii a cumpăra cu scumpătate neputând aștepta până la al doilea săptămână. Drept aceia pentru ca să înlesnim atât pe lăcuiitori la alișverisul loră cât și pe toți oroșanii politii Bucureștii să-i îndestulăm a putea cumpăra cele trebuincioase loră eftine am binevoit domnia mea a hotărî ca să să facă trei târguri de afară pe săptămână, adică marța și vinerea la Târgul de Afară cel obicinuit dupe cum s-au făcut până acum, iară unul joia să să facă la [...] Izvorul Tămăduiriloră din capul Podului Mogoșoa^ei, alătura foisorului domnescu, în meidanu, împotriva porții curții foisorului, la care să să facă și oboru de vite dupe cum trebuie, unde să vie lăcuiitorii cu cele de vânzare ce au pentru alișverișul loră” (Rafailă, 2014, p. 106). Impus, așadar, de voința primului om în stat și nefiind expresia nevoilor comunității, acest târg nu s-a menținut multă vreme, astfel încât „Târgul de Afară” și-a păstrat locul dominant ca piață comercială aflată în exteriorul orașului.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, artera intitulată Podul Târgului de Afară era situată la intersecția actualelor bulevarde Ștefan cel Mare și Mihai Bravu care constituiau limita Bucureștilor în partea de est, iar, în aceste împrejurări, „Târgul de Afară” ajungea pe moșia Colentina, suprapunându-se cu „Câmpul Moșilor”, respectiv cu locul pe care se ținea târgul unde se vindeau produse legate de sărbătoarea comemorării colective a morților. Moșia Colentina se afla din secolul al XVII-lea în proprietatea familiei Ghica, ai cărei membri și-au construit, pe partea de nord-vest a lacului Plumbuita, o reședință, unde a poposit Alexandru Ipsilanti, conducătorul eteriștilor (1821). Domnitorul Grigore IV Ghica (1822-1828) a construit pe aceste locuri o biserică și un palat ce s-au păstrat până astăzi. În condițiile în care interesul producătorilor din mediul rural pentru „Târgul

4. Oraș.

de Afară” era în creștere, autoritățile locale și proprietarii moșiei Colentina au decis să conlucreze în sensul ca această piață comercială să aibă un amplasament stabil și să nu mai urmeze, conform tradiției, limita de est a orașului. Un prim pas în acest sens a fost înregistrat în timpul lui Grigore IV Ghica, care a declarat terenul pe care se ținea târgul drept *non aedificandi*, adică era interzisă ridicarea unor construcții cu excepția celor temporare, astfel încât arealul respectiv trebuia să rămână la dispoziția pieței comerciale. Acesta este momentul când vechiul „Târg de Afară” era cuprins în interiorul orașului, fiind așezat la intersecția actualelor bulevarde Ștefan cel Mare, Colentina, Mihai Bravu și Calea Moșilor. În același timp, târgul respectiv s-a transformat într-una din cele mai însemnate piețe din București, iar numele său nu se mai justifica de vreme ce fusese admis în interiorul urbiei, astfel încât aceasta începe să fie denumită „Obor” sau „Târgul Oborului” ori „Piața Obor”, iar ocazional, „Târgul Moșilor”, când avea loc comemorarea colectivă a morților, semn că sărbătoarea intrase definitiv în memoria colectivă și nu mai putea fi disociată de piața comercială.

Interesul autorităților pentru sistematizarea zonei intitulate „Câmpul Moșilor”, adică pentru locul destinat pieței comerciale, și pentru păstrarea caracterului de *non aedificandi* rezultă din demersul inițiat de Primăria Bucureștilor în anul 1865 care, beneficiind de acordul proprietarului, Scarlat Ghica, urmărea să stabilească „periferia terenului după moșia Colentina, unde se face Bâlcii Moșilor”, drept pentru care i-a solicitat arhitectului Capitalei „să facă un plan de situație [a] zisului teren” și să „determine prin trasul atât locul de bâlci, cât și cele pe care proprietarul le poate vinde spre a face pe dânsul construcții” (Mucenic, 2022, pp. 298-299). Legislația în vigoare la acea dată obliga Primăria Capitalei să solicite Ministerului de Interne aprobarea planului întocmit de arhitectul orașului, iar răspunsul acestei instituții a fost favorabil: „Planul trimis pe lângă raportul Dvs. pentru alinierea Câmpiei Moșilor și a străzilor de prin prejurul acelei câmpii găsindu-se bine alcătuit și corespunzător trebuinței s-a aprobat de Minister” (Mucenic, 2022, p. 299). Alte exemple care ilustrează păstrarea deciziei Primăriei Bucureștilor de a nu permite ridicarea unor construcții în această zonă sunt următoarele; în anul 1866, arhitectul orașului refuza aprobarea unei cereri, motivându-și gestul prin „voie de clădire nu se dau decât conform alinierii printr-un plan aprobat ce se află în Canțelaria tehnică. După acel plan nu se poate ocupa cu clădiri Târgul Moșilor și Oborul, ci numai niște locuri situate la fața șoselei înconjurătoare după cum se arată pe planul subscris chiar de Dl. Scarlat G. Ghica proprietar și aprobat de Consiliul Comunal și de onor Minister, rezervând în mare parte liber târgului Oborului și Câmpului Moșilor” (Mucenic, 2022, p. 299). Ulterior, în anul 1870, arhitectul menționa că „de la bariera Moșilor [și] până dincolo de Oborul Vitelor este un plan de aliniere aprobat de Consiliul Comunal și consimțit de prințul Scarlat Ghica ca epitrop al Casei Ghica. Prin acel plan, s-a determinat ca locurile de la șosea, cu depărtare de 5,5 stânjeni să rămână liberi pentru comunicație publică astfel după cum este regulat raionul Orașului prin șoselele înconjurătoare. Cu toate acestea – atrăgea atenția arhitectul – mai mulți au așezat gherete de scânduri la fața șoselei fără

autorizare și mai ales pe locuri publice” (Mucenic, 2022, p. 299). Realitatea semnalată de arhitectul Capitalei era incontestabilă. În ciuda încercărilor autorităților de a menține statutul de *non aedificandi* al zonei, s-a constatat creșterea treptată a construcțiilor în locurile interzise, consecința fiind reducerea terenului destinat pieței comerciale. Probabil că interesele imobiliare au prevalat în fața interesului public, așa cum se întâmplă și astăzi.

Interesul pentru partea de nord-est a orașului de la începutul secolului al XX-lea a determinat sistematizarea zonei adiacente Pieței Moșilor/Obor, astfel încât aceasta a fost mărginită de străzile Câmpul Moșilor, Șoseaua Mihai Bravu și Chiristigiilor. În perioada interbelică se stabilește oficial denumirea de „Piața Obor”, devenind principala piață comercială a orașului și unde era prevăzută să fie mutată Piața Bibescu, situată la poalele Dealului Patriarhiei, așa cum prevedea *Planul Director de Sistematizare a Capitalei* (1936).

În perioada comunistă, mai exact în deceniul șapte al secolului al XX-lea, a fost creată o piață urbană la intersecția arterelor Calea Moșilor, Șoseaua Ștefan cel Mare, Șoseaua Colentina și Mihai Bravu, iar prin construirea în mai multe etape a ansamblului de locuințe ALMO, ce are la parter cunoscutul Magazin „Bucur Obor” (deschis în 1975), s-a obținut reducerea amplasamentului Pieței Obor. Astăzi, vechiul târg supraviețuiește prin numele străzilor Alea Câmpul Moșilor și Ziduri Moși.

În momentul în care Târgul Moșilor sau Târgul Oborului a ajuns, așadar, pe moșia Colentina, aflată în proprietatea domnitorului Grigore IV Ghica, comercianții care își valorificau produsele în această piață trebuiau să plătească o taxă acestuia din urmă. După anul 1839, suprafața de teren pe care exista piața a fost donată de membrii familiei Ghica Bisericii Sf. Dumitru Colentina, cu scopul de a asigura veniturile necesare întreținerii lăcașului. Ulterior, autoritățile locale devin interesate de acest teren și inițiază demersurile pentru exproprierea Câmpului Moșilor și intrarea lui în proprietatea Primăriei Capitalei, însă, din cauza dificultăților financiare ale acestei instituții, determinate de numeroasele exproprieri impuse de alinierea străzilor, inițiativa a fost finalizată abia în anul 1890, când Primăria Bucureștilor i-a plătit lui Alexandru Scarlat Ghica suma de 500.000 de lei și a devenit proprietara terenului unde se țineau Târgul Moșilor și Piața Obor. Tranzacția a fost confirmată de Decretul Regal nr. 193/1891 (Mucenic, 2022, p. 307). În perioada interbelică, profilul pieței comerciale s-a modificat, constituind o zonă în care se vindeau „produse alimentare și produse de uz casnic, de proveniență rurală servite chiar de producători, piață specializată în produse necesare comemorării tradiționale a morților în perioadele desemnate de ritul creștin ortodox, spațiu de petrecere tip bâlci când era potrivit, în special vara, începând cu luna iunie, atunci când era vizitată oficial de familia regală și de alte oficialități” (Mucenic, 2022, p. 321). Între anii 1937-1939, Piața Obor a fost declarată principala piață a orașului, în care urma să fie mutată Piața Bibescu din centrul Bucureștilor. Formând un triunghi, aceasta era delimitată de Șoseaua Pantelimon, strada Zidurilor și Câmpul Moșilor.

Ca urmare a propunerii înaintate de primarul Vintilă C. Brătianu, Consiliul Comunal aproba, în 1909, construirea în București a patru hale noi, dintre care una

urma să fie ridicată între anii 1911-1920 în zona Oborului, respectiv pe latura de vest a Pieței Obor, amplasată între Șoseaua Colentina și strada Câmpul Moșilor. Aceasta a fost demolată în momentul în care a fost pusă piatra de temelie a Halei Obor (1936). Ajungând director la *Direcția Lucrărilor Noi* din cadrul Primăriei Capitalei (noiembrie 1936), arh. Horia Creangă⁵ întreprinde vizite de documentare (1936-1937) în Suedia (hala Klarahallen, construită în 1932), Danemarca (hala Kodbyen, 1931-1932), Germania (halele din Düsseldorf, Leipzig, Frankfurt am Main și Berlin) și Ungaria (hala din Budapesta proiectată după modelul celei din Frankfurt am Main,) unde vizitează halele nou construite, studiindu-le atât din punct de vedere al funcționalității lor, cât și în privința transpunerii lor în practică la noi în țară. Sunt evaluate punctele forte și cele slabe. Odată întors în țară, arhitectul român decide să implementeze rezultatele vizitei de lucru în privința edificării Halelor Centrale Obor, optând pentru modelul halelor din Capitala Germaniei. În acest sens, arh. Horia Creangă propunea: „Folosirea unui teren vast; dezvoltarea halelor să se facă în etape pe măsura nevoilor; extensiunea să fie făcută pe lungime; proiectul să fie elastic; odată cu mărirea halelor să poată fi mărite proporțional frigorigerele, persoanele și liniile de garaj; depozitarea alimentelor neperisabile să se facă în subsol, [iar] a celor perisabile în frigorigere” (Mucenic, 2022, p. 328).

Proiectul sub formă de schiță conceput de către arh. Horia Creangă și de arh. Haralamb Georgescu plasa Piața Obor și Halele Centrale într-un spațiu delimitat de Șoseaua Mihai Bravu, strada Chiristigiilor, strada Zidurilor și strada Câmpul Moșilor. Halele urmau să deservească aprovizionarea populației cu „produse alimentare proaspete, precum legume, fructe, carne, pește, păsări, ouă, brânzeturi și produse alimentare conservate, mezeluri etc.” (Mucenic, 2022, p. 334). Erau avute în vedere și „alimentarea ușoară din depozite, desfacerea ușoară, deschideri largi pentru accesul publicului cu separarea vehiculelor de pietoni, legătura între secțiunile cu alimente să se facă pe același plan, curățenia cât mai rapidă, standurile se vor soluționa cât mai simplu, depozitele la subsol [...]” (Mucenic, 2022, p. 334). Este important de subliniat că arhitectul a gândit un proiect pentru viitor, având în vedere că acesta putea fi extins în funcție de nevoile comunității, într-un mod armonios, utilitar și economic. O comisie constituită pentru examinarea proiectului realizat de cei doi arhitecți, al cărei președinte era renumitul arhitect Petre Antonescu, a propus Consiliului Comunal să aprobe planul-schiță, cu următoarele observații: „Halele Obor să fie hale angro; dispoziția lor în plan să fie așa cum s-a propus anume: o hală mare împărțită în compartimente separate prin corpuri de frigorigere, cu depozite de alimente neperisabile și eventual camere de răcire la subsol; accesul la aceste depozite [să se realizeze] prin strada interioară, iar la parter, prin trecerile de pietoni și de vehiculele prevăzute; aprovizionarea cu vehicule cu tracțiune animală pe câmpul Eliad” (Mucenic, 2022, pp. 340-341). Comisia a acceptat modelul halelor din Berlin. Ulterior, cei doi arhitecți au întocmit un „Memoriu pentru construcția Halelor

5. Este nepotul de fiu al scriitorului Ion Creangă.

Centrale Obor”, în baza căruia s-a construit acest edificiu în mai multe etape (I/1937; II/1943; III/1943-1944; V/1944). La 1 ianuarie 1948, *Halele Centrale Obor* erau date în folosință *Direcției Piețelor*.

Atmosfera de la Târgul Moșilor era pitorească, fiind surprinsă cel mai elocvent de către I.L. Caragiale printr-un joc de cuvinte scrise în ziarul *Moftul român* (1901): „Turtă dulce – panorame – tricoloruri – bragă – baloane – soldați – mahalagioaice – lampioane – limonadă – fracuri – decorațiuni – decorații – donițe – menajerii – provinciali – fluiere – cerșetori – ciubere – cimpoaie – copii – miniștri – pungași de buzunare – hârdaie – bone – doici – trăsuri – muzici – artiști – fotografii la minut – comedii – tombole – oale – steaguri – flașnete – înghețată de vanilie – fleici – stambă – căni – pelin – călușei – scrânciob – pinteni – biciclete – cai – vite – jandarmi – basmale – telegrafiști – nepoate – mătuși – țate – neni – unchi – veri – văduve – orfani – portretul țarului – prescuri – măcelari – grâu – cofeturi pentru colivă – bețivi – căciuli – cojoace – căpestre – boi – hârâitori – Prima societate de bazalt și teracotă – „Stella” – sticle – fân – cercuri – doage – buți – plăpumi – saltele – perne – flori – scaune – paturi – mese – beteală – oglinzi – cercei – inele – ibrice – turci [...]” (Ofrim, 2007, p. 184).

Piața de Flori, numită și **Piața Sf. Anton**, în amintirea lăcașului omonim ce se afla pe acest loc și care a dispărut în urma incendiului din 23 martie 1847, are o vechime apreciabilă, fiind situată pe o parte din teritoriul *pazarului*, prima piață comercială a orașului. După ce teritoriul Curții Domnești fost scos la *sultan-mezat*⁶ (la sfârșitul secolului al XVIII-lea), la est de Biserica Domnească (Buna Vestire) a rămas un spațiu ce avea o funcție comercială care s-a păstrat de-a lungul timpului, încadrându-se în evoluția organică a zonei adiacente. Piața Sf. Anton, așa cum apare menționată în planul lui Borroczyński din 1852 (Colecția *Hărți și Planuri* M.M.B., nr. inv. 11.132), avea legătură atât cu zona Lipscanilor, cât și cu Piața Mare, de care o despărțea Hanul lui Manuc. Numele de „Piața de Flori” a început să fie folosit de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în condițiile în care, în acest spațiu, au fost instalate mai multe pavilioane metalice pentru negustorii de flori. Caracterul comercial al acestui spațiu a dispărut, iar astăzi Piața de Flori a devenit o piațetă urbană.

Conform prevederilor edilitare inserate în *Regulamentul Organic*, în București urmau să fie înființate zece piețe, dintre care șase în interiorul orașului – pentru comerțul cu „carne, pește, făină, mălai, zarzavaturi, fructe și orice alte felurimi de produse” (Potra, 1990, p. 294) – și patru în afara lui, însă procesul a fost lung și anevoios, astfel încât nu s-au constituit toate, din cauza litigiilor ivite între Primărie și proprietarii terenurilor pe care trebuiau amenajate acestea. Astfel, au apărut: **Piața maghiștrului**⁷ sau **Piața Mare**, care avea în partea stângă halele de carne, pește și păsări (Halele Ghica), iar în partea dreaptă

6. Licitație.

7. Numită astfel după sediul Sfatului orașenesc (apoi Primăria) aflat în apropiere.

halele de legume și fructe (Halele Bibescu/Piața Bibescu); **Piața Fiereasca**⁸, aflată în partea de sud-vest a Bisericii Sf. Vineri-Fiereasca sau Hereasca; **Piața de pe locul Neculescului**, devenită, ulterior, **Piața Amzei**, unde halele ridicate în 1872 au fost înlăturate în anul 1935, iar C.M. Vasilescu a ridicat, conform planurilor întocmite de arh. N. Georgescu, o construcție cu funcții comerciale, administrative și culturale. **Piața Matache Măcelaru** și **Piața Traian** au apărut în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Giurescu, 1966, p. 381).

Construirea unor hale din zid, fier și sticlă în centrul orașului avea menirea de a contribui la modernizarea comerțului cu produse țărănești, astfel încât, în anul 1872, ing. francez Alfred Berthon a ridicat, la comanda concesionarului Alexis Godillot, **Halele Centrale/Hala Mare**, după modelul construcțiilor similare din Capitala Franței. În acel moment, halele erau situate pe malul drept al Dâmboviței datorită unui cot pe care îl forma râul în această parte a orașului. Ulterior, lângă **Halele Centrale/Hala Mare**, au apărut Hala de Fructe (1883), Hala de Pește (1887-1888) și Hala de păsări (1899). Regularizarea cursului Dâmboviței, operațiune desfășurată între anii 1880 și 1883, a condus la dispariția meandrelor și a „brațelor” secundare ale râului. Pericolul inundațiilor dispare și intervine modificarea poziției unor construcții, cum a fost cazul Pieței Mari, în care funcționau Halele Centrale, care își schimbă amplasamentul de pe malul drept pe cel stâng al Dâmboviței. În aceste condiții, râul nu mai constituia o barieră între centrul orașului și această zonă comercială.

„Spiritul” comercial din zona cunoscută azi drept Piața Unirii nu s-a păstrat din cauza remodelării acestui perimetru în etape succesive, dintre care cea mai agresivă și distrugătoare s-a înregistrat în timpul lui Nicolae Ceaușescu, odată cu construirea Casei Poporului. „Spiritul” comercial mai supraviețuiește doar prin strada „Halelor”, cuprinsă între Splaiul Independenței și Bulevardul I.C. Brătianu⁹ (în fața Hanului Manuc) și prin descrierile de epocă. Astfel, un reporter de la *Ilustrațiunea română* (26 septembrie 1929) a avut inspirația să redea atmosfera din „Piața Mare”: „O raită prin hala de păsări. O grădină zoologică în miniatură [este] departamentul păsărilor vii. Deosebirea e că varietățile sunt comune deși sunt din toate speciile pe care străbunul Noe le-a urcat pe corabia biblică. Gălăgia caracteristică oamenilor este înlocuită prin gălăgia păsărilor. Corul rațelor, răuștelor și găștelor acoperă toate celelalte glasuri. Între mături, coșuri și obiecte din menaj – continua acesta – cei mai liniștiți dintre negustorii piețelor, păsărarii, își petrec timpul explicând amatorilor felurile varietăți de porumbei, canari [și] scatii. Iată, porumbelul cu aripile cenușii este dresat. Canarul din dreapta cântă trei ore pe zi. Dacă ești om nervos, nu-l poți ține în casă pentru că este un mare cântăreț”. Hala de pește era „o hală luminoasă, cu instalații de apă, cu rigole de scurgere, gata să cuprindă vagoane întregi de pește. Dar așa cum e de obicei, s-ar putea numi Hala fără pește. Doi

8. Era numită și „Piața Nouă” pentru a o deosebi de „Piața Fiereasca-Vechi”, situată în apropiere.

9. <https://aspm.ro/strazi-sector-3/>.

pensionari cu părul alb discută în fața unui compartiment plin cu pește sărat. Sunt două-trei ciortane, dar sunt atât de scumpe de parcă sunt aduse de la Polul Nord”. Mai departe, reporterul menționa: „Traversez podul care ascunde pe un lat de câțiva metri fața murdară a Dâmboviței și iată-mă în fața Pieței Bibescu [piața de legume, subl. n.]. În fața portalului cu înfățișare civilizată, un popor de vânzători ambulanți, de unguroaice cu coșurile pline de târguieli, în grupuri, discută, țipă sau privesc liniștiți la felurile «demonstrații» ale micilor negustori de [pe] trotuar. Un cărucior prevăzut cu un cuptor cu jarul aprins poartă câteva bucăți de plăcintă în formă de plapomă. Iată unul care a înșfăcat o bucată de plăcintă, pe care o înghite într-o secundă cu iuțeala unui scamator. Un vânzător de mici aparate de porumb țipă cu glas metalic: «Nu mai trebuie ață, nu mai trebuie ac, nu mai trebuie nevastă! Cinci lei bucata. Ultima descoperire a lui Edison, frate cu Faraon»”.

„Piața Bibescu. La intrare, deasupra miilor de capete de oameni care mișună ca furnicile, un cap uscățiv cu ochi șireți și două mâini cari agită o coasă. Este tot un ambulant care face «demonstrație» cu o piatră miraculoasă care ascute orice. Bineînțeles că ascute atât timp cât face dansul demonstrației. Zarzavagiii au recolte bogate și tocmai din această cauză au scăzut prețurile. Privind tarabele supraîncărcate cu zarzavaturi, verdețuri, ceapă, cartofi, ai impresia că te afli în împărăția vegetarianilor, care, precum se știe, mănâncă și visează munți de zarvaturi. Vânzătorii, în majoritate pui de olteni, băieți ageri și inteligenți, fac față aglomerației cotidiene. Ici și colo, câte o gospodină care face gălăgie, adeseori pe gratis, pentru că târgul fără nițică ciorovăială n-are niciun farmec. Coșurile și panerele sunt singurele mulțumite de ceea ce primesc, fiecare în parte, ca dintr-o grădină fermecată, fără sfârșit. În fundul pieței, fructarii. Mii de coșuri pline de struguri, prune și mere anunță «temeiul toamnei». Toată lumea e în mișcare, unii cumpără, alții vând, unii se ceartă, discută; un singur om e liniștit: agentul forței publice, sergentul care, de oboseală, a adormit pe un colț de ladă cu lămâi¹⁰”.

Piața Unirii de astăzi a constituit, atât în perioada interbelică cât și după 1945, un subiect amplu dezbătut de specialiștii în domeniul urbanisticii, iar pentru amenajarea sa au fost avansate mai multe proiecte care, din păcate, nu s-au finalizat din motive obiective – schimbările de regim politic, declanșarea războiului și dificultățile economice postbelice –, dar și subiective: rivalitățile profesionale. Toate acestea au amânat adoptarea unei decizii privind amenajarea zonei până după cutremurul din 1977, când Nicolae Ceaușescu și-a impus punctul de vedere într-un mod simplist și incoerent, ceea ce a implicat și distrugerea unor monumente adiacente (Panaiteanu, 2012, pp. 206-208). Astăzi, zona este complet remodelată și nu mai are niciun element care să amintească de caracterul său comercial de odinioară.

În concluzie, studiul nostru prezintă evoluția principalelor piețe bucureștene, pornind de la momentul formării primelor târguri și până la apariția centrelor destinate comerțului cu produse agroalimentare din perioada modernă și contemporană. Evoluția

10. De ieri și de azi: La pas prin “Piața Mare” (deieri-deazi.blogspot.com).

piețelor bucureștene relevă aspecte interesante în ceea ce privește dezvoltarea orașului și transformarea societății, nu doar din punct de vedere economic, ci și din perspectivă culturală și mentală, la toate acestea adăugându-se influența externă, incontestabilă în acest domeniu, în care legătura cu exteriorul era primordială. Implicarea autorităților centrale și locale în organizarea piețelor a avut efecte benefice, așa cum s-a întâmplat în perioada interbelică, sau, dimpotrivă, consecințe catastrofale, în timpul regimului comunist.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Izvoare / Sources

- D.R.H., 1974, Mioc, D., *Documenta Romaniae Historica*, Seria B. Țara Românească, vol. XXIV, București, Editura Academiei R.S.R.
- D.R.H., 1983, Mioc, D., Adam Chiper, M., *Documenta Romaniae Historica*, Seria B. Țara Românească, vol. V, București, Editura Academiei R.S.R.
- D.R.H., 1985, Mioc, D., *Documenta Romaniae Historica*, Seria B. Țara Românească, vol. XXV, București, Editura Academiei R.S.R.
- Holban, M., (red. resp.), 1973, *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, București, Editura Științifică.
- Potra, G., 1960, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821)*, Editura Academiei R.P.R.

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

- Dinu, T., 2017, *Bucureștiul fanariot*, București, Editura Humanitas.
- Giurescu, Const. C., 1966, *Istoria Bucureștilor*, București, Editura pentru Literatură.
- Mucenic, C., 2022, *Povești cu tâlc despre București și casele, bisericile, târgurile și străzile lui*, București, Editura Vremea.
- Ofrim, A., 2007, *Străzi vechi din Bucureștiul de azi*, Ediția a 3-a, revizuită, București, Editura Humanitas.
- Olteanu, Șt., 1959, „Meșteșugurile din București în secolele XVI și XVII”, în *R.I.*, anul XII, nr. 5, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, pp. 71-112.
- Panaiteșcu, A., 2012, *De la Casa Scânteii la Casa Poporului. Patru decenii de arhitectură în București (1945-1989)*, București, Editura Simetria.
- Potra, G., 1985, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Potra, G., 1990, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Rafailă, G-M., 2014, „Documentele domniei lui Nicolae Mavrogheni aflate în colecția Muzeului Municipiului București”, în *B.M.I.M.*, vol. XXVIII, Editura Muzeului Municipiului București, pp. 77-109.

Resurse web/ Web resources

<https://aspmbr.ro/strazi-sector-3/>.

<https://deieri-deazi.blogspot.com/2014/06/prin-piata-mare.html>.

PROCESUL DE ÎNFIINȚARE AL UNEI INSTITUȚII APROAPE CENTENARE - MUZEULUI MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

Delia BRAN¹

Cuvinte cheie: Muzeul Municipiului București, George Severeanu, Dinu V. Rosetti, George D. Florescu, istoria muzeelor din România.

Keywords: Bucharest Municipality Museum, George Severeanu, Dinu V. Rosetti, George D. Florescu, Romanian history of museums.

Rezumat: Prezentul articol este o contribuție la istoria muzeelor din București prin studiul de caz analizat al Muzeului Municipal de istorie al orașului București. Născut drept un muzeu local cu scopul de a încapsula o istorie a dezvoltării orașului capitală, muzeul a beneficiat în parcursul său de câteva momente cheie care i-au definit procesul de dezvoltare, precum și de câteva personalități importante care au desăvârșit acest proces. Este vorba despre triada de intelectuali: dr. George Severeanu, Dinu V. Rosetti și George D. Florescu. Articolul recuperează, într-o oarecare măsură, contribuția ultimilor la istoria instituțională. Deși având o abordare metodologică cu precădere istorică, bazată pe studiul și interpretarea documentului istoric, articolul are o abordare interdisciplinară pentru că analizează atât profilul colecției de bază, al colecționării obiectelor, cât și a viziunii directe în formarea unei colecții muzeale coerente, iar prin aceste informații aduce o contribuție la istoria, mai largă, a instituțiilor culturale muzeale din România.

Abstract: This article is a contribution to the history of museums in Bucharest through the analyzed case study of the History Museum of Bucharest. Born as a local museum with the aim of encapsulating a history of the development of the capital city, the museum benefited during its course from several key moments that defined its development process, as well as from several important personalities that perfected this process. It is about the triad of intellectuals: Dr. George Severeanu, Dinu V. Rosetti and George D. Florescu. The article recovers, to some extent, the contribution of their last ones to institutional history. Although having a predominantly historical methodological approach, based on the study and interpretation of the historical document, the article has an interdisciplinary approach because it both analyzes the profile of the basic collection, the direction that led to collection those artefacts and, in all, makes a contribution to the wider history of museum cultural institutions in Romania.

Scurtă istorie a Muzeului Municipiului București

Unul dintre cele mai importante momente în istoria unei instituții este momentul înființării ei. Toată această energie a unui nou început călăuzește instituția în toate

1. Muzeul Municipiului București, email: delia.marinescu29@gmail.com

etapele viitoare. În cazul Muzeului Municipiului București, momentul înființării nu este unul specific, exprimat de o dată calendaristică anume, ci este, mai degrabă, un proces de formare. Știm dintr-un articol al istoricului Nicolae Iorga că în vara anului 1921 casa Moruzzi de pe Calea Victoriei este cumpărată de Primăria capitalei de la foștii ei proprietari, descendenții familiei Moruzzi (Iorga, 1921, p.1). Situată la numărul 117, pe artera principală a capitalei, casa urma să găzduiască un viitor muzeu al orașului conform spuselor prolificului istoric. Această inițiativă se petrecea în timpul mandatului primarului Gheorghe Gheorghian (între ianuarie 1920 și februarie 1922). În afară de această achiziție de proprietate și de intenția de reorganizare a casei, pentru anul 1921, nu mai sunt alte demersuri menționate, deși reținem implicarea și voința politică ce a ajutat la crearea instituției.

Pare că proiectul unui muzeu al orașului este uitat un timp, iar din 1926 este reeditat printr-un apel public către bucureșteni pentru a dona obiecte mai vechi care să formeze o astfel de expunere. Faptul va fi consemnat în actele oficiale date de primar drept o acțiune ce a „*proectat înființarea unui muzeu municipal în felul celor din orașele mari din apus și încă de atunci s-a început achiziționarea diferitelor obiecte de artă, publicațiuni, etc.*” (Georgescu, Painait, Dache, 1971, pp. 12-13). Revenirea pentru încă un mandat de primar a lui Gheorghe Gheorghian a dus la definitivarea proiectului în așa fel încât în vara anul 1929, se numește o persoană care să organizeze secția culturală a primăriei și toate artefactele pe care primăria le deținea deja. Aceste atribuții revin în seama lui Dinu V. Rosetti, prin decizia 41001/5926a/1929 (Monitorul Comunal, 1929, p. 2). Dinu V. Rosetti, „scoborător” din celebra familie românească a Roseteștilor era de profesie militar, dar care s-a școlit informal în școala lui Andrieșescu în jurul Muzeul Național de Antichități (Panait, 2002, pp. 5-17). Împreună cu activitatea depusă în muzeu, acesta a executat și săpături arheologice destul de importante pentru istoria orașului București; într-una dintre aceste campanii el descoperă celebrul și unicul artefact numit „Zeița de la Vidra” (Ștefănescu, 2002, pp. 18-20).

În 1930, ca urmare a reorganizării colecțiilor se instituie și un comitet științific pentru organizarea instituției. Acesta era format din istoricul Nicolae Iorga (la acel moment rector al Universității București), Ioan Andrieșescu (director al Muzeului Național de Antichități), generalul Radu Rosetti (președinte al comisiei de administrare a Muzeului Militar Național), Constantin Moisil (Director al Arhivelor Naționale), Virgil Drăghiceanu (director al Comisiunii Monumentelor Istorice) și Ana Lahovary, născută Krețulescu. Menirea acestei comisii era să întocmească un proiect de organizare și de administrare a Muzeului Municipal, să găsească măsurile și mijloacele de cuviință pentru achiziționare de obiecte, să recomande personal necesar pentru asigurarea amenajării și pazei muzeului, să întocmească un buget de venituri și cheltuieli, să avizeze asupra tuturor măsurilor pe care le crede necesare pentru înființarea și buna funcționare a instituției de interes cultural (Arhiva MMB, decizia 446/150 din 1930, fila 200). Primul care se alătură ca membru al acestei comisii este G.Gr. Cantacuzino, care prin poziția politică pe care

o avusese și prin relațiile pe care le deținea se spera să aducă un ajutor tinerei instituții (Arhiva MMB, decizia 5988/1487_A/930, fila 202, publicată în Monitorul Comunal la data de 9 martie 1930). Al doilea care a intrat în acest comitet a fost Adrian Maniu, care a adus un ajutor considerabil prin implicarea în organizarea expoziției permanente din 1931 (Arhiva MMB, decizia 6149/1531_A/930). În 1931 se creează și un comitet administrativ și pentru achiziții format din Athanasie (sic!) Simu, inginerul Constantin Orghidan, Josef Pincas și doctorul George Severeanu (Arhiva MMB, decizia 7655/1606 din 1931, fila 187). Prin acest document se instituie în funcția de director al muzeului orașului București domnul George Severeanu, care îl va conduce până în 1938.

Cu trecerea timpului, actele administrative se înmulțesc alcătuind mai multe comisii pentru diversele ramuri de achiziții. Spre exemplu, pentru achiziționarea de obiecte de artă plastică se instituia comisia formată din pictorii Ștefan Popescu, Jean Al. Steriadi și Eustațiu Stoenescu (Arhiva MMB, 1933, fila 20). Pentru achizițiile de obiecte de sculptură comisia era formată din Oscar Han, Mihai Onofrei și Ion Jalea (Arhiva MMB, 1933, fila 22). În 1932 comitetului științific i se va adăuga doamna Ioana Mavrocordat (Arhiva MMB, 1932, fila 92), iar din 1933 și doamna Cecilia Cuțescu Storck (Arhiva MMB, 1933, fila 19).

O primă urmare a acestor comitete și comisii a fost organizarea artefactelor existente și deschiderea unei expoziții permanente. Acest fapt s-a realizat prin inaugurarea în casa Moruzzi, de pe Calea Victoriei nr. 117, în data de 22 noiembrie 1931, a expoziției permanente, pe două nivele, parter și etaj, care prezenta o cronologie a orașului București (Arhiva MMB, 1933, fila 95). Acest nucleu principal de artefacte se intitulează actualmente în jargonul muzeului „fondul vechi”. Acesta, alături de adăugirile care s-au realizat prin diverse donații, achiziții sau campanii arheologice formează punctul central de interes al acestui proiect. Putem mărgini această extindere a „fondului vechi” de patrimoniu cu anul 1948, an al schimbării fundamentale de regim politic. Totodată este și anul revenirii din pribegie a lăzilor cu patrimoniu din zona Olteniei unde au fost depozitate pe durata celui de-al Doilea Război Mondial (ANIC, fond Ministerul Cultelor și Artelor, dosar 70/1943).

Arhiva instituției nu păstrează inventarele vechi ale acestui fond pentru a oferi date privind componența lui sau diversele proveniențe². Nu avem o imagine clară asupra pieselor care s-au reunit în fondul muzeal în această perioadă, între 1931, anul de deschidere a expoziției permanente și închiderea, și 1940, survenită în urma șubrezirii „Casei cu lanțuri” din cauza cutremurului din aceea primăvară. Însă, se poate reconstitui o parte din această expunere din 1931 grație unei serii de fotografii comisionate de muzeu fotografului Alfons Ebner în primăvara anului 1932 și prinse în ilustrațiile acestui articol (Arhiva MMB, 1932, fila 96). Pe lângă această prețioasă sursă fotografică, putem face apel la un articol publicat în revista *Boabe de grâu* (Florescu, Rosetti, 1931, pp. 433-

2. Cel mai probabil, aceste inventare al „fondului vechi” patrimonial creat între 1930 și 1940 au fost pierdute odată cu transportarea obiectelor în Oltenia în perioada celui de-Al Doilea Război Mondial.

444). Și, în final, la o serie de stenograme ale discuțiilor membrilor comitetului științific și administrativ al muzeului din anii 1930 pentru a înțelege viziunea asupra instituției și direcția în care aceasta mergea.

Pinacoteca București

În 1933 se deschide sub auspiciile Muzeului Municipal București și Pinacoteca Municipiului. Această nouă secție a muzeului se naște în mod natural pentru că instituția muzeului primise mai multe donații cu tematică de artă plastică și întărise o direcție pe care muzeul începuse să o accepte ca viziune în dezvoltarea patrimoniului său. Această creștere patrimonială a „fondului vechi” i se datorează lui George D. Florescu care la începutul anului 1932 organizează o importantă expoziție de artă plastică cu tematică istorică. El aduce împreună, pe simezele muzeului, mai multe picturi cu portrete al înaintașilor români, figuri istorice sau pur și simplu rude ale cunoștințelor sale aristocratice pe care le contextualizează drept formatori de istorie și nu drept picturi cu valențe estetice „primitive” cum sunt aceste portrete privite astăzi de majoritatea specialiștilor în istoria artei. Este prima dată când un astfel de obiect de patrimoniu este înnobilit atât cu funcția de artefact cu valențe istorice, cât și estetice. Miezul aceste expoziții este dat de o serie de discuții dintre Florescu și pictorul Eustațiu Stoenescu. Acesta din urmă, la acel moment sfătuitor al dr. George Severeanu în lumea artei, intră într-o polemică foarte interesantă cu Florescu. Stoenescu susține că aceste artefacte trebuie văzute doar pentru funcția lor estetică, iar Florescu, istoric și genealogist, le privește prin această lentilă. El vede în ele valențele de artefact care încapsulează un moment istoric, prin veșminte, coafură, postură și obiectele cu trimitere la funcția personajului, de care se înconjoară acesta într-un portret (Arhiva MMB, dosar 1930, fila 124). Acest episod expozițional va fi coroborat cu dorința primarului Dem. I. Dobrescu, care într-un raport din 1931, menționează că direcția instituției trebuie să fie una „culturală”, nu doar „documentară” (Arhiva MMB, 1933, fila 96), precum și suita de donații pe care muzeul începe să le primească, cu profil artistic, fac ca din 1933 muzeul să deschidă Pinacoteca Municipală, drept o secție a instituției.

În 1933 muzeul primește donația clădirii din str. Lascăr Catargiu a actualului Observator Astronomic, prin diligențele soției amiralului Urseanu, Jana Urseanu, alături de colecțiile Movilă și colecția atelier a sculptorului Filip Marin, tot prin diligențele soției artistului, se decide crearea acestei secții speciale a muzeului. Trebuie să avem în vedere faptul că, la acel moment Pinacoteca Națională, proiectul muzeal național asumat de autoritățile centrale după Marea Unire (Marinescu, 2020, pp. 96-105) se afla mai mult închisă, în spațiile din subsolul Ateneului Român, iar muzeul orașului București începuse să capete mai multă vizibilitate și amploare printre cetățenii orașului. În 1931 avusese loc prima expoziție de artă a muzeului dedicată portretelor domnilor și doamnelor din vechime. Acest proiect expozițional fusese mult susținut de viziunea și strategia de atragere de patrimoniu cultural a lui George D. Florescu, secretarul muzeului. Apoi, au urmat o expoziție dedicată pictorului Abgar Baltazar în 1933 și una lui Ion Negulici în

1936 (Severeanu, 1936, pp. 4-5). Acestea au fost încununare de una dedicată lui Nicolae Grigorescu în 1938, la centenarul nașterii sale. Aceasta din urmă a creat foarte multă rumoare și în presă, dar și în interiorul muzeului. Directorul George Severeanu se ceartă în acel moment cu criticul George Oprescu și cu istoricul de artă Alexandru Tzigara-Samurçaș, care îl acuzaseră că expusese lucrări false de Grigorescu. Iar în plan intern, expoziția agravează starea de tensiune care exista deja între directorul Severeanu și custodele secțiunii de artă, pictorul Petre Iorgulescu-Yor, care în cele din urmă își dă demisia din postul deținut.

Secția de artă se închide și ea odată cu izbucnirea războiului, iar după schimbarea de regim, va fi și dezmembrată din componența Muzeului Municipiului București, devenind un muzeu în sine. Acesta se va numi din 1950 până în 1965 *București în arta plastică*. După aceasta va fi intitulat *Muzeul de artă al orașului București „Anastase Simu”*, chiar dacă clădirea vechiului templu al artelor va fi demolată, numele îi va rămâne. Va funcționa în clădirea din str. Piața Amzei nr. 9, actuala bibliotecă a Uniunii Artiștilor Plastici, adică în fostul ansamblu al Așezămintelor Brătienilor. În 1978 și colecția Simu, atât cât mai rămăsese din ea (Bran, 2019, pp. 65-72), va fi mutată în Muzeul Colecțiilor de artă, nou înființat. Muzeul de istorie al orașului și cel de artă se vor reuni abia în 1984, atunci când de fapt vor și reveni la un flux normal al existenței, așa cum fusese înainte de 1950.

În tot acest timp, colecțiile Pinacotecii municipale se vor înmulți cu diferite donații și transferuri de obiecte realizate de Consiliul pentru Cultură și Educație Socialistă (fosta denumire a Ministerului Culturii), începând să aibă și o extinsă latură de artă contemporană, nu doar o galerie de portrete sau de peisaje ale Bucureștiului așa cum fusese ea inițial imaginată. Expunerea permanentă a colecției va fi în casa din Piața Amzei, nr. 9, iar dintre casele cu colecții de artă din București, muzeul va avea în subordinea sa următoarele colecții: colecția Zambaccian, colecția Dona, colecția atelier Theodor Aman, colecția atelier Gheorghe Tattarescu, colecția atelier Cecilia și Frederic Storck, colecția atelier a sculptorului Cornel Medrea, colecția de artă comparată „Barbu Slătineanu”, pentru o scurtă perioadă de timp au făcut parte din patrimoniul muzeului și colecția de artă orientală Marcu Beza și cea de artă universală și românească „Serafina și Gheorghe Răut”.

1921	Muzeul București	
1930/1931 - 1933	Muzeul Municipal de istorie al orașului București	
1933-1950	Muzeul Municipiului București și Pinacoteca București	
1950-1965	Muzeul de arheologie și istoria Bucureștiului	București în arta plastică

1965-1984	Muzeul de istorie al orașului București	Muzeul de artă al orașului București „Anastase Simu”
1984	Muzeul de istorie și artă al Municipiului București	
1999	Muzeul Municipiului București	

Tabel 1. Lista titlaturilor purtate de muzeu de-a lungul timpului.

Proveniența colecției inițiale

Important însă, pentru acest articol, este modalitatea în care s-a format și organizat „fondul vechi” patrimonial al muzeului. Acolada făcută cu descrierea fondului de artă plastică demonstrează cum exact prin această creștere a patrimoniului se pot disjunge colecții noi sau chiar, secții noi, iar prin alăturarea de case memoriale ale personalităților locale (fonduri patrimoniale foarte bine definite) se poate adăuga alte noi fațete ale dezvoltării culturale, sociale și urbane.

Așa cum aminteam, acest „fond vechi” constă în totalitatea pieselor adunate, donate sau excavate, din cadrul Muzeul Municipiului București și este nucleul pe baza căruia s-a constituit efectiv muzeul. La baza alcătuirii și organizării acestui fond au stat două criterii fundamentale, primul este cel cronologic, ce urmărește firul general al istoriei, iar al doilea, este unul specific, ce urmărește istoria orașului București în particular. În acest fel, în expunerea din 1931, organizarea patrimoniului a privit aducerea pe simeze a unor artefacte care să vorbească despre trecutul zonei și al orașului. Spațiul de la parterul casei (Fig. 1, 2) era în totalitate alocat perioadei preistorice și se compunea dintr-o serie de artefacte descoperite din săpăturile arheologice efectuate în diferite mahalale sau sate apropiate ale urbei. Campaniile arheologice priveau zonele Dămăroaia, zona aferentă lacului Tei, precum și mai distanțatele, Cernica, Snagov, comunele Bobești-Bălăceanca sau Vidra. Artefactele erau organizate în următoarea cronologie, după concepția lui Dinu Rosetti: „epoca eneolitică: civilizația de tip Boian, civilizație de tip Gumelnița; epoca de bronz: civilizație de tip Fundeni, civilizație de tip București, civilizație de tip Bordei Herăstrău” (Florescu-Rosetti, 1931, p. 435).

Etajul era împărțit între mai multe secții și colecții, devenind o panoplie a interesului pentru orașul București (Fig. 3, 4). Această expunere era organizată și gândită după concepția comună născută din ideile lui George D. Florescu și Adrian Maniu. Aici erau expuse artefactele secției de numismatică, dar și cele provenite din alte secții: secția artistică, secția cartografică, secția planuri, secția medalistică, secția documente, secția stampe, secția muzică, secția corporațiilor (breslelor) sau secția fotografică. Articolul din *Boabe de grâu* mai menționează și un fond de arhivă personală ce a aparținut omului politic Barbu Catargiu și care se afla la acel moment în proprietatea muzeului. Florescu argumentează foarte apăsător faptul că muzeul este interesat de asemenea fonduri personale ale personalităților care au marcat istoria orașului, dar și istoria țării. Acest aspect se va

întări prin faptul că muzeul va căpăta, în timp, și o notă memorialistică, prin casele și colecțiile pe care va ajunge să le gestioneze.

Acest fond inițial, care a alcătuit expoziția permanentă a muzeului din 1931, era format din artefacte donate primăriei sau deținute de această instituție tutelară, adunate în decada anilor 1920-1930, care fuseseră organizate de Dinu Rosetti. Alături de acestea mai existau și unele achiziții, tot din fondurile primăriei, realizate în mod direcționat pentru realizarea viitoarei expunerii muzeale. De asemenea, în urma diverselor întruniri de comisii sau a apelului făcut de cei trei organizatori ai muzeului, Rosetti, Florescu și Severeanu, s-au realizat și o serie de donații provenite de la: primarul Dem. I. Dobrescu, Iosif Pincas, Romulus Voinescu, dl. general Nicoleanu, dr. Severeanu însuși, Anton Oprescu, George D. Florescu însuși, Barbu Al. Catargiu, Adrian Maniu, B. Verra, V. Theodorescu. Și doamnele din înalta societate s-au mobilizat și au întregit donațiile prin actele făcute de: Maria I. Glogoveanu, Marta Bibescu, Elisa Suțu, Constanța Cincu, Lucia Băicoianu, Ana Al. Em. Lahovary, Alexandra Catargi și Maria Cociu (Arhiva MMB, anii 1929-1933, fila 97).

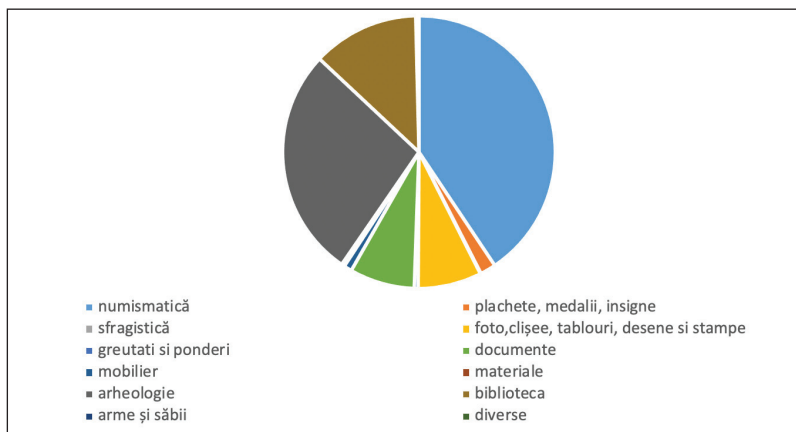
Această „colectare” și „patrimonializare” s-a realizat într-un fond cultural între 1931 și 1940. Pe durata a nouă ani, el a crescut având declarate un număr total de 1400 de obiecte în 1931 (Arhiva MMB, anii 1932-1940, fila 123), iar la recensământul național al obiectelor demarat în 1949 erau un total de 24.129 obiecte (Arhiva MMB, PV inventar 1949)- vezi Graficele 1 și 2 cu numărul de piese în funcție de specificul colecției.

După reorganizarea muzeelor capitalei dintre 1948 și 1950, muzeul de istorie al orașului nu a prezentat o prioritate în prima perioadă a regimului comunist³. El se va deschide într-o formulă nouă și adaptată discursului ideologic abia în 24 ianuarie 1959 la Palatul Suțu din centrul capitalei. Trebuie menționat faptul că, această clădire fusese cumpărată de Primăria bucureșteană în perioada anterioară deschiderii muzeului, însă era pentru prima dată când instituția funcționa aici. Spațiul inițial al muzeului era, cum am arătat, pe Calea Victoriei nr. 117, „casa cu lanțuri”, iar a doua clădire în care muzeul ar fi vrut să se relocheze în perioada interbelică era tot pe Calea Victoriei, nr. 151, casa cunoscută drept Cesianu-Filipescu, în prezent, revenită tot ca sediul al Muzeului Municipiului București, Muzeul Vârstelor.

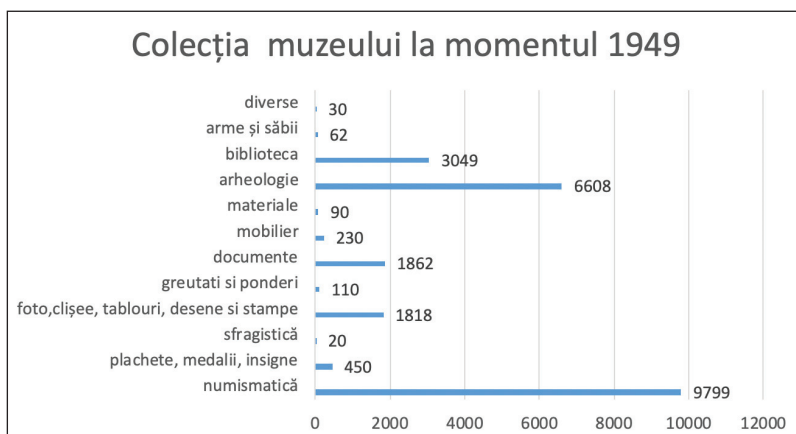
Cu trecerea timpului, fondul patrimonial a crescut, incluzând mai multe piese de arheologie ce au desăvârșit o imagine a istoriei vechi și medievale asupra orașului, obiecte de numismatică, medalistică și sigilografie, o colecție impresionantă de fotografii, documente, hărți sau stampe/gravuri în care subiectul central este orașul București, o colecție de tablouri înfățișând personalități din alte vremuri, o colecție de costume civile, militare, accesorii vestimentare, precum și o mică colecție de obiecte de cult. Una dintre cele mai importante obiecte de patrimoniu ajunse în posesia muzeului în anii 1980 au

3. Prioritatea a fost deschiderea Muzeului de artă al Republicii, care s-a realizat după un travaliu de mai bine de câțiva ani în 1950.

fost frescele decapate din interiorul bisericii din ansamblul Văcărești. Acestor colecții centrale ale muzeului li s-au adăugat și muzee memoriale care întregeau imaginea: Muzeul pompierilor din Foișorul de Foc, Muzeul memorial C.I. și C.C. Nottara, Muzeul memorial profesor doctor Gheorghe Marinescu, Muzeul prof. dr. Victor Babeș, Colecția de artă comparată Slătineanu (mutată în 1978 în componența Muzeul Colecțiilor de artă din cadrul Muzeului de artă al RSR, actual MNAR), Muzeul memorial George Bacovia (mutat și el alături de celelalte două case cu profil artistic literar în componența Muzeului Național al Literaturii Române), Muzeul dr. Nicolae Minovici, precum și Observatorul Astronomic (Georgescu, Painait, Dache, 1971, pp. 128-157). Toate aceste case și muzee memoriale au oferit încă din anii perioadei comuniste acest caracter de „mozaic patrimonial” al colecțiilor Muzeului Municipiului București, oferind o diversitate pe care alte muzee naționale cu greu o pot atinge.

Grafic 1. Ponderea colecțiilor din inventarul din 1949

Grafic 2. Specificul colecțiilor și numărul de obiecte în inventarul din 1949

Profilul colecției muzeale inițiale – viziunea cumulativă

Alcătuirea colecției și profilarea ei pe anumite calapoade a fost o muncă cumulativă dintre cei trei organizatori: doctorul George Severeanu, arheologul Dinu Rosetti și istoricul George D. Florescu. La momentul deschiderii expoziției permanente paznic și gardian era un anume Menier, cetățean româno-francez, care „explică vizitatorilor muzeul” și în română și în franceză (Arhiva MMB, doar 1/1930, fila 17). Urmărind actele de arhivă, precum și revista editată sub egida muzeului din 1935, *București - Revista muzeului și Pinacotecii Municipiului București* se poate citi și înțelege aria de interes specifică pentru fiecare dintre cei trei. Doctorul Severeanu s-a arătat mai interesat de artefactele antichității greco-romane (Severeanu, 1935b, pp. 12-16) precum și de domeniul numismaticii (Severeanu, 1935a, pp. 48-53). Dinu Rosetti a îmbogățit colecția muzeului cu numeroasele piese rezultate din excavările din București, sau dimprejur, dedicate epocii preistorice (Rosetti, 1936), de vreme ce, George D. Florescu și-a arătat interesul pentru evoluția urbei bucureștene, pentru dinamica proprietăților și a edificiilor construite, pentru domeniului genealogiei aristocrației românești (Florescu, 1934, pp. 572-604 sau Florescu, 1934).

Aceste trei puncte de interes, aparent distincte, au devenit convergente și au organizat atât expoziția permanentă din „Casa cu lanțuri”, cât și, mai târziu, îmbogățirea fondului patrimonial al muzeului, fiecare urmându-și cu încredere „bucătica lui de pasiune”. Motiv pentru care putem spune că la momentul 1940, fondul total patrimonial al muzeului devenise destul de bogat în piese arheologice extrase din săpături realizate de Dinu Rosetti, secția artistică și de stampe de asemenea, prin demersurile lui Florescu care era foarte interesat de surprinderea în imagine a acestei evoluții a capitalei, motiv pentru care a realizat o adevărată campanie de aducere a pieselor de artă, stampe, acuarele, aquaforte care au o importantă aură documentară, ele reproducând fie monumente istorice sau clădiri care nu mai sunt în capitală, fie diverse episoade istorice de însemnătate pentru oraș. Tot el a îmbogățit patrimoniul și cu o serie mare de „portrete istorice” provenite de la urmașii familiilor aristocrate din capitală. Ca un rezultat al acestui demers, trebuie să spunem că, în momentul de față, colecția de artă plastică a secției de istorie a Muzeului Municipiului București are cea mai bogată astfel de colecție de portrete de secol XIX, provenite din donații private, nu moștenite de la foste instituții culturale, cum ar fi fondul Eforiei Spitalelor, care astăzi se împarte între MNAR și MNIR.

Din punct de vedere al colecționarului și donatorului George Severeanu acesta a îmbogățit și el colecțiile muzeului cu o multitudine de piese cu un spectru foarte mare: de la toate tipologiile de artefacte greco-romane, la o impresionantă colecție de numismatică care acoperă aproape toate perioadele istorice ale teritoriilor locuite de români, dar și o semnificativă colecție de artă plastică cu profil istoric (realizată la îndrumarea pictorului Eustațiu Stoenescu și a lui Florescu).

Tot acest fond patrimonial ar fi trebuit să se îmbogățească, prin susținerea primarului, și cu o serie de alte artefacte. Analizând profilul acestor ultime achiziții putem observa și viitoarele direcții de evoluție ale instituției în această zonă a dezvoltării

patrimoniale. Prima direcție de îmbogățire patrimonială ar fi provenit de la secția de cadastru din Primărie. Primarul recomanda ca planurile mai vechi ale orașului să întregească colecția muzeală pentru a oferi o imagine evolutivă a urbei (Arhiva MMB, anii 1929-1933, filele 128-157). O altă direcție în care muzeul a mers cu achizițiile a fost cumpărarea de hărți și planuri cât mai vechi ale orașului, întocmai pentru a vedea dezvoltarea lui în timp (Florescu, 1934). Prin participarea în comisia de administrare a instituției și a directorului Comisiunii Monumentelor Istorice, Virgil Drăghiceanu, se spera ca fondul patrimonial să fie îmbogățit și cu fotografii din arhiva instituției ce privesc monumentele din capitală. Însă, această relație de colaborare nu s-a mai realizat întrucât a existat o disensiune verbală între Drăghiceanu și Severeanu, iar primul nu a mai participat la întrunirile de organizare ale muzeului de istorie al orașului și nici cu vreun ajutor pentru muzeu. În fine, o ultimă recomandare de aducere de fond patrimonial era prin aportul unor fonduri fotografice. Severeau, susținând o inițiativă a primarului Dem. I Dobrescu, a cerut concursul primăriei de a fotografia zonele capitalei care urmau să fie reorganizate și demolate, pentru ca ele să fie „capturate” în imagine pentru istoria orașului. Acest demers a fost unul de succes, patrimoniul actual al colecției de fotografii a muzeului numără multe astfel de piese care ilustrează o istorie a dezvoltării imobiliare bucureștene, o istorie a cartierelor și mahalalelor, dar și o istorie urban socială a orașului⁴.

Comparativ cu Muzeul Militar situat în dealul din Parcul Carol, care la acel moment era un alt muzeu ce cuprindea o importantă componentă istorică a capitalei, *Muzeul Bucureștilor* se va axa mult mai mult pe surprinderea particularităților urbei, pe surprinderea dezvoltării ei, iar colecția, de la început, cuprindea artefacte din spectrul istoric care erau fundamental legate de istoria așezării umane de pe Dâmbovița, dar totodată surprinde, indirect, și evoluția istoriei naționale. Același lucru se poate spune și dacă facem o comparație între colecțiile de artă plastică ale Pinacotecii București cu Pinacoteca Națională (colecția Statului din Ateneul Român), cu Muzeul Simu sau cu Muzeul Toma Stelian din capitală. Fondul patrimonial artistic colecționat era axat pe profilarea unei imagini asupra aspectelor de dezvoltare, a diverselor fețe ale orașului, chiar a societăților și corporațiilor/breselor. Funcția documentar-istorică a prevalat în fața funcției artistice ca atribut general al modalității de colectare al artefactelor de artă plastică în „fondul vechi” al muzeului (vezi Catalogul Muzeului Municipiului București, colecția Stampe, 1935, pp. 133-164). Fapt care, putem să spunem fără să fim în eroare, este o caracteristică unică în peisajul profilelor muzeale românești.

Întregul proces de naștere și de formare al Muzeului Municipiului București a creat din el o instituție aparte care a dăinuit în timp în ciuda schimbărilor de regim politic, reușind să își multiplice complexitatea și fațetele. El a crescut de la un muzeu cu

4. Colegul muzeograf Cezar Petre Buiumaci cercetează în mod periodic astfel de fotografii pe care le grupează în calupuri tematice, urmărind diverse zone de dezvoltare urbană și le valorifică prin expoziții temporare. Un astfel de exemplu este expoziția „Aspecte ale periferiei Bucureștiului în perioada interbelică” de la finele anului 2023.

profil documentar-istoric la unul cu profil divers - istoric, artistic, memorial, etnografic, antropologic, pregătit să-și atingă centenarul valorificându-și propria istorie și patrimoniul deținut.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Izvoare / Sources

M.M.B., *Arhiva*, fond permanent, dosar privind activitatea științifică; dosar privind actele administrative 1929-1933 și dosar privind actele administrative 1942-1949.

ANIC, fondul Ministerului Artelor și Cultelor, secția Arte plastice, dosar 70/1943

Periodice / Magazines

*** „Inventarierea instituțiilor de cultură și artă din R.P.R.”, în *Scînteia*, nr. 1604, 12 decembrie 1949, p. 2.

Iorga, N., 1921, „Museum Bucureștilor”, în *Neamul Românesc*, nr. 145 din 1 iulie 1921, p. 1.

Monitorul Comunal, an. 28, nr. 35, din 1 sept. 1929.

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

*** *Catalogul Muzeului Municipiului București. Colecția Stampe*, în *Bucureștii*, nr. 1, 1935, pp. 133-164.

Bran, D., 2019, „Istorie uitată, muzee pierdute – despre trecut, pentru un viitor muzeu Simu”, în *Revista Muzeelor*, nr. 1, 2019, pp. 65-72.

Florescu, G.D. și Rosetti, D., 1931, „Muzeul Municipal al orașului București”, în *Boabe de Grâu*, octombrie-noiembrie 1931, pp. 433-444.

Florescu, G.D., 1934, „Planuri inedite ale Bucureștilor la sfârșitul veacului al XVIII-lea”, în *Revista Fundațiilor Regale*, martie, pp. 572-604.

Florescu, G.D., 1934, *Vechi proprietăți în București în veacurile XVII și XVIII*, București, tip. Antonescu.

Georgescu, Fl., Panait, P.I., Dache, P., 1971, *Muzeul de Istorie a Municipiului București 1921-1971*, București, Editura Muzeul de Istorie a Municipiului București.

Marinescu, D., 2018, „Războiul între mit și artă – note despre o expoziție în anul centenarului de înălțare a ei” în *Stat și societatea în vremea Marelui Război*, pp. 96-105.

Păun, I. Panit, 2002, „În memoria arheologilor pământului Bucureștilor” în *CAB*, pp. 5-17.

Rosetti, D., 1933, „Săpăturile de la Snagov”, în *R.I.R.*, vol. III, fasc. II-III, 1933, pp. 217-226.

Severeanu G., 1935, „Tresor de Huși”, în *Bucureștii*, nr. 1, pp. 17-36.

Severeanu, 1936, A. Baltazar, în *Revista Muzeului și Pinacotecii Municipiului București*, pp. 3-6

Severeanu, G., 1935a, „Ducații Țării Românești cu numele a doi domnitori”, în *Bucureștii*, nr. 1, pp. 48-53.

Severeanu, G., 1935b, „Ponduri Pontice inedite”, în *Bucureștii*, nr. 1, pp. 12-16.

Ștefănescu Aristide, 2002, „Dinu V. Rosetti – în memoriam” în *CAB*, pp. 18-20.

LISTA ILUSTRAȚIILOR / LIST OF ILLUSTRATIONS

Figura 1. Alfons Ebner. Interiorul Muzeului de Istorie al orașului București, parter, 1931 (Colecția *Fotografii și cărți poștale* a M.M.B., inv. 10.556).

Figure 1. Alfons Ebner. Museum Interior, ground floor, 1931 (M.M.B., *Photo and post card collection*, inventory no. 10.556).

Figura 2. Alfons Ebner. Interiorul Muzeului de Istorie al orașului București, parter, 1931 (Colecția *Fotografii și cărți poștale* a M.M.B., inv. 10.560).

Figure 2. Alfons Ebner. Museum Interior, ground floor, 1931 (M.M.B., *Photo and post card collection*, inventory no. 10.560).

Figura 3. Alfons Ebner. Interiorul Muzeului de Istorie al orașului București, etaj, 1931 (M.M.B., Colecția *Fotografii și cărți poștale* a M.M.B., inv. 10.567).

Figure 3. Alfons Ebner. Museum Interior, first floor, 1931 (M.M.B., *Photo and post card collection*, inventory no. 10.567).

Figura 4. Alfons Ebner. Interiorul Muzeului de Istorie al orașului București, etaj, 1931 (Colecția *Fotografii și cărți poștale* a M.M.B., inv. 10.566).

Figure 4. Alfons Ebner. Museum Interior, first floor, 1931 (M.M.B., *Photo and post card collection*, inventory no. 10.566).

Figura 1. Alfons Ebner. Interiorul Muzeului de Istorie al orașului București, parter, 1931
(Colecția Fotografii și cărți poștale a M.M.B., inv. 10.556).

Figura 2. Alfons Ebner. Interiorul Muzeului de Istorie al orașului București, parter, 1931
(Colecția Fotografii și cărți poștale a M.M.B., inv. 10.560).

Figura 3. Alfons Ebner. Interiorul Muzeului de Istorie al orașului București, parter, 1931 (Colecția Fotografii și cărți poștale a M.M.B., inv. 10.567).

Figura 4. Alfons Ebner. Interiorul Muzeului de Istorie al orașului București, parter, 1931 (Colecția Fotografii și cărți poștale a M.M.B., inv. 10.566).

DESPRE MONUMENTUL DIN BUCUREȘTI AL LUI PAVEL KISELEFF

Cezar-Petre BUIUMACI¹

Cuvinte-cheie: Monument; memorie; Regulamente Organice; Pavel Kiseleff; București.

Keywords: Monument; memory; Organic Regulations; Pavel Kiseliy; Bucharest.

Rezumat: Întocmirea și aplicarea Regulamentelor Organice au fost considerate creația generalului Pavel Kiseleff, guvernatorul Principatelor Dunărene între anii 1829-1834. Pentru memorializarea acestuia cele două Țări Românești au propus realizarea a câte unui monument dedicat sau atribuit lui Pavel Kiseleff, când încă acesta era în viață, demers înscris în cadru legislativ, dezavuat însă de subiect. Articolul de față prezintă aspecte legate de demersurile realizării monumentelor dedicate generalului rus, abordările conducerii de la Iași și București în prima parte a secolului al XIX-lea, dar și propunerea de monument în București din debutul secolului al XXI-lea. Voi încerca o analiză a modalităților prin care a fost tratată această problemă și motivele pentru care în București nu există un astfel de monument.

Abstract: The drafting and application of the Organic Regulations were considered the creation of General Pavel Kiseliy, the governor of the Danube Principalities between 1829 and 1834. To memorialize him, the two Romanian Countries proposed the creation of a monument each dedicated to Pavel Kiseliy, when he was still alive, an approach registered in the framework legislative, but disavowed by the subject. This article presents aspects related to the efforts to create monuments dedicated to the Russian general, the approaches of the management from Iași and Bucharest in the first part of the 19th century, but also the proposal of a monument in Bucharest from the beginning of the 21st century. I will try to analyze the ways in which this problem was treated and the reasons why there is no such monument in Bucharest.

Teritoriul nord-dunărean este un spațiu aflat la confluența unor mari imperii, cu importante consecințe în privința evoluțiilor socio-politice ale structurilor statale românești, atât în ceea ce privesc raporturile dintre marile puteri politice, cât și ale acestora cu țările române. Imperiile otoman, țarist și habsburgic și-au disputat supremația asupra teritoriilor românești și le-au folosit în timp drept monedă de schimb. Dorința Rusiei de expansiune va afecta în mod vădit spațiul locuit de români. Incursiunile europene ale Rusiei au debutat cu ceea ce a fost denumită ca fiind aventura vestică, finalizată cu o înfrângere

1. Muzeul Municipiului București, email: petre.buiumaci@gmail.com

dureroasă, după care se va îndrepta către estul îndepărtat, iar după consolidarea puterii în Orient a urmat uniunea cu Ucraina cu scopul deschiderii Rusiei către Europa. Prin această uniune se puneau bazele viitorului Imperiu rus. În politica expansionistă, Rusia a intrat în conflict cu Suedia pentru accesul la Marea Baltică, cu Imperiul Otoman prin intermediul tătarilor și cu Polonia cu scopul declarat de desăvârșire a unificării poporului rus. Țarul Petru I cel Mare (1721-1725) și-a îndreptat atenția către teritoriile stăpânite de Turcia, căreia a reușit să-i smulgă în anul 1696 fortăreața Azov, după o încercare eșuată care avusese loc cu un an înainte, în demersul său de a crea o flotă navală. A urmat victoria împotriva Suediei din debutul secolului al XVIII-lea. Cuceririle din nord îi aduc lui Petru I titlul de împărat din partea Senatului, iar Rusiei pe acela de *imperi*u. Dispariția lui Petru I a însemnat și oprirea expansiunii ruse pentru moment, până la urcarea pe tron a Ecaterinei a II-a cea Mare (1762-1796), care a reușit să obțină teritorii noi, precum Bielorusia, Polotk, Vitebsk și Livonia, apoi Minsk, Rusia Mică, Podolia, în ceea ce s-a numit acțiunea de „reunire a pământurilor rusești” și primește între hotarele imperiului supuși ortodocși. Dacă Rusia se erija în protectoarea ortodoxiei, Imperiul Otoman era protector al hanatelor Hoardei de Aur. Pericolul rus a determinat puterile europene să acționeze în vederea stăvilirii avântului Rusiei prin intermediul Imperiului Otoman. Dar o importantă victorie a adus Rusiei însemnate posesiuni, cât și o considerabilă influență în zona Mării Negre. În cadrul politicii de cucerire a Constantinopolului, unul dintre obiectivele Rusiei l-a reprezentat așa-numitul „proiect grec” conform căruia urma să fie înființat un stat al Daciei, care să reunească Moldova, Valahia și Basarabia, pus sub protecție ruso-austriacă și guvernat de un suveran de religie greacă (Carrère d'Encausse, 2008, pp. 11-44). Conflictele directe dintre imperiile rus și otoman s-au încheiat cu tratate de pace vremelnice, dar care au avut impact direct asupra Principatelor dunărene, așa cum este *Tratatul de la Kuciuk-Kainargi* din anul 1774, încheiat în urma războiului ruso-turc care s-a desfășurat între anii 1768-1774. Tratatul acorda Imperiului Țarist statutul de protector al creștinilor din această parte a Europei și implicit și al Principatelor Române, în defavoarea influenței otomane în regiune. Prin aceasta a fost deschisă acum calea către noi victorii ale Rusiei asupra Imperiului Otoman, prin acceptarea în urma războiului din 1787-1791 a expansiunii ruse în Crimeea și nordul Mării Negre, până la anexarea Basarabiei în urma războiului ruso-turc din 1806-1812 (Xenopol, 1997, p. 111). În anul 1802 Înalta Poartă recunoștea Rusiei dreptul de a fi consultată în privința destituirii unui domnitor din Principate, mergând apoi și mai departe, destituind chiar parțial divanul de la București, reușind înlăturarea lui Constantin Ipsilanti (1802-1806), prin intermediul trimisului său, generalul Mihail Miloradovici. Chiar mazilirea a lui Constantin Ipsilanti a produs o stare conflictuală între cele două puteri, ce a degenerat într-o nouă confruntare armată (Olteanu, 2002, pp. 106-109). Prin *Convenția de la Akkerman* din anul 1826, țarul a câpătat dreptul egal cu al sultanului de a numi și destitui pe domni. Peste numai trei ani, prin *Pacea de la Adrianopol*, Rusia reușea să transforme de facto Principatele în provincii rusești. Trebuie menționat că o parte a efortului de război al ambelor părți a

fost suportat de către populația celor două provincii românești (Xenopol, 1997, p. 166). În urma *Tratatului de la Adrianopol* (2/14 septembrie 1829) au existat o serie de urmări legate de Țările Române precum consolidarea statutului de autonomie al principatelor dunărene, erau desființate raialele turcești de pe malul românesc al Dunării, se elimina obligația aprovizionării Porții cu diferite produse și era recunoscută libertatea deplină a comerțului. Acest din urmă fapt a pus bazele capitalismului românesc și dezvoltarea economică a Principatelor prin integrarea lor în capitalismul european (Constantiniu, 2002, pp. 200-201).

În această perioadă se constata o apropiere a clasei conducătoare din Principate față de Rusia, apropiere care poate fi pusă pe efortul de distanțare de Înalta Poartă, cunoscută încă din vremea acțiunii lui Tudor Vladimirescu, când se constata o solidaritate a tuturor forțelor sociale și politice în scopul emancipării față de puterea otomană. Restaurarea domniilor pământene a fost o reacție atât a dorinței boierimii românești, dar și ca urmare a implicării familiilor fanariote în mișcarea eteristă, iar această restaurare a facilitat noi aspirații coagulate în mișcarea de „renaștere națională”, cât și de implicare mai activă a micii boierimi în conducerea țării (Constantiniu, 2002, p. 196). Evoluția politico-administrativă necesară noii orientări politice care a debutat cu mișcarea din anul 1821 a cunoscut o serie de elemente menite să contureze un document cu valoare constituțională. Astfel că în ambele principate regăsim încercări precum *Pentru unirea blagorodnicilor* (20 iunie 1822) sau *Constituția cărvunarilor* din Moldova (Iscru, 1997, pp. 142-143). Treptat însă, solicitările materiale la care erau supuse masele au provocat reacția inversă, de respingere a ocupației ruse (Xenopol, 1997, pp. 166-167).

Din punct de vedere juridic, Țările Române deveneau, în urma *Tratatului de la Adrianopol*, garanția Rusiei că Înalta Poartă își va achita datoria de război. Principatele erau teritorii în care armata rusă staționa, mai mult, Delta Dunării ajungea sub stăpânire rusă. Instituirea în Principate a administrației rusești însemna de fapt pregătirea terenului în vederea anexării, iar generalului Pavel Kiselff îi revenea sarcina de a câștiga simpatia clasei politice și a populației printr-o politică care își propunea să transforme cele două provincii într-un model de dezvoltare socio-politică și economică, astfel încât să fie preluat de restul statelor balcanice (Constantiniu, 2002, p. 201).

Protectoratul rusesc începea în Principate prin instalarea unor guvernatori ruși, primul dintre aceștia fiind Feodor Piotrovich Pahlen, care devenea și „primul președinte plenipotențiar al Principatelor Române și supervisorul oficial al celor două comisii însărcinate cu redactarea” a ceea ce urmau a deveni *Regulamentele Organice*. La un an de la numire, respectiv în 1829, acesta a fost înlocuit de către Piotr Feodorovich Jeltuhin, care, însă va deceda la finele anului ca urmare a contactării febrei tifoide. Cel de-al treilea guvernator a fost numit generalul Pavel D. Kiseleff, sosit la București la 14/27 noiembrie 1829 (Onilov, 2018, pp. 77-80).

În perioada în care Principatele s-au aflat sub ocupație rusească, Bucureștii s-au modernizat prin grija guvernatorului militar, generalul Kiseleff. Încă din primavara

anului 1830 a luat ființă o comisie și un regulament pentru „înfrumusețarea orașului” ce orânduia treburile orașenești și stabilea o seamă de măsuri, precum delimitarea hotarului urbei și „străjile de la margine, secarea bălților și mocirlelor, instituirea de piețe și oboare, de locuri de plimbare, de cimitire, apoi luminatul public, înființarea unui teatru, a unui serviciu de arhitectură și a unui serviciu sanitar”. Prin „ridicarea planului orașului, să se deschidă prin mahalale drumuri largi și puse pe linie [...] pe care s-ar putea sădi pe toată lungimea lor pe amândouă părțile copaci care să închipuiască aleiuri; aceste ulițe atunci, arătând o priveală frumoasă și mulțumitoare va îndemna pe mulți a-și face locuință acolo, cu mult mai bine decât pe ulițele cele strâmbe și strâmte, care acum se numesc ulițe mari, și așa, după o curgere de vreme, orașul să va afla mutat în acele mahalale și soarta Bucureștilor se va asemăna cu soarta tuturor orașelor Europei, unde cetatea ce să zice veche este cea mai urâtă de vedere, în vreme ce cetatea cea nouă arată o frumusețe deosebită, un aer folositor, mulțumire și sănătate celor ce lăcuiesc într-însa”. S-a luat apoi hotărârea înființării unei conduceri comunale, alese de orașeni. Astfel că se va delimita orașul, perimetrul lui stabilindu-se la aproximativ 20.000 metri, se instituie 10 bariere, păzite de străji, bariere prin care se face, în mod exclusiv, intrarea și ieșirea din oraș. Se dau nume ulițelor și străzilor și se numerotează casele, se continua pavarea ulițelor din centru cu piatră de râu (Giurescu, 1966, p. 123). *Regulamentul Organic* vine în întâmpinarea statului modern românesc prin înlocuirea unor instituții și practici feudale cu noi instituții cu rolul de a crea un aparat de stat dinamic, bazându-se pe principiul separării puterilor în stat, de inspirație franceză, fără precedent în Principate și care nu exista în nici unul din imperiile vecine, dar care era de fapt parte a proiectului rus de subordonare a Principatelor în vederea transformării acestora în provincii rusești.

Pavel Dimitrievich Kiseleff s-a născut la Moscova, la 8 ianuarie 1788, într-o familie de nobili, și a fost instruit de un educator francez, ulterior urmând cariera militară, calea dată de tatăl și unchiul săi. A devenit ofițer de cavalerie și a pornit într-o campanie în Prusia, în februarie 1807. A urmat o perioadă de autoinstruire în domeniile militar și diplomatic, crearea de legături cu camarazii de arme și personaje din înalta societate. În timpul vizitei familiei regale prusiene, care a avut loc la Sankt Petersburg în 1808-1809, Kiseleff a fost numit ofițer în serviciul personal al reginei Luiza (ordonanță). În anul 1809 primește gradul de locotenent, iar trei ani mai târziu a participat la războiul împotriva invaziei franceze a lui Napoleon, remarcându-se și fiind decorat. Ulterior a fost numit aghiotant al generalului Miloradovici, apoi aghiotant al țarului la vârsta de 26 de ani, pentru ca apoi să devină sfetnicul țarului Alexandru I (1801-1825). Din această poziție, Kiseleff a participat la conferința de pace și a intrat în contact cu o serie de personalități ale politicii ruse, cu care va păstra o strânsă legătură. În timpul călătoriei la Paris din anul 1815, în care îl însoțea pe țar, Kiseleff este ridicat la rangul de colonel. Ulterior, a fost desemnat de către țar să organizeze vizita familiei regale prusace în Rusia. Încrederea pe care țarul o avea față de Kiseleff rezulta și din acordarea misiunii de restructurare a Armatei a II-a.

Dealul Mitropoliei era în debutul veacului al XIX-lea singurul loc care ar fi avut statut de grădină publică, aici fiind și locul în care cânta muzica militară până la amenajarea grădinii Cișmigiu. În București existau doar grădini particulare, accesibile locuitorilor, iar din acest motiv, Pavel Kiseleff a introdus în corpul Regulamentelor Organice, secțiunea dedicată spațiului public în care era prevăzută amenajarea a trei mari parcuri, după cum urmează: „Să se facă trei piețe obștești pentru preumblarea publicului, și anume: 1. Pe Podul Mogoșoaei, cumpărându-se locul cel din dreptul hanului Filaret, al d-lui hatman Dimitrie Ghica, și acela al Principesei Cleopatra Trubețcoi (născută Ghica), ce este alături cu al hatmanului, ca să se facă din amândouă unul; 2. La capul Podului Mogoșoaei în locul unde a fost grădina chioșcului lui Mavrogheni; 3. Din dosul Mitropoliei în livedea lui Filaret”. Pe locul hanului Filaret a fost ridicat la mijlocul secolului al XIX-lea Teatrul Național, iar în zona Filaret a fost amenajată doar o alee cu șosea și copaci, pentru ca la începutul secolului următor să devină locul de desfășurare al *Expoziției Generale din 1906* și să se construiască aici *Parcul Carol*. Cea de-a treia piață, stabilită prin documentul legislativ, este de fapt *Aleea Bănesii*, actuala *Șosea Kiseleff*, proiectată în anul 1830 și construită între 1832-1833, apoi amenajată în urma unor intervenții din anii 1834, 1836 și 1840. Odată cu amenajarea șoselei au fost realizate și primele lucrări de canalizare prin construirea unor șanțuri care să ajungă în Dâmbovița (Popescu, 1914, p. 175).

Pentru amenajarea Dealului Mitropoliei, Pavel Kiseleff l-a însărcinat în vara anului 1832 pe căpitanul Vladimir Blaremborg să realizeze un plan de înfrumusețare al dealului, plan aprobat în primăvara anului următor și care era alcătuit din trei componente: construirea unui „bulevard” care să se suprapună pe vechiul acces către Mitropolie și să coboare apoi pe cealaltă parte a dealului, realizarea unei balustrade de protecție pe lateralele bulevardului și ridicarea „a două monumenturi spre pomenirea celor mai din urmă petreceri a oștirilor rusești în prințipatul de aicea și anume crucea ghineralului Miloradovici și un ceasornic de soare, spre pomenirea reformăției prințipatului” (Potra, 1990, vol. I, p. 349). Crucea lui Miloradovici data însă din anul 1809, când a fost comandată de generalul rus pentru a aminti de militarii ruși ce au pierit în timpul luptelor de la Glodeni, Călărași, Odovoia, Turbați, Obilești cu turcii din 1806-1807 (Olteanu, 2002, p. 111). Probabil că amintirea acestora în documentul de mai sus se referea la o reamplasare în cadrul noii amenajări. Odată încheiată amenajarea bulevardului în iulie 1833, s-au demarat demersurile în vederea ridicării monumentului ostașilor ruși de a cărui realizare a fost desemnat pietrarul Agop. Acesta s-a deplasat, încă din octombrie 1832, în județul Muscel pentru achiziționarea și transportul pietrei necesare monumentului. Însă nu doar pentru aceasta comanda pietrarul materialul, ci și pentru construirea unui ceasornic solar. Astfel că Agop încheie cu pietrarii un contract pentru 18 blocuri din piatră albă, neporoasă, cioplită și lustruită, având dimensiunile de 5 ½ palme lungime și ½ palmă grosime. În martie 1833 monumentul era gata și se prezenta astfel: „un obelisc prismatic așezat pe un soclu având spre bază patru fețe dreptunghiulare pe care erau montate plăci de aramă, cu inscripții. Monumentul era înconjurat de un grilaj din fier ornamentat,

zugravit și poleit”. Monumentul a fost distrus în timpul Revoluției de la 1848, iar atunci când s-a încercat refacerea acestuia, responsabilul cu acest demers, șeful departamentului de arhitectură din Departamentul dinăuntru, A. Hefft, a constatat că plăcile cu inscripții fuseseră distruse și trebuiau refăcute având informații conform cărora fragmente ale acestora puteau fi recuperate. Un raport al Poliției Capitalei, datat 17 februarie 1849, confirma distrugerea plăcilor din aramă cu excepția uneia salvate de fostul comisar Ghiță Șișcă. Deși nu existau alte informații, George Potra este de părere că „este însă sigur că monumentul a fost refăcut, probabil, în forma și mărimea lui de dinainte” (Potra, 1990, vol. I, pp. 357-358). Un alt element construit pe Dealul Mitropoliei, în apropierea clopotniței, a fost „ceasornicul de soare”, un ceas solar, „spre pomenirea reformației prințipatului”, adică un monument dedicat *Regulamentelor Organice*. Ceasornicul a fost așezat pe un soclu din marmură pe care era sculptat „un vultur cu crucea ce închipuiește marca țării și care vultur să ție Regulamentul Organic” (Potra, 1990, vol. I, p. 359). Acest ceas solar era unul de tip meridian și anunța miezul zilei printr-o explozie controlată ca urmare a pătrunderii razelor solare printr-o lupă ce aprindea fitilul unui tun, urmând detonarea. Astronomul amator Corneliu Filoti, cel care a și fotografiat soclul pe care se găsea, spunea în anul 1969 că: „Este soclul pe care, cu aproape 13 decenii în urmă, a fost instalat primul ceas solar din București, cu ajutorul căruia străbunii noștri aflau zilnic ora exactă. Toate cele 4 fețe laterale ale soclului au sculptate, în chip de ramă, jerbe plantiforme, care ilustrează rodnicia pământurilor noastre. Pe trei din ele cele patru găuri existente astăzi ar putea arăta că la vremea lor aveau pe ele fixate câte o placă. O singură față pare a fi întreagă, așa cum probabil a existat cu ani în urmă. Pe ea se află sculptat un vultur cu aripile întinse, ținând în ghearele sale o carte pe care sunt scrise, cu literele vremilor trecute, cuvintele: «Românilor, credința și dragostea fie-vă deviza și prin paza legilor și păstrarea drepturilor câștigate veți ajunge la fericirea voastră»” (<https://cerculdestele.blogspot.com/2014/08/vechiul-tun-meridian-de-pe-dealul.html>).

Animați de activitatea înnoitoare și de modalitatea în care a gestionat pandemiile prin care au trecut Țările Române în timpul guvernării sale, boierii români au decis ca formă de mulțumire să-i acorde lui Pavel Kiseleff cetățenia română. Astfel că, la 26 mai 1831, Adunarea extraordinară de revisuire a Țării Românești acorda Generalului Conte Pavel Dimitrievici Kiseleff cetățenia valahă (Popescu, 1914, pp. 181-182).

Scrisoarea pe care forul legislativ a adresat-o lui Kiseleff după această acțiune: „Domnule General! Obșteasca Adunare extraordinară, săvârșindu-și lucrările sale, se socotește datoare a mărturisi, printr-un act legiuit, sentimenturile ce nația românească are către E.V. respectul cel mai curat, mărturisirea cea mai adevărată, prin care noroadale din toate vremurile au putut să-și arate recunoștința și mirarea lor, totdeauna au fost de a primi în sânul societății lor pe bărbații cei mari, cari cu facerile lor de bine, li se făcuseră iubiți, și cari cu a lor înțelepciune i-au adus la entuziasm. Aceste două sentimenturi ce de-o potrivă simțim pentru E.V. ne povățuiesc să urmăm și noi unei astfel de nobile pildă. Drept aceia Obștească Adunare extraordinară a Valahiei aduce astăzi în dar Excelenței

sale, Generalului Leitenant Pavel Dimitrievici Kisseleff, drepturi de pământean cu toate privilegiurile ce se cuvin celei mai înalte și celei mai vechi noblețe a țarei. Numele Ex. V., înscriindu-se între noi, pururea ne vă împrospăta aducerile aminte prea scumpe inimelor noastre. Și întocmai ca o familie care nu poate cere mai dulce și mai simțitoare bucurie, decât pomenirea epocii între care s-a aflat obiectul dragostei unui părinte iubit, cea mai dulce mângâiere a noastră va fi totdeauna această parte a analurilor care ne va zugrăvi facerile de bine ale oblăduirii Ex. Voastre. Pecetuit cu pecetea Principatului și iscălit la Mitropolie în sala seanțelor Obșteștei Adunări extraordinare la 20 Maiu, anul una mie opt sute treizeci și unul, București. Subscrișii: Ocârmuitorul Mitropoliei Neofit Râmnic, Ilarion Episcop Argeș, Kesarie Episcop Buzău, Dositei Arhimandrit Căldărușani, Părtenie Arhim. Tismanei, Nectarie egumen Coziei, Gr. Băleanu banu, Gr. Filipescu v. vornic Țara de Sus, Mih. Ghica vornic Țara de Sus, Iordache Gogulescu vornic, Al. Sc. Ghica, Ioan Știrbei vornic, D. Racoviță vornic, Al. Ghica vel spătar, Mih. Racoviță logofăt Țarei de Sus, Man. Arghiropolu idem, Al. Filipescu idem, St. Bălăceanu logofăt Țarei de Jos, Al. Hristopolu idem, Man. Bălăceanu vel logofăt, Al. Vilara hatman, Al. Nenciulescu biv vel vistier, N. Ghica biv vel vornic, Alecu Crețulescu vornic, Filip Lenș biv vel postelnic, C. Bălăceanu biv vel aga, C. Brăiloiu, vel clucer, G. Coțofeanu biv vel paharnic, I. Slătineanu idem, N. Hiotu stolnic, Gr. Tăut serdar, Iord. Oteteleşeanu idem, Enuță Crăciunescu medelnicer, D. Urianu idem, C. Petrescu sluger, Ioniță Gigartu pitar și George Filipescu vel mare vornic” (Popescu, 1914, p. 183).

Kiseleff le-a mulțumit delegaților care i-au adus la Iași scrisoarea, dar a refuzat cetățenia, menționând că ar putea fi repusă în discuție după ce Regulamentele Organice primeau statut de lege fundamentală, era ales un domn regulamentar și generalul nu mai avea nicio funcție oficială în Valahia, și astfel nicio influență asupra deputaților (Popescu, 1914, p. 184).

La zece ani de la demersul de mai sus, adversarii domnitorului Alexandru Ghica au repus în discuție problema „împământenirii” lui Pavel Kiseleff, sperând într-o reacție negativă a principelui. Nu doar că acesta nu a acționat cum se așteptau adversarii săi, dar mai mult, a propus cumpărarea unei moșii care să-i fie acordată generalului Kiseleff și „să se cumpere și o piață în Capitală, căreia să i se dea numele Ex. Sale, și acolo să se ridice statuia sa, drept dovadă de recunoștință națională și de o mărturisire obștească și în veacurile viitoare pentru buna, înțeleaptă și dreaptă administrație a acestui rar bărbat” (Popescu, 1914, p. 187).

La Iași, în anul în care Mihai Gr. Sturza devenea domn al Moldovei, marea boierime, în frunte cu mitropolitul Veniamin, i-au prezentat principelui o petiție prin care îi propuneau ridicarea unui monument în grădina publică care să amintească de *Regulamentul Organic*, în semn de mulțumire Rusiei și Turciei pentru amintita legiuire. Înaintată la 8 noiembrie 1834, petiția a fost aprobată de către principe, și a fost realizat, în scurt timp, un obelisc ridicat după planurile postelnicului Gh. Asaki, sub supravegherea generalului Singorov. Th. Codrescu prezenta astfel monumentul în *Uricarul*: „Pe postamentul ce măsură în pătrat 18 palme, și este de 7 palme înalt, sunt așezați patru lei

bronzați (leii sunt din piatră), simbolul tăriei și a marcei familiei Sturza; culcați fiind ei măsură până la creștet 4 ½ palme; pe spetele acestora stă pedestalul obeliscului de 6 palme. Acest pedestal este singura bucată de piatră din Schee și trage 10,000 oca. Obeliscul cu baza sa măsoara 30 palme înălțime, încât de la pământ până în vârv, monumentul este de 47 ½ palme înalt. Două fațete laterale ale pedestalului poartă: una Stema Țării Moldovei, iar pe alta a M.S. Prințului M. Sturza. Pe celelalte două fețe sunt în metal următoarele inscripții: pe una «Augustis Monarchis / Qui anno MDCCCXXXII/ Moldavie novas politicas institutiones dedere / Michaelis Grigoriu Sturza / Princeps Regnans / Una cum Principatul clero ac nobilitate / Hoc Monumentul erexit / Anno salutis MDCCCXXXIV Novembris die VIII». Pe altă față «Auguștilor monarhi / Cari au dat Moldovei noul Așezământ / introdus la anul 1832 / Mihail Grigoriu Sturza Vvd. / Împreună cu clerul și boierimea Principatului / Au înălțat acest monument / La 8 Noiembrie 1834». Odată cu restaurarea care a avut loc în anul 1904, forma plăcilor cu inscripții a fost schimbată, iar soclul a fost placat cu marmură (Bogdan, 1913-1915, pp. 330-331).

Încredințarea realizării acestui obiectiv i-a fost acordată sculptorului Johann Freywald, cunoscut în epocă pentru sculptura funerară pe care o realizase în Iași. Se pare însă că faptul de a fi supus austriac nu a prezentat încrederea autorităților că ar fi dus la bun sfârșit demersul și i-a fost atribuit colonelului Neculai Singurov, pentru ca în final, ca urmare a întârzierii pe care principele o considera de neacceptat, ridicarea monumentului i-a revenit lui Gheorghe Asachi, cel care se găsea între cei care au redactat Regulamentul Organic și care s-a implicat direct în finalizarea monumentului (Iftimi, 2010, pp. 497-498). Freywald reușise să identifice în anul 1834 undeva în Dohoroi, pe malul Prutului, într-o pietrărie, un bloc din piatră care avea dimensiunile necesare monumentului, însă acesta nu a fost realizată, iar după patru ani contractul cu acesta a încetat, pentru a fi preluat temporar de către Singurov și finalizat abia în anul 1842 de către Asachi (Ostap, 1996-1997, pp. 151-152).

Cei patru lei, care la momentul inaugurării erau acoperiți cu o peliculă din bronz sau, poate, foiță din aur, pentru care au fost denumiți „lei bronzați”, au fost sculptați la Lemberg (Lwow), pe atunci în Polonia, de către sculptorul Johan Semser și erau o reprezentare heraldică specifică familiei Sturza care se regăsește atât pe stema, cât și la mormântul lui George A. Sturza de la Miclăușeni (Iftimi, 2010, p. 298). În favoarea teoriei conform căreia acest monument este dedicat principelui moldav și nu în memoria Regulamentului Organic este data la care a fost pusă piatra de temelie: 8 noiembrie 1834, de ziua Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, principele purtând numele primului Arhanghel. Sorin Iftimi este de părere că prin reprezentarea obeliscului, Asachi încerca să facă o paralelă cu o coloană antică în încercarea de „a-i conserva simbolul”, încercând astfel o legătură cu Legiunea XIII Gemina „care ar fi fost încartiruită în castrul de la Iași” (Iftimi, 2010, p. 499). Constantin Ostap vine, la rândul său, cu cuvântul mării boierimi adresat principelui, redat din *Albina Românească* din 11 noiembrie 1834: „IEȘII. În ziua Sfinților Arhangheli, prea înălțatul domn au ascultat liturghia și tedeum-ul ce s-au serbat

de Preasfințitul Mitropolit la biserica Sf. Spiridon [...]. Atunci marele logofăt al dreptății, Lupu Balș, au cetit următoarea anaforă din partea clirosului și al noblesiei: Pre Înălțate Doamne, Suirea înălțimii Voastre pe tronul Moldovei este începutul unei epoke de fericire neamului nostru carele astăzi vede înființată această de veacuri dorință de a se pute așeză soarta țării pe temelii statornice, sub ocâmuirea unor drepte legiuri [...]. Dorind a se însemna ziua în care pronia ne-au dat pe Înălțimea Voastră de domnitor, vă roagă cu supunere să binevoiți a primi a se înălța în grădina publică din Iași un monument de aducere aminte la 26 august acestui an când noi și toate treptele de lăcuiitori au urat pe Înălțimea Voastră de a lor domn și părinte, pentru ca acest monument să fie urmașilor noștri și streinilor de martor al (l) credinței, a(l) dragostei și a(l) adâncului respect cu care suntem a Înălțimii Voastre către Dumnezeu smeriți rugători și plecate rugi”. Astfel că nu era aici amintit nici Regulamentul Organic și nici puterile suverane, însă cel care va aduce în discuție închinarea monumentului celor doi suverani se pare că a fost însuși principele, conform *Uricarului* lui Theodor Codrescu: „Noi, Mihai Grigor Sturza Voievod [...] înfățișându-să această anaforă a clerosului bisericesc și a D.D. boierilor, am cetit cu mulțumetoare cunoștință cuprinderea ei, actul acesta aevea rostește sentimentele cu care s-au întovărășit suirea noastră pe scaunul domniei acestei țări. Însă, precum ființa politicească a patriei au răsărit din înalta bunăvoință a amăduror pre puternici Suverani, apoi lor li se cuvine toată lauda și mulțămirea [...]. Iar a noastră carieră având drept singur pravătu împlinirea înaltelor bune voinți, iubim a nădăjdui că vom afla pe viitorime în inimile urmașilor monumentul unei plăcute pomeniri. No. 18, Iașii, 8 noiembrie 1834” (Ostap, 1996-1997, pp. 149-150). Mai mult decât atât, Sturza a considerat necesară aprobarea puterilor suverane pentru ridicarea acestui monument și care a venit în anul următor, iar în acest sens *Albina Românească* publica în numărul din 27 ianuarie 1835 cuvântarea de deschidere a Adunării generale a principelui Sturza care afirma referitor la „executarea unui monument în onoarea auguștilor noștrii binefăcători”: „Acest omagiu a fost agreat cu bunăvoință de cele două curți. Având deja ocazia să facem cunoscută aprobarea Sublimei Porți, îmi face o adevărată plăcere de a vă comunica actuala depeșă a Excelenței Sale d. vice-cancelar imperial, care îmi comunica asentimentul binevoitor cu care M.S. Împăratul Rusiei a binevoit să accepte propunerea noastră”. În numărul din 5 ianuarie, revista publica răspunsul Marelui Vizir către „Pre credinciosul prințipe Domn al Moldovei”: „[...] Vă transmitem rezultatul acestei decizii imperiale, sperând că veți continua, ca mai înainte, a vă achita în totalitate de obligațiile voastre, dând dovadă de devotament și fidelitate pentru a vă arăta demn de înalta favoare a Înălțimii Sale” (Ostap, 1996-1997, p. 150).

În aceeași perioadă în care se lucra la ridicarea monumentelor mai sus amintite, generalul Kiseleff a dat dispoziție ca, la un kilometru de centrul orașului Brăila, să fie ridicat un monument prin intermediul căruia să fie amintit episodul în care o ghiulea lansată de trupele otomane a căzut în apropierea țarului Nicolae I în timp ce acesta inspecta fortificațiile. Pentru brăileni însă, monumentul avea o altă însemnătate, fiind un simbol al eliberării de sub stăpânirea otomană ce a durat trei veacuri. Monumentul, ridicat

tot sub supravegherea inginerului Blarenberg, se găsea în „însuși acel loc unde, în vremea blocatarisirii cetății Brăilei, în războiul anului 1828 cu Poarta Otomanicească, aproape de împărăteasca sa mărire au căzut o ghiulea turcească”, lucrările fiind inaugurate cu ocazia zilei onomastice a generalului Kiseleff, de sărbătoarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel din anul 1833, când cetățenii puteau participa la „țirimonie la ridicarea monumenturilor”, pentru ca finalizarea să aibă loc la finele anului următor. Din luna februarie a anului 1835 datează și prima descriere care ne-a rămas a monumentului care era compus din „piatră mare în patru colțuri, înaltă, la vârful căreia se afla o cruce de alamă, patru vulturi cu capete de aramă vopsite negru-verde, patru coroane, patru tunuri așezate la câte patru colțuri ale monumentului”, tunuri care făceau parte din cele 20 capturate în timpul luptelor de la turci și oferite pentru a completa ansamblul de către comandantul flotei, locotenentul Kornev. Iată descrierea monumentului făcută de Gabriela Alinta Vidis: „un obelisc instalat pe un soclu flancat de patru țevi de tun, deasupra cărora se aflau cei patru vulturi. Obeliscul se sfârșea printr-o cruce care era înfiptă în semilună, simbolizând victoria creștinismului asupra răutății păgâne”. Grijă autorităților pentru monument l-au transformat într-un obiectiv prin amenajarea în jurul acestuia a unui adevărat parc, ce a reușit în timp să devină un obiectiv turistic. Parcul, care de acum purta numele de *Parcul Monumentului*, devenise o destinație pentru toate oficialitățile, aici erau organizate diferite evenimente, parade, ajungând să fie constituit un serviciu destinat întreținerii parcului. În timpul ocupației Brăilei din Primul Război Mondial, pentru că amintea de înfrângerea suferită cu aproape un secol în urmă, monumentul a fost distrus de către armata turcă, iar tunurile au fost duse ca trofeu în Turcia (Vidis, 1993, pp. 127-135, <https://brailadealtadata.blogspot.com/2012/09/documente-despre-istoricul-parcului.html>). Același lucru s-a întâmplat și cu cele două tunuri cucerite de armata română în Războiul de Independență și care încadrau statuia lui Mihai Viteazul din București. Deși obiectivul central al parcului a fost distrus încă din anul 1916, grădina continuă să poarte până astăzi numele de *Parcul Monumentului*. Poziția Moscovei în privința protecției creștinilor ortodocși venea din urmă cu mai bine de două veacuri, când, în urma eșecului *Conciliului de la Florența*, care încercase împăcarea între cele două biserici creștine și a căderii Constantinopolului (1453), își arogase statutul de centru al lumii ortodoxe (Carrère d'Encausse, 2008, pp. 14-15). Rusia își va face un titlu de onoare din apărarea creștinătății împotriva expansiunii musulmane și astfel, victoriile militare se constituiau în victoria „Crucii asupra Semilunii” (Carrère d'Encausse, 2008, p. 18).

Cel mai vechi monument de for public din Principate se găsește așadar la Iași, are legat de ridicarea sa redactarea Regulamentelor Organice a cărui coordonator a fost Pavel Kiseleff, monument care este oficial dedicat legii adoptate în Moldova, în anul 1832, cu încuviințarea celor două puteri Rusia și Turcia, cu toate că, din documentele vremii reiese faptul că obeliscul îi era dedicat domnitorului Mihai Sturza. La București însă, monumentul pe care generalul Kiseleff l-a ridicat în amintirea Regulamentului Organic a fost distrus în timpul Revoluției din anul 1848 și cu toate intențiile ulterioare nu a mai fost

refăcut. Deși nu avem imagini care să ne permită să vedem aspectul acestui monument, descrierea care ne-a rămas și înfățișarea Obeliscului de la Iași, ori imaginea Monumentului de la Brăila, ne ajută să ne imaginăm cum arăta monumentul din București.

Memoria celui care a inițiat demersul legislativ și a guvernat în Principatele Române în vremea ocupației țariste s-a păstrat prin atribuirea *Aleii Bănesii* a numelui *Șoseaua Pavel Kiseleff*, denumire pe care artera o poartă până în prezent, deși au existat la momentul agresiunii militare ruse în Ucraina voci care au susținut redenumirea acestei artere în *Șoseaua Eroii Ucrainei* sau *Șoseaua Ucraina*, demers care nu s-a materializat însă.

Ridicarea unui monument care să amintească de prezența lui Kiseleff la București și de acțiunile întreprinse de acesta în Principate a revenit la aproape două secole distanță printr-o inițiativă a municipalității materializată printr-un concurs de soluții organizat de *Administrația Monumentelor și Patrimoniului Turistic* în data de 07.04.2010. În urma acestui concurs, lucrarea desemnată câștigătoare a fost *P.D. Kiseleff – Cubic Art Monuments – Spațiul Cubului*, propusă de către sculptorul Ionel Stoicescu. Propunerea artistului era de fapt o amenajare a spațiului, pe aleile preexistente cu realizarea unor volumetrii în vederea construirii spațiului arhitectural pentru obiectul propus, în care să fie încadrat mobilierul în acest spirit, cu crearea unui amfiteatru la o intersecție a aleilor, care să permită diferite activități performative. Obiectul central îl reprezintă un cub în mișcare compus dintr-o construcție ordonată – *Regulamentul Organic* – lucruri care ieșeau din această suprafață ținute de suprafețe pe care se găseau texte din Regulamentele Organice – țineau împreună acest cub ca să nu se dezmembreze. *Cubul* era realizat din granit și se prezenta ca o *fântână-cub* pe care curgea de deasupra apa și avea o dimensiune de 3-5 m. Au trecut șase ani până când A.M.P.T. a contractat realizarea monumentului și a fost obținut Certificatul de urbanism eliberat de Primăria Municipiului București la 18.08.2016. La începutul anului următor, *Administrația Domeniului Public Sector 1* a solicitat A.M.P.T. găsirea unui alt amplasament pentru monumentul dedicat lui Kiseleff având în vedere că același amplasament fusese aprobat prin Autorizație de Construire lucrarea *La Fluturi* a artistului Ion Nemțoi. Răspunsul D.G.A.P.M.P. (*Direcția Generală de Arhitectură Peisagistică și Monumente de For Public*), fosta A.M.P.T., relativ la continuarea proiectului sculptorului Ionel Stoicescu a fost în sensul că amplasamentul nemaifiind disponibil, iar concursul de soluții a fost gândit pentru acel amplasament, proiectul a fost abandonat.

Cele două monumente ridicate de Kiseleff pe Aleea Mitropoliei, cel dedicat eroilor ruși și ceasul solar, sunt practic primele monumente de for public bucureștean în interpretarea lor modernă, care lasă în spate crucile din piatră cu rol de monument de for (Buiumaci, 2022, p. 128) și care vin înaintea celui considerat de literatura de specialitate ca fiind primul astfel de monument – statuia *România Deliverată* (Beldiman, 2006, p. 141), monument care dispare la răndu-i în timpul Revoluției pașoptiste, atunci când caimacamul Băleanu o distruge de frica represaliilor Înaltei Porți. Faptul că monumentul de la Iași a fost ridicat în cinstea venirii pe tronul Moldovei a lui Mihai Gr. Sturza este motivul, probabil, pentru care nu a fost distrus. Pe Aleea Mitropoliei se găsea însă și un

al treilea monument comemorativ menit să amintească de soldații ruși care au pierit pe pământ românesc: *Crucea lui Miloradovici* (Buiumaci, 2022, pp. 137-138). Aceasta însă nu a fost distrusă de revoluționari la 1848, așa cum făcuseră cu cele mai sus amintite, lucru ce poate fi pus atât pe seama reputației generalului care a fost numit de către bucureșteni *Salvatorul Bucureștilor*, pentru că a reușit să preîntâmpine o confruntare pe teritoriul Capitalei cu trupele turcești, evitând astfel distrugerea acesteia, cât și datorită simbolisticii crucii, care, cu timpul capătă alte valențe pe lângă cea originală, devenind loc de închinare, de speranță sau de sfințenie.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Izvoare / Sources

Filitti, I.C., 1935, *Documente din vremea Regulamentului Organic*, București, Institutul de Arte Grafice „Lupta” N. Stroilă.

Olteanu, R., 2002, *Bucureștii în date și întâmplări*, București, Editura Paidea.

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

Beldiman, I., 2005, *Sculptura franceză în România (1848-1931). Gust artistic, modă, fapt de societate*, București, Editura Simetria.

Bogdan, N.A., 1913-1915, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, Ediția a 2-a, Iași, Tip. H. Godner.

Buiumaci, C.P., 2022, „Crucile din piatră ale Bucureștilor”, în *Urbanitas*, nr. 3, București, Editura Muzeului Municipiului București, pp. 124-156.

Carrère d'Encausse, H., 2008, *Imperiul Eurasiei. O istorie a imperiului rus de la 1552 până astăzi*, trad. A.I. Ionescu, București, Editura Orizonturi.

Constantiniu, Fl., 2002, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic.

Filitti, I.C., 1915, *Domniile române sub Regulamentul Organic: 1828-1834*, Edițiunea Academiei Române, București, Editura Socec&Comp.: C. Sfetea.

Filitti, I.C., 1934, *Principatele Române de la 1828 la 1834: ocupația rusească și Regulamentul Organic*, Fundația „Regele Ferdinand I”, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina” I.E. Torouțiu.

Giurescu, Const. C., 1966, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, București, Editura pentru Literatură.

Iftimi, S., 2010, „Iașii în bronz și marmură”, în *C.I.*, XXIV-XXVI, Iași, Editura Palatul Culturii, pp. 495-543.

Iscru, G.D., 1997, *Istoria modernă a României*, vol. I, București, Casa de editură și librărie „Nicolae Bălcescu”.

Onilov, T., 2018, „Generalul Pavel Kiseleff (1788-1872) și Principatele Române”, în *A.I.I.C.N.*, Series Historica, tom. LVII, Editura Academiei Române, Cluj-Napoca, pp. 365-383.

Onilov, T., 2018, *Generalul Pavel Kiseleff, principatele române și regulamentele organice*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca.

Ostap, C., 1996-1997, „Noi date și ipoteze referitoare la „Obeliscul leilor” din Grădina Copou”, în *I.N.* (serie nouă), nr. II-III, Iași, Editura Palatul Culturii, pp. 148-155.

Popescu, N.D., 1914, „Istoricul înființării șoselei și grădinei Kiseleff din București”, în *R.I.A.F.*, vol.

XV, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.

Potra, G., 1990, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Vidis, G.A., 1993, „Documente despre istoricul parcului „Monument” din Brăila”, în *A. Br.*, nr. 1/1993, pp. 127-135.

Xenopol, A.D., 1997, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*, București, Editura Albatros.

Resurse web / Web Resources

<https://cerculdestele.blogspot.com/2014/08/vechiul-tun-meridian-de-pe-dealul.html> (accesat la 8 noiembrie 2023).

<https://brailadealtadata.blogspot.com/2012/09/documente-despre-istoricul-parcului.html> (accesat la 10 noiembrie 2023).

LISTA ILUSTRAȚIILOR / THE LIST OF ILLUSTRATIONS

Figura 1. Portretul generalului Pavel Dimitri Kiseleff, președintele Principatelor Moldova și Valahia (Colecția *Tipărituri și imprimări* a M.M.B., inv. 11.541).

Figure 1. Portrait of General Pavel Dimitri Kiseleff, president of the Principalities of Moldova and Wallachia (M.M.B. Collection of *Prints and Prints*, inv. 11.541).

Figura 2. Carte poștală ilustrată care prezintă accesul către Aleea Mitropoliei, cu obeliscurile pe post de piloni de poartă pe care se pot vedea însemnele celor două principate dunărene: vulturul valah și capul bourului moldav (Colecția *Cezar Petre Buiumaci*).

Figure 2. Illustrated postcard showing the access to Aleea Mitropoliei, with the obelisks as gate pillars on which you can see the insignia of the two Danube principalities: the Wallachian eagle and the Moldavian aurochs head (*Cezar Petre Buiumaci* Collection).

Figura 3. Obeliscul cu lei din parcul Copou din Iași (Fotografie de Cezar Petre Buiumaci, 2022).

Figure 3. The lion obelisk in the Copou park in Iasi (Photo by Cezar Petre Buiumaci, 2022).

Figura 4. Monumentul din Brăila, demolat de către trupele turcești în timpul ocupației Dobrogei de către trupele Puterilor Centrale din timpul Primului Război Mondial (Colecția *Cezar Petre Buiumaci*).

Figure 4. The Monument in Brăila, demolished by Turkish troops during the occupation of Dobrogea by the troops of the Central Powers during the First World War (*Cezar Petre Buiumaci* Collection).

Figura 5. Soclul ceasului solar din Aleea Mitropoliei pe care se pot vedea un vultur sculptat pe una dintre fațade, iar pe alta unul dintre cadrele în care se găseau plăci din aramă cu inscripții (Fotografie de Corneliu Filoti, 1968, sursa: <https://cerculdestele.blogspot.com/2014/08/vechiul-tun-meridian-de-pe-dealul.html> accesat la 8 noiembrie 2023).

Figure 5. The plinth of the sundial in Aleea Mitropoliei on which you can see an eagle carved on one of the facades, and on another one of the frames in which there were copper plates with inscriptions (Photo by Corneliu Filoti, 1968, source: <https://cerculdestele.blogspot.com/2014/08/vechiul-tun-meridian-de-pe-dealul.html> accessed on November 8, 2023).

Figura 6. Fațada soclului ceasului solar pe care se găsește sculptat vulturul încoronat care ține între gheare Regulamentul Organic (Foto: Corneliu Filoti, 1968, sursa: <https://cerculdestele.blogspot.com/2014/08/vechiul-tun-meridian-de-pe-dealul.html>).

com/2014/08/vechiul-tun-meridian-de-pe-dealul.html accesat la 8 noiembrie 2023).

Figure 6. The facade of the plinth of the sundial on which the crowned eagle holding the Organic Regulation is carved (Photo by Corneliu Filoti, 1968, source: <https://cerculdestele.blogspot.com/2014/08/vechiul-tun-meridian-de-pe-dealul.html> accessed on November 8, 2023).

Figura 7. Propunerea proiectului *P.D. Kiseleff – Cubic Art Monuments – Spațiul Cubului* a sculptorului Ionel Stoicescu în anul 2010 – vederi laterale.

Figure 7. Project proposal *P.D. Kiseleff – Cubic Art Monuments – Space of the Cube* by the sculptor Ionel Stoicescu in 2010 – side views.

Figura 8. Propunerea proiectului *P.D. Kiseleff – Cubic Art Monuments – Spațiul Cubului* a sculptorului Ionel Stoicescu în anul 2010 – vederi laterale.

Figure 8. Project proposal *P.D. Kiseleff – Cubic Art Monuments – Space of the Cube* by the sculptor Ionel Stoicescu in 2010 – side views.

Figura 9. Vedere de ansamblu a amenajării propuse în cadrul proiectului *P.D. Kiseleff – Cubic Art Monuments – Spațiul Cubului* a sculptorului Ionel Stoicescu în anul 2010.

Figure 9. Overview of the arrangement proposed within the *P.D. Kiseleff – Cubic Art Monuments – Space of the Cube* by the sculptor Ionel Stoicescu in 2010.

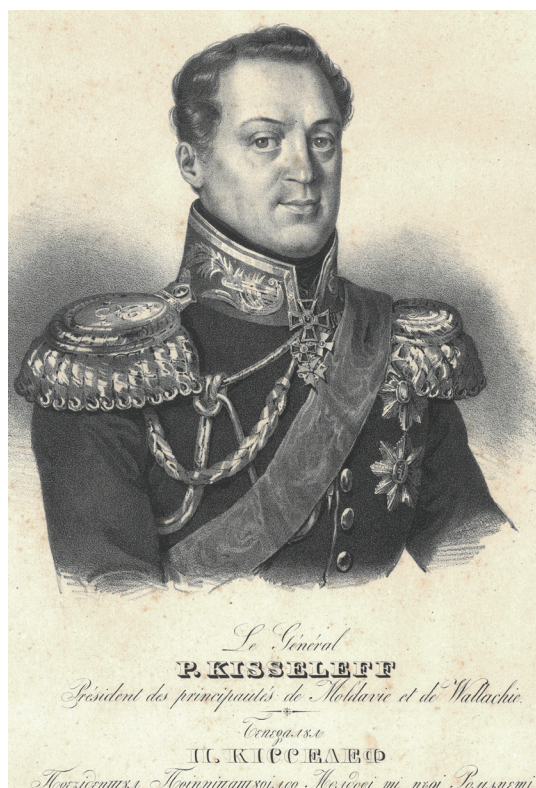

Figura 1. Portretul generalului Pavel Dimitri Kiseleff, președintele Principatelor Moldova și Valahia (Colecția Tipărituri și imprimate a M.M.B., inv. 11.541).

Figura 2. Carte poștală ilustrată care prezintă accesul către Aleea Mitropoliei, cu obeliscurile pe post de piloni de poartă pe care se pot vedea însemnele celor două principate dunărene: vulturul valah și capul bourului moldav (Colecția Cezar Petre Buiumaci).

Figura 3. Obeliscul cu lei din parcul Copou din Iași (Fotografie de Cezar Petre Buiumaci, 2022).

Figura 4. Monumentul din Brăila, demolat de către trupele turcești în timpul ocupației Dobrogei de către trupele Puterilor Centrale din timpul Primului Război Mondial (Colecția Cezar Petre Buiumaci).

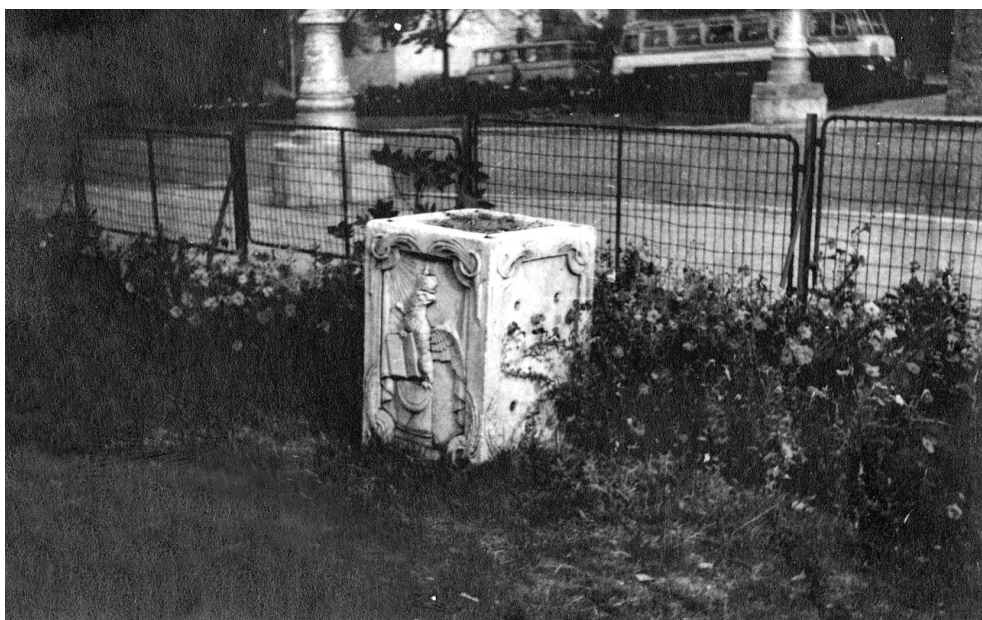

Figura 5. Soclul ceasului solar din Aleea Mitropoliei pe care se pot vedea un vultur sculptat pe una dintre fațade, iar pe alta unul dintre cadrele în care se găseau plăci din aramă cu inscripții (Fotografie de Corneliu Filoti, 1968, sursa: <https://cerculdestele.blogspot.com/2014/08/vechiul-tun-meridian-de-pe-dealul.html> accesat la 8 noiembrie 2023).

Figura 6. Fațada soclului ceasului solar pe care se găsește sculptat vulturul încoronat care ține între gheare Regulamentul Organic (Foto: Corneliu Filoti, 1968, sursa: <https://cerculdestele.blogspot.com/2014/08/vechiul-tun-meridian-de-pe-dealul.html> accesat la 8 noiembrie 2023).

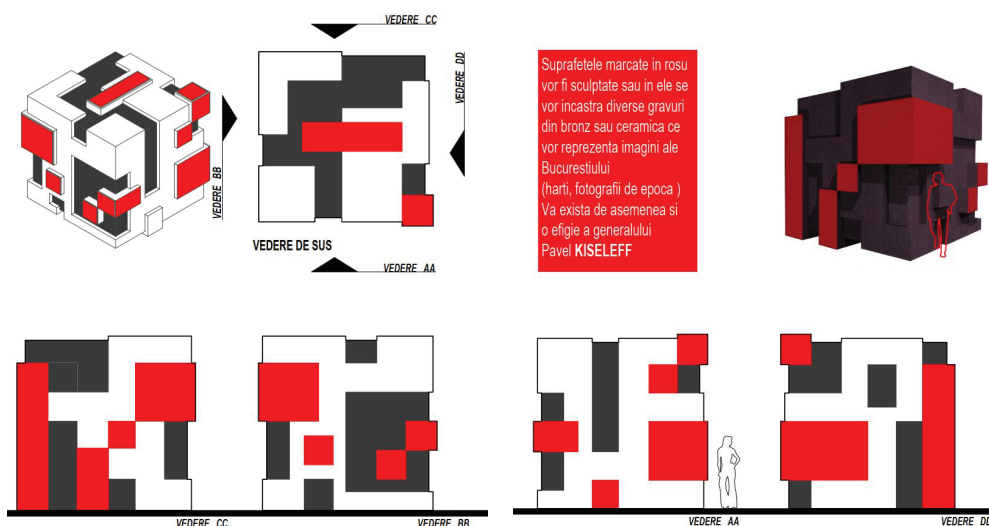

Figura 7. Propunerea proiectului P.D. Kiseleff – Cubic Art Monuments – Spațiul Cubului a sculptorului Ionel Stoicescu în anul 2010 – vederi laterale.

Figura 8. Propunerea proiectului P.D. Kiseleff – Cubic Art Monuments – Spațiul Cubului a sculptorului Ionel Stoicescu în anul 2010 – vederi laterale.

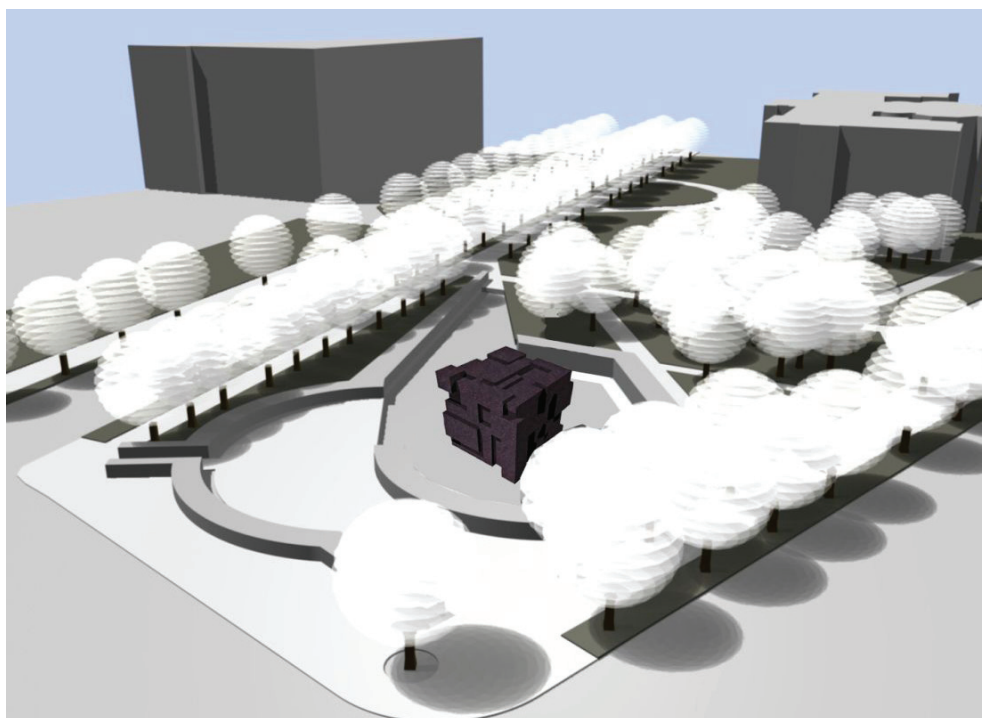

Figura 9. Vedere de ansamblu a amenajării propuse în cadrul proiectului P.D. Kiseleff – Cubic Art Monuments – Spațiul Cubului a sculptorului Ionel Stoicescu în anul 2010.

D O S A R T E M A T I C

COSTUMUL BUCUREȘTEAN ȘI TRANSFORMĂRILE URBANE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Maria-Camelia ENE¹

Cuvinte-cheie: vestimentație; conțeș; giubea; tafta; crinolină; turnură; decorație; urbanism; stiluri; trăsuri; mobilier; botine; accesorii.

Keywords: attire; kontusz; jacket; taffeta; crinoline; bustle; decoration; urbanism; styles; carriages; furniture; ankle boots; accessories.

Rezumat: Nu putem cunoaște evoluția modei, la un moment dat, dacă nu vizualizăm cadrul ambiental în care a fost etalată frumusețea veșmântului, felul în care acesta era organizat, sursele de inspirație și schimbările amprentate de influențe și asimilări. În Bucureștii secolului al XIX-lea au loc profunde schimbări de ambient atât în ceea ce privește aspectul orașului, cât și al interioarelor de case bucureștene. Dacă la începutul secolului predominant era stilul oriental, după 1850 vom întâlni o amalgamare oriental-occidentală în care predominau stilurile clasice europene cu toată frumusețea lor. Nu trebuie uitat că pentru Țările Române acest secol reprezintă intrarea lor în Europa, începutul unei perioade de profunde transformări, atât pe plan economic, social și edilitar-urbanistic, dar și ca mentalitate. Cunoașterea Bucureștiului, în vederea recompunerii imaginii sale, poate fi înlesnită de construcțiile și elementele de urbanism păstrate de forma exterioară și de ambientul interior cu mobilier, obiecte decorative mici, de uz curent sau de opere de artă plastică la care se adaugă piese de vestimentație, documente, scrieri și opere ale artiștilor călători străini. Vedem, astfel cum, treptat, încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, burghezia în formare și odraslele boierimii liberale întoarse de la studii din Apus încep să adopte modul de viață occidental, să se orienteze spre aspecte de civilizație și spre bunuri culturale ce țin de cugetarea și de sensibilitatea omului modern. Renunțând la formele de viață patriarhală de tip oriental, începe schimbarea aspectului exterior și interior al locuințelor, mobilierul, vestimentația, tabieturile, într-un cuvânt gusturile. Deși se vor păstra în mare parte obiceiurile orientale, boierimea română va începe să parcurgă drumul emancipării care își va pune amprenta, evident și pe viața cotidiană. Vom asista, în același timp la europenizarea orașului dorind să-l ridice la nivelul marilor capitale europene. Eleganța va străbate drumul înnoirilor, de la conțeș, giubea, testemel și nalăni, la tafta, crinolină, mătăsuri, dantele, stiluri istorice și „Arta 1900”, blănuri gulere și mânșoane din puf de barză (marabou), evantaie și mănuși lungi, bijuterii și cataramă cu forma sinuoase, vegetale, au loc profunde schimbări atât în stilul arhitecturii, al decorației, în general. Concomitent cu stilurile europene apăruseră și căutările înnoitoare care mergeau, de astă dată în consens cu industrializarea, adaptându-se noilor cerințe de simplitate, funcționalism și de confort.

1. Muzeul Municipiului București, email: camelia_romanowski@yahoo.com

Abstract: *We cannot understand the evolution of fashion at any given moment without visualizing the environmental context in which the beauty of clothing was displayed, the organization of attire, sources of inspiration, and the changes brought on by various influences. In 19th-century Bucharest, profound changes occurred in both the cityscape and the interiors of Bucharest houses. While oriental style prevailed at the beginning of the century, after 1850, an oriental-occidental amalgamation emerged, dominated by classical European styles in all their beauty. It is crucial to remember that for the Romanian Principalities, this century marked their entry into Europe, beginning a period of profound transformations – economically, socially, urbanistically, and in terms of mentality.*

Understanding Bucharest, with the aim of reconstructing its image, can be facilitated by preserved architectural constructions and urban elements in their external form, as well as the interior ambiance with furniture, small decorative objects, daily use items, or works of fine art. Additionally, clothing, documents, writings, and works of foreign traveling artists contribute to this reconstruction. Gradually, starting from the early decades of the 19th century, the emerging bourgeoisie and the offspring of liberal boyars returning from Western studies began to adopt an occidental way of life, focusing on aspects of civilization and cultural goods related to the thinking and sensitivity of modern humans.

Abandoning the patriarchal forms of oriental life led to changes in the external and internal appearance of homes, furniture, clothing, habits, and, in short, tastes. While some Oriental customs were retained, the Romanian boyars embarked on the path of emancipation, leaving their mark, notably on daily life. Simultaneously, the Europeanization of the city aimed to elevate it to the level of major European capitals. Elegance paved the way for innovations, transitioning from traditional elements like kontoș, giubea (cūppe), testemel, and nalâni (platform shoes) to Western styles such as taffeta, crinoline, silks, lace, historical styles, and „Art Nouveau”. Profound changes occurred in the structure and overall decoration of garments, including fur collars and cuffs made of stork feathers (marabou), fans, long gloves, jewelry, and buckles embellished with sinuous, vegetal forms. Alongside European styles, innovative pursuits emerged, aligning with industrialization and adapting to new requirements of simplicity, functionality and comfort.

Introducere

În paginile care urmează au fost alese, din nesfârșita istorie a costumului, câteva exemple ilustrând aspectele artistice ale creației vestimentare, integrate în stilurile orientale și europene consacrate, raportate la arhitectură și costum.

Vestimentația din spațiul urban bucureștean este studiată, prezentată, explicată ținând cont de specificitatea complexă a secolului al XIX-lea din punct de vedere geoclimatic, social, politic, estetic. Înfațișarea umană, raportându-ne la factorul vizual, are culoare, strălucire sau nu, demnitate în funcție de om și de mediul în care evoluează.

Costumul îndeplinește funcții utile și estetice, depinde de nevoile materiale și spirituale ale societății. Acesta suferă transformări succesive, oglindind continua evoluție

a societății și a idealurilor estetice. Dar, și ca funcționalitate se deosebește de celelalte arte decorative. Desigur că de-a lungul epocilor istorice, morala și eticheta și-au pus amprenta pe tipologia costumului. Capitală a Țării Românești, apoi a Munteniei și Moldovei reunite după 1859, a României independente (după 1877), apoi a României Mari (incluzând Transilvania după 1918), Bucureștiul a fost principala scenă pe care s-au etalat eroii istoriei noastre, personajele care deveneau în ochii mulțimii, modele de înfățișare exterioară. Bucureștii au fost locul de întâlnire a modelelor orientale și europene, adoptate, după împrejurări, de protipendadă, locul în care au fost prelucrate, asimilate de mulțimea urbană din care mare parte avea proveniență rurală, rămasă fidelă costumului popular de veche tradiție locală.

Orașul se dezvoltă rapid, proporțional cu însemnătatea teritoriilor administrate. De la aspectul de mare sat de câmpie, împetrișat de conace boierești până la cel de metropolă, acesta a cunoscut diferite etape, s-a înveșmântat în diferite stiluri, oglindind odată cu creșterea nivelului de viață și schimbările simțurilor estetice ale locuitorilor săi.

Alături de edificiile vechi s-au construit mereu altele noi. Se poate recunoaște amprenta diferită a fiecărui deceniu din ultimele secole. Astfel, alături de geamlăcul casei de negustor de la începutul veacului trecut își etalează frontonul clasic sau stucaturile baroce, fațadele construite către sfârșitul secolului, învecinându-se cu volumele asimetric întunecate din epoca cubismului anilor '30. Putem asemăna casele vechi cu cochilii fosile ale unor ființe dispărute, locuitorii lor schimbându-și înfățișarea sau fiind plecați în amintire. Este de notat faptul că în decursul aceleiași generații stilul în arhitectură și decorație interioară, ca și în vestimentație, s-a schimbat de mai multe ori, zidurile rămânând în picioare, continuându-și funcția. Costumele asortate la aceste locuințe au ieșit din uz, au dispărut din câmpul nostru vizual, devenind documente de arhivă, biblioteci sau muzeu.

Principalele faze de evoluție ale stilurilor care s-au perindat în Capitală în secolul al XIX-lea pot fi reconstituite, oprindu-ne asupra costumelor, dar privindu-le pe cât se poate, în ansamblul mediului lor firesc. De asemenea, ne putem imagina spațiul citadin în care erau etalate veșmintele, luxul, dar și culoarea, prin această scurtă incursiune în spațiul dintre zidurile domnești.

La începutul secolului al XIX-lea, Bucureștii erau Capitala unei țări mici, cuprinzând Oltenia și Muntenia, subordonată Imperiului Otoman, cârmuită de domni numiți de Poartă, proveniți din familii fanariote. Ultimii trei reprezentanți fanarioți, între 1774-1821 au fost: Constantin Ipsilanti (1802-1806), Ioan Vodă Caragea (1812-1818) și Alexandru Suțu (1818-1821). Primul domn pământean al Țării Românești va fi Grigore IV Ghica (1822-1830). În tot acest răstimp, „influența Constantinopolului în viața cotidiană a orașului atinge nivelul maxim. În îmbrăcăminte, mobilier, în viața socială, chiar și în alimentație, tonul era dat de capitala otomană, de unde veneau domnii cu modele și anturajul lor, cu luxul și creditorii lor, cu garda care-i păzește” (Giurescu, 1966, p. 102).

Stilurile urbane dominante în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Bucureștiul începutului de secol XIX era un conglomerat din mai multe sate, fiecare mahala își avea conacul ei boieresc, biserica voievodală sau edificiul religios ridicat de vreun mare dregător ori de vreun negustor mai înstărit sau evlavios, case turcești, case modeste, de târgoveți, cu un singur cat, sau bordeie, altele fiind case aparținând unor oameni înstăriți.

Bisericile care dăinuie din acele timpuri, apărute de zidurile mănăstirilor, asemenea bijuteriilor în sipet, unele cu siluete sobre, altele în stilul barocizant al secolului al XVIII-lea, precum Mănăstirea Stavropoleos, toate exprimă aceeași predilecție locală pentru ritmul vioi al compoziției, proporțiile umane și acordul coloristic rafinat.

Dintre reședințele domnești, în preajma Bucureștiului, palatul brâncovenesc își etala dantela în piatră pictată în alb.

În oraș, centrul palatului domnesc, Curtea Veche, era prefăcut în cenușă de incendiul din anul 1804, împreună cu alte clădiri mai vechi.

În epoca fanarioță se ridicaseră primele case în stil oriental-turcesc, alcătuind ambianța familiară a trimișilor Porții, pentru traiul tihnit, pe canapelele cu covoare și perne moi, ca și desfătarea sub umbrare sau chioșcuri în parfumul de trandafiri sau de chiparoase. Alături de acestea, după instaurarea domniilor pământene, au început să apară construcții în stil apusean, ca de pildă palatul Ghica-Tei, cu decor ce evoca Antichitatea clasică, însă corespunzător noului ritm de viață, prin excelență burghez.

Încă dinaintea venirii primilor fanarioți la domnie, exista deja o tradiție în peisagistica românească combinația dintre grădină și heleșteu. Vodă Brâncoveanu a făcut din aceasta o prezență obligatorie. Întâlnim deci heleștee la Colentina, la Mogoșoaia, unul la Potlogi și un altul la conacul de la Tunari-Ilfov sau la Doicești, aproape de Târgoviște. Chioșcurile sau foișoarele, ridicate sub arbori și în apropierea apei, semănau cu niște corturi libere cu patru puncte de sprijin pentru acoperiș și erau presărate în toate grădinile și locurile de popas. Se pot distinge, prin urmare, după tipologia socială și numărul populației, a durabilității formelor stilistice ale costumelor, trei stiluri: *stilul popular* (de origine rurală, adaptat orașului), *stilul oriental* (de tip baroc-turcesc) al protipendadei și *stilul european*, neoclasic (Nanu, 2007, p. 193).

Stilul popular

Majoritatea populației rurale și a micilor meseriași, locuia la marginile orașului în case de țară, cultivând și câte o palmă de pământ sau o grădină cu legume, fructe și crescând păsări. Aceste căsuțe au dispărut, fiind înlocuite de noile construcții cerute de comanditari. Volumul caselor era cubic, încununat de acoperișul mare, închis de ziduri, cu pridvor, acesta din urmă asigurând trecerea treptată dintre spațiul matcă și mediul înconjurător. Zidurile încojurătoare erau marcate de bârne din lemn și de stâlpii pridvorului (la fel ca și cusăturile sau tivurile hainelor), ritmul regulat alcătuind principala frumusețe a fațadelor.

Construcțiile civile ale timpului, impresionante prin originalitate, sunt aceste prelungiri statornicite în mediul urban ale gustului și experienței populare.

Pridvorul se regăsește frecvent în casele păstrate până astăzi, cu arcade polilobate sprijinite pe coloane, uneori având coloane cu capitel de lemn.

Hanurile, frecvente la acea vreme în București, relatau disponerea chiliilor mănăstirești locale, în nici un caz a caravanseraiurilor orientale (Nanu, 2007, p. 179).

O adaptare a casei de sat din centru la mediul urban, la spațiul restrâns al străzilor comerciale din centru a constituit-o și închiderea cu geamuri a pridvoarelor, având aspectul unor galerii luminoase de sticlă, ce și-au păstrat ritmicitatea și continuitatea registrelor ca unitate volumetrică (de exemplu, *Casa Tattarescu*, *Casa Melic* etc.) (Joja, tom I, 1969, p. 60).

Este firesc să conștientizăm că imaginea de ansamblu a urbei comerciale, a zonei de mahala cu tarabe și negustori o vom vedea în costumele populare românești, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Acesta se va adapta prin asimilarea unor elemente din veșmintele orientale turcești, dând culoare ulițelor șuvaite ale Bucureștiului.

Costumul românesc a cunoscut fluctuații, împodobindu-se cu broderii de tip bizantin, preluând unele croieli și podoabe, dar păstrându-și în mare parte caracterul neschimbat.

Documentele asupra costumului popular din București și Câmpia Română, pentru începutul secolului al XIX-lea sunt rare. O seamă de călători străini, totuși, au schițat tipuri sociale, evidențiind particularitățile „exotice”, după gustul lor estetic. Auguste von Henckstein, Raffet, Bouquet, Demidoff, Lancelot, Dupré sau Amedeo Preziosi au lăsat neprețuite mărturii asupra continuității portului popular românesc în mărturiile lor de călătorie și prin desenele ce se regăsesc în litografii și gravuri de epocă.

Aspectul localnicului care popula Bucureștiul începutului de secol XIX era cel al țaranului român, cu portul specific: căciulă de astrahan sau pălăria cu bor mare, pieptar peste cămașa largă, cioareci din aba, opinci, sumane. Femeia purta maramă drapată, cămașa din pânză, catrințe sau fote strânse în jurul taliei cu bete. Aceste piese de vestimentație erau croite și țesute în casă, în timp ce cojoacele sau hainele din stofă ori aba erau lucrate de meșteri specializați. Hainele din stofă, căptușite cu lână sau bumbac, apoi matlasate se numeau *zăbunuri*. Privilegiile zăbunarilor (1780-1818) menționează că doar ei aveau permisiunea să „împle cu bumbac și cu lână”, vânzând marfa la București, fiind obligați să aibă pregătită marfa „spre vânzare și îndestularea țăranilor” (Iorga, 1927, p. 129, în Stoica, 2020, p. 310).

Pe lângă piesele de port care își păstrează materialele și forma tradiționale se putea remarca, în mediul orășenesc, pătrunderea în costumele populare, a unor împrumuturi din vestimentația claselor dominante care aveau acces la mode străine pe care le adoptaseră. Un exemplu în acest sens este costumele de sărbătoare cu poturi (pantaloni plisati la partea superioară și strâns pe gambe) și mintean, ce reprezintă, de fapt, o adaptare a formelor turcești pătrunse la noi în epoca fanariotă. Aceste forme vor deceda spre sfârșitul secolului al XIX-lea.

Stilul oriental

În conjunctura politică europeană de la începutul secolului al XIX-lea, apartenența la stilurile europene sau orientale era vizibilă dacă ne raportăm la costum.

Diferențele mari care existau în înfățișarea vestimentară erau determinate de moduri de viață diferite. Pantaloul strâns pe picior este asociat cu utilizarea scaunului și a unei dinamici urbane, pe când ritmul lent, oriental, al vieții comode șezând turcește, presupunea haine largi, precum șalvării. De altfel, Imperiul Otoman ținea cu strășnicie la forma și simbolismul costumului.

Călătorul englez Mac Michael, trecând în cursul anului 1818 prin București scria următoarele: „Sub ochiul gelos al bănuitorului guvern turcesc, articolul îmbrăcăminte nu e o materie de mică însemnătate și întrebuițarea costumelor Europei civilizate ar fi privită ca o inovație tot atât de periculoasă ca și adoptarea celor mai luminate vederi asupra politicii moderne. În timpul ocupării țării de către ruși, boierii lăsară cu patimă hainele lor largi și purtară îmbrăcăminte franțuzească, însă, la întoarcerea lor sub autoritatea turcească, ei fură siliți să reia „rochia” și „calpacul” (Alexianu, vol. II, 1971, p. 204). Prin urmare, în timpul dominației turcești, curtea și boierii erau obligați la portul oriental, după moda țarigrădeană.

La 27 iulie 1823, domnitorul Grigore IV Ghica ordonă supușilor săi „să-și lepede costumul occidental în răstimp de trei zile și să-și îmbrace costumul valah sau răsăritean” (Alexianu, vol. II, 1987, p. 286).

În arhitectură era caracteristică silueta moscheei (de inspirație bizantină la origine, adaptată propriilor nevoi funcționale estetice), rămasă tradițională până astăzi.

În arhitectura bucureșteană stilul oriental era impus de clasa politică (Nanu, 1976, p. 175). Religia locală fiind creștină, modelul arhitectural ideal, moscheea, lipsea. Construcțiile civile preluau unele dintre soluțiile practice cerute de modul de viață oriental, ca și repertoriul decorativ, redus la scară potrivit nevoilor restrânse și de obicei tradus în materiale mai ieftine.

În construcția caselor orășenești, ca și în aceea a „vilelor” de la marginea orașului, a „chioșcurilor” – după denumirea vremii – se întrebuițau elemente turcești și se împrumutau numirile respective (*dușumea*, *giurgiuvea*, *caldarâm*, *cișmea* ori *havuz*) (Giurescu, 1966, pp. 102-103). Pe fațadele caselor se reliefau „mușarabie-urile” cu terase închise, suspendate deasupra străzii (actualmente se folosește denumirea *bovindou*, din eng.) așa cum le vedea în anul 1841 călătorul francez Charles Doussault. La aceste elemente arhitecturale se adăugau arcurile în acoladă.

În interior, pereții erau împodobiți cu stucaturi și tavanele erau lucrate în lemn (bârne încrucișate, din repertoriul arab).

În camerele de odihnă – *sacnasiuri* – se găseau canapele pe care se ședea turcește, în jurul unor măsuțe rotunde sau poligonale, pe care se serveau cafelele și narghileaua.

Costumele curții ca și cele ale negustorilor și boierilor le imitau pe cele constantinopolitane. Erau turcești și denumirile țesăturilor folosite (*borangic*, *atlas*,

ibișin) și cele ale veșmintelor (*papuci, halat*) ca și celelalte giuvaerurilor – *fulii* (bijuterii cu diamante sau safire în formă de floare), *ghiuluri, paftale, peruzele mărgean* (Giurescu, 1966, p. 108).

Avându-și originea în ținuturi cu climă mai caldă, adecvat șezutului comod pe perne, costumele turcesc era amplu, somptuos și în același timp comod, forma generală era rotunjită, volumul dominant sferic. Costumele principale erau bărbătești, oglindind stăpânirea absolută a bărbatului asupra femeii care trăia ascunsă de ochii străini.

În spațiul românesc, supremația otomană era simbolizată, printre altele, de costumele de investitură purtate de domnitori la ceremonia înscăunării. Odată cu firmanul de domnie, principele primea *caftanul* și *cuca*. *Caftanul*, numit și *cabaniță*, era o mantie din mătase albă și tivită cu blană de samur sau de hermină, împodobită cu găitane din fir auriu și nasturi din argint aurit. Lungă până la pământ, acesta avea mâneci lungi, ornamentale, depicate longitudinal pe interior. Această influență o întâlnim și la rochiile de jupâniță.

Opulența, cromatica și monumentalitatea veșmintelor de inspirație turcească făceau ca spectacolul străzii și cel al salonului elitelor moldo-valahe din veacul fanariot să fie uimitoare și recompensate din punct de vedere estetic pentru călătorul străin, intelectual curios, fin observator și prețuitor de frumos. Gustul desăvârșit, acordul cromatic fără cusur, finețea texturilor, bogăția și măiestria execuției bijuteriilor, silueta impunătoare dată de aceste straie erau în măsură să impresioneze și să entuziasmeze pe cei mai exigenți critici ai schimbătoarelor mode occidentale.

Din reprezentările plasticienilor profesioniști și amatori, călători în Țările Române, aflăm detalii ale portului fanariot, purtat la Curte, ale veșmintelor purtate de boieri, de negustori, de mahalagii și de întreaga societate urbană. Astfel de piese, după cum spuneam, autentice, îmbogățesc patrimoniul muzeului. Louis Dupré, fost elev al șefului școlii neoclase, Jacques Louis David, se născuse exact în anul Revoluției Franceze (1789). Pasiunea pentru Orient îl purtase și pe el la Constantinopol și, în 1819, a părăsit capitala Imperiului Otoman în alaiul noului domn al Moldovei, Mihail Suțu, care se îndrepta spre Iași pentru a ocupa, a doua oară, scaunul domnesc. Atunci a avut ocazia să facă mai multe portrete principelui și fiicei acestuia, Elena, în timp ce-și fixa ornamentul de cap, de formă rotundă, îmbrăcată în catifea vișinie, numit *başlik* sau *tepelik*. Pe ambele le inserează într-un album de litografii colorate *Voyage à Athènes et à Constantinople, ou collection de portraits, de vues et de costumes grecs et ottomans, peints sur les lieux d'après nature*, pe care l-a publicat la Paris, în 1825 (Băcilă, 1926).

Cele mai multe din portretele în ulei sau miniaturile produse de artiștii peregrini, sosiți din Europa Centrală sau de Vest – Barabás Miklós, Josef August Schoefft, Anton Chladek, Niccolo Livaditti, Giovanni Schiavoni, Ludovic Stawski ori Charles Doussault – ce înnobilează *Galeria de Artă Națională* și alte muzee ori biblioteci ale țării, provin din perioada de după anul 1830, când deja începuse modernizarea ținuturilor românești.

Mare admirator al portului vechi, Ch. Doussault relatea cu nostalgie despre dispariția lui treptată în fața costumului de modă occidentală, la care asistasă la mijlocul celei de-a

cincea decade a veacului, când petrecuse o perioadă mai lungă la București și se aflate în anturajul elitelor țării: „Cu fiecare zi, specificul oriental se estompează în principatele dunărene; astăzi, calpacul de astrahan abia mai îndrăznește să troneze, cu timiditate, pe câte un cap ce se clatină, dacă vreun boier bătrân, încăpățânat, îndrăgostit de frumosul costum al strămoșilor săi, pizmuind amintirile strălucite ale copilăriei sale, se abținează să păstreze, cu religiozitate, aceste veșminte. În acest caz, el devine ținta constantă a neîncetelor atacuri din partea copiilor săi înmănușați și încrăvâtați de furnizorii noștri cei mai de frunte din Paris” (Doussault, 1853, p. 445). Conștient de valoarea istorică, dar și socială a acestor veșminte, Doussault le lua apărarea și constata că, dacă unul dintre demnitarii țării, respectat și iubit de toată lumea, ar fi trecut la noua modă a Occidentului, s-ar fi produs un șoc de proporții: „Dacă Gheorghe Filipescu s-ar lepăda de îmbrăcămintea sa somptuoasă, dacă și-ar tăia lunga barbă albă și ar abandona calpacul de astrahan, această apostazăie ar produce o durere generală, care ar lua proporțiile unui doliu public în rândul populației marelui oraș; iar artistul, dornic încă de spectacolul atât de curios al acestei țări poetice, nu ar ști pe viitor unde să găsească singura urmă splendidă și elegantă a unei societăți a cărei realitate nu va mai fi, în curând, decât o amintire confuză” (Doussault, 1853, p. 445).

Și domnitorul, boierii sau negustorii purtau ca podoabă a capului un fes înalt, sferoidal la capătul superior și diferit în funcție de starea socială, gradul dregătoresc sau cel negustoresc (Nanu, 2001, p. 177).

Din însemnările lui Ion Ghica aflăm următoarele: „Calangiii, ciocoiășii, slugile de dindărătul caleștilor boierești și negustorii cei mari purtau ișlic mic, de forma unui borcan întors cu gura în jos și de un diametru mult – mult de o jumătate de cot și deasupra o pernă mare în patru colțuri umplută cu bumbac sau păr de cal” (Ghica, 1887, p. 501).

Stiluri urbane în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Prin poziția sa geografică, teritoriul României a constituit un spațiu spre care s-au îndreptat elemente etnice și cultural-artistice din trei mari zone de civilizație: cea a stepelor euro-asiatice, cea din sudul mediteraneean, și cea a Europei Centrale, cu unele prelungiri până în Apusul continentului. Printr-o acțiune diferențiată, succesivă sau concomitentă, aceste zone au influențat procesul de evoluție al artei de pe teritoriul României, până la conferirea unor trăsături artistice specifice diferitelor provincii ale țării. Fondul autohton nu a fost însă anulat de influențele externe, acestea fiind adaptate cerințelor locale, asimilate și integrate organic.

Trecerea de la arta medievală la cea modernă, la începutul veacului al XIX-lea se va derula foarte încet, de-a lungul unei perioade de tranziție ce a durat mai bine de două secole. Ca și în celelalte țări din estul continentului european (Grecia, Bulgaria, Serbia sau Rusia), aflate secole de-a rândul în sfera culturii de factură bizantină, această artă nouă, modernă nu a apărut nici întâmplător și nici din dorințe subiective, oricât de puternice ar fi fost acestea. Ea este rezultatul întregii dezvoltări a societății românești și nu poate

fi înțeleasă decât în cadrul procesului de modernizare la baza căruia s-au aflat adânci prefaceri în însăși structura social-economică a țărilor respective.

Se știe că datorită condițiilor istorice specifice, societatea românească, în special cea din Principatele de la sud și est de Carpați, a intrat pe deplin în epoca modernă cu o mare întârziere față de Occident, și anume abia după ce a trecut pragul secolului al XIX-lea, așa-zisul *secol al națiunilor* (Florea, 2007, p. 338). Îndelungata dominație otomană a constituit o frână puternică care a încetinit destrămarea orânduielilor feudale și procesul de modernizare.

În cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea au loc evenimente politice de importanță majoră pentru viitorul poporului român: *Unirea Principatelor Române* (1859) și cucerirea *Independenței* față de Imperiul Otoman (1877-1878). Ca urmare, în anul 1881, România devine *Regatul României* ceea ce îi conferă un statut similar celorlalte țări europene. Urcarea lui Carol I (Karl Eitel Friedrich Zephyrinus Ludwig von Hohenzollern-Sigmaringen) pe tronul României în anul 1866 și elaborarea, în același an, a primei *Constituții* liberale au contribuit definitoriu la impulsivitatea mișcării de „europenizare” a României. Odată cu modernizarea tuturor sectoarelor materiale și spirituale ale societății românești s-a făcut un uriaș efort de „schimbare la față” a unei lumi românești patriarhale.

Se vor moderniza instituțiile statului, vom asista la un proces accentuat de urbanizare și de apariție a unor clădiri reprezentative în București.

Această rezistență a lumii rurale față de orașe văzute ca „adevărate pandemonii corupătoare” (Constantiniu, 1999, p. 235) s-a manifestat cu o vigoare comparabilă cu ascensiunea capitalismului, căruia i se opunea.

Jurnalele la care se abonează boierii sunt o cale de pătrundere a ideilor iluministe și liberale din Apus. *Le journal encyclopédique*, *Journal de Francfort*, *La Gazette de Vienne*, *Mercure de France*, *Le Journal Littéraire* sau *Almanach des Dames* sunt doar câteva dintre publicațiile în lectura cărora se cufundă, sorbindu-și cafeaua, boierii din Principate. Pe tărâmul presei trebuiesc luate în considerație și publicațiile autohtone cum sunt cele care apar, de la 1829, regulat și periodic *Curierul Românesc* al lui Heliade-Rădulescu, la București, și *Albina Românească* a lui Gheorghe Asachi, la Iași.

Un factor care va grăbi orientarea spre Occident îl constituie călătoriile de plăcere, de curiozitate și mai ales cele de studii. George Călinescu menționează o călătorie la „Pariș” a bătrânului ban Dudescu și cazul unui oarecare Ioan Serafim care susținea, în anul 1815, tot în capitala Franței, o teză de doctorat în medicină (Călinescu, 1982, p. 65). Merită amintită aventura intelectuală cu totul excepțională pe care o întreprinde în Apus Dinicu Golescu, lăsând, cu acest prilej, un memorial de călătorie plin de naivități și de savoare (Florea, 2007, p. 340). George Călinescu, intrând în pielea personajului, ne prezintă, în culorile timpului, sejurul boierului: „Când, din 1824 începe să treacă granița spre a-și așeza copiii la școlile străine, Golescu, mai cu judecată acum și într-o vreme de repezi prefaceri, rămâne zguduit. Cu receptivitatea întârziatilor, el trece din emoții în emoții, de la uimire la rușine, din apatie la o aprigă voință de bine și de progres. Schimbarea la

față a acestui boier simbolizează întreaga noastră renaștere și dovedește că revoluțiunea au făcut-o întâi boierii. Văzând pe toți călătorii însemnând, ia și el condeiul și tot drumul scrie, pentru ca, publicarising cele văzute, să comunecă și compatrioților minunile lumii. Astfel a ieșit Însemnarea călătoriei [...]” (Călinescu, 1982, p. 79).

Printre vizitatori sunt nu numai trupele de teatru. Străinii vin în număr mare și ca preceptori, ca profesori, ca bucătari, ca grădinari, ca secretari, ca arhitecți, ca pictori, valul emigranților stârnit de Revoluția Franceză atingând și meleagurile noastre (Florea, 2007, p. 341).

Ofițerii armatei ruse, contaminați și ei de cultura și moravurile occidentale, care, în trecere prin Țările Române, în timpul campaniilor militare, devin, de asemenea, modele de imitat, trebuiesc amintiți ca factor important în procesul modernizării societății românești.

Vedem, astfel cum, treptat, încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, burghezia în formare și odraslele boierimii liberale întoarse de la studii din Apus încep să adopte modul de viață occidental: să se orienteze spre aspecte de civilizație și spre bunuri culturale ce țin de cugetarea și de sensibilitatea omului modern. Renunțând la formele de viață patriarhală de tip oriental, începe schimbarea aspectului exterior și interior al locuințelor, mobilierul, vestimentația, tabieturile, într-un cuvânt gusturile.

Călătorul străin în Principate, Sir Robert Ker Porter era entuziasmat de ce putea constata, pe la 1820, în materie de lux și emancipare la București și Iași: „Femeile – scrie Porter –, în rochiile lor de modă străină sunt ca niște frumoase din Paris; boierii sunt foarte luxoși aici (la București, subl. n.). Balurile și petrecerile, cu rochiile presărate cu pietre scumpe ale doamnelor, întrec orice închipuire, 700 calești de Viena ies duminicile și sărbătorile pe Pod îndreptându-se către Herăstrău, Filaret, Colentina” (*apud*, Alexianu, vol. II, 1987, p. 224).

În timpul Revoluției de la 1821, eteriștii generalului Alexandru Ipsilanti și pandurii lui Tudor Vladimirescu au întrerupt acest curs, mulți boieri luând calea exilului, avuțiile lor fiind spulberate de răzvrățiți, apoi de armatele turcești. După o perioadă de austeritate, cursul spre modernizarea vieții va fi reluat. În Țara Românească, tonul acestor schimbări va fi dat din nou de Curte. „După Kiseleff, înfățișarea Curții noastre se schimbăse cu totul. Vântul începuse să bată din Apus, gonind vechile numiri, vechile costume” (Crutzescu, 1982, p. 224). Mai ales după ce, în anul 1837, casa lui Dinicu Golescu de pe Podul Mogoșoaiei a devenit palat domnesc, Alexandru Vodă Ghica trece la un mod de viață și la o etichetă de curte ce ținea să le imite pe cele de la marile curți europene. Mai întâi, a fost schimbat mobilierul care era „aproape în întregime de stil Empire având câteva bucăți de toată frumusețea [...] între care un lavabo făcut pentru împărăteasa Josefine, adevărată piesă de muzeu, în întregime de cristal” (Crutzescu, 1982, p. 223). Mai sunt menționate, ca împodobind pereții, patru gobelin-uri ce înfățișau Ambasada siameză de la curtea lui Ludovic al XIV-lea. Domnitorul însuși, „odată suit pe tron, își rase barba, își lăsă favoriți ca să semene cu țarul Nicolae și umbla fie îmbrăcat nemțește, fie în uniformă de șef al armatei, croită după model rusesc și având o manta căptușită cu atlas alb” (Crutzescu, 1982, p. 224).

Costumul se va alinia, de asemenea, influențelor stilistice europene. Personajele vor defila în paginile istoriei, pline de culoare și de fantezie.

Parcurgând istoria artelor din secolul al XIX-lea, până la 1918, costumul este așezat în prim plan, acesta depinzând strict de nevoile materiale și spirituale ale societății în dezvoltarea ei istorică, el nu apare ca o manifestare izolată, ci integrat stilului din care face parte.

În prima perioadă a regimului turco-fanariot aspectul caselor boierești – ca și al întregului oraș de altfel – fusese puternic influențat de moda turcească de la Constantinopol. Casele de zid din ce în ce mai numeroase încep să fie împodobite în stil țarigrădean, cu arcade și ferestre în formă de treflă și cu balcoane închise ce ieșeau afară din corpul casei. Totodată, după același model oriental, se construiesc chioșcuri în grădinile curților domnești și boierești, iar locuințele încep să fie mobilate cu divanuri mari și saltele. În ceea ce privește organizarea și împărțirea interiorului, după descrierea unor călători străini, casele boierești erau zidite toate după același tipic, mai toate „în formă de cruce”, având deasupra parterului „un singur cat, străbătut pe din lăuntru de o largă galerie [...], care lasă la fiecare intrând o mică încăpere, unde se cuibărește stăpânul și familia sa”; se afirmă de asemenea că „odăile sunt astfel așezate încât să dea toate într-o sală mare aflată în mijloc”. Din deceniul trei al secolului al XIX-lea ni s-a păstrat descrierea unei case boierești, tipică pentru Bucureștii începutului de veac.

Casa Colintineanu (Mucenic, 2004, p. 68) se afla pe Calea Moșilor la nr. 280, fiind renumită în zonă pentru faptul că avea etaj. Apartamentul boieresc avea odăile nu prea înalte, dar bine proporționate, încăpătoare și cu ziduri foarte groase. Ușile erau în două canaturi și purtau podoabe de alamă. Unele camere de la etaj erau destinate primirii oaspeților, respectiv un salon mare și un salon mai mic, pardoseala fiind din dale mari de marmură. Într-una dintre camerele de ceremonie, a existat până în anul 1956 o monumentală sobă veche românească de zid, care înfățișa după descrierea locatarilor „leit chipul mitropoliei”. La parter erau odăi pentru mulțimea de slujitori ai casei și diversele dependințe. Spațiul de sub geamlâc, în curte, a fost închis pentru a fi folosit ca încăperi în plus; altă dată însă era liber. Intrarea în casă se făcea pe o scară dublă de piatră, care conducea la intrarea geamlâcului. Deasupra o marchiză de fier apăra de ploaie pe cine aștepta să i se deschidă ușa. Pe unul dintre blocurile de piatră care constituia baza scării se vedea săpat *leatul 1875*, data uneia dintre reparațiile acestei vechi locuințe. Dintre actele care ni s-au păstrat, se poate crede că locuința a fost ridicată prin anul 1825. Pe dinafară, la stradă, fața casei era împodobită cu false coloane din tencuială, purtând caneluri și capiteluri. În sfârșit, la patru colțuri ale acoperișului se aflau patru bășici mari de aramă, și ar fi avut – după tradiția familiară – rostul de a arăta că acolo sălășluia o autoritate turcească. După moartea proprietarului, casa a rămas văduvei Petruța polcovniceasca, care și-a administrat averea cu mână de fier. Martorii ne-au lăsat și unele impresii despre unele obiecte cu care era înzestrată casa. Undeva într-un pod, mai exista sipetul de la Lipsa pentru haine, îmbrăcat în piele de vițel și trecut în foaia de zestre din anul 1837. Din cele „două sfeșnice de alamă cu lumânările și tava lor” (Mucenic, 2004, p. 28) unul

a fost transformat pentru a sluji drept lampă electrică de masă. Imensa tavă de aramă pentru plăcintă a supraviețuit și ea, ca și „tava de Lipsca pentru dulceață, nouă, verde”.

Încă de la începutul secolului al XIX-lea, un puternic curent de modernizare începe să pătrundă în Bucureștiul orientalizat în parte. Casele boierești și cele ale negustorilor înstăriți se adaptează din ce în ce mai mult stilului *empire* și *neoclastic* răspândit atunci în Rusia, iar clădirile orașenilor mai săraci au adoptat tipul caselor sătești și secuiești din Transilvania. Mobilierul a fost de asemenea schimbat, devenind adecvat noilor locuințe, iar întrebuințarea veselei și a tacâmurilor la masă a devenit aproape generală. În primele decenii ale secolului al XIX-lea arhitecți și meșteri austrieci, germani și unguri (Hartl, Ott, Weltz, Tilig ș.a.) (Mucenic, 2004, p. 19), ajunși pe meleagurile noastre, pe lângă meșterii localnici dotați, construiesc o serie de case noi, contribuind la modificarea aspectului general al orașului. Din această perioadă apar în București case cu valoare arhitectonică apreciabilă, interioarele fiind decorate cu picturi de oarecare rafinament, lucrări de sculptură, porți monumentale din piatră.

Ridicarea somptuoaselor locuințe de pe Podul Mogoșoaiei (astăzi Calea Victoriei) și din Vopseaua Roșie este încredințată noilor arhitecți francezi veniți în țară (Sanejouand, Villacrosse sau Lepetit) (Crutzescu, 1973, p. 230).

Aprecierile călătorilor străini asupra clădirilor din București pot fi completate însă cu datele, mult mai exacte, din presa vremii, datorită anunțurilor inserate de diferiți proprietari, vânzându-și sau închiriindu-și locuințele.

Casele clucerului Mihalache Câmpulungeanu din Mahalaua Gorganului, din dreptul caselor marelui vornic Nicolae Ghica, la nr. 475, oferite spre vânzare în anul 1837, posedau la „catul de sus [...] patru odăi, din care 3 zugrăvite, cu îndoite ferestre și cea mare cu jaluzele, o bucătărie și o cămară. În catul de jos 2 odăi mari, un iatac și o cămară. Alte 2 odăi în deosebita bina cu cuhnie [...], iar sub bină mare, pivniță și brăgărie deosebită” (Mucenic, 1992, p. 118).

În anul 1846 Vasilichi Constantin, proprietar al unei perechi de case „cu gang pă dedesubt” situate pe Podul Beilicului, din Mahalaua Sf. Ioan, Vopseaua de Roșu nr. 1167, le scotea la vânzare. Ele numărau „6 odăi în catul de deasupra din care sunt 5 zugrăvite, iar salonul are îmbrăcat pereții în hârtii (tapet), însă aceste 5 odăi sunt așternute cu parcheturi, asemenea și iatacurile lor, cu ușe de frasin cu lustru și geamurile de cristal”. Apoi, „o sală la mijlocul lor, zugrăvită și aceasta, afară spre gârlă, gălărie cu geamlăcuri, în rândul cărora” se aflau „3 odăi și două plimbări, iar în mâna dreaptă 2 odăi, cuhnie franțuzească și 2 plimbători, toate acestea zugrăvite”. La catul de jos casa cuprindea „4 odăi zugrăvite și cuhnie i galerie tot cu geamlăc, scară de peatră, asemenea și în dreapta; 4 – pivnițe mari i alte două mai mici, o spălătorie cu balcon deasupra; scara caselor de jos și până în catul de sus franțuzească cu parmalăcuri de fer și alămuri”.

Pătrunderea stilurilor apusene în decorația caselor va influența, printre altele, aspectul vestimentar al bucureșteanului. Pe lângă el, călătorii străini vor fi tentați să adopte stilurile acestei urbe, asimilând la schimb tipuri de accesorii și veșminte. În timp ce

boierii, conservatori, nu vor renunța la veșmintele orientale, tinerii vor trece, fără rezerve la moda apuseană, în stil *romantic*. Adepții Revoluției de la 1848 arborau haina la modă (jacheta trei sferturi, cambrată pe talie și pălăria cu panaș). Chiar și uniforme armatei române au fost schimbate în cursul anului 1831, înșiși domnitorii îmbrăcând ținuta de comandant militar de tip apusean (Nanu, 2007, p. 194).

În acest timp, costumele de tip oriental vor coborî în ierarhia socială, doar negustorii, dascălii, mai apoi lăutarii se vor înveșmânta ca boierii de odinioară, iar costumul falnicilor arnăuți ajungând să fie purtat de valeți (Nanu, 2001, p. 196).

Se remarcă, în moda orașencelor, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, o preferință în a-și purta năframa răsucită în jurul capului, nu ca un turban, ci ca un *tulpan*² legat în zona frunții cu o fundă.

Importantă pentru cunoașterea aspectului unei case boierești bucureștene de la începutul secolului al XIX-lea este și descrierea făcută de Ion Ghica, care arată că aceste clădiri erau „mărețe, bine împărțite, bine aerate, călduroase iarna și răcoroase vara. Corpul principal se compunea din o sală mare cu odăi în dreapta și în stânga, cu tinzi în cruci, prin care se comunică cu celelalte părți ale edificiului” (Crutzescu, 1982, p. 228).

Același contemporan, Ion Ghica, ne-a lăsat și o descriere a fostei case a vornicului Grigore Romanit, situată pe Podul Mogoșoaiei, într-o scrisoare către Vasile Alecsandri, pomenind de balul din anul 1827 dat de domnitorul Grigore IV Ghica: „acesta a isprăvit-o cu cel mai mare lux: pereții odăilor toți cu mermer (*stuc*), imitând marmurele cele mai rare și mai frumoase, tavanurile de o bogăție rară și de bun-gust, lucrate în relief de meșterii cei mai buni aduși din Țarigrad. Odăile toate așternute iarna cu covoare scumpe de Ușak și de Agemsau, iar vara cu rogojini fine de Indii; macaturile și perdelele de mătăsărie groasă de Damasc și de Alep. Scaunele și canapelele toate de lemn de mahon și de abanos, încrustate cu sidefuri și cu figuri de bronz poleit, îmbrăcate cu piele de Cordoba. Policandre atârinate de tavanuri (în toate odăile) cu girandole între uși și ferestre, toate de cristal de Veneția, tăiate cu diamanturi, în care se oglindeau seara aceea mii de lumânări de spermanțet și dau casei un aspect încântător” (Ghica, Scrisori, *apud* Șenchea, 2011).

În Bucureștii perioadei regulamentare (1830-1848) au existat multe case boierești, pe lângă alte numeroase locuințe particulare construite atunci în epocă sau ulterior. „Majoritatea lor se aflau pe Podul Mogoșoaiei, arteră principală a orașului și sediu al protipendadei în secolul al XIX-lea. Printre ele putem enumera casele Corbeanu-Cantacuzino, Moruzi-Cantacuzino (*Casa cu lanțuri*), Filip Lenș, Crețulescu, Pană Filipescu, Dumitrache Ghica (palatul lui Caragea și Grigore Dimitrie Ghica), Racoviță-Bellu-Meitani, Slătineanu ș.a” (Mucenic, 2004, p. 37).

2. Tulpan=Mr. dulben. Tc. (per.) tülben, dülbent (Șeineanu, 1. düljben, bg. djulben, sb. dulbent. Tulpane. Pânză (de bumbac, de lână, de mătase) cu țesătura foarte subțire și străvezie; muselină. 2. Basma în trei colțuri cu care femeile își acoperă capul. – Din gr. *tulpáni*.

„Dacă în 1860 erau în București doar 56 case cu două etaje, 1.327 cu un etaj și 13.321 numai cu parter, între anii 1885-1900 au fost construite 9.132 case cu un etaj, 2.058 cu două etaje, 341 cu trei etaje și 57 cu patru etaje, adică un total de 11.588 case, în afară de acelea numai cu parter, al căror număr atinge cifra de 26.256 construcții” (Mucenic, 2004, p. 40).

Munca depusă de către arhitecții români, cărora li s-au adăugat și arhitecții francezi Albert Galleron, Paul Gottreau și Xavier de Villacrosse au determinat în mare măsură schimbarea feței urbanistice a unui oraș dominat până la mijlocul secolului al XIX-lea de construcții în stilul vechii arhitecturi românești sau de case care aminteau influențe orientale.

Evoluția costumului este strâns legată de evoluția societății pe o anumită treaptă istorică, de influențele politice și economice, de imixtiuni în cadrul unui areal cultural, de stiluri și simț estetic, de moravuri și mentalități. Astfel, când vorbim de costumul fanariot, nu putem să nu ne raportăm la imaginea urbană a orașului, la arhitectură, tipul de clădiri, tipul de străzi și mijloace de locomotie, pentru a ști ce tip de culori, stiluri, îmbrăcăminte și încălțăminte erau la modă. Prin urmare este necesară cunoașterea aspectului urban în spațiul românesc, fiind prezentate principalele stiluri care se manifestă explicit în Principatele Române și modul în care se trece la modernizarea culturii autohtone.

Este necesară, deci, cunoașterea reperelor urbane din secolul al XIX-lea punându-se accent pe arhitectură și spațiile interioare mobilate, urmărindu-se viața mondenă a elitelor sociale, exclusiv prin moda feminină și masculină.

Stilurile care s-au manifestat în cursul secolului al XIX-lea s-au încadrat în puternica tendință de modernizare a orașului, adică de europenizare. Persistența folosirii expresiilor stilistice preluate din Europa occidentală, s-a datorat și faptului că acestea reprezentau, pentru acest spațiu, un limbaj nou, întrucât repertoriul pe care-l foloseau nu însemna o revalorificare a formelor existente din vremuri apuse. Așa se explică faptul că la sfârșit de veac sunt arhitecți care reînvie soluții din arhitectura istorică europeană cum o va face Louis Blanc la Palatul Ministerului Agriculturii, Comerțului și Domeniului (1894) sau la casele particulare proiectate de el, vehiculând forme și repertorii ale renașterii franceze, sau arhitectul George N. Duca, promotor al stilului *Ludovic al XV-lea*. Renunțarea la amestecul de motive decorative și moduri de punere a lor în pagină nu mai poate fi încadrată în exprimarea eclectică, care folosea diferite surse de inspirație, ci „romantismului” acordându-i acestuia accepția de curent ce reînvie formule stilistice dintr-o anumită perioadă a trecutului, nu doar din cel al Evului mediu cu precădere cel gotic. Această rezistență a lumii rurale față de orașe văzute ca „adevărate pandemonii corupătoare” (Constantiniu, 1999, p. 235) s-a manifestat cu o vigoare comparabilă cu ascensiunea capitalismului, căruia i se opunea. Spre sfârșitul veacului al XIX-lea Bucureștiul apare ca un oraș al contrastelor: „Lux rafinat, de stil occidental la nivelul elitelor, trai cu moșteniri orientale la nivelul claselor de mijloc și sărăcie întâlnită azi în lumea a treia – în lumea satelor” (Constantiniu, 1999, p. 238). Perioada sfârșitului de secol XIX și începutului de veac XX va însemna pentru tânărul Regat Român perioada ridicării clădirilor pentru instituții publice reprezentative, proiectate în variante ale eclecticismului academic.

Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea, stilurile *clasic*, *romantic*, *eclectic* sau cel al *Renașterii franceze* cunosc o impetuoasă afirmare, alături de stilul *românesc*, dezvoltat în forme majore de școală inițiată de arh. Ion Mincu, cu concursul lui Petre Antonescu, Grigore Cerchez, Cristofi Cerchez, Nicolae Ghica-Budești, pentru a aminti numai unele dintre cele mai cunoscute nume.

Cu toată întinderea sa exagerată, centrul orașului avea un aspect civilizat și modern cu monumente și edificii impunătoare, putându-se compara cu orașele mari europene, în contrast cu periferia care prezenta un aspect semirural.

Interioare de secol XIX și costum

În Bucureștii secolului al XIX-lea au loc profunde schimbări de ambient atât în ceea ce privește aspectul orașului, cât și al interioarelor de case bucureștene. Dacă la începutul secolului predominant era mobilierul de tip *oriental* definit prin lipsa pieselor de mari dimensiuni, având mai multe sofale cu perne și covoare orientale, după anul 1850 acesta începe să capete aspect occidental în care domină mobilierul de tip *Biedermayer*, *Louis-Philippe* și *Napoleon al III-lea*. În același timp, găsim o amalgamare de obiecte provenind din țările orientale și occidentale, dar adesea ele cuprind neamestecate stilurile clasice europene cu toată frumusețea lor. Nu trebuie uitat că pentru Țările Române acest secol reprezintă intrarea lor în Europa, debutează o perioadă de profunde transformări, odată cu sfârșitul domniilor fanariote, atât pe plan economic, social și edilitar-urbanistic, dar și ca mentalitate.

Deși se vor păstra în mare parte obiceiurile orientale, boierimea română va începe să parcurgă drumul emancipării, care își va pune amprenta, evident și în viața cotidiană. Vom asista, în același timp la europenizarea orașului dorind să-l ridice la nivelul marilor orașe europene.

Cunoașterea Bucureștiului, în vederea recompunerii imaginii sale poate fi înlesnită de construcțiile și de elementele de urbanism păstrate în forma de ambient interior cu mobilier, obiecte decorative mici, de uz curent sau de opere de artă plastică la care se adaugă piese de vestimentație, documente, scrieri și opere ale artiștilor călători străini.

În secolul al XIX-lea, călătorii străini, pictorii, francezi și italieni, voiajează pentru interese artistice sau de plăcere prin Moldova sau în Valahia. Dintre acești artiști s-au remarcat prin calitatea lucrărilor Marcel Bouquet, Lancelot, Valerio, Charles Doussault, Denis Auguste Marie Raffet și Domenico Preziosi (Ionescu, 2003). În aceeași perioadă își desfășoară o prolifică activitate pictorul și fotografii Carol Popp de Szathmary (1812-1887). Prin munca sa plină de dăruire acesta realizează o adevărată *enciclopedie a costumului heritage* din toate zonele etnografice ale țării.

Pentru a face o incursiune în Bucureștiul secolului al XIX-lea, în încercarea de reconstituire a atmosferei de epocă a interioarelor, ne imaginăm o vizită într-o casă boierească de pe Podul Mogoșoaiei prin intermediul impresiilor călătorilor străini. Alphonse Royer consemna, în *Aventures de Voyage*, publicate pe la 1837, următoarele:

„Recunosc că n-am fost puțin mirat intrând pentru prima oară în salonul unuia dintre cei mai însemnați boieri din București. Acest salon era mobilat franțuzește și după cel mai bun gust. Fotolii din lemn de paltin încrustat, perdele din mătase de Lyon, frumoase bronzuri aurite pe un cămin de marmură, în mijlocul camerei o masă de lucru acoperită cu jurnale de la Paris și de la Londra; romane noi și care nu veneau de la atelierele de ieftină imitație din Bruxelles sau Geneva, albume, gravuri, caricaturi, deseneuri de modă și, împrejurul mesei, 5-6 doamne brodând și conversând, îmbrăcate cu rochii încântătoare, ieșite de la cele mai bune case din Paris; acesta era spectacolul ce-mi oferea una din laturile salonului.

În partea cealaltă, un divan turcesc se întindea în unghiul peretelui; pe acest divan turcesc în fața căruia era așezată o masă de joc, doi bărbați cu barba lungă, îmbrăcați în caftane și cu picioarele aduse sub dâșii, jucau whist cu doi parteneri, care erau la fel, numai că erau așezați în niște fotolii, poziție luată nu cumva de voie bună, ci de nevoia de a se așeza tus-patru față în față. Din când în când, un fecior aducea aci ciubucuri aprinse și cafele, iar dincolo, pe o tavă de argint, pahare de cristal cu apă, și dulcețuri” (Crutzesco, 1973, p. 22).

Salonul boierului bucureștean ne arată contrastul dintre Orient și Occident care s-a stabilit atunci în sufletele și obiceiurile noastre. Vom remarca o diminuare treptată a vechiului formalism și promovarea unei noi mentalități, reflectată într-o nouă structură a vieții sociale și un nou ritm cotidian. Acestea vor determina apariția unor noi funcții și a unor noi categorii de obiecte.

Stilul burghez propriu-zis s-a cristalizat în decorația de interior din țările germanice în stilul *Biedermayer*, stil decorativ, ce va împodobi saloanele elitei bucureștene în *epoca romantismului*, specifică generației pașoptiștilor. Însotită de scaune, fotolii și măsuțe, canapeaua devine, indiferent de locul în care este plasată, punctul central al încăperii fiind o întruchipare a bunăstării și confortului. Decorul interioarelor era completat de perdele, draperii din muselină albă, cu decorații aplicate ce conferă și ele diferitelor spații o notă de intimitate.

Către anul 1880 decorația interioară include și elemente maure sau japoneze, contribuind la accentuarea notei de eclectism prevalentă în cele mai multe medii la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Pline de farmec și originale sunt canapelele „*indiscret*” cu trei locuri și spătar în formă de elice, ca și cele denumite „*confident*” cu două locuri și spătar în forma literei S. Acestea li se vor alătura fotoliile „*crapaud*” – scunde și capitonate, cu spătar în gondolă –, pufurile – taburete de formă rotundă, capitonată, cu picioarele mascate de franjuri –, precum și „*bornele*” cu aspect de banchetă circulară cu un soclu central supraînălțat. Și, la fel cum altădată fotoliile Ludovic al XV-lea își modificaseră brațele pentru a face loc fustei, acum s-au inventat taburete speciale pouf, pentru a permite ședera doamnelor cu crinolină (Nanu, 2001, p. 159). Pe deasupra șalul se purta în continuare în casă ca și pe stradă. Pardesiul era larg, lung sau mai ales scurt, uneori ca o cazacă îmblănită, *kasawekos* (cațaveică).

Costumul se va încadra în ambianța interioarelor secolului al XIX-lea, prin însăși prezența drapajelor din mulți metri de țesătură, care aminteau de perdelele cu ciucuri și funde de la ferestre și uși, fețe de mese, abajururile lămpilor. Nu întâmplător această modă a fost denumită *style tapissier*. Acest stil longeviv va dura până la finele veacului.

În anii '30 ai secolului al XIX-lea, costumul feminin demonstra, prin formele incomode, mentalitatea vremii, condiția de subordonare în care aceasta se afla, fiind considerată o persoană slabă, neajutorată, legată de cămin, sub tutela tatălui, apoi a soțului. Toaletele cele mai elegante și prețioase aveau forme exagerate, stânjenind mișcările, nefiind accesibile decât privilegiatele din marea burghezie, scutite de munca fizică.

Pe la 1830-1840, rochia preferată de doamne era *crinolina*, cu fusta supradimensionată, susținută de multe jupoane suprapuse, apretate, pentru a menține forma fustei. Acestea erau greoaie, de cele mai multe ori împiedicând mersul. Materialul preferat pentru acestea era organdinul sau iorgantinul.

Construcțiile ca și obiectele păreau a se preface, trecând în regnul vegetal sau animal (Nanu, 2007, p. 218). Scheletele metalice, rampele scărilor, mobilele, sugerau plante cu tije lungi, curbate. Rochia crinolină va fi în vogă timp de două decenii. Discrepanța dintre largimea veșmântului și talia ștrangulată dădea o notă de artificial, sesizată în epocă de unii, precum doctorul Bercar care atrăgea atenția: „Eu n'am putut înțelege niciodată, spre exemplu, ce fel de frumusețe și grație găsesc unele dintre femei la o talie de viespe subțire, încât să se poată cuprinde cu două mâini la mijloc și în jos lărgindu-se deodată cât un balon de spumă. Aceste nepotriviri exagerate nu sunt nicidecum în natură. Întru ce folosește arta, dacă este vorba a se servi de dansa spre a crea niște forme alcătuite, fantastice, imposibile, contrazicând de tot cu realitatea și cu lucrurile putincioase” (Dr. Bercar, 1891, p. 24). Capriciile pasagere ale modei vor face ca rochia cu crinolină să se transforme în rochie cu tournure. Disparând crinolina (după anul 1870) amplexarea fustei era masată într-un drapaj bogat formând tournura.

Încălțăminte va avea un rol foarte important în intenția doamnelor de a fi elegante. Odată cu scurtarea rochiilor, încălțăminte devine vizibilă. Tot în *Codul toaletei civile* se spune: „Femeia cea mai elegant înveșmântată va părea tot d'auna murdară de va fi rău încălțată” (Dr. Bercar, 1891, p. 90). Constantia de Dunca anunța că sunt de bonton cizmulite cu nasturi și, dacă nu pot fi de culoarea rochiei, atunci să fie măcar negre, adăugând: „Nu puneți deloc cisme maron cu rochie albastră sau cisme gris cu costum verde” (de Dunca, 1868). La rochiile lungi ce se purtau în casă sau în vizite se asortau pantofi de atlas, de satin sau din alte texturi. Chiar și atunci doamnele elegante se torturau purtând pantofi strâmți pentru ca piciorul să pară mai mic decât în realitate. „Femeile ce voesc ași face piciorul mic plătesc vanitatea lor dobândind ochi de găină sau băături, care le face a avea un mers forte disagreabil. Cele mai multe din damele ce n'țeleg rău eleganța încălțăminte își pun picioarele la tortură ca să apară mici” (Ionescu, 2006, *apud* Codul toaletei civile, pp. 91-106). Încălțăminte trebuia să fie largă și comodă, făcută din piele moale sau din stofă. Totuși, femeile optau pentru botine mai înguste și mai mici decât ar fi

fost necesar, pentru a le face piciorul mic. Consecințele acestei cochetării erau producerea bătăturilor și a degerăturilor, iarna (Dr. Bercar, 1891, p. 24, p. 25 și p. 46). Un timp va fi la modă *cepchenul*, acea haină boierească sau arnăuțească, din catifea sau postav fin, scurtă până în talie, cu mâneci despicate și abundent brodată, cu fir pe piept, spate, umeri și manșete. Doamnele l-au purtat atât la fusta cu crinolină, cât și la rochia cu turnură. Aceasta reprezenta, de fapt, toaleta de dimineață.

Apariția mașinii de cusut³ la mijlocul veacului avea să revoluționeze croitoria ducând la industrializarea producției de confecții și la o democratizare a veșmântului, care nu mai avea valoare de unicat, devenind accesibil și clasei mijlocii. Aflăm acest lucru și din poeziile consacratului umorist N.T. Orășanu, care ironiza emanciparea vestimentară a mahalagioaicei și a servitoarei. Spune despre acestea că toate purtau crinoline ca boieroaicele și-și dădeau aere de cucoane în plimbările prin Cișmigiu, numit de umorist „centrul modelor” sau „întrepozitul cochetăriilor”: „Dar cât de fardată este aicea fiecare damă! Câtă eleganță domnește aici! De la aristocrate până la croitorese, toate se comportă după moda de la Paris, chiar și croitoresele trebuie să aibă în fiecare lună măcar două rochii noi – bine că măcar nu sunt scumpe” (Ionescu, 2006, p. 157).

În jurul anului 1870 apare un nou tip de rochie, numit *poloneză*, cu fusta formată din două jupe suprapuse, de culori diferite. În față este un fel de șorț cu colțurile ridicate, care face multe cute, cu denumirea de *poloneză*, pentru o fustă similară în secolul al XVIII-lea. În spate se formează două volume emisferice, care creează un drapaj bogat care se termină cu o trenă. Acest nou model se va numi *turnură* și va ajunge la apogeu în jurul anului 1885. Turnura va dispărea definitiv pe la 1889-1890, iar fusta cloș va atârna liberă, formând cute firești, fără intersectarea și orientarea lor de către croitor.

Despre nelipsita pălărie (Ionescu, 2006, p. 160) putem spune că în intervalul anilor 1870-1880 are dimensiune mică și este decorată cu pene de struț, flori artificiale prinse în ghirlande, păsărele împăiate, voaluri, funde și panglici lungi, care atârnavă pe spate, ajungând uneori până la talie. Unghiul de așezare pe cap diferă la scurte intervale de timp. Astfel, în perioada anilor 1870-1872 este așezată pe spate, aproape de ceafă; între anii 1875-1876 este așezată pe frunte, iar între anii 1877-1880 vom admira pălăria așezată orizontal, deasupra coafurii înalte. Cu cât ne apropiem de ultimii ani ai secolului al XIX-lea pălăriile cresc în înălțime și sunt înguste, cu borul ridicat în față sau într-o parte și păsări împăiate, egrete plasate chiar în sus, accentuând elansarea.

Tot acum, spre sfârșitul secolului al XIX-lea apare *taiorul* (Ionescu, 2006, p. 161), piesă preluată din vestimentația masculină, care ne arată influența englezească, de această dată. Acesta era compus dintr-o fustă lungă, cloș, o jachetă și o bluză cu gulerul mulat pe gât.

După anul 1897 mânecile de formă bufantă vor pierde din dimensiune, reducându-se substanțial. Apar gulere de inspirație istorică, stil *Directoire*, *Medicis*, *Henric II* și cape

3. Elis Howe inventează primul model de mașină de cusut în 1845; modelul perfecționat, la 1851, se datorează lui Isaac Singer.

din postav și catifea, decorate cu șiruri de mărgele și broderii, ton pe ton sau în nuanțe contrastante.

De la anul 1900 până la izbucnirea Marelui Război (1914), siluetele sunt mai suple și mai elansate, urmând în mod natural forma corpului. Treptat, corsetul iese din uz. Fustele se mulează pe șolduri și se evazează la poale ca o corolă de floare. Marginea lor atinge pământul sau se oprește la câțiva centimetri deasupra lui, model purtat la plimbare, ceea ce i-a adus denumirea de *trotteur*.

Mișu Văcărescu, prolificul și avizatul cronicar monden al ziarului bucureștean *L'Independence Roumaine*, cunoscut sub pseudonimul Claymoor, în rubricile almanahurilor pe care le edita la sfârșit de an, atrăgea atenția asupra toaletelor reprezentative pentru anul încheiat, trăgând concluzii asupra gustului și eleganței. Întrucât în anul 1893 reveniseră în modă forme vechi, de inspirație istorică, Claymoor remarcă următoarele: „Niciodată nu a fost moda atât de capricioasă ca în acest sfârșit de secol: croitorii, lipsiți de imaginație, au trebuit să se inspire din toate epocile. S-au purtat pelerine Valois, cute Watteau, mâneci Ludovic-Filip, furouri Empire, fuste Carol X, pălării Napoleon, gulere Ludovic XIII, freze (gulere plisate și apretate) Henric III etc. Aceste resurecții s-au succedat atât de rapid încât s-au văzut purtate toate acestea deodată și adesea amestecând în chip foarte fericit stilurile cele mai diverse” (*Almanach du High Life de L'Independence Roumaine*, 1891, pp. 27-30).

La 1900, îmbrăcămintea semnala, de la distanță, rangul și averea, sexul, vârsta și neamul. Pălăriile înalte și împodobite ale protipendadei semănau cu foișoarele și cupolele, care le încununau casele, ridicându-se deasupra celor din jur. Moda feminină venea de la Paris, în timp ce cea masculină sosea de la Londra.

O incursiune în istoria modei din București este oricând binevenită, întrucât martorii tuturor acestor schimbări stilistice în vestimentație trăiesc, vorbesc și își spun istoria și pot oferi o sursă valoroasă de inspirație. Piese de costum din patrimoniul Muzeului Municipiului București vin să întregescă istoria urbană bucureșteană. Acest patrimoniu continuă să se îmbogățească prin donații și achiziții. Colecția este studiată atent și permanent valorificată expozițional și editorial în cadrul proiectelor Muzeului Municipiului București. *Moda în Țara Românească. Veșminte și accesorii din patrimoniul Muzeului Municipiului București*, Editura M.M.B., București, 2015, *Modă și Mondenitate în spațiul românesc, epoca modernă*, Editura M.M.B., București, 2017, sunt doar două din volumele subsemnatei care reprezintă studiu de costum vestimentar urban din perioada fanariotă până în secolul al XX-lea. Se află în lucru *Moda în Bucureștiul Interbelic*, tot sub semnătura Mariei-Camelia Ene.

Schimbările de aspect, de formă și de culoare ale costumului viitorului vor depinde, desigur, de noile sale funcții, de integrarea lui în peisaj, care la rândul lui, va fi marcat de ambient.

Arhitectura va fi în continuare o importantă sursă de inspirație stilistică pentru moda viitorului.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

*Surse inedite / Sources**Arhive/ Archives*

Arhiva Ministerului Afacerilor Interne, Divizia Administrativă, 1896.

Surse primare editate / Edited primary sources

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea (1852-1856), 2010, coord. D. Bușă, vol. VI, București, Editura Academiei Române.

Codul toaletei civile, 1870, București, f.e.

Costumul în pragul secolului XX, 1993, Catalog de expoziție, București, Muzeul Național Cotroceni.

Periodice / Magazines

Almanach du High Life de L'Independence Roumaine, 1891, pp. 27-30.

Băcilă, I.C., 1926, „Un pictor francez despre noi: Louis Dupré”,  n *Universul Literar*, nr. 6/7 februarie 1926.

Br ni teanu, B., 1902, articolul de fond, în *Adevărul*, București.

Damele zugrăvite de ele însele, 1860, în *Calendarul istoricu  i popularu alu Principatelor Unite pe anulu bisectu 1860*, București, Libraru-Editoru George Ioanid.

de Dunca, C., 1864, *Chronica de Mode*,  n *Amicul Familiei*, nr. 4/aprilie 1868.

Ionescu, A.S., 2016, „Elegan    i huzur în veacul fanariot”, în *Ziarul Financiar*, București, 24 aprilie 2016.

L'illustration, nr. 563/10 decembre 1853, p. 381.

„Moda  i războiul”, 1916, în *Almanahul Sfetea*, Edi ie populară pe anul 1916, București, Librăria Sfetea.

Moda Universului, an. I, nr. 1, 1899, București.

Lucrări generale  i speciale / General and Special Works

Alexianu, A., 1987, *Mode  i ve minte din trecut*, vol. II, București, Editura Meridiane.

Bercar, Dr. G., 1891, * mbr c mintea Femeii din punct de vedere igienic  i estetic*, B rlad, f.e.

Bulei, I., 1984, *Lumea românească la 1900*, București, Editura Eminescu.

Călinescu, G., 1982, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva.

Claymoor, 1894, *La Vie   Bucarest*, Bucarest, Editura Thiel  i Weiss.

Constantiniu, F., 1999, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic.

Crutzescu, Gh., 1973, *Podul Mogo soaei*, București, Editura Meridiane.

Crutzescu, Gh., 1982, *Podul Mogo soaei*, București, Editura Meridiane.

de Marsillac, U., 1999, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, București, Editura Meridiane.

Doussault, Ch., 1853, „ glise de Saint-Georges   Bucarest”,  n *L'illustration*, no. 566/31 decembre 1853.

Florea, V., 2007, *Istoria artei românești*, București-Chi in u, Editura Litera Interna ional.

Fontanel, B., 1997, *Corsets et soutiens-gorge*, Paris, Editure de la Martiniere, Paris.

Ghica, I., 1887, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, Editura Librăriei Socec&Comp.

- Giurescu, Const. C., 1966, *Istoria Bucureștilor*, București, f.e.
- Ionescu, A.S., 1990, *Artă și document*, București, Editura Meridiane.
- Ionescu, A.S., 2003, *Preziosi în România*, București, Editura Noi Media Print.
- Ionescu, A.S., 2006, *Modă și societate urbană în România epocii moderne*, București, Editura Paideia.
- Ionescu, Ș., Panait, P.I., 1969, *Constantin Vodă Brâncoveanu: Viața. Domnia. Epoca*, București, Editura Științifică.
- Iorga, N., [1981], *Istoria românilor prin călători*, București, Editura Eminescu, MCMLXXXI.
- Iorga, N., 1927, *Istoria industriilor la români*, publicată pentru „Societatea Națională de Credit Industrial, București, f.e.
- Joja, C., 1969, „Galeria de sticlă în arhitectura citadină românească în secolele XIX și XX”, în *Revue Roumaine d'histoire de l'art*, tom. I, pp. 91-97.
- Joja, C., 2003, *Fațade de sticlă în arhitectura românească (1700-1900)*, București, Editura Simetria.
- Mucenic, C., 1992, „Aportul arhitecților români la definirea stilistică a arhitecturii bucureștene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *B.M.I.M.*, vol. XI, București, Editura Muzeion.
- Mucenic, C., 2004, *Străzi, piețe, case din vechiul București*, București, Editura Vremea.
- Nanu, A., Buta, O., 2009, *Bărbatul și moda*, București, Editura Polirom.
- Nanu, A.M., 2001, *Arta pe om*, București, Editura Compania.
- Nanu, A.M., 2007, *Artă, stil, costum*, București, Editura Noi Media Print.
- Nanu, A.M., 1976, *Artă, stil, costum*, București, Editura Meridiane.
- Panait, P.I., Ștefănescu, A., 1973, *Muzeul Curtea Veche*, București, Editura Muzeul de Istorie a Municipiului București.
- Ruppert, J., 1931, *Le costume*, Paris, Flammarion.
- Stoica, G., 2020, *Portul în Câmpia Muntenă*, București, Editura Mega.
- Șenchea, C., 2011, *Glorii și păcate bucureștene*, București, Ideea Europeană.
- Xenopol, A.D., 1896, *Istoria Românilor din Dacia Traiană. Epoca Fanarioților de la 1812-1821*, vol. X, Iași, Editura Cartea Românească.

LISTA ILUSTRAȚIILOR / LIST OF ILLUSTRATIONS

Figura 1. *Reproducere după portretul Safta Brâncoveanu*, prima jumătate a secolului al XX-lea, ulei pe pânză. Vestimentația din perioada de tranziție, între Orient și Occident (Colecția *Artă Plastică – Pictură*, Muzeul Municipiului București, nr. inv. 25.100).

Figure 1. *Reproduction after the portrait of Safta Brâncoveanu*, first half of the 20th century, oil on canvas (*Art Collection – Painting*, the Bucharest Municipality Museum, no. 25.100).

Figura 2. Elena Cuza, portret cu rochie crinolină, fotografie de Carol Popp de Szathmari, circa 1860, (Colecția *Fotografii și cărți poștale*, Muzeul Municipiului București).

Figure 2. Elena Cuza, portrait with crinoline dress, photograph by Carol Popp de Szathmari, circa 1860 (*The Photographs, Books, and Postcards Collection*, the Bucharest Municipality Museum).

Figura 3. Femeie purtând rochie cu turnură, tip „poloneză”, fotografie de Franz Duschek, circa 1880, (Colecția *Fotografii și cărți poștale*, Muzeul Municipiului București, nr. 132.288).

Figure 3. Woman wearing a “polonaise” style dress with bustle, photograph by Franz Duschek, circa 1880 (*The Photographs, Books and Postcards Collection*, the Bucharest Municipality Museum, no. 132.288).

Figura 4. Rochie de zi cu crinolină, circa 1860 (Colecția *Textile și accesorii vestimentare*, Muzeul Municipiului București, nr. inv. 96.306).

Figure 4. Day dress with crinoline, circa 1860 (*The Textiles and Clothing Accessories Collection*, the Bucharest Municipality Museum, no. 96.306).

Figure 5. Rochie cu turnură, circa 1880 (Colecția *Textile și accesorii vestimentare*, Muzeul Municipiului București, nr. 108.360).

Figure 5. Dress with bustle, circa 1880 (*The Textiles and Clothing Accessories Collection*, the Bucharest Municipality Museum, no. 108.360).

Figure 6. Sortie de bal cu guler *Medicis*, circa 1890 (Colecția *Textile și accesorii vestimentare*, Muzeul Municipiului București, nr. inv. 121.374).

Figure 6. Ball gown with *Medicis* collar, circa 1890 (*The Textiles and Clothing Accessories Collection*, the Bucharest Municipality Museum, no. 121.374).

Figura 7. Calea Victoriei în zona Teatrului Național, personaje feminine cu rochii model 1890 și negustori în fața magazinului *Riegler* (Colecția *Fotografii și cărți poștale*, Muzeul Municipiului București, nr. inv. 10.658).

Figure 7. Victoriei Avenue in the area of the National Theatre, female characters with 1890s-style dresses and merchants in front of the *Riegler* store (*The Photographs, Books, and Postcards Collection*, the Bucharest Municipality Museum, no. 10.658).

Figura 1. Reprodus după portretul Saftei Brâncoveanu, prima jumătate a secolului al XX-lea, ulei pe pânză. Vestimentația din perioada de tranziție, între Orient și Occident (Colecția *Artă Plastică – Pictură*, Muzeul Municipiului București, nr. inv. 25.100).

Figura 2. Elena Cuza, portret cu rochie crinolină, fotografie de Carol Popp de Szathmari, circa 1860 (Colecția *Fotografii și cărți poștale*, Muzeul Municipiului București).

Figura 3. Femeie purtând rochie cu turnură, tip „poloneză”, fotografie de Franz Duschek, circa 1880 (Colecția *Fotografii și cărți poștale*, Muzeul Municipiului București, nr. 132.288).

Figura 4. Rochie de zi cu crinolină, circa 1860 (Colecția *Textile și accesorii vestimentare*, Muzeul Municipiului București, nr. inv. 96.306).

Figure 5. Rochie cu turnură, circa 1880 (Colecția *Textile și accesorii vestimentare*, Muzeul Municipiului București, nr. 108.360).

Figure 6. Sortie de bal cu guler *Medicis*, circa 1890 (Colecția *Textile și accesorii vestimentare*, Muzeul Municipiului București, nr. inv. 121.374).

Figura 7. Calea Victoriei în zona Teatrului Național, personaje feminine cu rochii model 1890 și negustori în fața magazinului Riegler (Colecția *Fotografii și cărți poștale*, Muzeul Municipiului București, nr. inv. 10.658).

SPITALUL CA OBIECT CULTURAL ȘI LOC AL MEMORIEI. DEVENIREA VECHILOR AȘEZĂMINTE MEDICALE BUCUREȘTENE

Raluca TĂTAR¹

Cuvinte-cheie: *spital; obiect cultural; monument de arhitectură; memorie; harta orașului.*

Keywords: *hospital; cultural object; architecture monument; memory; map of the city.*

Rezumat: *Privit îndeobște doar ca loc unde cei bolnavi se duc pentru a căuta un leac și a-și recupera sănătatea, spitalul poate căpăta și alte valențe de semnificație, atunci când este privit dintr-o perspectivă transdisciplinară și analizat în contextul studiilor urbane culturale. Încadrat filosofic și artistic, spitalul devine obiect cultural, pe de o parte, monument arhitectonic cu valoare artistică, și pe de altă parte, loc al memoriei, păstrător și transmițător al unei istorii și al unei tradiții, care continuă să fie prezentă chiar și atunci când entitatea fizică a clădirii a încetat să mai existe.*

Lucrarea de față analizează această idee prin prisma devenirii orașului și a modului în care spitalul este asimilat în constructul urban, integrând o triplă perspectivă a percepției: cea mai simplă este cea a trecătorului, a omului care cel mai adesea va vedea doar clădirea; urmează apoi cea a pacientului, a omului bolnav care trece pragul spitalului cu speranța și dorința de a se vindeca, perspectivă întregită de cea a familiei sale; în final, poate cea mai complexă, este percepția profesioniștilor care lucrează în spital, a căror existență este legată îndelung și intrinsec de timpul și de spațiul acestuia. Discuția conceptuală este completată cu studiul de caz al Spitalului Colțea, cel mai vechi așezământ medical al Bucureștiului.

Abstract: *Generally seen only as a place where the sick people go to seek a cure and recover their health, the hospital can acquire other meanings, when viewed from a transdisciplinary perspective and analyzed in the context of urban cultural studies. Philosophically and artistically framed, the hospital becomes a cultural object on the one hand, an architectural monument with artistic value, and on the other hand, a place of memory, keeper and transmitter of history and tradition, which continues to be present even when the physical entity of the building ceased to exist.*

The present paper analyzes this idea through the lens of the city transformation and the way the hospital is assimilated into the urban construct, integrating a triple perspective of perception: the simplest is that of the passer-by, of the person who will most often see only the building; then follows that of the patient, of the sick people who enters the hospital with the hope and desire to heal, a perspective completed by that of his family; finally, perhaps the

1. Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” București, email: ralu.tatar@gmail.com

most complex, is the perception of the professionals who work in the hospital, whose existence is long and intrinsically linked to its time and space. The conceptual discussion is completed with the case study of the Colțea Hospital, the oldest medical establishment in Bucharest.

Existența umană, ființarea noastră în această lume, este indisolubil legată de timp și de spațiu, care ne jalonează, ne îngrădesc ori ne extind orizontul în fiecare etapă a vieții. Pentru filosoful Ciprian Mihali, există un loc în care timpul și spațiul ajung să fuzioneze, și acest loc este orașul, unde se realizează unirea celor două „în sensul trecerii, o fuziune din care nici timpul și nici spațiul nu mai ies la fel cum au intrat. Orașul este puterea [...] de a învinge spațiul și timpul, dar nu asemeni satului, care le eternizează și le absolutizează, ci mai curând deturnându-le, relativizându-le, domesticindu-le și supunându-le unul celuilalt.

Spațiul este stăpânul timpului, prin distribuții arhitecturale și urbanistice sfidând trecerea, prin concentrări de lungi perioade temporale în monumente, locuri, plăci, ziduri, graffiti-uri, prin capturi de semnificații și evenimente în memorii solidificate spațial.

Timpul, la rândul său, își aservește spațiul orașului opunând întinderii viteza și mișcarea ori, dimpotrivă, scurtcircuitând dimensiunile extensiunii în intensiuni și intensități, în emoții și sentimente, decuplând tridimensionalitatea în linii de forță și stări afective, în suprafețe de înscriere și de descriere, ce nu sunt suprafețe geometrice sau geografice, ci mai degrabă planuri de imanență, cum le numește Deleuze, planuri elastice și fluide, orizonturi relative și variabile, infinite prin număr, prin atribuire și recuperare, raporturi de forță, de dominație și de supunere” (Mihali, Ioan, 2010, p. 11).

Ca locuitori ai orașului, ne luăm uneori răgazul (ori ar fi bine să o facem) de a reflecta la apariția și devenirea sa, la ce îndrăgim și la ce ne displace la el, și la modul în care ne raportăm la nenumăratele detalii care îl alcătuiesc. Putem chiar scăpa din vedere faptul că „un oraș este o organizație cu multe scopuri, aflată în schimbare, un cort pentru multe funcții, ridicat de multe mâini și cu viteză relativă” (Lynch, 2012, p. 91). Asemenea exerciții de reflecție introspectivă, aplicate la constructul urban, au dus la apariția unui incitant domeniu de cercetare, vast și generos pentru multe categorii de specialiști, care aduce în același creuzet științele umane și pe cele sociale, laolaltă cu artele vizuale și arhitectura, pentru a da naștere studiilor urbane culturale. Domeniul presupune, după cum l-a definit Benjamin Fraser, „o cercetare interdisciplinară asupra orașului, relația în chestiune fiind una între condițiile materiale și imaginarul cultural. [...]. Utilizarea termenului „studii urbane culturale” indică astfel spre subtila, dar semnificativă schimbare de metodă, care vine din resituarea cercetării în studii culturale într-un cadru urban. [...] astfel se urmărește explorarea relației între un proiect și formarea sa în contextul unei societăți în mod necesar și inevitabil urbanizate (și urbanizante)” (Fraser, 2015, pp. 20-21).

Ipoteza de la care pornește eseu de față este că, având sub ochi complexul ansamblu care este orașul și variatele fenomene și interacțiuni care îl definesc, am putea analiza și defini *spitalul* ca fiind un obiect cultural, ce reunește în alcătuirea sa fizică și simbolică multiple registre, suprapuse sau intersectate. Premisa mea este că, prin abordarea

interdisciplinară a acestor registre semantice, folosind ca bază metodologică studiile urbane culturale, putem identifica valențe ale spitalului, ca entitate urbană, care ajung mult dincolo de valoarea sa utilitară, tehnică, de loc unde ajung cei care sunt bolnavi și caută să își recupereze starea de sănătate. Analiza va presupune o triplă perspectivă a percepției: cea mai simplă este cea a trecătorului, a omului care cel mai adesea va vedea doar clădirea; urmează apoi cea a pacientului, a omului bolnav, care trece pragul spitalului cu speranța și dorința de a se vindeca, perspectivă întregită de cea a familiei sale; în final, poate cea mai complexă, este percepția profesioniștilor care lucrează în spital, a căror existență este legată îndelung și intrinsec de timpul și de spațiul acestuia. Nu în ultimul rând, avansează ipoteza că acest demers de cercetare ar putea oferi altor categorii de specialiști sau de cititori posibilitatea de a înțelege modul în care breasla medicală se raportează la spital.

Istoria așezămintelor dedicate alinării suferinței umane este aproape la fel de veche cu cea a așezărilor urbane. Însăși denumirea *spital* își are originea în cuvântul latin *hospitium*, care îngloba în sensul său și ideea de adăpost, dar și pe cea de ospitalitate și grijă pentru altcineva (Cilliers, Retief, 2002, pp. 60-66). Ceea ce funcționase mai degrabă sporadic în antichitatea greco-romană și în Orient, a devenit o prezență constantă în primele secole ale creștinismului, când principalele locașuri de cult aveau alături și un loc unde primeau adăpost și îngrijire mai ales străinii și oamenii nevoiași (Micheli, 2005, pp. 57-62). Cele mai vechi construcții ridicate special pentru scopul de a-i ajuta pe cei săraci și bolnavi au apărut, grație bisericii, dar mai ales unor familii aristocratice generoase, în perioada *Evului Mediu* sau a *Renașterii* (menționez, spre exemplificare, două instituții care funcționează și în prezent: *Hôtel-Dieu* la Paris, sec. al VII-lea - al IX-lea (Huet, 2020), *Ca' Granda* la Milano, 1456 (Pellitteri, Belvedere, 2010)). Chiar dacă timpul și-a spus cuvântul, și au suferit multe modificări de-a lungul veacurilor, valoarea estetică a acestor clădiri este evidentă, ea denotând preocuparea fondatorilor, dar și pe cea a arhitecților care le-au realizat ori le-au reconstruit, în direcția realizării unor edificii care să ofere celor bolnavi condiții de a se vindeca prin însuși aspectul și structura lor, dincolo de îngrijirile medicale primite. Aspectul celor mai multe dintre spitalele vechi datează din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, iar stilul arhitectonic dominant este *clasicismul*, care a însoțit epoca *Iluminismului* (Wagenaar, 2020, pp. 39-40). Cercetând modul în care s-a transformat în timp îngrijirea persoanelor bolnave, așa cum a făcut-o filosoful francez Michel Foucault în lucrarea *Nașterea clinicii*, constatăm că există o legătură directă între felul în care a evoluat spitalul ca clădire și momentul social și istoric în care a început să fie acceptată, de către autorități și de către populație deopotrivă, ideea că omul aflat în suferință putea să fie diagnosticat și tratat mai bine într-un cadru special organizat, și nu în sânul familiei, cum se făcuse anterior. Ținuta spitalelor, impunătoare, maiestuoasă, care împletea funcționalul cu esteticul, și care aducea în mijlocul său chiar și elementul viu, verde, al grădinilor, a avut drept consecință crearea în conștiința colectivă a orașului și a locuitorilor săi a unui efect de prezență, care a fixat fiecare spital în „țesătura urbană”, așa cum a fost descrisă de Henri Lefebvre, drept un fel de ecosistem care însă „nu se limitează

la morfologia sa. (Țesătura urbană) este suportul unei „maniere de a trăi mai mult sau mai puțin intensă sau degradată: *societatea urbană*” (Lefebvre, 1968, p. 19) Alături de această idee vine și cea a „scrierii orașului: ceea ce se înscrie și se prescrie pe zidurile sale, în dispunerea locurilor și în înlănțuirea lor, pe scurt utilizarea timpului în oraș de către locuitorii orașului” (Lefebvre, 1968, p. 71).

Tot în scrierile lui Lefebvre găsim și susținerea laturii estetice, artistice de care s-au bucurat clădirile destinate a fi spitale până la începutul secolului al XX-lea. „[...] arta aduce în realizarea societății urbane îndelungata sa meditație asupra vieții ca dramă și satisfacție. În plus și mai cu seamă, arta restituie sensul operei: produce multiple figuri de timp și spațiu *apropiate*: nu supuse, nu acceptate printr-o desemnare pasivă, ci metamorfozate în operă” (Lefebvre, 1968, p. 119). Continuând argumentația despre poziția artei (în oricare dintre formele sale) în constructul urban, Lefebvre aduce la un loc și noțiunile de timp și de spațiu la care ne-am referit deja: „A pune arta în slujba urbanului, nu înseamnă deloc să înfrumusețăm spațiul urban cu obiecte de artă. [...]. Acest lucru înseamnă că timpurile-spații devin operă de artă, și că arta trecută se reconsideră ca sursă și model de apropiere a timpului și a spațiului. [...]. Renunțând la reprezentare, la ornament, la decorațiune, arta poate deveni *praxis* și *poiesis* la scară socială: arta de a trăi în oraș ca operă de artă. [...]. Altfel spus, viitorul artei nu este artistic, ci urban. Pentru că viitorul omului nu se descoperă nici în cosmos, nici în popor, nici în producție, ci în societatea urbană” (Lefebvre, 1968, pp. 139-140). Ideea este susținută și de urbanistul american Kevin Lynch: „Ca o lume artificială, orașul trebuie să fie astfel în cel mai bun sens: făcut prin artă, modelat pentru scopurile umane” (Lynch, 2012, p. 95).

În cazul Bucureștiului, exemplul cel mai relevant este *Spitalul Colțea*, care are în spate o istorie tricentenară (Angelescu, 2004, pp. 487-489). De la edificarea sa în anul 1704, realizată sub forma unui ansamblu mănăstiresc menit să aibă grijă și de cei bolnavi, grație generozității spătarului Mihail Cantacuzino (al cărui portret dăltuit în marmură de sculptorul Karl Storck străjuiește și azi locul, alături de biserică), instituția Spitalului Colțea a trecut prin multe transformări și reorganizări. Pentru turistul care vizitează Capitala, clădirea datând din anul 1888 este, neîndoielnic, un monument de arhitectură, cu o ținută plină de noblețe, a cărui intrare principală ne amintește de templele grecești. De altfel, arhitectul olandez Joseph Schiffler s-a inspirat în planurile sale de la așezământul venețian *San Lazzaro dei Mendicanti*, unde stăteau de asemenea laolaltă biserica și spațiul de îngrijire pentru săraci și bolnavi. Impactul vizual pe care îl produce clădirea spitalului este potențată de felul în care se încadrează în peisajul urban căruia îi aparține, punct emblematic al orașului, care concentrează istorie, artă, educație, spirit civic, cultură, caritate, generozitate, știință, dragoste și grijă pentru semeni: Piața Universității. Încărcătura de sens pe care spitalul o capătă astfel în interiorul întregului, reprezentat de segmentul de oraș din care face parte (împreună cu Palatul Universității din București, Palatul Suțu – azi Muzeul Municipiului București, clădirea reînnoită a Teatrului Național, Palatul Ministerului Agriculturii alături de crucile și troițele ce

amintesc de evenimentele din decembrie 1989 și din primele luni ale anului 1990, ca și de celelalte monumente de for public din același areal) vine în concordanță cu ideea lui Lefebvre, că „orașul are o dimensiune simbolică; monumentele, dar și golurile, piețele, bulevardele, simbolizează cosmosul, lumea, societatea sau pur și simplu Statul” (Lefebvre, 1968, p. 72). Toate acestea sunt integrate și transmit vibrații și semnificații tuturor, de la trecătorul grăbit, la cel care studiază locul cu atenție, și terminând cu cei care, voit sau obligat, poposesc mai mult între zidurile spitalului. „Sensuri noi se adaugă, fără însă ca semnificația primară să dispară; ea intră doar în noi dispozitive ale privirii, ea câștigă în perspectivă, în relevanța sa istorică, în impactul afectiv, prin efectivitate” (Mesina, 2021). Nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că spitalul este legat și de comunitatea în cadrul căreia ființează, „comunitate care se exprimă prin instituțiile sale politice, religioase ori științifice. În monument există așadar un potențial de putere, în multiplele manifestări (posibile) ale acesteia, toate însă concurând la înstăpânirea comunității asupra propriului prezent și asupra propriului spațiu” (Ioan, Mihali, 2013, p. 85). Ajungem prin această abordare și la modul în care se pot raporta la spital viețuitorii cartierului în care acesta se află, cei pentru care a devenit un element de stabilitate și de continuitate a reliefului urban: „fiecare locuitor al orașului experimentează o lungă asociere cu o parte a orașului în care locuiește, iar imaginea lui este impregnată cu amintiri și înțelesuri” (Lynch, 2012, p. 1), care pot să îi aparțină intrinsec, sau pot dimpotrivă să fie parte a moștenirii primite prin memoria colectivă a locurilor. În plus, și pentru cei care vin din alte cartiere, o clădire impunătoare ca Spitalul Colțea devine inevitabil un reper, un instrument de orientare în trama orașului, bine definit și putând fi cu ușurință decupat mental din fundal. Întreaga sa arhitectură, cupolele, coloanele, forma de ansamblu atrag privirea și se fixează pe retină ca elemente ale unei entități urbane clare, ulterior imposibil de confundat. Faptul că în imediata vecinătate există un spațiu amplu care permite observarea completă nu face decât să intensifice percepția, puterea imaginii fiind întărită și de asocierea în spațiu cu celelalte elemente construite pe care le-am menționat anterior, precum și cu o serie de evenimente istorice petrecute acolo (Lynch, 2012, pp. 100-101).

Din nevoia de a-și adapta modul de funcționare și calitatea actului medical la standardele actuale, Spitalul Colțea a continuat să se remodeleze și să se reinventeze, fără a-și pierde legătura cu istoria și cu rădăcinile sale. Păstrând ansamblul de secolele XVIII-XIX, care a primit o nouă strălucire la începutul mileniului al III-lea, instituției i s-a adăugat o clădire nouă, adaptată rigorilor spitalului contemporan, care nu alterează însă armonia și valoarea vechilor construcții. Facem astfel trecerea la perspectiva pacientului și a familiei sale, pentru care interacțiunea cu spitalul este înainte de toate sursă de anxietate, de nesiguranță și neliniște cu privire la diagnostic și la opțiunile de tratament și recuperare. Cu siguranță că pentru ei, la o primă privire, aspectul spitalului nu prezintă importanță, mai ales cel exterior, pentru cel mai adesea nici nu îl văd cu adevărat. Mai departe însă, ajung să devină conștienți și de aspectele concrete, așa cum sunt ele, și în acest punct confortul și valoarea estetică încep din nou să conteze. După aproape o

jumătate de secol de abordări rigide, concentrate pe utilitarism, arhitectura spitalelor s-a reîntors în ultimele trei decenii către o serie de caracteristici și opțiuni, care în secolele al XVIII-XIX-lea fuseseră folosite din instinct: ferestre largi, cu vedere către zone frumoase, grădini interioare sau spații verzi pentru plimbare și relaxare, destinate atât pacienților, cât și vizitatorilor ori personalului medical. Dovezile științifice, obiective, au demonstrat efectul benefic asupra pacienților, raportat atât la timpul și calitatea vindecării, cât și la relatarea din punct de vedere subiectiv a experienței legate de spitalizare (Theodore, 2016, pp. 902-903). Aceste principii au fost avute în vedere și la renovarea Spitalului Colțea, ocazie cu care s-a reamenajat și grădina care se deschide spre Bulevardul Brătianu. Au fost făcute cercetări despre importanța acestor oaze vegetale (Reeve, Nieberler-Walker, Desha, 2017, pp. 48-56), punând în lumină rolul benefic asupra stării de bine emoțional pe care ele o induc sau o susțin, grădinile special amenajate putând constitui chiar și locuri destinate realizării unor anumite categorii de intervenții terapeutice.

Perspectiva celor care au legătură cu profesia medicală, care lucrează sau studiază într-un spital istoric, este una mult mai nuanțată și complexă. Spitalul Colțea a fost primul loc în care am avut contact cu pacientul, ca studentă la medicină, și nu pot uita emoția pe care am trăit-o străbătând coridoarele pe unde trecuseră predecesori remarcabili, care au făcut istoria medicinei românești și ale căror nume stau înscrise pe plăcile din marmură din holul principal. Pe de o parte, era mândria de a fi, într-o modestă măsură, continuatoarea lor, o parte a legăturii dintre trecut și viitor. Pe de altă parte, simțeam și presiunea dată de obligația de a studia pentru a onora memoria și moștenirea acestor înaintași care își dedicaseră viața îngrijirii aproapelui. Privind aceste percepții dinspre studiile culturale, putem defini spitalul ca un loc al memoriei, caracterizat de dorința cuiva de a-și aminti, în sens material, simbolic și funcțional. Enunțarea acestui concept îi aparține istoricului Pierre Nora: „Locurile memoriei sunt create de un joc al memoriei și istoriei, o interacțiune între doi factori care duce la potențarea lor reciprocă. [...] dacă acceptăm că scopul fundamental al unui loc al memoriei este să oprească timpul, să blocheze lucrarea uitării, să stabilească o stare a lucrurilor, să immortalizeze moartea, să materializeze imaterialul [...] toate acestea cu scopul de a capta maximum de sens din cele mai puține semne, este de asemenea clar că locurile memoriei există numai datorită capacității lor de metamorfozare, o nesfârșită reciclare a sensului lor și o imprevizibilă proliferare a ramificațiilor lor” (Nora, 1989, pp. 18-19). Acest mesaj al trecutului, această încărcătură a memoriei unor locuri, ale unor predecesori, sporește, în opinia mea, valoarea culturală a spitalelor istorice, dar și pe cea a unor instituții mai noi. Extinzând conceptul lui Nora, consider că și spitalele noi pot deveni cu ușurință locuri ale memoriei, dacă cei care lucrează acolo le vor investi cu această valență, cu această valoare, în virtutea modului lor de lucru și de abordare a practicii medicale și umane pe care au învățat-o și pe care o promovează. O definire a fenomenului „locurilor memoriei” este făcută și de către filosoful Paul Ricœur: „înainte de a deveni o referință pentru cunoașterea istorică. Locurile memoriei funcționează în principal la modul unor *reminders*, al unor indicii ale

reamintirii, oferind rând pe rând un sprijin memoriei slăbite în lupta împotriva uitării și chiar o suplinire mută a memoriei moarte. Locurile „rămân” ca inscripții, ca monumente, ca documente, în timp ce amintirile transmise doar pe cale orală zboară asemenea vorbelor” (Ricœur, 2001, pp. 58-59).

Exemplul Spitalului Colțea nu este unul izolat. Am putea realiza o hartă a spitalelor Bucureștiului, care să ilustreze, dincolo de realitatea obiectivă, și o serie de spații în care au fost cândva spitale cu tradiție, dar pe care istoria, cu mersul său adesea nemilos, le-a îndepărtat. Și totuși, în ciuda dispariției lor fizice, continuă să existe ca locuri ale memoriei, atât pentru cei interesați de trecutul și devenirea orașului, de istoria medicinei, cât și pentru cei care trăiesc în vecinătate, și în a căror memorie acel spital continuă să fie, simbolic, o prezență.

Spitalul Brâncovenesc a fost demolat în anul 1984, dar memoria continuă să dăinuiască, deoarece tradiția școlii medicale din cadrul său s-a răsfrânt asupra Capitalei, dar și a restului țării. Memoria este în acest context, așa cum o definea Ricœur, o prezență a ceva care este fizic absent, dar care a fost cât se poate de real și de tangibil într-o perioadă trecută (Ricœur, 2001, p. 62).

Mai recent, *Spitalul Caritas* avea să dispară după mai bine de un secol, în contextul unor litigii nefinalizate legate de dreptul de proprietate. Trecând pe lângă ruinele sale, mă simt cuprinsă de tristețe, amintirile lunilor petrecute acolo în studenție amestecându-se, din nou, cu amintirea unor mari profesori, care și-au legat viața și cariera de acel spital. Iar harta are mult mai multe puncte. Acolo unde pentru alții sunt doar terenuri virane și clădiri moderne, pentru mine este spiritul înaintașilor și amintirea unor locuri și fapte remarcabile. Este clar că harta mea nu se suprapune neapărat pe cea a altora deoarece, așa cum spunea Zygmunt Bauman, golul dintr-un loc este în ochii privitorului, „fiecare locuitor are o hartă a orașului în capul său. Fiecare hartă are propriile locuri goale, deși pe hărți diferite aceste locuri au amplasări diferite. [...] pentru ca o hartă să aibă sens, unele zone ale orașului trebuie să fie lăsate în afară, lipsite de sens. [...] Îndepărtarea unor astfel de locuri permite ca restul să strălucească și să fie pline de sens” (Bauman, 2000, p. 104). Cu alte cuvinte, „infinitatea experiențelor din spațiul urban finit provine din non-coincidența insurmontabilă dintre planul unic și formal al orașului de pe o hartă și fețele nenumărate ale orașului din mințile oamenilor” (Ioan, Mihali, 2013, p. 30).

Cu siguranță am mai putea găsi și alte cercetări care să ofere noi sensuri spitalelor ca parte din constructul citadin, dar și din conștiința publică a locuitorilor unui oraș. Consider totuși că am reușit să argumentez nuanțele propuse, arătând cum clădirile unde se face îngrijirea sănătății au valoare artistică, monumentală, sunt puncte de reper fizic și emoțional și fac legătura între ceea ce a fost și ceea ce va veni, pentru fiecare dintre noi, cei care avem dreptul la oraș, „care nu poate fi conceput ca un simplu drept de vizită sau de întoarcere către orașele tradiționale. El nu se poate formula decât ca drept la viața urbană, transformată, reînnoită” (Lefebvre, 1968, p. 121).

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

- Bauman, Z., 2000, *Liquid Modernity*. Cambridge, Polity Press.
- Cilliers, L., Retief, F.P., 2002, „The evolution of the hospital from antiquity to the end of the middle age”, în *Curationis*, Nov. 25 (4):60-6.
- Foucault, M., 2007, *Naissance de la clinique*, Collection Quadrige, Paris, PUF.
- Fraser, B., 2015, *Toward an urban cultural studies: Henri Lefebvre and the humanities*, New York, Palgrave Macmillan.
- Ioan, A., Mihali, C., 2013, *Identitatea urbană: spectru, obsesie și politici*, București, Editura Paideia.
- Lefebvre, H., 1968, *Le droit à la ville*, Paris, Éditions Anthropos.
- Lynch, K., 2012, *Imaginea orașului*, traducere: Alexandru-Ionuț Petrișor, București, Editura Registrul Urbaniștilor din România.
- Micheli, A. de, 2005, „En torno a la evolución de los hospitales”, în *Gaceta médica de México*, 141(1), pp. 57-62.
- Mihali, C., Ioan, A., 2010, *Dublu tratat de urbanologie*, Cluj, Editura IDEA Design & Print.
- Nora, P., 1989, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Trad. engl. de Marc Roedebush, în *Representations*, nr. 26, pp. 18-19.
- Reeve, A., Nieberler-Walker, K., Desha, C., 2017, „Healing gardens in children's hospitals: Reflections on benefits, preferences and design from visitors' books”, vol. 26, *Urban Forestry & Urban Greening*, pp. 48-56.
- Ricœur, P., 2001, *Memoria, istoria, uitarea*, Trad. Ilie și Margareta Gyurcsik, Timișoara, Editura Amarcord.
- Theodore, D., 2016, „Better design, better hospitals”, în *C.M.A.J.*, Jun. 20, 188 (12), pp. 902-903.
- Wagenaar, C., 2020, „Modern hospitals and cultural heritage”, în *Docomomo Journal*, Issue 62, pp. 39-40.

Resurse web / Web Resources

- Angelescu, N., 2004, Spitalul clinic „Coltea” – trei secole de existență. Chirurgia (Bucur), Nov-Dec.; 99(6), pp. 487-489 (disponibil online <https://www.revistachirurgia.ro/spitalul-clinic-coltea-trei-secole-de-existenta/>, accesat iulie 2023).
- Huet, A.L., 2020, „L'Hôtel-Dieu, un hôpital millénaire au cœur de Paris” (disponibil online: <https://gallica.bnf.fr/blog/28042020/lhotel-dieu-un-hopital-millenaire-au-coeur-de-paris?mode=desktop>, accesat iulie 2023).
- Mesina, L., 2021, „Efectul de prezență al obiectului cultural”, în *Observatorul cultural*, nr. 1049 (24), (disponibil online: <https://www.observatorcultural.ro/articol/efectul-de-prezenta-al-obiectului-cultural/>, accesat iulie 2023).
- Pellitteri, G., Belvedere, F., 2010, „Characteristics of the Hospital Buildings: Changes, Processes and Quality”, ARCC/EAAE 2010 International Conference on Architectural Research (disponibil online: <https://iris.unipa.it/retrieve/handle/10447/55726/29792/aiab087217.pdf>, accesat iulie 2023).

EVOLUȚIA CLINICII DE NEUROLOGIE „GHEORGHE MARINESCU” DIN CADRUL SPITALULUI CLINIC COLENTINA

Mihaela-Diana SPRÎNCEANĂ¹

Irene DAVIDESCU²

Bogdan POPESCU³

Cuvinte-cheie: spital; neurologie; Colentina; Gheorghe Marinescu; patrimoniu.

Keywords: hospital; neurology; Colentina; Gheorghe Marinescu; heritage.

Rezumat: Spitalul Clinic Colentina a fost înființat în anul 1858, fiind ctitorit de prințul Scarlat Ghica, pe terenul donat de către domnitorul Grigore Ghica. Construcția a fost inaugurată în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, întrucât în 1861 a avut loc demolarea lucrărilor efectuate și întocmirea unui nou plan de construcție. În 1915 începe construirea unui pavilion modern pentru pacienții cu afecțiuni neurologice, iar în 1919 clinica de boli nervoase își mută activitatea de la Spitalul Pantelimon în Colentina, sub conducerea Prof. Dr. Gheorghe Marinescu. Acesta a fost medic neurolog român, profesor în cadrul Facultății de Medicină din București, fiind considerat fondatorul Școlii Românești de Neurologie. În anul 1906 este ales membru al Academiei Române, iar în 1912 este ales membru corespondent al Academiei de Medicină din Paris. La Spitalul Colentina a avut o echipă medicală deosebită cu ajutorul căreia a adus contribuții importante în domeniul neurologiei, activitatea fiind apreciată pe plan internațional. A aplicat metode de investigație (capilaroscopia, electroencefalograma), realizând și primul film științific din lume.

În prezent activitatea secției de neurologie se desfășoară în același pavilion. La etajul al doilea se află biblioteca donată de către Prof. Marinescu ce conține volume rare, bustul acestuia, dar și statuia din fața clinicii ce amintește de acesta. În prezent secția are un laborator de explorări funcționale neurologice, o capacitate de peste 100 de paturi, pacienții beneficiind de tratamente moderne și complexe.

Abstract: The Colentina Clinical Hospital was established in 1858 and was founded by Prince Scarlat Ghica on land donated by the ruler Grigore Ghica. The construction was inaugurated during the reign of Alexandru Ioan Cuza because in 1861, the existing works were demolished, and a new construction plan was drawn up. In 1915, the construction of a modern pavilion for patients with neurological conditions began, and in 1919, the clinic for

1. Academia Română – Institutul de Studii Sud-Est Europene, email: mihaeladiana919@yahoo.com

2. Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” București, Șef Secție Clinică Neurologie II – Spitalul Clinic Colentina.

3. Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” București, Șef Clinică Neurologie – Spitalul Clinic Colentina.

nervous disorders relocated from Pantelimon Hospital to Colentina, under the leadership of Prof. Dr. Gheorghe Marinescu. He was a Romanian neurologist, a professor at the Faculty of Medicine in Bucharest, and is considered the founder of the Romanian School of Neurology. In 1906, he was elected a member of the Romanian Academy, and in 1912, he became a corresponding member of the Academy of Medicine in Paris. The Colentina Hospital had an exceptional medical team that made significant contributions to the field of neurology, and their work was internationally recognized. They applied innovative investigation methods such as capillaroscopy and electroencephalography, even producing the world's first scientific film. Today, the neurology department operates in the same pavilion. On the second floor, there is a library donated by Prof. Marinescu, containing rare volumes, his bust, and a statue in front of the clinic that commemorates him. The department now includes a laboratory for functional neurological assessments and has a capacity of over 100 beds, providing patients with modern and comprehensive treatments.

După un secol în care epidemiile și alte boli au secerat zeci de mii de vieți în Țările Române, dar totodată contactul cu Europa ce s-a intensificat prin tinerii români care studiau în diferite centre universitare de pe continent, în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea s-a înfiripat ideea necesității acordării unor îngrijiri medicale complexe și permanente pentru populația Capitalei. Astfel a fost luată în calcul posibilitatea înființării unor instituții medicale și anume spitalele. Acolo își desfășurau activitatea cadrele medicale și în special medicii care urmaseră cursurile unor universități europene și au revenit în țară.

Spitalul Clinic Colentina (Noul Panteleimon) a fost înființat în anul 1858, fiind ctitorit de prințul Scarlat Ghica, pe terenul donat de către domnitorul Grigore IV Ghica (1822-1828). Construcția acestuia se întindea pe o suprafață de aproximativ 8 ha. În luna iulie a anului 1859 s-a constatat faptul că materialele utilizate nu erau cele potrivite, iar lucrările nu întruneau calitățile necesare. La data de 3 august 1861 a fost întocmit un raport prin intermediul căruia a fost stipulată demolarea lucrărilor efectuate și întocmirea unui nou plan de construcție. Astfel, în anul 1862 încep lucrările conform noului plan pentru un singur pavilion. Acesta a fost reconstruit din fondurile *Fundațiunii Panteleimon* și cu o donație de 2.000 de galbeni din partea domnitorului Alexandru Ioan Cuza (1859-1866), fiind dat în folosință în anul 1864. *Anuarul Serviciului Sanitar* din anul 1864 menționează existența *Spitalului Clinic Colentina* alături de spitalele *Colțea*, *Filantropia*, *Pantelimon* și *Brâncovenesc*, specificând numărul medicilor și al paturilor alocate. În anul deschiderii spitalul a funcționat cu un număr de 100 de paturi (1867 – 100 de paturi, 1869 – 200 de paturi, 1879 – 145 de paturi). În anul 1870 sunt construite locuințe pentru medicii secundari, iar 1880 sunt amenajate trei clădiri pentru izolarea bolnavilor contagioși. Cinci ani mai târziu sunt construite și date în folosință primele băi și bucătării ale spitalului. În anul 1887 sunt tratați primii bolnavi ce sufereau de boli venerice (în special prostituatelor), iar în 1892 este înființat un loc special pentru etuva de dezinfecție. De asemenea, sunt

amenajate primele alei și sunt plantați primii copaci în curtea interioară. În anul 1899, spitalul Colentina dispunea de un număr de peste 200 de paturi, acestea fiind împărțite în patru servicii: serviciul medical, de boli venerice, chirurgical și de boli contagioase.

Istoria neurologiei românești are la bază activitatea întemeietorului și anume Prof. dr. Gheorghe Marinescu, „membru marcant al Academiei Române (în care a fost primit în anul 1899, la vârsta de numai 36 de ani); acesta a întemeiat la București prima *Clinică de boli ale sistemului nervos*, pe modelul celei mai avansate Școli de Neurologie a vremii din lume, cea franceză de la Paris, acolo unde Profesorul Gh. Marinescu și-a desăvârșit formarea științifică, fiind unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai Profesorului Jean-Martin Charcot (1825-1893), „în mod incontestabil cea mai importantă personalitate și creator de școală, dintre părinții neurologiei moderne din lume” (Voicu, Popescu, 2020, vol. II, p. 157).

Medicul Gheorghe Marinescu s-a născut la data de 28 februarie 1863, fiind considerat fondatorul Școlii Românești de Neurologie. După absolvirea Seminarului Central în anul 1882 se înscrie la Facultatea de Medicină din București, acolo unde și-a început cariera în laboratorul de Anatomie Patologică și Bacteriologie al Prof. Victor Babeș, o altă personalitate a lumii medicale românești. A început să lucreze ca preparator, apoi în anul 1889 Babeș l-a recomandat pentru o bursă de studii la Paris, în clinica de maladii nervoase din cadrul *Spitalului Salpêtrière*. Marinescu a fost coleg de generație cu alte nume mari ale neurologiei moderne și anume: Joseph Babinski, Pierre Marie, Gilles de la Tourette, Paul Richer, Henri Parinaud etc.

Gheorghe Marinescu a făcut câteva dintre descoperirile sale majore în neurologie și ceea ce astăzi numim *neuroștiințe*, domeniu în care a fost unul dintre deschizătorii de drumuri în lumea științifică internațională: a descris pentru prima dată, împreună cu Paul Blocq, plăcile senile (pe care apoi le-a studiat în detaliu tot restul vieții sale) în anul 1892, dar nu în demența degenerativă – așa cum ulterior avea să le regăsească Alois Alzheimer, ci într-un caz de epilepsie; a emis pentru prima dată în lume (1893) ipoteza că tremorul de tip parkinsonian se datorează unor leziuni ale substanței negre din mezencefal; și-a însușit recent inventata tehnică cinematografică a fraților Lumiere în urmă cu doar câțiva ani, pentru a filma ulterior (după revenirea în România), pentru prima dată în lume pacienții cu tulburări motorii de diverse etiologii în scopul studierii detaliate a anomaliilor motorii (de menționat faptul că astăzi este de neconceput prezentarea unei lucrări la orice manifestare sau publicație științifică din lume în domeniul tulburărilor motorii, fără documentarea acestora prin înregistrare video).

Astfel, în anul 1898 Profesorul Gh. Marinescu cu ajutorul operatorului Constantin M. Popescu, realizează primul film științific din lume „Tulburările mersului în hemiplegia organică” (Voicu, Popescu, 2020, vol. II, pp. 157-158), acesta primind o scrisoare din partea lui Auguste Lumiere în care i se comunică faptul că îi este apreciată activitatea sa. Împreună cu Pierre Marie stabilește cauza acromegaliei, iar aprecierile flatante venite din partea colegilor, dar și a profesorilor săi nu erau gratuități. Charcot a fost impresionat de

activitatea elevului instruit de Babeș și a decis în anul 1892 să-l numească *demonstrator* pentru elevii și specialiștii veniți în Franța. Marinescu avea sarcina de a prepara toate lamele histologice care erau folosite în cadrul lecțiilor de la clinica din Franța. El a dobândit cunoștințe și în călătoriile sale de studii în Germania între 1890-1891. „Curând dorința de afirmare, inteligența și talentul de cercetător științific ale lui Marinescu devin evidente pentru toți cei adunați în preajma lui Charcot. Profesorul Pierre Marie, apoi cunoscuții clinicieni Gilles de la Tourette și Achille Souques, dintre colaboratorii din primul eșantion al maestrului, asociază numele lor cu cel al lui Gh. Marinescu, pe lucrări publicate în revista Societății Franceze de Biologie” (Baran, Iftimovici, 2021, p. 156).

Revenind în țară acesta inițiază o clinică modernă de boli neurologice. În luna mai a anului 1897 este numit în funcția de șef al Serviciului de Boli nervoase din cadrul Spitalului Pantelimon. Ulterior, devine profesor la Facultatea de Medicină din București al Clinicii de Boli nervoase și electroterapie. În anul 1915 începe să fie construit pavilionul destinat bolnavilor ce sufereau de afecțiuni neurologice, iar în anul 1919 Clinica de Boli nervoase își mută activitatea de la Spitalul Pantelimon la Spitalul Colentina sub coordonarea Profesorului Marinescu. Pavilionul este gata în totalitate abia în anul 1936, cauzele fiind cele legate de Marele Război, dar și de guvernării aflați la conducere care nu și-au dat interesul pentru finalizarea lucrărilor.

„Miniștrii Haret și Arion, luând în considerație activitatea sa științifică și faptul că Clinica de la Spitalul Pantelimon era la 12 km. de București, au oferit o sumă, în anul 1915, pentru clădirea unei Clinici Neurologice pe un teren de la Spitalul Colentina. Intrarea României în Marele Război a întrerupt lucrările acestei clinici, care a fost terminată abia în anul 1936 cu defecte însă și nu complet înzestrată. În numeroase rânduri, fie studenții fie consiliul profesoral au insistat și chiar prof. Toma Ionescu a făcut o interpelare în Senatul Universitar în privința nedreptății făcute prin încetineala cu care se lucra la terminarea clinicii. Pentru a pune capăt acestei stări de lucruri, profesorii de clinică au făcut următoarea cerere către *Ministerul Instrucțiunii Publice*: „Subsemnații profesori de Clinici generale și de specialitate, întrunindu-ne, am căzut de acord ca Clinica Prof. dr. Marinescu, începută încă din anul 1916 și neterminată până azi, trebuie să fie terminată în termenul cel mai scurt. Semnează profesorii: Obregia, Nanu Muscel, Teohari, Juvara, Manicatide, Daniel, Manolescu, Mețianu, Nicolau, Amza-Jianu. Însă, sub pretext de economie, clădirea s-a făcut într-un ritm neobișnuit de încet. Transferat la Spitalul Pantelimon în pavilionul destinat tuberculoșilor de la Spitalul Colentina, Gh. Marinescu a muncit totuși cu același zel, într-un local impropriu pentru clinică” (Popescu, 2003, pp. 137-138).

În anul 1906 este ales membru corespondent al Academiei Române, iar șase ani mai târziu devine membru corespondent al Academiei de Medicină din Paris. În anul 1919 devine șeful Secției de neurologie de la Colentina, post pe care îl deține tot restul vieții sale. La Spitalul Colentina a avut o echipă medicală deosebită cu ajutorul căreia a adus contribuții importante în domeniul neurologiei. Activitatea sa a fost apreciată, atât pe plan național, cât și pe plan internațional. Prof. Marinescu a aplicat metode noi de

investigație printre care amintim: *capilaroscopia*, *electroencefalograma*, aceasta din urmă fiind utilizată pentru prima dată în România la Spitalul Colentina. „Nu putem încheia această foarte scurtă trecere în revistă a vieții și activității părintelui neurologiei românești (așa cum se va vedea și din cele ce urmează), fără a sublinia faptul că Acad. Gh. Marinescu a fost nu numai medic și cercetător de geniu, dar și un mare și devotat profesor, creator al școlii naționale de neurologie; a adunat în jurul său o pleiadă de tineri neurologi și cercetători de mare valoare cărora le-a transmis nu numai cunoștințele sale, iar pe cei mai valoroși i-a și încurajat și i-a susținut, chiar și financiar, să meargă în cele mai noi cunoștințe și tehnici în domeniul medicinei și cercetării științifice de performanță. În acest fel, Prof. Gh. Marinescu a format inițial la București, prima și cea mai importantă școală de neurologie din țară, care a devenit în scurt timp Școala Națională de Neurologie din România, acordând o atenție deosebită și foarte exigentă formării și dezvoltării științifice a celor mai importanți colaboratori ai săi (State Drăgănescu, Nicolae Ionescu-Șisești, Anghel Radovici, Ion Minea, Nicolae Vasilescu, Dumitru Noica, Oscar Sager, Arthur Kreindler, Constantin I. Parhon ș.a.), la rândul lor creatori de Școli noi în alte centre medicale ale țării și continuatori ai Școlii Naționale de Neurologie din România” (Voicu, Popescu, 2020, p. 159). Activitatea în domeniul neurologiei a cunoscut o dezvoltare mult mai extinsă la începutul secolului al XX-lea în centrele universitare ale țării – Cluj, Iași, Timișoara, Târgu-Mureș, Craiova.

De-a lungul timpului spațiul de desfășurare al activităților medicale a suferit și el schimbări. *Pavilion H* este cel în care se află *Clinica de Neurologie* ce poartă numele Profesorului Marinescu. Clinica este împărțită în două secții clinice, respectiv: *Neurologie I* având o capacitate de 60 de paturi și *Neurologie II* având o capacitate de 75 de paturi. Printre serviciile incluse amintim diagnosticul, tratamentul și asistența medicală pentru bolile neurologice în faza acută și subacută. Dr. Mujdaba-Elmi Ayghiul este coordonatorul *Laboratorului de explorări funcționale neurologice* (laborator EEG, PEV, EMG, TMS). În ceea ce privește reabilitarea neuromotorie a fost înființat *Compartimentul de Recuperare medicală neurologică* ce este funcțional din anul 2022.

Clinica de Neurologie este o bază clinică de învățământ pentru studenții anului V și medicii rezidenți în specialitatea neurologie, dar și alte specialități (Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila”), precum și pentru doctoranzii aflați sub coordonarea Prof. univ. dr. Bogdan O. Popescu. Clinica asigură în prezent diagnostic și tratament pentru pacienții cu patologie neurologică variată, inclusiv tratamentul de revascularizare în fază acută a AVC (Accident Vascular Cerebral) în cadrul *Compartimentului UAVCA*, dar și pentru cei cu boli neurologice rare. Este printre puținele centre din țară care tratează pacienții cu distonii, asigurând tratamentul prin injectare de toxină botulinică (tratament efectuat de către Prof. univ. dr. Bogdan O. Popescu și Dr. Mujdaba-Elmi Ayghiul). Sunt luați în evidență peste 900 de pacienți diagnosticați cu *scleroză multiplă*, care beneficiază de tratamentul adecvat în cadrul *Programului Național pentru Boli Neurologice* (coord. Conf. univ. dr. Eugenia Irene Davidescu). Fiecare secție și compartiment are un asistent-

șef și asistenți coordonatori care se ocupă de organizarea activității cadrelor medicale medii și auxiliare, după cum urmează: *Secția Neurologie I* – As. șef Antohie Andreea, As. coord. Terapie Acută – Manea Ștefan; *Secția Neurologie II* – As. șef Ioniță Nicoleta, As. coord. Compartiment UAVCA – Huminiuc Adriana, As. coord. Compartiment Recuperare Medicală – Bunea Oana. Activitatea din cadrul Nucleului de Cercetare este asigurată de către Dr. Laura Chiriță-Crăciun și Dr. Laura Dumitrescu.

În cadrul Pavilionului H se află biblioteca donată de către Profesorul Gheorghe Marinescu, ce conține volume rare, medaliile comemorative dedicate medicului, dar și bustul acestuia. În vitrină regăsim o trusă medicală ce era utilizată atunci când se efectuau punctiile lombare, dar și fotografii personale ale lui Marinescu. În curtea interioară a spitalului se află statuia Profesorului Marinescu, ce amintește de activitatea sa constantă și complexă. Clinica îi poartă și astăzi numele, iar pavilionul unde se desfășoară activitatea cadrelor medicale este unul dintre cele mai vechi ale spitalului.

În București a fost inaugurat în anul 1954 *Muzeul Memorial „Gheorghe Marinescu”* cu ajutorul donației oferite de către copiii savantului. Muzeul își avea drept sediul casa unde medicul a locuit între anii 1910 și 1938, iar colecția muzeală era compusă din obiecte originale ce i-au aparținut acestuia (manuscrise, obiecte științifice, fotografii de familie, decorații, diplome, dar și o parte a corespondenței cu marii savanți ai vremii respective) (<https://bucuresti.24fun.ro/locuri/muzee/muzeul-memorial-dr-gheorghe-marinescu/>). Sediul acestuia se afla pe Str. Thomas Masaryk, nr. 27, sectorul 2 al Capitalei, iar după desființare o parte din documentele aflate acolo au fost donate de către nepoata savantului, doamna Olga Rusu, *Arhivelor Naționale ale României*, iar o parte se află în patrimoniul *Muzeului Municipiului București* (<https://www.facebook.com/share/p/JcM6NGPD0TN3WVxL/>).

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Izvoare / Sources

Arhive/ Archives

Surse primare inedite / Unpublished primary sources

A.N.I.C., Fond *Eforia Spitalelor Civile. Centrala (1890-1948)*, nr. inv. 3.430.

A.N.I.C., Fond *Ministerul de Interne. Direcția Generală a Serviciului Sanitar (1830-1954)*, nr. inv. 359.

A.N.I.C., Fond personal *Marinescu Gheorghe (1863-1938)*, nr. inv. 3.313.

Surse primare editate / Edited primary sources

*** *Eforia Spitalelor Civile*, București, Institutul de Arte Grafice „E. Marvan”, 1932.

Caracaș, Const., 2018, *Topografia Țării Românești*, București, Editura Omonia.

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

- Baran, D., Iftimovici, R., 2021, *Personalități și contribuții românești în medicina internațională*, București, Editura Academiei Române.
- Brătescu, Gh., 1970, *Sănătatea Bucureștilor (1862-1944)*, București, Editura Medicală.
- Buda, I.O., 2007, *O antropologie a marginalului. Psihiatria judiciară românească 1860-1940*, București, Editura Caligraf.
- Constantini, E., 2019, *Capitala imaginată. Evoluția Bucureștiului în perioada formării și consolidării statului național român (1830-1940)*, Iași, Editura Polirom.
- Gomoiu, V., 1923, *Din istoria medicinei și a învățământului medical în România*, București, Editura Cultura.
- Popescu, L.M., 2003, *Sesiune științifică închinată savantului Gheorghe Marinescu. Aprilie 2003 – București*, București, Editura Academiei Române.
- Potra, G., 1981, *Din Bucureștii de altădată*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Samarian, Gh.P., 1932, *Din epidemiologia trecutului românesc*, București, Editura Institutul de Arte Grafice „E. Marvan”.
- Samarian, Gh.P., 1935-1938, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. I-III, Călărași; București, Tipografia „Modernă”; Tipografia „Cultura” și Tipografia „Bucovina” I.E. Toronțiu.
- Voicu, V., Popescu, I. (coord.), 2020, *File din istoria medicinei românești*, vol. II, *Istoria disciplinelor fundamentale și a specialităților medicale*, București, Editura Academiei Române.

Resurse web / Web Resources

- <https://www.facebook.com/share/p/JcM6NGPD0TN3WVxL/> (accesat la data de 16.12.2023).
- <https://bucuresti.24fun.ro/locuri/muzeu/muzeul-memorial-dr-gheorghe-marinescu/> (accesat la data de 16.12.2023).

LISTA ILUSTRAȚIILOR / LIST OF ILLUSTRATIONS

- Figura 1. Spitalul Colentina. Pavilionul de izolare a contagioșilor (1896), (Gh. Brătescu, *Sănătatea Bucureștilor (1862-1944)*, București, Editura Medicală, 1970, p. 92).
- Figure 1. Colentina Hospital. Isolation pavilion for the contagious (1896), (Gh. Brătescu, *Sănătatea Bucureștilor (1862-1944)*, București, Editura Medicală, 1970, p. 92).
- Figura 2. Trusă medicală ce conține ace utilizate la puncția lombară – Spitalul Clinic Colentina (Fotografie din arhiva personală Diana Sprinceană).
- Figure 2. Medical kit containing needles used for lumbar puncture - Colentina Clinical Hospital (Photo from Diana Sprinceană's personal archive).
- Figura 3. Medalia Comemorativă „Gheorghe Marinescu” – Academia Română, 2003 – Spitalul Clinic Colentina (Fotografie din arhiva personală Diana Sprinceană).
- Figure 3. „Gheorghe Marinescu” Commemorative Medal - Romanian Academy, 2003 - Colentina Clinical Hospital (Photo from Diana Sprinceană's personal archive).
- Figura 4. O parte a colectivului Secției Neurologie II din cadrul Spitalului Clinic Colentina (Fotografie din arhiva personală Irene Davidescu Irene).
- Figure 4. Part of the team of the Neurology II Department of the Colentina Clinical Hospital (Photo from the personal archive of Irene Davidescu Irene).
- Figura 5. Prof. univ. dr. Bogdan O. Popescu, Conf. univ. dr. Irene Davidescu, dr. Ayghiul Mujdaba-Elmi (Fotografie din arhiva personală Irene Davidescu).

Figure 5. Univ. Prof. Dr. Bogdan O. Popescu, Univ. Conf. Dr. Irene Davidescu, Dr. Ayghiul Mujdaba-Elmi (Photo from Irene Davidescu's personal archive).

Figura 6. Diana Sprinceană și Irene Davidescu în Biblioteca *Clinicii de Neurologie* lângă bustul Prof. dr. Gheorghe Marinescu (Fotografie din arhiva personală Irene Davidescu).

Figure 6. Diana Sprinceană and Irene Davidescu in the Neurology Clinic Library next to the bust of Prof. Dr. Gheorghe Marinescu (Photo from Irene Davidescu's personal archive).

Figura 7. Clinica de Neurologie, cadre panoramice, peisaje (A.N.I.C., Fond personal *Marinescu Gheorghe* (1863-1938), dosar nr. 6, 06.02.05-11).

Figure 7. Clinic of Neurology, panoramic frames, landscapes (A.N.I.C., Personal Fund Marinescu Gheorghe (1863-1938), file no. 6, 06.02.05-11).

Figura 8. Fotografii din Muzeul memorial „Prof. dr. Gh. Marinescu” – Biroul Profesorului (A.N.I.C., Fond personal *Marinescu Gheorghe* (1863-1938), dosar nr. 6, 06.02.03-29).

Figure 8. Photos from the memorial Museum, Prof. dr. Gh. Marinescu” - Professor's Office (A.N.I.C., Personal Fund Marinescu Gheorghe (1863-1938), file no. 6, 06.02.03-29).

Figura 9. Fotografii din Muzeul memorial „Prof. dr. Gh. Marinescu (Muzeul Memorial) (A.N.I.C., Fond personal *Marinescu Gheorghe* (1863-1938), dosar nr. 6, 06.02.03-01).

Figure 9. Photos from the memorial Museum, Prof. dr. Gh. Marinescu (Memorial Museum) (A.N.I.C., Personal Fund Marinescu Gheorghe (1863-1938), file no. 6, 06.02.03-01).

Figura 10. Cadre panoramice, peisaje, Vechea sală de biliard a Spitalului Pantelimon înființată de Gh. Marinescu (A.N.I.C., Fond personal *Marinescu Gheorghe* (1863-1938), dosar nr. 6, 06.02.05-12).

Figure 10. Panoramic frames, landscapes, The old billiard room of the Pantelimon Hospital established by Gh. Marinescu (A.N.I.C., Marinescu Gheorghe Personal Fund (1863-1938), file no. 6, 06.02.05-12).

Figura 1. Spitalul Colentina. Pavilionul de izolare a contagioșilor (1896), (Gh. Brătescu, *Sănătatea Bucureștilor (1862-1944)*, București, Editura Medicală, 1970, p. 92).

Figura 2. Trusă medicală ce conține ace utilizate la puncția lombară – Spitalul Clinic Colentina (Fotografie din arhiva personală Diana Sprinceană).

Figura 3. Medalia Comemorativă „Gheorghe Marinescu” – Academia Română, 2003 – Spitalul Clinic Colentina (Fotografie din arhiva personală Diana Sprinceană).

Figura 4. O parte a colectivului Secției Neurologie II din cadrul *Spitalului Clinic Colentina* (Fotografie din arhiva personală Irene Davidescu Irene).

Figura 5. Prof. univ. dr. Bogdan O. Popescu, Conf. univ. dr. Irene Davidescu, dr. Ayghiul Mujdaba-Elmi (Fotografie din arhiva personală Irene Davidescu).

Figura 6. Diana Sprinceană și Irene Davidescu în Biblioteca *Clicii de Neurologie* lângă bustul Prof. dr. Gheorghe Marinescu (Fotografie din arhiva personală Irene Davidescu).

Figura 7. Clinica de Neurologie, cadre panoramice, peisaje (A.N.I.C., Fond personal *Marinescu Gheorghe* (1863-1938), dosar nr. 6, 06.02.05-11).

Figura 8. Fotografii din Muzeul memorial „Prof. dr. Gh. Marinescu” – Biroul Profesorului (A.N.I.C., Fond personal *Marinescu Gheorghe* (1863-1938), dosar nr. 6, 06.02.03-29).

Figura 9. Fotografii din Muzeul memorial „Prof. dr. Gh. Marinescu (Muzeul Memorial)
(A.N.I.C., Fond personal *Marinescu Gheorghe* (1863-1938), dosar nr. 6, 06.02.03-01).

Figura 10. Cadre panoramice, peisaje, Vechea sală de biliard a Spitalului Pantelimon înființată
de Gh. Marinescu (A.N.I.C., Fond personal *Marinescu Gheorghe* (1863-1938), dosar nr. 6, 06.02.05-12).

ELITE COMERCIALE EVREIEȘTI DE PE STRADA LIPSCANI

Anca-Aurelia TUDORANCEA¹

Cuvinte-cheie: *negustori evrei din strada Lipscani; G.M. Breyer; Lazăr Ascher.*

Keywords: *Jewish merchants from Lipscani street; G.M. Breyer; Lazăr Ascher.*

Rezumat: *Articolul își propune să recupereze numele unor negustori evrei de pe strada Lipscani și să urmeze evoluția comerțului cu stofe și specificului său pentru comerțul evreiesc. Cele două exemple sunt cele mai relevante pentru reprezentarea îndelungată pe strada Lipscani și pentru faptul că fac parte din conducerea comunității evreiești: askenazim (familia Breuer/Breyer) și respectiv sefardă (familia Ascher).*

Aceste istorii comerciale sunt rareori consemnate și este nevoie de recitirea acestor spații care sunt azi modificate și reconvertite în spații culturale și de divertisment.

Abstract: *The article aims to recover the names of some Jewish merchants from Lipscani street and to follow the evolution of the cloth trade and its specifics for the Jewish trade. The two examples are the most relevant for the long representation on Lipscani street and for the fact that they are part of the leadership of the Jewish community: Ashkenazim (Breuer/Breyer family) and Sephardi (Ascher family).*

These commercial histories are rarely recorded and there is a need to re-read these spaces which are today modified and re-converted into cultural and entertainment spaces.

De la primele atestări ale evreilor în București, încă din secolul al XVI-lea, marcate în documente prin relația cu autoritățile în general binevoitoare față de meseriași (tinichigii, sticlari, tăbăcari, argintari etc.), apar și perioade de hiatus și nu putem vorbi de o prezență puternică până la începutul secolului al XVIII-lea, odată cu recunoașterea oficială a comunității evreilor sefarzi/ spanioli (1730) și, mai târziu, prin aportul numeric major al evreilor așkenazi. Inițial, cele două comunități au avut zone de locuire diferite, deși apropiate în zona Mahalalei Popescului. Primii care se stabilesc în București sunt sefarzii, ce au o situație privilegiată în perioada fanariotă, prin conexiunile lor comerciale otomane, dar și occidentale. Vorbind un idiom iudeo-spaniol, folosesc în general ca limbă de corespondență limba franceză și sunt primii care se occidentalizează, vizibil și prin moda pe care o adoptă. Ei devin implicați preponderent în finanțe, dar și în comerțul de haine, reclame sau mărfuri de lux, având reprezentanți de marcă pe strada Lipscani și străzile apropiate.

Călătorul francez Raul Perrin care a vizitat Bucureștiul în jur de 1837 observa,

1. Universitatea din București, Facultatea de Litere / FCER-CM, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România - „Wilhelm Filderman”, email: anca1789@gmail.com

ca mulți alții, în aspectul Bucureștiului noile mode occidentale în marile case boierești învecinate cu ulițe și case orientale. Mărfurile occidentale aveau mare căutare în mediile înalte, dar un decalaj al modelor este observat în comercializarea vestimentației pe strada Lipscani (semnalat și ca un centru de distracție, cu două cafenele recent deschise): „Mulți greci, armeni și evrei cunoscuți sub numele generic de Lipscani [*vând marfă din Leipzig*], au obiceiul să se ducă în fiecare an la Leipzig, la vremea târgului; iar de acolo cumpără numeroase mărfuri lipsite de valoare, rebuturi, lucruri nevândute din magazine, numite în termeni comerciali marfă demodată” (*Călători străini*, vol. III, 2004, p. 754). Este doar începutul unui ciclu sau a reciclării modelor în București și un veritabil indiciu de schimbare a mentalităților odată cu hainele. Evreii ca și alte minorități sunt prezenți în centrul comercial și în centrul schimbărilor. Revinderea soldurilor a fost văzută ca o oportunitate comercială, dar multe din aceste stabilimente se vor transforma în magazine de lux pe aceeași stradă. În plus și evreii sunt foarte dinamici în a atrage clienții, introducând produse noi, tehnici noi de reclamă (reclamă clasică, tipărită sau prezentarea diferită, occidentală a mărfurilor etc.).

G. Potra și Gh. Leahu (Leahu, 1993, pp. 38-39) remarcă două categorii de negustori care apar începând cu secolul al XVII-lea și până în secolul al XIX-lea: călătorii (care își vindeau marfa prin hanuri și erau categoria cea mai numeroasă) și așezații (cu prăvălie). Între cei care au dughene în Hanul cu Tei, înființat la 1833, sunt și o serie de evrei cu legături în comerțul de stofe (vezi Ghedalie Breyer, care apare încă pe planul din 1911 cu cinci spații în proprietate, plasate la intrarea principală; în același han apărea și un spațiu deținut de Leon Manoah, spre ieșirea Blănari). Evocând o întâmplare de la 1821, David H. Paves povestește că „în primele decenii ale acestui veac locuia un Evreu, anume **Simcha Șuman**, negustor, în proprietatea lui situată pe locul unde se află acum Hanul cu teiu. Pe atunci Hanul cu teiu era format astfel: în față, spre ulița Lipscani, erau patru prăvălii la rând, apoi o curte mare și case de locuit. Curtea era despărțită printr-un gard în două părți. Doue din aceste prăvălii împreună cu odăile de locuit și o jumătate curtea din stânga erau proprietatea lui Simcha Șuman, iar prăvăliile și curtea din dreapta erau proprietatea lipscanului Costia, poreclit Cocoșatul. Ambii negustori, Evreul și Românul, erau stabiliți atât cu prăvăliile precum și familiile lor în sus numita lor proprietate” (Paves, 1888, p. 217). Hanul cu Tei rămâne multă vreme amintirea comerțului oriental care coexistă cu noile forme de expunere a mărfurilor. Conservat astăzi într-o formă estetizată, transformat în galerie de artă, este departe de amintirea comerțului vechi de stofe.

Prezența evreilor în cataografia din anul 1838 din București arată că zonele cele mai însemnate ca locuire evreiască sunt **Mahalaua Popescului** (vatra cartierului evreiesc și centrul spiritual, prin prezența a numeroase sinagogi), **Mahalaua Stelea** și cea a **Răzvanului** (unde prezența meșteșugarilor evrei este documentată încă din secolul al XVIII-lea), **Mahalaua Sf. Vineri** (cartier negustoresc prin excelență), **Mahalaua Curtea Veche** (cartier cu străzi profesionale, special pentru croitori, șepcari și cizmari), **Mahalaua Sf. Ioan Nou** (zonă cu mulți meșteșugari). Zona comercială este uneori diferită de zona

rezidențială, așa după cum apare și în catagrafie, în cazul negustorilor evrei lipscani care locuiau în Mahalaua Sfânta Vineri, Mahalaua Popescului și în Mahalaua Sf. Ioan Nou. Vedem o specializare a zonelor unde negustorii aleg să locuiască în zona cartierului vechi și compact evreiesc din Mahalaua Popescului și Mahalaua Sf. Vineri, iar meșteșugarii sunt grupați în zona Curtea Veche și Sf. Ioan, cu specializare preponderentă în croitorie, dar și în prelucrarea metalelor. Localizarea aproape de zona centrală de comerț și locuirea compactă a corelegionarilor sunt o formă de protecție față de politica inconsecventă a autorităților și o strategie comercială de integrare pe străzi specializate pe anumite meșteșuguri specifice Centrului Vechi.

În total existau 9 negustori lipscani evrei, potrivit catagrafiei din anul 1838, în București (Gyemant, Benjamin, 1999, pp. 185-221), majoritar aschenazim (5), vorbitori de iudeo-germană (idiș) și germană, utilă pentru negocierile din târgul de la Leipzig. Dar și evreii sefarzi aveau multiple legături comerciale și personale cu zona germană și austriacă (vezi istoria familiilor Elias, Hillel, Halfon, în Tudorancea, Waldman, 2016). Majoritatea sunt sudiți/supuși austrieci, care era cea mai întâlnită formă de protecție a drepturilor comerciale, deși se puteau întâlni rareori și evrei sudiți englezi, francezi, italieni sau *sfeți* (elvețieni). După zona de locuire negustorii lipscani evrei sunt din: **Mahalaua Sf. Vineri**: 1. Rozintal – 40 ani; 2. Natan – 30 ani, sudit austriac; 3. Avram Leib – 39 ani, sudit austriac; 4. Hascan sin Solomon – 50 ani; **Mahalaua Popescului**: 1. Avram Coen – 38 ani; 2. Iacov Haim – 25 ani, sudit austriac; **Mahalaua Sf. Ioan Nou**: 1. Nisim David Grasiian/Grasiani² – 36 ani, sudit austriac; 2. Aron I. – 30 ani, sudit englez și 3. Isac Albaharin (Albahary³) – 34 ani, sudit austriac.

În Mahalaua Curtea Veche mulți meșteri evrei aveau numeroase calfe și ucenici, ceea ce demonstrează dezvoltarea manufacturieră și comercială a zonei de lângă fosta Curte Domnească. Au fost recenzați în această zonă 62 de meșteri, 17 calfe, 5 ucenici (croitori, cizmari, șepcari, ceaprazari, alămari, bucătari, tinichigii, pantofari), 16 negustori (cârciumari, zarafi, telali, samsari, lăptari, măcelari), slugi.

Lipscani este o stradă comercială foarte importantă și cu rol de reprezentare pentru elita comercială evreiască, în special pentru sefarzi. Frédéric Damé folosește ca ilustrare a Bucureștiului modern (Damé, 1907, pp. 616, 617, 622 etc.) exemple și imagini ale magazinelor evreiești din zona centrală, cum ar fi magazine de stofe importante din strada Lipscani: *G.M. Breyer fii, Au bon gout* (foto p. 616), sau *Solomon Hechter și fii*. Am ales primele două exemple ca fiind cele mai relevante pentru reprezentarea timp de decenii pe strada Lipscani și faptul că fac parte din elita comunității askenazim (familia Breuer/Breyer) și respectiv sefardă (familia Ascher).

2. 1802-1894, Cimitirul Israelit Spaniol, grupa 3, rândul 16, loc 15.

3. 1804-1878, Cimitirul Israelit Spaniol, grupa 4, rândul 14, loc 11.

G.M. Breyer fii, Lipscani 51, 53 (azi 64, 65A)

Ghedalie Breyer (1820-1898) este cel care pune bazele „afacerii de familie” în anul 1856, un magazin de stofe en gros. Magazinul se numea „G.M. Breyer” (o prescurtare unde, atipic, include numele soției, Malca) și avea sediul în strada Lipscani la numerele 24 și 51-53 (Damé, 1907, p. 617). Ghedalie era singurul fiu al starostelui comunității evreilor austrieci, Anshel Breuer/Breyer și fratele lui Ethel Gaster (n. Breuer), bunica rabinului Moses Gaster (1856-1939).

Firma se va schimba cu trecerea timpului în „G. Breyer și fiii”, iar în anul 1864 va fi preluată de Hermann, care se va ocupa timp de 48 de ani și va dezvolta comerțul cu postavuri en gros și en detail la nivel național. Va fi distins pentru meritele sale cu titlul de furnizor al Curții Regale, Ordinul „Meritul Comercial și Industrial” (1914) și decorat cu ordinul „Coroana României”, în grad de ofițer (1923). Afacerea va fi dusă mai departe de fiii săi, Rudi și Jacques, și de către fratele său, Albert. Activitatea comercială a familiei este încununată și de calitatea de furnizori ai Casei Regale Române și a celei Austro-Ungare. Ghedalie Breyer a fost unul dintre primii președinți al Societății Sacra, cea mai veche instituție socială evreiască a Bucureștiului, care se ocupa de întreținerea cimitirului evreiesc și a principalelor instituții evreiești (școli, spitale, azile de bătrâni etc.), a fost ctitorul Societății Ghemiluth Chassadim (1856), societate de binefacere care a funcționat vreme de 80 de ani, și a înființat o cantină pentru copiii săraci (1890), Ospătăria Populară Israelită. G.M. Breyer și Malca Breyer, aflată în curtea școlii de băieți Iacob și Carolina Löbel (pe strada Mircea Vodă nr. 20). Fiul său, Hermann Breyer (1851-1923) se va remarca precum președinte al Societății Sacra, membru consilier în comitetul Templului Coral, președintele eforiei spitalului Caritas și ca membru a numeroase societăți de binefacere (Viața Nouă, Ghemiluth Chassadim, Fraterna, Dr. J. Barasch, Aesculap, Datoriile Sacre ș.a.m.d.). Hermann a lăsat Societății Sacra, la moartea sa, un fond de 7.310.000 lei – Pâinea săracului – H.G.Breyer. Afacerea cu stofe a fost puternic afectată de criza din 1929.

Au bon goût (Al. Ascher), Lipscani 8, Stavreopoleos 11

Singura casă de mode ilustrată de Damé (Damé, 1907, p. 616) din aria studiată este casa de mode *Au bon goût* a familiei Ascher (Fig. 5), despre care aflăm că a fost fondată de Al. Ascher în anul 1880, a trecut la M.M. Ascher și A. Levy în 1895, iar din 1904 era societate în comandită. A fost una dintre cele mai cunoscute case de modă din București, care aducea ultimele noutăți de la Paris la începutul secolului al XX-lea și a cunoscut un mare succes, în special, în perioada Primului Război Mondial când călătoriile de cumpărături nu mai erau posibile. Hazardul face să existe un istoric al afacerii al înaintașilor făcut de un membru al familiei și trimis unui senator catolic spaniol care a publicat această scrisoare într-o lucrare dedicată corespondenței cu evreii sefarzi. În anul 1904, **Lazăr Ascher** (1839-1916) dădea lămuriri senatorului despre instituțiile comunitare sefarde, dar și despre istoria familiei sale, așa cum fusese rugat:

„Îmi permit să vă vorbesc despre familia mea. Tatăl meu s-a născut aici în 1797, iar mama mea în 1804. În 1813, tata l-a moștenit pe bunicul meu, moștenire care consta într-o afacere cu îmbrăcăminte din Anglia, dar care se importa prin Constantinopole. Tatăl meu a fost primul care a importat direct din Anglia nave întregi cu materiale de bumbac și alte materiale diferite.

Eu m-am născut pe 8 martie 1839, am învățat limba română, franceză și germană și din 1857 am fost trimis să studiez la Dresda, unde am absolvit cu succes Școala comercială. Din 1860 am intrat în afacerea tatălui meu alături de cei trei frați ai mei mai mari, unde eram asociați și aveam atribuții diferite. În 1861 am început să călătoresc de trei ori pe an (eram o lună aici și o dată la trei luni în călătorie de afaceri) în Austria, Germania, Franța, Anglia, Elveția, Belgia, Olanda și Italia. În 1863 tatăl meu s-a retras din afacere, care a rămas în gestiunea celor patru fii ai săi. În 1866 am pierdut-o pe mama și după un an pe tata.

Tata a lăsat patru testamente identice pentru fiecare din fiii săi, scrise în spaniolă cu caractere ebraice și între sfaturile sale ne zicea: „Să știți iubiții mei că deviza familiei noastre este «Honor antes ganancia» [Onoare înainte de câștig], deviză pe care am moștenit-o de la bunicul vostru și v-o las vouă. Eu am păstrat-o cu mare religiozitate și așa să o păstrați și voi și fiii fiilor voștri pentru totdeauna. Așa am păstrat și păstrăm această deviză ca pe ochii din cap toți copiii.

În 1873 doi din frații mei s-au retras din afacere și s-au stabilit unul la Viena și altul la Paris. În 1876 împreună cu fratele meu mai mare am fondat o bancă cu numele de „Banca București” cu capital de 10 milioane de franci, alături de alți 8 fondatori printre care erau și principii Dimitrie Ghica și Alexandru Știrbei. După șase ani am lichidat banca, pentru că partea noastră ne dădea doar 17 sau 18% în dividende, trebuia să fim în fiecare zi eu sau fratele meu la Consiliul de Direcțiune și Administrație și ne neglijam afacerea noastră veche. Sunt deja 14 ani de când m-am retras din afacerea bancară și toți fondatorii și frații mei nu mai trăiesc.

În 1872 m-am căsătorit și am luat de soție pe fiica defunctului Lazăr de Mayo. Eu cunosc limba spaniolă, română, franceză, italiană, germană, engleză, iar ebraică înțeleg ce citesc. [...]. Într-o noapte din 1878, împreună cu un amic coreligionar la Paris și cu un domn spaniol ne întorceam de la operă și am intrat în hotel vorbind despre Spania. Atunci ne-a venit ideea să plecăm în Spania, cu atât mai mult cu cât prietenul spaniol pleca a doua zi și pentru a profita de această fericită ocazie am stat toți trei cu atlasul toată noaptea calculând itinerarul

posibil. Peste puține zile trebuia să ajungem la târgul de la Leipzig și am renunțat la călătoria spre țara unde înfloresc portocalii și cum ceea ce nu se face pe moment nu se mai face, am pierdut ocazia să văd meleagurile strămoșilor mei, la care ținem atât de mult” (Fernandez, 1904, pp. 151-158; Traducere din limba spaniolă – A.T., în extenso în Tudorancea (Ciuciu), Waldman, 2016, pp. 40-44).

Lazăr (Lazaro) Ascher, era un membru important al comunității israelite spaniole, fost bancher și președinte al comitetelor sinagogilor și al școlilor israelite spaniole din București. A fost un corespondent frecvent al senatorului spaniol (Pulido, 1904, pp. 44-46, 152-160 și 1905, pp. 257, 393-396, 626), căruia îi trimite și câteva poze portret, dar și fotografii făcute de el cu exterioarele Templului Cahal Grande și singura fotografie cunoscută a școlii de băieți spaniole (cea mai veche școală din București, 1730). Datorită încetării copyright-ului, cartea a făcut obiectul digitalizării și cercetării, iar în Spania există un proiect dedicat (sephardiweb) unde sunt listați toți corespondenții din carte. Recent (2017, 2022) scrisoarea a făcut subiectul unor postări în limba spaniolă și engleză pe bloguri dedicate culturii sefarde⁴.

Avem așadar o rară privire în felul cum erau gândite aceste afaceri de familie, transmise din generație în generație sau unde asociații de afaceri deveneau rude prin alianțe matrimoniale. Lazăr a fost de asemenea un colaborator și prieten apropiat al bancherului sefard Jacques M. Elias (1842/1844-1923), unul dintre puținii apropiați nominalizați în testamentul alcătuit în anul 1914 (Waldman, Tudorancea, 2024, p. 79). Spre deosebire de călătoria imaginară, literară a „negustorului lipscan” din Hanu-Ancuței (Sadoveanu, 1928), scrisoarea lui este o mărturie a unui adevărat călător la Leipzig, a limbilor pe care le cunoștea și a pregătirii superioare a noilor generații de lipscani.

În toată zona centrală se găseau proprietăți Ascher: pe strada Lipscani îl găsim pe *M.S. Ascher* (numerele 74-76, în 1911), iar pe strada Gabroveni 20 se găsea depozitul de etichete de vinuri *Ascher & Klein* (reclamă, *Înfrățirea*, 1886), în timp ce pe strada Carol nr. 30 se afla fabrica și depozitul de umbrele de ploaie și de soare *M.H. Ascher* (reclamă, *Jurnalul*, 1894).

Se remarcă o concentrare specială a firmelor sefarde pentru comerțul de stofe în zona Lipscani apropiată și de locuințele proprietarilor, dar fiind și o zonă comercială veche apropiată de vatra veche de locuire evreiască (firma *Frații Albahary*; Lipscani 94/1904), *La Carmen Sylva* (*Eschenasy & Benvenisti*; Lipscani 64, 66, 68/1908), sau firmele *La Samaritaine* (Leon Benaroyo), *Très Parisien* (Jacques Benaroyo), și *La Papagal* (firmă fondată de Sasson D. Farchy în anul 1896, după ce se stabilise din 1882 la București) în zona Lipscani.

4. CARTAS SEFARDÍES DESDE BUCAREST - Sfarad.es; Bucharest's lost Sephardic world: A letter and photos (1904) | (betweenwanderings.com).

Sasson D. Farchy (1858-1919) era un membru foarte respectat al comunității sefarde, fiind chiar președinte al secțiunii Templelor și un important donator pentru școli, sinagogi și societăți caritabile comunitare. A fost membru al *Cercului Comerțului, Finanțelor și Industriei*. Reclamele pictate ale magazinului erau extrem de cunoscute, la fel ca și campaniile publicitare din presă, ce puteau fi întâlnite până în anii 1940, fiind prezente în special în programele teatrelor.

Multe din firmele de pe strada Lipscani aveau și titlul de *Furnizor al Curții Regale*, care le conferă prestigiu și este un indiciu al probității conduitei lor comerciale.

Găsim pe această stradă la 1911, alte nume cunoscute la numerele: 14, 20 – Banca L. Bercovici; 16-18 – Moise și Solomon Halfon; 24 – G.M. Breyer fii; 52 – Paul Eskenasy; 56 – Isac Lazăr; 38 – Gabriel Elias; 64 – R. Hillel și Moise Halfon; 70, 80 – Frații Elias; 72 – Jak (Jacques) Elias; 74-76 – M.S. Ascher; numere impare: 59 – Solomon Hechter fii; 51-53 – G.M. Breyer fii; 29 – Alcalay Ergas; 15 – Carol Hirschorn etc. Băncile sunt o altă caracteristică a străzii, în număr atât de mare la sfârșitul secolului al XIX-lea în zona veche comercială, încât se vorbea de un veritabil *Wall Street*. Pe Lipscani, erau prezente banca Emanuel Farchy (Str. Lipscani nr. 82, Hanul cu Tei), banca Halfon et fils (Str. Lipscani, Hanul Șerban Vodă), *La bursă*, prima casă de schimb (din 1897, Banca Isaac M. Levy S-sori, pe str. Lipscani nr. 68, colț cu Hanul cu Tei), casa de schimb *Mercurul Român* (înființată de Michail El. Nahmias în 1884) etc.

Analiza numelor negustorilor evrei și a firmelor lor, ne relevă faptul că prezența numelor sefarde este mai mare și în ciuda dimensiunii reduse a acestei comunități ea se manifestă ca o elită comercială a comunității evreiești alegând străzi centrale reprezentative și foarte dinamice. Alegerea zonei nu este întâmplător apropiată de zona financiară și există o legătură apropiată între negustorii de stofe și bancheri (vezi Lazăr Ascher). Preferința pentru numele franceze se manifestă și prin numele de firmă în franceză, care pot fi interpretate și ca o strategie de atragere a clienților, de selectare a clienților, dar și aspirațional. Micul Paris este pe strada Lipscani.

Concluzii

Strada Lipscani rămâne o zonă dinamică, un indiciu al schimbărilor de modă și a luptei dintre comerțul oriental și cel occidental, care coexistau în anii 1839-1929 și chiar și astăzi. Elitele sefarde, prezente preponderent în zona centrală a Bucureștiului, au fost cele mai afectate, iar comunitatea este în declin accentuat. În ciuda folosirii unui idiom iudeo-spaniol sau iudeo-german în secolul al XIX-lea, firmele în ladino sau idiș nu sunt întâlnite în zona centrală, ceea ce echivalează cu dorința de integrare a evreilor în comerțul orașului. Involuția comerțului evreiesc în București este marcată de criza economică din anul 1929, de preluarea magazinelor prin decrete de românizare în timpul Holocaustului și de decretul de naționalizare din anul 1949.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Izvoare / Sources

- Benjamin, L., 2004, *Evreii din România în texte istoriografice. Antologie*, București, Editura Hasefer.
- Cernovodeanu, P., 2004, *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. III (1831-1840), vol. îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, București, Editura Academiei Române.
- Gyemant, L., Benjamin, L., 1999, *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România (IMER) III/2*, București, Editura Hasefer.
- Waldman, F., Tudorancea, A., 2024, *Pe urmele lui Jacques Elias. Documente, imagini și mărturii ale unei istorii uitate*, București, Editura Academiei Române.

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

- Bilciurescu, V., 1945, *București și bucureșteni de ieri și de azi*, București, Editura Universul.
- Damé, F., 1907, *Bucharest en 1906*, București, Editura Socec.
- Ene, C., Zănescu, I., 2001, „Documentar istoric și edilitar urbanistic privind zona Băcani-Lipscani, în *B.M.I.M.*, vol. XV, București, pp. 245-250.
- Giurescu, C.C., 1966, *Istoria Bucureștilor – Din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, București, Editura pentru Literatură.
- Leahu, G., 1989, *București arhitectură și culoare*, București, Editura Sport-Turism.
- Leahu, G., 1993, *Lipscani, Centrul Istoric al Bucureștilor*, București, Editura Arta Grafică.
- Majuru, A. (ed.), 2018, *Leipzig–Bukarest–Leipziger Straße: eine europäische Geschichte*, București, Editura Muzeului Municipiului București.
- Ofrim, A., 2007, *Străzi vechi din Bucureștiul de azi*, București, Editura Humanitas.
- Paves, D., 1888, „Amintiri despre zăvera de la 1821. În Moldova și Muntenia”, în *A.S.I.I.B.*, Anul II-Broșura 2, București, Tipo-Litografia Eduard Wiegand, pp. 209-218.
- Peltz, I., 1934, *Foc la Hanul cu tei*, București, Editura Adeverul.
- Petrescu, I.-M., 1999, „Pasajul comercial Lipscani-Gabroveni 1”, în *B.M.I.M.*, vol. XIII, București, Muzeul de istorie și artă al Municipiului București, pp. 219-225.
- Potra, G., 1981, *Din Bucureștii de altădată*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Potra, G., 1985, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Pulido, A., 1904, *Los israelitas españoles y el idioma castellano*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra.
- Pulido, A., 1905, *Espanoles sin patria y la raza sefardí*, Madrid, E. Teodoro.
- Sadoveanu, M., 1928, *Hanul Ancuței*, București, Editura Cartea Românească.
- Stahl, H., 1910, *Bucureștii ce se duc*, Vălenii de Munte, Tip. Neamul Românesc.
- Tudorancea (Ciuciu), A., 2013, *Coduri vizuale*, București, Editura Hasefer.
- Tudorancea (Ciuciu), A., Waldman, F., 2016, *Personaje și povești din Bucureștiul sefard*, București, Noi Media Print.
- Zane, Gh., 1930, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, Editura Casei Școalelor.

LISTA ILUSTRAȚIILOR / LIST OF ILLUSTRATIONS

Figura 1. Detaliu Hanul cu Tei și împrejurimi, planul cadastral din 1911.

Figure 1. Detail of Linden Inn and surroundings, 1911 cadastral plans of Bucharest.

Figura 2. Fostul magazin G.M. Breyer fii, Lipscani nr. 51-53 (actual nr. 65 și 65A) (Fotografie de Anca Tudorancea, 2023).

Figure 2. *The former G.M. Breyer & sons store*, Lipscani No. 51-53 (current no. 65 and 65A) (Photo by Anca Tudorancea, 2023).

Figura 3. Ghedalie Breyer (1820-1898), ACSIER.

Figure 3. Ghedalie Breyer (1820-1898), ACSIER.

Figura 4. Interiorul Hanului cu Tei (*Ilustrațiunea română*, 1935).

Figure 4. The interior of the Linden Inn (*Ilustrațiunea română*, 1935).

Figura 5. Casa de modă *Au bon goût* (Ascher, 1880), strada Lipscani nr. 8 (F. Damé, *Bucharest en 1906*, 1907). Spațiul a fost demolat pentru construcția Băncii Chrissoveloni în anii 1925-1927.

Figure 5. “*Au bon goût*” fashion house (Ascher, 1880), Lipscani street No. 8 (F. Damé, *Bucharest en 1906*, 1907). The space was demolished for the construction of the Chrissoveloni Bank in the years 1925-1927.

Figura 6. Lazăr Ascher (1839-1916) (A. Pulido, *Espanoles sin patria y la raza sefardí*, 1905, Madrid, E. Teodoro).

Figure 6. Lazăr Ascher (1839-1916) (A. Pulido, *Espanoles sin patria y la raza sefardí*, 1905, Madrid, E. Teodoro).

Figura 7. Magazin de manufactură en detail și en gros *Frații Albahary*, strada Lipscani nr. 94. Furnizori ai Curții Regale (*Egalitatea*, 1904).

Figure 7. Retail and wholesale manufacturing shop “Albahary Brothers”, Lipscani street No. 94. Suppliers of the Royal Court (*Egalitatea*, 1904).

Figura 8. Lipscani nr. 90, fost nr. 76, *La Papagal* (Albert S. Farchy), magazin de galanterie pentru femei, en detail, jucării. Reclama din anii 1920.

Figure 8. Lipscani No. 90, formerly No. 76, “La Papagal” (Albert S. Farchy), women’s haberdashery, retail, toys. Advertisement from the 1920s.

Figura 9. Al doilea sediu al birourilor lui Iacob Marmorosch – *Hanul Ghermani*, strada Lipscani, actual Lipscani nr. 86 (*Banca Marmorosch Blank & Co. Societate Anonimă*, 1848-1923, Editura „Cultura Națională”, 1923, p. 9).

Figure 9. The second headquarters of Iacob Marmorosch’s bank offices – *Hanul Ghermani*, Lipscani street, currently Lipscani No. 86 (*Banca Marmorosch Blank & Co. Societate Anonimă*, 1848-1923, “Cultura Națională” Publishing House, 1923, p. 9).

Figura 10. Lipscani nr. 90, fost nr. 76, *La Papagal* (Albert S. Farchy). Spațiul magazinului aflat în proprietatea M.S. Ascher (Lipscani nr. 74-76) se afla lângă Pasajul comercial. A fost puternic afectat de cutremurul din 1977 și demolat.

Figure 10. Lipscani No. 90, formerly No. 76, “La Papagal” (Albert S. Farchy). The store space owned by M.S. Ascher (Lipscani No. 74-76) was located near the Commercial Passage. It was heavily affected by the 1977 earthquake and demolished.

Figura 11. Spațiul fostului magazin *La Papagal*, reconstrucție (Fotografie de Anca Tudorancea, 2023).

Figure 11. The space of the former store “La Papagal”, reconstruction (Photo by Anca Tudorancea, 2023).

Figura 12. Perspectivă asupra străzii Lipscani, spații reconstruite (Fotografie de Anca Tudorancea, 2023).

Figure 12. Perspective on Lipscani Street, reconstructed spaces (Photo by Anca Tudorancea, 2023).

Figura 1. Detaliu Hanul cu Tei și împrejurimi, planul cadastral din 1911.

Figura 2. Fostul magazin G.M. Breyer fii, Lipscani nr. 51-53 (actual nr. 65 și 65A) (Fotografie de Anca Tudorancea, 2023).

Figura 3. Ghedalie Breyer (1820-1898), ACSIER.

Figura 4. Interiorul Hanului cu Tei (*Ilustrațiunea română*, 1935).

Figura 5. Casa de modă *Au bon goût* (Ascher, 1880), strada Lipscani nr. 8 (F. Damé, *Bucharest en 1906*, 1907). Spațiul a fost demolat pentru construcția Băncii Chrissoveloni în anii 1925-1927.

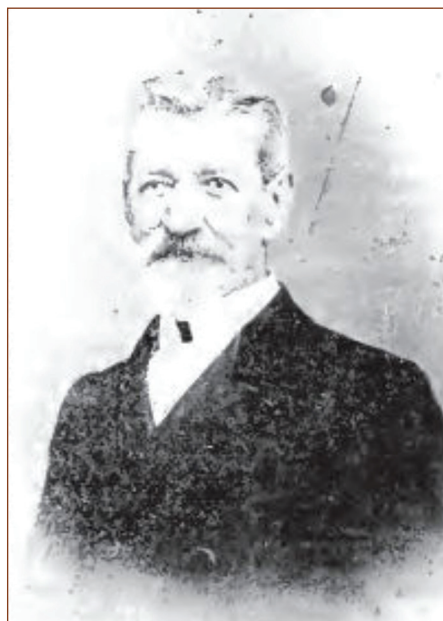

Figura 6. Lazăr Ascher (1839-1916) (A. Pulido, *Espanoles sin patria y la raza sefardí*, 1905, Madrid, E. Teodoro).

***** FARA CONCURRENTĂ *****

CASA DE INCREDERE

FRAȚII ALBAHARY

FURNIZORI AI CURȚII REGALE

Strada Lipscani No. 94 Vis-à-vis de Biserica Sf. Gheorghe-Noș

BUCUREȘTI

Magazin de Manufactură „en Detail și en Gros“

Asortat din nou pentru sezonul de Primăvară și de Vară, cu tot felul de Stofe de Rochi și de Bluze din cele mai moderne în Voile ombre, Voile mystère, Etamine boutoné, fantaisie, Eolienne, Voile Pompadour, Lainage à jour, precum și orice fel de Stofe după ultimele creațiuni ale model.

Ultimile noutăți în Mătăsuri și Linon de mătase, fantaisie pentru Rochi și Bluze.

COSTUME FANTASIE DERNIÈRE CRI

Rayon special pentru **Lingerie de Dame și Bărbați** la care se primesc comande și pentru **Trousseaux**. **Jupoane de mătăasă de moire și de nansuh.**

Bogat-asortiment în Zefiruri, Batiste, Organdis, Tulpanuri brodate, Toile de soie lavable, Olandă, Șifon, Pânzărie de masă, Ciorapi.

Articole de mode, **Flori**, precum și orice fel de furnituri pentru **Pălării de Dame.**

PARFUMERII VERITABILE FRANȚUZESCI

MĂNUȘI GLACÉ ȘI MĂNUȘI DE MĂTASĂ ȘI DE AȚĂ

Rayon pentru Furnituri de croitorie

MARE ASORTIMENT CU UMBRELUȚE DE SOARE ȘI EN TOUT CAS

Toate cu prețuri reduse și fixe

320—7—16

***** FARA CONCURRENTĂ *****

Figura 7. Magazin de manufactură en detail și en gros Frații Albahary, strada Lipscani nr. 94. Furnizori ai Curții Regale (*Egalitatea*, 1904).

Figura 8. Lipscani nr. 90, fost nr. 76, *La Papagal* (Albert S. Farchy), magazin de galanterie pentru femei, en detail, jucării. Reclama din anii 1920.

Figura 9. Al doilea sediu al birourilor lui Iacob Marmorosch – *Hanul Ghermani*, strada Lipscani, actual Lipscani nr. 86 (Banca Marmorosch Blank & Co. Societate Anonimă, 1848-1923, Editura „Cultura Națională”, 1923, p. 9).

Figura 10. Lipscani nr. 90, fost nr. 76, *La Papagal* (Albert S. Farchy). Spațiul magazinului aflat în proprietatea M.S. Ascher (Lipscani nr. 74-76) se afla lângă Pasajul comercial. A fost puternic afectat de cutremurul din 1977 și demolat.

Figura 11. Spațiul fostului magazin *La Papagal*, reconstrucție (Fotografie de Anca Tudorancea, 2023).

Figura 12. Perspectivă asupra străzii Lipscani, spații reconstruite (Fotografie de Anca Tudorancea, 2023).

CASE BUCUREȘTENE ÎN ARTA PLASTICĂ ROMÂNEASCĂ DIN SECOLUL AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUT DE SECOL XX. SELECȚII DIN COLECȚIA ARTĂ PLASTICĂ-PICTURĂ A MUZEULUI MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

Magdalena CHITILĂ¹

Cuvinte-cheie: colecții; arhitectură; urban; locuințe; artă.

Keywords: collections; architecture; urban; housing; art.

Rezumat: *Articolul aduce în prezentare evoluția arhitecturală a spațiului bucureștean din secolul al XIX-lea și început de secol XX, cu ajutorul imaginilor selectate din Colecția Artă Plastică-Pictură a Muzeului Municipiului București. Sunt cuprinse o mică parte din lucrările de pictură și grafică ale unor cunoscuți autori sau ale unor anonimi. Articolul se conturează pe istoricul arhitectural urban general și conține descrieri ale lucrărilor selectate și încadrate în aceste etape de dezvoltare urbană cu teme specifice.*

Abstract: *The article presents the architectural evolution of Bucharest's space in the 19th and early 20th century, through images selected from two collections of the Bucharest Municipality Museum the Fine Art Collection and the Prints and Imprints Collection. It includes a small part of paintings, graphics and lithographs by well-known and anonymous artists. The article outlines the general urban architectural history and contains descriptions of the selected works framed within these stages of urban development with specific themes.*

Secolul al XIX-lea reprezintă una dintre etapele cele mai reprezentative pentru dezvoltarea arhitecturii urbane bucureștene. Un secol dens în evenimente istorice ce au ca scop evoluția modernă prin toate reperele istorice. Un secol ce aduce pentru București identități arhitecturale de nivel universal, completat de continuarea existenței vechiului tip de construire civil cu îmbunătățiri evidente, împinse de schimbări politice, organizări administrative și „dezvoltare edilitară” a orașului.

Cu un trecut urban specific, vechiul București al secolelor anterioare celui al XIX-lea a reflectat evenimentele politice, schimbările dese de domnie, calamitățile, etapa medievală, influența orientală și trecerea destul de grea la etapa modernă cu funcțiile de oraș „integrat” total în Europa.

Schimbările politice ce vor avea din ce în ce mai mult ca centru Bucureștiul a

1. Muzeul Municipiului București, email: magdalena.dorojan@gmail.com

determinat decisiv evoluția și dezvoltarea Capitalei. Extinderea teritorială a Bucureștiului este evidentă, cum la fel de evidentă este și existența unor contraste urbane arhitecturale ce încep să se contureze încă din secolul al XIX-lea, cu puține sisteme de uniformizare apărute în special în a doua jumătate a secolului al XX-lea (construcțiile de tip comunist) și, surprinzător sau nu, această neuniformitate se continuă și astăzi.

Revenind la secolul al XIX-lea, acesta începe să impună un alt tip de dezvoltare, un salt ce face trecerea, treptat sau abrupt, în toate ariile de dezvoltare – social, politic, economic, cultural. Este timpul când exigențele încep să apară și informația occidentală este mult mai prezentă. În ceea ce privește arhitectura, aceasta reușește prin toată competența sa să atingă puncte de concepere și construire de nivel superior tehnic, artistic, urbanistic.

Dacă am dori să structurăm puțin orientarea arhitecturală, am putea afirma că arhitectura secolului al XIX-lea în spațiul bucureștean cunoaște modificări substanțiale în funcție de moștenirea existentă și de influențele stilistice externe. Este un secol ce evidențiază influențele orientale, păstrând arhitectura locală și care începe să valorifice stilurile occidentale. Accentele pentru toate aceste stiluri se structurează mult mai bine în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ajutate de evoluția reformelor aplicate în acest spațiu și a evoluției urbanului ce creează o bază și o deschidere mult mai valoroasă pentru cuprinderea acestor stiluri. Cea de a doua parte a secolului al XIX-lea aduce o bună diversificare în mai multe domenii și o aprofundare a arhitecturii occidentale, de multe ori aflată în pas cu spațiul european la care se raporta. La acestea se adaugă și generațiile tinere de atunci ce veneau cu studii în care s-au specializat în universități sau școli de artă și/sau arhitectură din Europa în special din Paris și Berlin și care încep să se implice în această activitate. Evoluția economică și politică a spațiului românesc ajută cu siguranță și ea la această etapă. Transformările arhitecturale bucureștene vor fi evidențiate de artiștii plastici ai vremurilor respective prin lucrări de excepție.

Partea de început a secolului al XX-lea sedimentează puternic începuturile arhitecturale de sfârșit de secol XIX, dar în același timp se aruncă și adaugă treptat o nouă etapă a modernizării urbanului prin arhitectură.

Colecția de Artă Plastică a *Muzeului Municipiului București* conține un număr important de lucrări legate de istoricul architectural al orașului. O istorie de imagine semnată de cunoscuți autori sau anonimi, cu valoare de patrimoniu muzeal. Lucrările de Artă Plastică aflate în colecția menționată mai sus au o varietate destul de mare și aduc prin existența lor o contribuție semnificativă la refacerea parțială a unor etape din istoria orașului București. Pentru această colecție lucrările ce reprezintă arhitectura orașului se pot grupa în arhitectură religioasă și arhitectură civilă.

În ceea ce privește arhitectura civilă, se poate observa cum aceasta preia funcția socială a unui oraș cu temele sale ce se amplifică pentru a corespunde varietății ce începe să se impună, fiind determinată de dezvoltarea orașului, apoi legată de numărul locuitorilor dar mai ales corespunzătoare unui anumit tip de viață ce începe să apară. Aceasta este schema primară existentă la începutul secolului al XIX-lea. „Desigur, în cadrul fiecărei

zone, în funcție de poziția socială a proprietarului, construcția este mai mult sau mai puțin dezvoltată, putând întâlni casa simplă sau «palatul», locuința numai cu parter sau clădirea cu două-trei nivele. Știrile primite sunt sporadice și prea puțin concludente, iar mărturiile materiale aproape lipsesc, deoarece orașul acesta de câmpie, supus vitregiilor vremurilor, avea construcțiile ridicate din materiale perisabile (paiantă, paiantă de zid de cele mai multe ori) pe schelet de lemn, ușor de distrus de frecvențele incendii, cutremure sau năvăliri de oști străine. Ca reflex al acestei perisabilități, clădirile nu mai sunt apreciate în funcție de vechimea lor sau de perenitatea stăpânilor, ci tocmai prin permanenta noutate a capacității de renovare” (Mucenic, 1997, p. 16).

Lucrările de artă vin, prin prezența lor, să amplifice frumusețea neștiută a unor spații din București. O casă (Fig. 1) cu o formă tradițională și de cea mai pură simplitate aduce viață într-un spațiu liber ce o înconjoară. Întreg locul este împrejmuț cu gard de lemn creând un univers al său. Specific pentru Bucureștiul trecut era existența acestor curți mari folosite ca și grădini. Acest spațiu se va micșora treptat prin vânzarea, revânzarea și împărțirea lotului de pământ. Locuitorii se vor schimba și adapta și ei, vor învăța să locuiască în spații tot mai mici, dar în schimb confortul locuinței va spori. Un alt loc din București aduce o altă locuință (Fig. 2). Într-un București aproape rural ce va trezi aproape întotdeauna o nouă reflecție asupra acestui spațiu. Desenul din imagine vine să amplifice și să constate încă o dată elementul rural atât de comun și de întâlnit în spațiul trecut al Bucureștiului. O casă cu un aspect tradițional am putea spune, adaptată la o nouă viziune urbană cu o întindere mai mult desfășurată în lungime, cu ferestre mici, cu una din uși sau o ușă de intrare destul de abrupt prezentată, cu acoperișul puternic aplecat, cu spațiu extern populat cu animale domestice. Natura atât de prezentă în trecut este limitată acum la un spațiu generos aflat în fața casei, la un copac desfrunzit ce își desfășoară ramurile în spatele casei și alte elemente greu sesizabile în partea stângă. Un coteț aproape lipit de casă, un spațiu extern construit pentru a lua masa sau a prepara hrana completează acest întreg. Un spațiu desenat care respiră odată cu noi, exprimat prin talentul artistului semnat Canisius Richard.

Aceeași frumusețe artistică, vitalitate și forță în interpretare o întâlnim tot la Richard Canisius (Fig. 3 și 4) prin realizarea a două locuințe în două lucrări distincte cu o paletă coloristică densă, stabilă și dinamică. O confruntare a culorilor realizată în contrast de tonuri reci, confirmă prezența unor locuințe de înălțime mică cu acoperișuri puternice, destul de înalte, cu laturi lungi și camere dispuse în anfiladă ce își deschid ușile spre pridvorul deschis sau și în partea din spate a casei (Fig. 4). Richard Canisius s-a născut la București în 1872 și s-a afirmat în special ca grafician. Acesta s-a inspirat în lucrările sale (gravuri și acuarele) din cartierele marginase ale Bucureștiului, aducând în imagini priveliști urbane dar și sătești. S-a remarcat printr-o manieră realistă. A murit în București în anul 1934.

Diferite sunt locuințele ce au magazine într-o parte a casei (Fig. 5) sau la parterul acesteia (Fig. 6) și locuințele cu scară exterioară și uneori cu galerie la etaj, case de o frumusețe aparte foarte puține păstrate până astăzi (Fig. 7). Pentru secolul al XIX-lea

se remarcă pentru locuințele situate și în zone aglomerate sau cu funcție comercială un anume tip de orientare care să se încadreze în noul tip de evoluție urbană. Prăvăliile trebuiau îndreptate către stradă la fel cum vecinătatea cu alte locuințe (Fig.8) se va impune și va fi însoțită de reorganizarea mărimii străzilor pentru „ușurarea” circulației. Va începe să dispară acele „scosuri», deci a acelor etaje sau părți din etaj aflate în decroș, influență a arhitecturii balcanice” (Mucenic, 1997, p 17).

Arhitectura locuințelor va avea o varietate de teme ce vor fi abordate în funcție de forma terenului (îngust, înalt, redus la stradă etc.), pe care vor fi amplasate. Se va remarca în special planul caselor de forma *L*, *U* sau *I*, la fel ca și „circulația” prin camerele înșirate una după cealaltă, scara ce duce la etaj (menționată mai sus), camerele pentru oaspeți, acele coridoare aflate la etaj prin care se face intrarea în camere, curtea interioară, gangul de ieșire (respectiv de intrare/acces). Cererile locuitorilor Capitalei legate de noile construcții, dar și „dependințele” acestora, încep să abunde. În cadrul Serviciului Municipiului București al Arhivelor Naționale se află un număr impresionant de cereri cu privire la amplasarea în funcție de noile legi administrative apărute ca urmare a dezvoltării orașelor. Se remarcă în continuare creșterea gradului de confort, există contraste evidente între locuințe și în funcție de puterea financiară a locatarilor, de la casele cu etaj și cu ieșire de serviciu la cele modeste din periferii. Materialele de construcție încep și ele să varieze și se adaptează noilor cerințe. Prin artă și mai ales prin forța și intuiția în redare, autorii diferitelor lucrări cu astfel de teme surprind prin realismul interpretării, prin multitudinea de detalii și impecabila expunere artistică a acestor imagini din trecut.

Trecând spre o altă latură arhitecturală, secolul al XIX-lea păstrează hanurile dar le transformă, ele nu mai sunt cetății cu ferestre spre curtea interioară (în marea majoritate), și încep să se deschidă trasând ferestre și uși spre „fronul străzii”, ferestre ce încep să devină mai joase și mai largi. Trecând de jumătatea secolului al XIX-lea încep să apară hotelurile a căror importanță crește în defavoarea hanurilor. Decorul exterior al locuințelor și nu numai este exprimat prin diferite influențe, în special occidentale, dar și cu stiluri tradiționale reinterpretate și evolutive ce vor apărea.

„Orașul, pierzându-și de timpuriu autonomia administrativă, nu a avut nici el nevoie de clădiri speciale în care acesta să-și exercite îndatoririle ce devin apanaj al dregătorilor domnești. Aceasta explică de ce la începutul secolului al XIX-lea, în București, nu există nicio clădire cu funcțiune preponderent publică, exceptând bisericile, în discuție punându-se numai construcțiile care din faza de proiectare au fost gândite și menite ca atare și nu cele care au fost folosite prin schimbarea destinației, așa cum sunt clădirile pentru spitale și școli, clădiri care la acea dată încă sunt datorate numai bunăvoinței particularilor, ce-și donează de obicei casa pentru binele obștesc”(Mucenic, 1997, p. 27).

Pornind spre o nouă identitate începând de la jumătatea secolului al XIX-lea, situația în domeniul clădirilor publice începe să se schimbe, la început ușor, pentru ca apoi situația să se transforme prin apariția multor astfel de clădiri, o adevărată suită. În tot acest demers rolul arhitectului sau al arhitecților se accelerează constant.

Sfârșitul de secol al XIX-lea „se definește și prin proiectarea și construirea în București a unor clădiri de amploare pentru marile instituții ale țării (...) proiectele se aleg după un concurs, de multe ori un concurs internațional, în care participanții și juriul sunt de aici, dar și din alte centre recunoscute ca factor creator în materie de arhitectură: Berlin, Paris”(Mucenic, 1997, p. 30). În rândul acestor clădiri se înscriu *Casa de Depuneri* – în prezent C.E.C. Bank (Fig. 9). Clădirea Casei de Depuneri, Consemnațiuni și Economia fost proiectată de arhitectul francez Paul Gottereau și se încadrează ca ani de construcție în acest final de secol al XIX-lea, când modificările societății românești sunt mult mai rapide. Proiectul acestei clădiri datează din anul 1874 și se reconstruiește ca proiect în anul 1895 la proporțiile monumentale care le va avea și care au avut rol de etalon pentru edificiile publice. Construcția acestei clădiri va începe în anul 1897. Alte clădiri de sfârșit de secol XIX sunt: Impunătorul *Palat Telegrafo-Postal* clădire ce este realizată după proiectul arhitectului Alexandru Săvulescu, în anul 1899. Clădirea a fost „gândită ca un patrulat ce închide o curte interioară trapezoidală, și se desfășoară pe trei laturi [...]. Fațada principală, cea spre Calea Victoriei, va fi dominată de impunătorul portic marcat de pilaștri uriași, în dreptul fiecăruia fiind prevăzute la nivelul aticului statui ce vin să amplifice somptuozitatea [...] clădirea este gândită ca un tot unitar ce, și-a abordat dinspre oricare latură își menține importanța” (Mucenic, 1997, p. 30). *Spitalul Brâncovenesc* a fost construit între anii 1835-1838 și demolat în anul 1984. Demolarea sa a rămas încă prezentă în amintirea celor ce astăzi au trecut deja în ceea ce numim vârsta a treia, legați probabil de acest spital prin diferite evenimente ale vieții lor. Această generație și nu doar ea este cea care a trecut, a asistat și a suferit în urma demolărilor masive din perioada comunistă. Clădirea Vechiului *Teatru Național*, construită între anii 1847 și 1852, a fost una dintre primele clădiri publice de prestigiu ce a funcționat până în 1944. Pe locul acestei clădiri în prezent se află *Hotel Novotel*, care în momentul construirii a reprodus fațada fostului teatru. O altă cunoscută clădire este cea a *Ateneului Român*, construită între anii 1885 și 1888, avându-l ca arhitect pe Albert Galleron.

După cum a mai fost precizat numărul lucrărilor deținute de M.M.B. sunt în număr mare și au ca exemplificări și arhitectura religioasă bucureșteană, aspect necuprins în acest articol.

Secolul al XIX-lea cuprinde o multitudine de evenimente legate de dezvoltarea și transformarea orașul București, pornind de la greutatea cu care se încerca oprirea sau stabilirea limitelor orașului, lucru aproape imposibil de realizat atunci când parcelările continuau dincolo de limite administrative, această „temă majoră a întregii perioade (se continuă) până după Primul Război”(Calotă, 2017, p. 66). Alături de acest aspect s-a conturat o perioadă confruntată cu salubritatea precară a Bucureștiului, continuată destul de mult în timp. Zonele de la periferia Bucureștiului vor continua să se dezvolte însă aproape necontrolat în timp ce în părțile delimitate ale Bucureștiului se aplicau deja legile existente, acest fenomen determinând destul de mult probleme estetice și urbanistice. Dacă prima jumătate a secolului al XIX-lea nu aduce prea multe răspunsuri

pentru această problemă, începând cu a doua jumătate a aceluiași veac legislația începe să apară și odată cu ea și începerea procesului de modernizare. Ultima parte a secolului al XIX-lea aduce o schimbare benefică printr-o „schimbare importantă a viziunii asupra orașului”(Calotă, 2017, p. 67). Asupra periferiei însă această majoră schimbare s-a „înregistrat abia începând cu a doua jumătate a primului deceniu al secolului al XX-lea” (Calotă, 2017, p. 67). Începutul de secol XX aduce o stagnare a construcțiilor publice, și o delimitare a suburbanului. Apoi Primul Război Mondial va determina noi schimbări.

Limbajul artistic al secolului al XIX-lea și al începutului de veac XX este o forță de exprimare profundă asupra dezvoltării de mentalitate, viziune și adevăr social, politic și economic. Artiștii timpului compun lucrări semnificative cu o stăpânire a tehnicilor ce evoluează continuu la nivel european, și sunt de menționat nume ca: R. Iosif, Șt. Popescu, Anton Kaindl, Al. Țipoia, Jean Al. Steriadi. Este o perioadă în care ne încadrăm destul de mult și la timp cu arta timpului căruia i-am aparținut. Lucrările colecției muzeale menționate mai sus aduc și absorb prin existența lor particularitățile noastre și evoluția tuturor, astfel se poate clădi cu ele etape de istorie ce corespund fișelor scrise din arhive sau studiilor profunde pe o anumită temă. O imagine bine conturată și cuprinzătoare realizată în desen sau în pictură a unui cunoscut autor sau a unui anonim poate crea prin detalii și particularități vizualul lipsă și esența timpului istoric. Fiecare lucrare aduce o „notă” de real și devine sursă de inspirație pentru evoluția socială, urbană, economică, de mentalitate, salt artistic, problemă politică și funcție culturală.

Secolul al XIX-lea rămâne însă un secol de trecere cu un înalt ritm de dezvoltare, cu o multitudine de schimbări și o aproape formă nemăsurată de diversitate. Un secol amplu, cu complexități valoroase și artiști cu studii evolute, raportate la timpul istoric trăit. Secolul al XX-lea va schimba însă altfel evoluția istorică și artistică, de această dată spațiul uman va aduna alte etape, va îngreui și va expune în raport cu alte repere și evenimente politice în plan european și mondial. Întregul secol al XIX-lea lăsa în urmă lumea ce îmbrățișase în trecut Orientul cu toate influențele sale culturale, politice, sociale și economice. Se asistă la o modernizare treptată a Bucureștiului din punct de vedere al arhitecturii clădirilor și nu numai, se vor ridica clădiri în stiluri europene după profilul burgheziei ce începe să ocupe cât mai mult loc în cadrul societății. Artiștii plastici din spațiul românesc sau străini sensibili la transformările citadine au immortalizat în lucrările lor diferite tipuri de clădiri mai vechi sau mai noi, acel nou ce aduce stiluri diferite sau uniformizare parțială. Existența unei legislații care începe să intervină în secolul al XIX-lea pătrunde ca un element de „condiționare”, problemele edilitare sunt începând de „acum” mult mai complicate, iar efortul pentru un nivel tehnic și artistic ce trebuie să corespundă urbanului din aceste secole este mult mai amplu.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

Bonciocat, Ș., Derrer, H., Popa, C., 2013, *București demolat. Arhive neoficiale de imagine*, București, Fundația INES.

Calotă, I., 2017, *Dincolo de centru – Politici de locuire în București (1910-1944)*, București, Editura Ozalind.

Cernovodeanu, P., 1985, „Orașul București în viziunea călătorilor (secolele XVI-XIX)”, în *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, pp. 71-79.

Duculescu, M., 2010, *George Matei Cantacuzino (1899-1960). Arhitectura ca temă a gândirii*, București, Editura Simetria.

Mucenic, C., 1997, *Un veac de arhitectură civilă. Secolul XIX*, București, Casa de Editură, Presă și Impresariat SILEX.

Popa, C., 2000, *Arhitectura bucureșteană secolul 19 și 20*, București, Editura Simetria.

LISTA ILUSTRAȚIILOR / LIST OF ILLUSTRATIONS

Figura 1. Casă tradițională în București, semnat Cretzoiu, autor Coca Cretzoiu Rădulescu, desen, creion/hârtie (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 116.376).

Figure 1. Traditional house in Bucharest, signed Cretzoiu, author Coca Cretzoiu Rădulescu drawing, pencil/paper (*The Fine Art Collection*, The Bucharest Municipality Museum, inv. no. 116.376).

Figura 2. Gospodărie în Colentina, semnat Canisius, autor Richard Canisius (1872-1934), desen (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 25.550).

Figure 2. Household in Colentina, signed Canisius, author Richard Canisius (1872-1934), drawing (*The Fine Art Collection*, The Bucharest Municipality Museum, inv. no. 25.550).

Figura 3. Șoseaua Colentina, semnat Canisius, autor Richard Canisius, tablou în ulei (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 11.182).

Figure 3. Colentina Street, signed Canisius, author Richard Canisius, oil painting (*The Fine Art Collection*, The Bucharest Municipality Museum, inv. no. 11.182).

Figura 4. Casă de mahala, semnată Canisius, autor Richard Canisius, tablou în ulei (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 11.183).

Figure 4. A Hovel, signed Canisius, author Richard Canisius, oil painting (*The Fine Art Collection*, The Bucharest Municipality Museum, inv. no. 11.183).

Figura 5. Case de pe Șoseaua Pantelimon 1927, autor Apostol Mănciulescu, pictură u/p. (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 28.280).

Figure 5. Houses on Pantelimon Street, 1927, work signed author Apostol Mănciulescu, painting, oil/canvas, (*The Fine Art Collection*, The Bucharest Municipality Museum, inv. no. 28.280).

Figura 6. Șoseaua Colentina, lucrare semnată și localizată, autor Richard Canisius, desen, tuș/hârtie (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 25.545).

Figure 6. Colentina Street, signed and located work, author Richard Canisius, drawing, ink/paper (*The Fine Art Collection*, The Bucharest Municipality Museum, inv. no. 25.545).

Figura 7. Casă din Floreasca, semnată Canisius, autor Richard Canisius, desen, tuș/hârtie (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 87.381).

Figure 7. House in Floreasca, signed Canisisus, author Richard Canisius, drawing, ink/paper (*The Fine Art Collection*, The Bucharest Municipality Museum, inv. no. 87.381).

Figura 8. Stradă în București, semnat Cretzoiu, autor Coca Cretzoiu Rădulescu, desen, creion/hârtie (Colecția *Artă Plastică* a M.M.B., nr. inv. 116.370).

Figure 8. Street in Bucharest, signed Cretzoiu, author Coca Cretzoiu Rădulescu, drawing, pencil/paper (*The Fine Art Collection*, The Bucharest Municipality Museum, inv. no. 116.370).

Figura 9. Iarna de Jean Al Steriadi, tablou în ulei, autor Jean. Al Steriadi, (Colecția *Artă Plastică* a M.M.B. nr. inv. 35.268)

Figure 9. Winter by Jean Al Steriadi, oil painting, work signed by Jean Al Steriadi (*The Fine Art Collection*, The Bucharest Municipality Museum, inv. no. 35.268).

Figura 1. Casă tradițională în București, semnat Cretzoiu, autor Coca Cretzoiu Rădulescu, desen, creion/hârtie (Colecția *Artă Plastică* a M.M.B., nr. inv. 116.376).

Figura 2. Gospodărie în Colentina, semnat Canisius, autor Richard Canisius (1872-1934), desen (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 25.550).

Figura 3. Șoseaua Colentina, semnat Canisius, autor Richard Canisius, tablou în ulei (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 11.182).

Figura 4. Casă de mahala, semnată Canisius, autor Richard Canisius, tablou în ulei (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 11.183).

Figura 5. Case de pe Șoseaua Pantelimon 1927, lucrare semnată autor Apostol Mănciulescu, pictură u/p. (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 28.280).

Figura 6. Șoseaua Colentina, lucrare semnată și localizată, autor Richard Canisius, desen, tuș/hârtie (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 25.545).

Figura 7. Casă din Floreasca, semnată Canisius, autor Richard Canisius, desen, tuș/hârtie (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 87.381).

Figura 8. Stradă în București, semnat Cretzoiu, autor Coca Cretzoiu Rădulescu, desen, creion/hârtie (Colecția Artă Plastică a M.M.B., nr. inv. 116.370).

Figura 9. Iarna de Jean Al Steriadi, tablou în ulei, autor Jean. Al Steriadi, (Colecția Artă Plastică a M.M.B. nr. inv. 35.268)

RÜFFERII. DESTINUL UNEI FAMILII ÎN BUCUREȘTIUL SECOLULUI 20

Mădălina Ioana MANOLACHE¹

Cuvinte-cheie: etnici germani; Fabricile Rüffer; Muzeul N. Minovici; industrie națională; artă aplicată.

Keywords: ethnic Germans; Rüffer Factories; N. Minovici Museum; national industry; applied art.

Rezumat: În decursul secolului 20, situația etnicilor germani de pe teritoriul românesc a fost una plină de încercări, sub acțiunea proceselor politice, sociale și culturale rezultate în urma celor două mari războaie. De la aprecierea acestora ca buni meșteri și gospodari, sașii și șvabii din România au fost percepuți ca dușmani ai națiunii, „vinovați de dezastrul țării”, împotriva lor fiind luate măsuri punitive abuzive, de la exproprieri la exportări la muncă silită.

Aceasta este o primă încercare de a contura povestea unei familii. Stabiliți la final de secol 19 la București, în nordul orașului, pe Strada Popa Savu, din cuptoarele alăturate caselor cu ieșire către fosta Șosea Jianu, Rüfferii au oferit bucureștenilor sobe de teracotă în vechea tradiție săsească. Prin activitatea sa, familia a contribuit la producția artistică asociată proiectului național românesc. Sobele Rüffer și olăria Troița (produsă în fabrica din Popa Savu) au fost expuse în țară și în străinătate, fiind apreciate pentru calitățile lor estetice și autenticitate.

De la meșteri sobari la mici industriași, viața Rüfferilor în Bucureștiul secolului 20 a fost marcată deopotrivă de progres și piedici, de drame personale, cât și de marile schimbări produse în planul vieții comunitare și naționale. Fabricile de sobe din nordul orașului au dispărut la jumătatea secolului trecut, făcând loc Cooperativei „Arta Aplicată”, administrată de Uniunea Centrală a Cooperativelor Meșteșugărești (U.C.E.C.O.M.). În timp ce amintirea familiei riscă să fie și ea cu totul pierdută, Muzeul Minovici și-a îndeplinit rolul de păstrare și de conservare a sobelor marca Rüffer, această lucrare având țelul de a recupera o istorie aproape pierdută.

Abstract: The political, social, and cultural developments that followed the two great world wars left a lasting impact on the ethnic Germans living in Romania during the 20th century. In Romania, the Saxons and Swabians were viewed as national adversaries and held „culpable for the country's disaster”. As a result, they faced harsh punitive measures, including forced labor, expropriations and banishment.

1. Muzeul de Artă Populară „Prof. Dr. N. Minovici”, manolachemadalinaa@gmail.com

This paper is the first attempt to outline the story of a family. Established at the end of the 19th century in Bucharest, the Rüffers offered Bucharesters terracotta stoves in the old Saxon tradition. The family contributed to the artistic production associated with the Romanian national project. Rüffer stoves and Troița pottery were exhibited in the country and abroad and appreciated for their aesthetic qualities and authenticity.

The life of the Rüffers in Bucharest in the 20th century was marked by progress and obstacles, as well as by great changes in the community and national life. The stove factories had disappeared in the middle of the last century, giving way to the „Arta Aplicată” Cooperative, managed by the Central Union of Craft Cooperatives (U.C.E.C.O.M.). While the memory of the family is also at risk of being completely lost, the Minovici Museum fulfilled its role of preserving the Rüffer stoves.

Fabrica de sobe E. Rüffer

Această lucrare este o primă încercare de a contura povestea unei familii care, prin activitatea sa în domeniul micii industrii, a contribuit la producția artistică asociată proiectului național românesc. Stabiliți la final de secol 19 la București, în nordul orașului, pe Strada Popa Savu, din cuptoarele alăturate caselor cu ieșire către fosta Șosea Jianu, Rüfferii s-au specializat în producerea de sobe de teracotă în vechea tradiție săsească. În pofida faptului că opera lor era cunoscută și apreciată în epocă, imensele transformări ce au avut loc în perioada regimului comunist au pus un voal de umbră asupra memoriei micilor industrii. Prezenta cercetare scoate astfel la lumină o parte din istoria fabricilor precum și a membrilor familiei Rüffer, prin documente aduse împreună pentru întâia oară, provenite din cercetarea de arhivă și din periodicele vremii.

O fabrică de sobe *Ernest Rüffer* exista în nordul Bucureștiului cel puțin de la 1903, conform anunțurilor din periodicele vremii (Anon., 1903, p. 6). Prima sa adresă a fost strada Popa Savu nr. 18, lângă Câmpul Porumbaru; din 1911, adresa pe care o consemnează anunțurile comerciale ale fabricii este Popa Savu nr. 26 (Anon., 1911, p. 6). Schimbarea de adresă se explică prin faptul că la 18 decembrie 1909, maestrul sobar Ernest Rüffer cumpăra de la Carol Haentschel terenul și construcțiile de la nr. 26:

„În baza actului de vânzare-cumpărare, autentificat la No. 3.351 din 20 martie 1908 de către Tribunalul Ilfov, Secția de notariat, subscrisul Carol Haentschel, grădinar, domiciliat în București, strada Popa Savu nr. 26, declar că am vândut dlui Ernest Rüffer, maestru-sobar, domiciliat tot în București, strada Popa Savu 18, imobilul meu, cu toate construcțiile și îmbunătățirile aflătoare astăzi în ființă, imobil situat în București, Str. Popa Savu 26” (A.N.I.C., Fond C.A.S.B.I., dosar nr. 2.727, f. 18).

După Marele Război, din anul 1922, reîntâlnim, după o lungă pauză, anunțurile comerciale ale fabricii de sobe la o nouă adresă: Popa Savu nr. 42 (Anon., 1922, p. 6). Motivul tranziției e dat de schimbarea numerotării străzii, locul rămânând același, după cum reiese din consultarea *Planului cadastral al Bucureștiului* din 1911. Aceasta este celebra adresă care va consacra fabrica Rüffer de unde vor ieși din anul 1921 celebrele produse ceramice marca *Troița*.

Inamici și pedepse

Învinovați de „dezastrul țării”, după război, etnicii germani au avut parte de un tratament punitiv abuziv (Trașcă, Anghel, 2018, pp. 8-12), care nu i-a ocolit nici pe membrii familiei Rüffer. În luna iulie 1924, Ministerul de Finanțe scotea la vânzare jumătate din moștenirea „supușilor germani” Ernest și Carol Rüffer, pentru achitarea despăgubirilor de război datorate de Germania (M. O., 1924, p. 8123). Moștenirea venea de pe urma tatălui răposat, Ernest Rüffer, și urma să fie vândută prin licitație publică, prețul de strigare fiind fixat la suma de 17.380 lei, jumătate din suma obținută din vânzare revenind statului, iar cealaltă jumătate, celor doi copii de cetățenie română, Olga și Ludovic.

Cu această ocazie nefastă, cunoaștem pentru prima dată pe cei patru copii ai maestrului sobar – Ernest, Carol, Ludovic și Olga. Răposatul tată, grenadier, și-a găsit probabil sfârșitul în timpul Marelui Război, fiind internat într-un spital din Moldova la începutul anului 1917, după cum aflăm din corespondența între reprezentatii Administrației Militare în România, respectiv, ai Ministerului de Justiție, cu privire la recunoașterea fiului ca administrator al averii în lipsa seniorului (Nedelcu, 1923, pp. 44-47).

Averea scoasă la licitație consta într-un imobil de locuit din strada Popa Savu nr. 42, cu o suprafață de 160 m² și un teren în suprafață de 149 m² (M. O., 1924, p. 12311). Deși Ludovic oferea cel mai mare preț în cadrul licitației (65.000 de lei), autoritățile au considerat că suma atinsă a fost prea mică în raport cu valoarea reală a imobilului, licitația fiind amânată încă odată, pentru 12 ianuarie 1925 (M. O., 1924, p. 13939). Următoarele numerele ale *Monitorului Oficial* nu prezintă niciun fel de date legate de vânzare. Probabil că licitația nu a mai avut loc după naturalizarea celor doi frați, Ernest și Carol, imobilul rămânând așadar în proprietatea familiei. Astfel, în luna august 1924, imediat după anunțarea licitației, Carol cerea „împământenirea cu dispensă de stagiu căci e industriaș”, îndeplinind așadar condiția impusă străinilor, de locuire în țară pentru minim 10 ani (M. O., 1924, p. 8998).

Decizia Consiliului de miniștri din 22 octombrie 1924 cu privire la dobândirea cetățeniei române pentru Ernest cuprindea un profil care merită consemnat: „D. Ernest Rüffer este născut și crescut în țară. Este coproprietarul și conducătorul unei fabrici de sobe de teracotă și faianță și de diverse vase naționale în care întrebuințează un însemnat număr de lucrători români și dă practică în atelierele sale la peste 10 ucenici români, parte din ei orfani de război”, iar „prin activitatea ce desfășoară și prin produsele industriei sale, d-sa este util țării, astfel că întrunește toate condițiunile prescrise de art. 7 și 8 din legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române, cum și acelea ale dispensei de stagiu” (A.N.I.C., Fond C.A.S.B.I., dosar nr. 2.727, f. 15).

Familia Rüffer. Succesorii

În anul 1931, se înscria la Oficiul Central al Registrului Comerțului din București societatea în nume colectiv „*Fabrica de sobe faianță și ceramică E. Rüffer, Succesorii: Ludovic, Ernest, Carol E. Rüffer și Olga Maior Lăzărescu*” (S.M.B.A.N., Fond O.C.R.C.,

dosar nr. 656/1931, f. 1). Înființată încă din anul 1919, aceasta era formată din cei patru urmași ai sobarului Ernest Rüffer și era specializată în producția de „sobe de teracotă și faianță en gros și en detail și ceramică” având sediul social în Strada Popa Savu nr. 42. Conform tabloului personalului de la sfârșitul anului 1942, societatea avea 25 de angajați, organizați în personalul administrativ superior și inferior calificat, respectiv, personalul tehnic inferior și lucrători calificați și necalificați. Producția era condusă de un șef de montaj, Gr. Halicki, cu pregătire specială în sobărie, un șef de fabricație, Ciontescu Ilie, cu studii la o școală de meserii și un șef al cuptoarelor-ceramist; mai lucrau 8 sobari monteori, 4 sobari tipăritori și 7 lucrători necalificați (S.M.B.A.N., Fond O.C.R.C. București, dosar nr. 656/1931, f. 1 și 3).

Să ne îndreptăm atenția către biografia celor patru frați pentru o clipă. Ernest Pavel Carol, protestant german, s-a născut la data de 1 martie 1892, în locuința părinților, Ernest Rüffer (34 de ani, sobar) și Elisabeta născută Kişpert (în vârstă de 29 de ani, menajeră) din Strada Neptun nr. 6 (S.M.B.A.N., Fond *Colecția Registrelor de Stare Civilă București. Născuți*, 1892, nr. doc. 1.225). Numele său va rămâne asociat cu fabrica E. Rüffer din Popa Savu nr. 42. Despre celălalt frate, Carol, știm că a fost căsătorit cu Maria, de care s-a despărțit în anul 1930, căsnicie din care a rezultat o fiică, Elena Valeria (M. O., 1930, p. 577). Olga Ana Sofia, viitoare Lăzărescu, prin căsătoria cu un cadru militar, s-a născut la București în data de 23 februarie 1901 și a decedat în noiembrie 1985 (S.M.B.A.N., Fond *Colecția Registrelor de Stare Civilă București. Născuți*, Reg. nr. 7/1901, nr. doc. 1.461; Anon., 1985, p. 4).

Conform vârstei notate în actul de căsătorie (35 de ani la 14 ianuarie 1926), Ludovic Rüffer s-a născut în jur de 1890-1891, la București, ca fiu al lui Ernest Rüffer și al Barbarei, născută Knopert (A.N.I.C., Fond C.A.S.B.I., dosar nr. 2.627, f. 12), fiind poate cel mai mare dintre frați, cât și cel mai celebru, devenind patron al unei afaceri prospere în perioada interbelică. Ludovic era descris în epocă drept „unul din inițiatorii artei decorative inspirate din lucrările de stil românesc atât în sculptură cât și în arta ceramică”, fiind proprietarul atelierului *Troița* și apreciat pentru obiectele de artă expuse la sala *Mozart*, la *Expoziția-Târg a industriei românești* din anul 1921, organizată în Parcul Carol, cât și la expoziția permanentă de la proprietatea sa (vezi Il. 1, Anon., 1933, pp. 1-2 A). Despre Rüfferi și proiectul *Troița* a se vedea teza mea de doctorat (Manolache, 2023, pp. 192-197).

La 14 ianuarie 1926, Ludovic și-a unit destinul cu Elena Untaru, o văduvă cu 11 ani mai tânără (A.N.I.C., Fond C.A.S.B.I., dosar nr. 2.627, f. 12), fiind anterior căsătorit cu o anume Judie Fischer (Anon., 1923, p. 50). În același an, fabricantul cumpăra un imobil la numărul 36 din strada Popa Savu (Anon., 1926, p. 6). Desprinzându-se de afacerea de familie, însă nu cu totul, în ianuarie 1929, el își înregistrează firma individuală *Ludovig Rüffer sobe de teracotă, ceramică* cu sediul în strada Popa Savu 32 (Anon., 1929, p. 3). Tot aici locuiau cei doi soți, care mai dețineau o vilă în Bulevardul Mărăști nr. 19, situată la dreapta terenului Crucii Roșii, azi spitalul *Elias* (S.A.N.I.C., Fond C.A.S.B.I., dosarele nr. 2.727 și 2.728). Soția sa, născută în București, la 16 aprilie 1901, a fost proprietara unui magazin de

fierărie, vopselărie, coloniale, marochinărie, „brașovenie” (termen care descria marfa venită de la Brașov) și articole de menaj en detail aflat în Bulevardul Colonel Mihai Ghica la nr. 60 (azi Bulevardul Ion Mihalache), care a funcționat în perioada interbelică (M. O., 1931, p. 51; Anon., 1933, p. 12 B). Probabil că aici se desfăceau și produsele fabricii lui Ludovic.

În anul 1935, industriașul invita arhitecți, proprietari și antreprenori la expoziția permanentă organizată lângă fabrica sa, unde puteau fi văzute și achiziționate „șemineuri, sobe de teracotă, faianță și alte lucrări de fier forjat, felinare, lămpi, candelabre, îmbrăcături (*sic!*) de calorifere” (Anon., 1935, p. 14). Clienții lui Ludovic își puteau alege forma, înălțimea și alte particularități ale sobelor și șemineurilor, cât și modelul cahlelor dintr-un catalog, iar în cazul unei comenzi speciale, Ludovic desena personal, în fața clientului, modelul solicitat (Anon., 1933, p. 12 C; Dimitrescu, 1940, p. 3). Un articol din anul 1937 consemna cu lux de amănunte toate tipurile de produse create de Ludovic și expuse în cadrul unei expoziții-târg:

„O mână de artist, al cărui nume e îndeajuns cunoscut astăzi amatorilor de lucruri rare. D. Ludovic Rüffer a expus diverse obiecte de folosință practică din lemn și fier forjat. În acest stand, te poți socoti într-o încăpere în care obiecte prețioase stau rânduite acolo de veacuri. Flerul artistic dantelat în ramele oglinzilor cu caracter „frunzal” (*sic*), în felinare, sfeșnice, lămpi etc. au patina încărcată de poezia trecutului.

Pe ce să-ți oprești ochii care se desfată de frumos la fiecare pas? Iată un panou în fier forjat ce reprezintă pe Adam și Eva izgoniți din rai. Mâna talentatului artist a dat viață celor două personaje. Vezi inspirația izbucnind cu bogăție în forma originală a fiecărui obiect. De pildă un clopot este condus de un țăran cu donițe. Privind frumusețea din jur, fiecare obiect având linii interpretate deosebit prin măiestria lucrării, se pare că fierul și-a pierdut duritatea devenind materie plastică.

Cu lemnul, d. Ludovic Rüffer a ajuns la aceeași perfecțiune. Uși admirabil sculptate, după modelele palatelor voievodale, te întorc în trecut. Apoi celelalte lucrări: mese, scaune-troite merg pe același plan al inspirației ca și obiectele din fier forjat. La acest interesant stand se mai află expus un superb șemineu de un colorit de cobalt și majolică, cu caracter rustic. În acest din urmă domeniu, artistul ne este îndeajuns cunoscut, din frumoasele manifestări executate din ceramică, olărie de artă românească care de un șir de ani au fost așezate între creațiunile de frunte ale artei noastre decorative. Standul acesta trebuie văzut pentru încântarea deplină a ochiului” (Anon., 1937, p. 9).

Merită să zăbovim o clipă asupra locuinței de la Popa Savu 32, sau mai precis, asupra unei particularități. Un alt articol de ziar ne descrie o poartă din lemn provenit din pădurea Scroviștea, realizată de Ludovic la proprietatea sa, cu „basoreliefuri lucrate de 3-4 cm. adâncime, încheiat în fier forjat cu modelațiuni (*sic*) inspirate din același stil românesc. Patina ce a căpătat acest portal face din el un monument de artă românească, demn de trecutul nostru artistic și doveditor de profundele cunoștințe în aceste domenii ale autorului” (Anon., 1933, pp. 1-2 A; Petit, 1933, p. 1).

Acest portal, denumit *Poarta cu zodiac* se păstrează azi la Muzeul Satului din București, la ieșirea dinspre Teatrul de Vară din Parcul Herăstrău, fiind descrisă în felul următor: „împreună cu gardul, prezintă un ansamblu de registre decorative atipice pentru cultura tradițională. Scenele sunt inspirate din Vechiul Testament (de exemplu *Adam și Eva*) și completate cu o serie de scene mitologice” (Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, 2020). *Poarta cu zodiac* reprezintă un exemplu sugestiv al modului în care atelierul Rüffer s-a raportat la tradiția artistică și a creat un nou tip de obiect artistic, puternic înrădăcinat în moștenirea culturală românească pe care a sfidat-o totodată în chip sincretic. De altfel, trebuie subliniat faptul că poarta se numără printre puținele obiecte marca Rüffer atribuite ca atare pe care le mai cunoaștem astăzi.

Ludovic Rüffer se înscria așadar pe lista făuritorilor de artă națională, având o afacere prosperă, utilizând materiale și tehnici de creație diverse: lemn sculptat, fier forjat, producând ceramică, cahle, sobe de teracotă și alte obiecte de artă aplicată sau decorativă. În scrierile cu ambiții mai serioase ale epocii, numele lui Ludovic a fost asociat aceluiași proiect de elevare a artelor decorative și aplicate la industrie. De pildă, în cadrul unei conferințe dedicate artelor decorative, susținute la *Ateneul Român* în anul 1938, Constantin Prodan (Prodan 1939, p. 449) îl plasa pe Ludovic printre artiștii remarcabili ai fierului forjat. În anul 1956, criticând rezultatele artiștilor decoratori și a meșteșugarilor care se inspirau de la arta populară românească, și prelungind astfel căutările intelectualilor și ale artiștilor preocupați în prima jumătate a secolului 20 de conturarea stilului românesc, etnograful Tancred Bănățeanu (Bănățeanu, 1956, p. 59) îl considera pe Ludovic un reprezentat al prelucrării fierului în „forme străine”, apreciindu-i totodată opera.

În fine, operele Rüfferilor au fost expuse în țară și în străinătate, în cadrul a numeroase expoziții internaționale, cei doi frați fiind adesea premiați cu cele mai înalte distincții. De pildă, în anul 1930, *Rüffer Troița* obținea medalia de aur la *Expoziția Internațională* din Barcelona, *Secția artelor decorative și a școlilor profesionale* (Anon., 1930, p. 80). La *Expoziția* din Berlin din anul 1938, Ernest, „maestru ceramist”, primea premiul de onoare, iar Ludovic marele premiu pentru obiectele din fier forjat (Anon., 1938, p. 3). Anul următor, cu ocazia *Expoziției Internaționale* de la Paris, Ernest primea o medalie bronz pentru participarea în cadrul *Secției Uniunii Camerelor de Muncă de la Palatul Artizanatului Francez* (Anon., 1939, p. 4).

Casele bucureștenilor, și nu numai, erau decorate și încălzite cu sobe marca Rüffer, unele dintre ele păstrându-se și astăzi, în ciuda dispariției cunoașterii despre producătorii lor. Regina Maria, promotoare a stilului românesc, urmărea îndeaproape producția românească de artă aplicată, precum și pe Rüfferi. În anul 1924, ea nota următoarele (Maria, Regină a României, 2014, pp. 428-429): „Troița face progrese. Sobele lor sunt excelente și au început niște minunate modelări, frumos făcute și păstrând perfect spiritul rustic. Nicky mi-a oferit o sobă de Crăciun”.

Medicul-colecționar Nicolae Minovici a comandat la rândul său patru sobe marca Rüffer pentru vila sa de la marginea Bucureștiului, construită în zorii secolului trecut și

transformată în muzeu de artă națională. Vizitatorul le poate admira și azi la parter, în „odaia săsească și românească” și în „odaia pentru musafiri”. Minovici a optat pentru cahle decorate tradițional, în stilul săsesc, cu motivul buchetului de lalele în diverse stilizări. Soba din *odaia musafirilor* a fost prevăzută cu două scăunele fixe, montate față în față, având șezutul acoperit de o placă groasă de lemn (Fig. 2). Nu cunoaștem cu siguranță dacă aceste scăunele erau încălzite odată cu soba, deși Emil Wagner a indicat faptul că astfel de inovații existau în epocă, el însuși montând între anii 1926 și 1927 un șemineu produs de Rüffer, ale cărui scaune se încălzeau, într-o vilă din Strada Ion Mincu aparținând unui cetățean francez (Dragu Dimitriu, 2013, p. 366). Datele oferite în acest articol contrazic, de altfel, afirmațiile sobarului bucovinean Wagner, care susținea în cadrul interviului că el i-ar fi adus pe Rufferi în București, după război. Am văzut deja că cei patru frați s-au născut în Capitala țării la finalul secolului al XIX-lea. Tot de la Wagner mai aflăm că sobe Ruffer au fost instalate, de pildă, în casa de pe Strada Polonă a ministrului Tătărescu; în casa de pe Strada Pia Brătianu a soților Maria Brateș și Ion Pillat: „o sobă masivă, înaltă și cu niște plăci superb desenate” (Dragu Dimitriu, 2013, pp. 357-358).

La etaj, soba din dormitorul medicului este mult mai colorată, cu motive florale stilizate (Fig. 3). Culorile în nuanțe de verde, galben, albastru, maron, pe fond alb, sunt scurse, nu prin accident, ci din alegerea artistului, iar cahlele sunt „craclate” cu fisuri intenționat create pentru a crea un efect patinat (Dragu Dimitriu, 2013, p. 364). Același model de cahle, într-o formulă cromatică în care predomină verdele praz, poartă și una din sobele din reședința soților Macovei, care găzduiește colecția de artă a familiei. Cea de-a patra sobă din *Muzeul Minovici* a fost instalată mai târziu, prezentând, în plus, coloane torsadate împrumutate din ornamentica arhitectonică. Sobele însele au o siluetă arhitecturală, fiind prevăzute cu nișe pentru etalarea ceramicii sau a altor obiecte prețioase. Minovici a mai achiziționat de la aceeași fabrică 21 de plăci de ceramică, decorate cu diferite modele, mai apropiate de tradiția săsească sau chiar încercări de stilizare a vechilor motive în chip modern (M.M.B., *Arhiva*, dosar Muzeul N. Minovici, p. 2). Un studiu al sobelor și șemineurilor produse de Rufferi, vtile în care se mai păstrează, cât și clasificarea acestora, rămâne a fi scris.

De la măsurile opresive față de etnicii germani, naționalizarea industriilor și a imobilelor, la situația actuală a moștenirii familiei

La 1936, cele trei fabrici ale familiei, *Ernest Rüffer*, *Ludovic Rüffer* și *Succesorii* funcționau încă simultan, iar în anul 1942, afacerea *Succesorii* se număra în rândul firmelor înscrise în registrul importatorilor (M. C., 1936, p. 14; Anon., 1941, p. 2). Situația avea însă să se schimbe dramatic în fața noilor realități sociale determinate de reconfigurarea vieții politice. În anul 1945, lua ființă *Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice*, funcționând sub *Ministerul Finanțelor* și având ca atribuții administrarea bunurilor mobile și imobile ale etnicilor germani sau maghiari, precum și supravegherea și controlarea administrării întreprinderilor comerciale sau industriale al căror capital

aparținea în proporție de cel puțin 20% acestor minorități (M. O., 1945, pp. 941-944).

Începând cu anul 1946, Ernest, Ludovic și Elena Rüffer au fost anchetați de către reprezentanți ai C.A.S.B.I. Dobândind, după cum am văzut, cetățenia română, aceștia erau scutiți – pentru moment – ca bunurile lor să cadă pe nedrept în mâinile statului (S.A.N.I.C., Fond C.A.S.B.I., dosarele nr. 2.726, 2.727 și 2.728). De la 1948, dispăreau însă din periodice date privitoare la activitatea fabricilor, acestea fiind probabil naționalizate (chiar dacă nu am identificat fabricile familiei printre întreprinderile naționalizate odată cu punerea în vigoare a legii pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi (M. O., 1948, pp. 5047-5066).

Imobilul de la Popa Savu, cu ieșire la Bulevardul Aviatorilor nr. 35, una din proprietățile lui Ludovic, a fost de altfel naționalizat, după cum sugerează un document de pe site-ul A.P.P.S., imobilul rămânând încă neretrocedat („Situația notificărilor legea 10/2001”, 2016). Totodată, vila în cauză nu a fost identificată în lista imobilelor foștilor industriași afectați de decretul nr. 92 din 1950 (consultat pe site-ul *Ministerului Justiției, Portal Legislativ*). O sursă cu care am luat legătura a sugerat că familia a rămas locatară a imobilului, retrăgându-se însă la demisol, ducând o viață modestă și resemnată. Astăzi, imobilul este folosit ca *show-room* al Casei de bijuterii *Micri*.

Sediul fostei fabrici din strada Popa Savu nr. 42 a fost transformat în Cooperativa „Arta aplicată” București, înființată la 1951 (S.A.N.I.C., Fond U.C.E.C.O.M., dosar nr. 537/1950-1952, f. 133-160). Primele consemnări la această adresă ale cooperativei le-am întâlnit în presă începând cu anii 1960, cooperativa meșteșugărească continuând prelucrarea metalului și producția ceramică, până spre finalul secolului trecut (Bucur, 1963, p. 2; *Plan Cadastral al Bucureștiului*, 1991). Activitatea cooperativelor administrate de *Uniunea Centrală a Cooperativelor Meșteșugărești*, un alt gol din istoria industriei artelor aplicate românești, așteaptă în continuare pentru a fi recuperată, sperăm, într-un studiu viitor.

Concluzii

Greu încercată sub diversele presiuni și măsuri politice punitive, adesea absurde și uneori de-a dreptul abuzive, comunitatea etnică germană a avut de suferit de-a lungul secolului 20 în România, după Primul și al Doilea Război Mondial. A fost și cazul familiei Rüffer, pusă în fața tragediei de a-și pierde atât locuința, cât și afacerea, inevitabilul producându-se odată cu naționalizările din perioada regimului comunist. Astfel, a început procesul de alienare a unei afaceri prospere de familie.

Când vtile Bucureștiului de odinioară dispar rând pe rând, odată cu inventarul unei vieți elegant trăite, dispare și o parte din cunoașterea despre identitatea națională. *Muzeul Minovici* se dovedește în acest sens un loc al păstrării, al permanenței, deși el însuși a fost supus numeroaselor procese care aduc schimbare.

Am speranța de a fi contribuit, prin această cercetare, la redescoperirea și reîntregirea cunoașterii unor aspecte ale producției de artă națională la începutul secolului trecut și

mai cu seamă la scoaterea din umbră a activității unei fabrici pe nedrept uitate. Totodată, sper că acest articol va fi unul folositor în ghidarea cercetătorilor, în a aduce la lumină noi informații despre interioarele locuințelor urbane românești și despre producția artistică aplicată la industrie și decorativă din perioada ante și interbelică.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

*Izvoare / Sources**Arhive/ Archives*

M.M.B., Arhiva.

A.N.I.C., Fond C.A.S.B.I., dosare nr. 2.627, 2.726, 2.727, 2.728, 2.728

S.M.B.A.N., Fonduri: *Colecția Registrelor de Stare Civilă – București. Născuți/1892 și Reg. nr. 7/1901; O.C.R.C.-București*, dosar nr. 656/1931; U.C.E.C.O.M., dosar nr. 537/1950-1952.

Surse cartografice / Chartographic sources

Plan Cadastral al Bucureștiului, 1911.

Plan Cadastral al Bucureștiului, 1991.

Periodice / Magazines

Anon., 1903, „Mica publicitate”, în *Universul*, Anul 21, nr. 145, p. 6.

Anon., 1911, „Mica publicitate”, în *Universul*, Anul 29, nr. 158, p. 6.

Anon., 1922, „Mica publicitate”, în *Universul*, Anul 40, nr. 47, p. 6.

Anon., 1923, „Amtshandlungen”, în *Bukarester Gemeindeblatt*, nr. 28, p. 150.

Anon., 1926, „Acte de notariat. Vânzări de imobile”, în *Dimineața*, Anul 22, nr. 6898, p. 6.

Anon., 1929, „Acte de notariat. Firme înregistrate”, în *Curentul*, Anul 2, nr. 356, p. 3.

Anon., 1930, „Recompensele acordate participanților români la Expoziția internațională de la Barcelona”, în *Almanach Argus*, p. 80.

Anon., 1933, „Interior de L. Rüffer”, în *Universul*, Anul 50, nr. 80, pp. 1-2 A.

Anon., 1933, „Mica publicitate”, în *Universul*, Anul 50, nr. 97, p. 12 B.

Anon., 1933, „Pierderi. Dispariții”, în *Universul*, An. 50, nr. 272, p. 12 C.

Anon., 1935, „Mica publicitate”, în *Universul*, An. 52, nr. 255, p. 14.

Anon., 1937, „Expoziția-târg”, în *Dimineața*, An. 33, nr. 10929, p. 9.

Anon., 1938, „Meseriașii distinși la Expoziția din Berlin”, în *România*, p. 3.

Anon., 1939, „Luni se va face distribuirea premiilor participanților la Expoziția de la Paris”, în *Curentul*, p. 4.

Anon., 1941, „Firme înscrise în registrul de importatori pentru anul 1942”, în *Argus*, An. 31, nr. 8568, p. 2.

Anon., 1985, „Decese”, în *România Liberă*, An. XLIII, nr. 12754, p. 4.

Bucur, G., 1963, „Acasă la Arta aplicată”, în *Informația Bucureștiului*, An. 11, nr. 3153, p. 2.

Dimitrescu, I., 1940, „Pionierii unei civilizații”, în *Curentul*, An. 13, nr. 4500, p. 3.

Monitorul Comunal, 1936, Anul LXIC, nr. 21, p. 14.

Monitorul Oficial al României, 1945, An. 113, nr. 033, pp. 941-944.

Monitorul Oficial al României, 1948, Partea 1, 116, nr. 133 bis, pp. 5047-5066.

Monitorul Oficial, 1924, No. 153, p. 8123.

Monitorul Oficial, 1924, No. 169, p. 8998.

Monitorul Oficial, 1924, No. 246, p. 12311.

Monitorul Oficial, 1924, No. 281, p. 13939.

Monitorul Oficial, 1930, Nr. 14, p. 577 A.

Monitorul Oficial, 1931, Nr. 170, p. 51.

Petit, A., 1933, „Veche poartă românească”, în *Universul*, An. 50, nr. 45, p. 1.

Prodan, C., 1939 „Ustensilele, mobilierul și obiectele de artă românești”, în *Anuarul Ateneului Român pentru 1938*, București, Tip. Ion C. Văcărescu, pp. 410-451.

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

Bănățeanu, T., 1956, „Rolul artei populare în dezvoltarea artelor decorative”, în *Arta Plastică*, Anul III, nr. 5, pp. 55-61.

Dragu Dimitriu, V., 2005, *Povești ale domnilor din București*, București, Editura Vremea.

Manolache, M.-I., 2023, *Identitate, stil și specific național în arta românească: Muzeul de Artă Națională Prof. Dr. Nicolae Minovici între tradiție și modernitate*, Teză de doctorat, București, Universitatea Națională de Arte din București.

Maria, Regină a României, 2014, *Însemnări zilnice*, vol. 6, Iași, Editura Polirom.

Nedelcu, G.D., 1923, *Justiția română sub ocupațiune*, București, Atelierele Grafice SOCEC & CO. Soc. Anonimă.

Trașcă, O., Anghel, R.G. (coord.), 2018, *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*, Institutul pentru studierea problemelor minorităților naționale, Colecția Minorități, Cluj-Napoca.

Resurse web / Web Resources

Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, 2020, „Secvențe din Muzeul Satului - Poarta cu Zodiac”, *Culturalia* (accesat la 28.11.2023, <https://culturalia.ro/search/1fd94554-fdaa-4cbd-b2c1-a568ef6a86de/view>).

Anon., „Decret nr. 92 din 19 aprilie 1950”, f. d., *Ministerul Justiției - Portal Legislativ* (accesat la 28.11.2023, <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/64>).

Anon., „Situția notificărilor legea 10/2001”, 2016, *Administrația Patrimoniului Protocolului de Stat* (accesat la 09.11.2023, <https://www.apps.ro/wp-content/uploads/2016/09/lege10.pdf>).

LISTA ILUSTRAȚIILOR / LIST OF ILLUSTRATIONS

Figura 1. „Interior de L. Rüffer” (Anonim, 1933, *Universul*, Anul 50, nr. 80, pp. 1-2 A).

Figure 1. „Interior by L. Rüffer” (Anonim, 1933, *Universul*, Anul 50, nr. 80, pp. 1-2 A).

Figura 2. Soba cu scaun din odaia musafirilor, Muzeul N. Minovici (Fotografie de Cristian Oprea, M.M.B.).

Figure 2. Stove with chair from the guest room of N. Minovici Museum (Photo by Cristian Oprea, M.M.B.).

Figura 3. Soba din dormitorul lui Nicolae Minovici (Fotografie de Cristian Oprea, M.M.B.).

Figure 3. The stove from Nicolae Minovici's bedroom (Photo by Cristian Oprea, M.M.B.).

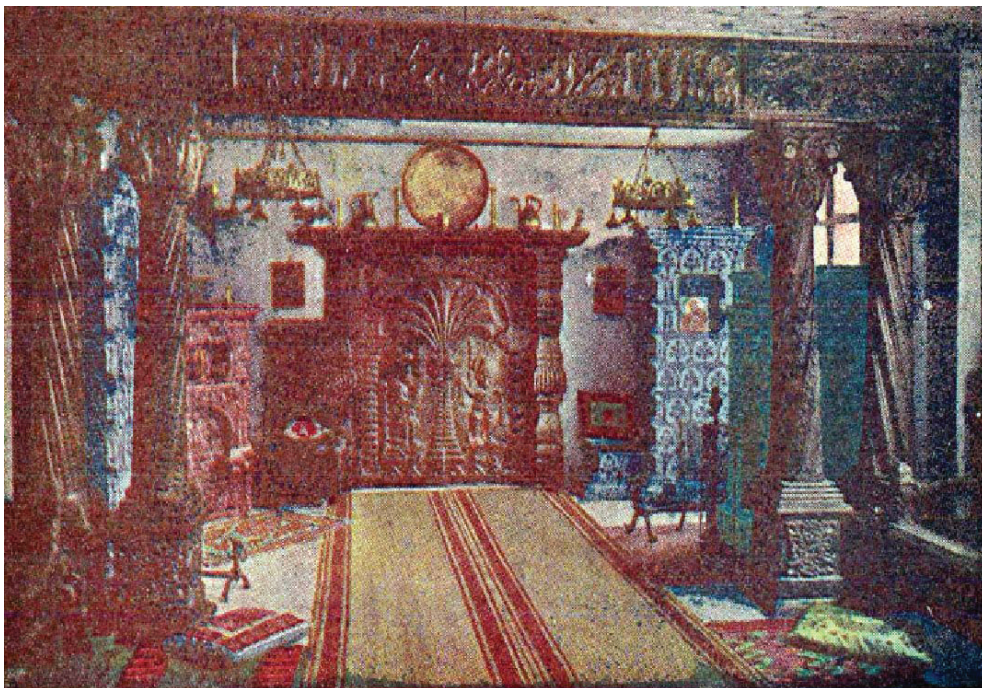

Figura 1. „Interior de L. Rüffer” (Anonim, 1933, *Universul*, Anul 50, nr. 80, pp. 1-2 A).

Figura 2. Soba cu scaun din odaia musafirilor, Muzeul N. Minovici (Fotografie de Cristian Oprea, M.M.B.).

Figura 3. Soba din dormitorul lui Nicolae Minovici (Fotografie de Cristian Oprea, M.M.B.).

REPRERE ÎN PORTRETISTICA OFICIALĂ COMUNISTĂ: DEJ, CEAUȘESCU ȘI OMUL NOU

Nicoleta BĂDILĂ¹

Cuvinte-cheie: *portret; oficial; lider; sovietic; omul nou.*

Keywords: *portrait; official; leader; Soviet; the new man.*

Rezumat: *Arta din vremea comunistă s-a transformat într-o unealtă de comunicare a mesajelor partidului către cetățeni. Acest mesager vizual era redat într-o formulă menită să fie înțeleasă simplu și fără echivoc. Portretul se înscrie pe aceleași linii generale de transmitere de informații esențiale, păstrându-și valențele portretisticii oficiale, așa cum au fost ele folosite de autorități încă din Antichitate. Propaganda epocii înscrie pe aceste paliere portretistica oficială a conducătorului de stat și insistă pe anumite tipologii de reprezentare care servesc „maselor” pentru a se familiariza cu „eroul național suprem” sau „cel mai iubit dintre fiii poporului”. Astfel, folosind canalele de comunicare specifice mijlocului secolului XX, portretul său oficial este diseminat în media, prin presa scrisă, în pictură, fotografie sau pe afișe de propagandă. Imaginile acestuia erau expuse în cadrul întrunirilor oficiale, de la cele private la cele care înglobau un număr mare de oameni. Însă imaginea pătrunde și în spațiul școlar și de lucru, în reviste, pe copertile interioare ale manualelor sau ale cărților de orice fel aprobate de cenzură. Putem spune că imaginea liderului apare în toate situațiile ce țineau de viața cotidiană a individului.*

În paralel, pe un background sovietic, apare portretul omului nou care propagă în mediul public un nou model neindividualizat de muncitor. Îl folosește ca o metodă de motivație pentru proletariatul care stătea la baza societății comuniste.

Portretele de lideri și muncitori devin centre de gravitație în iconografia ideologiei. Prin urmare acest studiu urmărește tipologia acestor portrete și evoluția lor, privindu-le atât din punct de vedere artistic, cât și socio-politic.

Abstract: *Art from the communist era turned into a tool for communicating the party's messages to the citizens. This visual messenger was rendered in a formula intended to be simple and unequivocally understood. The portrait followed the same general lines of essential information transmission, keeping the valences of official portraiture, as they were used by the authorities since Antiquity. The propaganda of the time fitted in these norms the official portraiture of the state leader and insists on certain typologies of representation that serve the “masses” to familiarize themselves with the “supreme national hero” or “the most beloved of the sons of the people”. Thus, using the communication channels specific to the*

1. Muzeul Municipiului București, email: nicoletabadila87@yahoo.com

middle of the 20th century, leader's official portrait was disseminated in media, press, painting, photography or propaganda posters. His images were on display in official meetings, private or that included a large number of people. But the image also permeates the school and work spaces, in magazines, on the inside covers of textbooks or books of any kind approved by censorship. We can state that the leader's image appeared in all the situations related to the daily life of the individuals.

In parallel, on a Soviet background, aroused the portrait of the new man who bears in the public environment a new non-individualized model of the worker. It was used as a method of motivation for the working classes that was the basis of communist society.

The portraits of leaders and workers become gravity centers in the iconography of the totalitarian ideology. Therefore, this study follows the typology of these portraits and their evolution, approaching them from an artistic and socio-political points of view.

În 2023, Muzeul Municipiului București a găzduit o expoziție care s-a centrat pe portretele oficiale comuniste identificate în colecțiile de artă plastică ale acestuia. Astfel, pornind de la câteva zeci de piese neexpuse până atunci, expoziția a urmărit să redea tipurile de portrete cele mai des întâlnite în diferite medii sociale (publice, școlare etc). Concluziile la care s-a ajuns, în urma acestui demers, au fost strânse în acest articol. Principalul său obiectiv este de a trasa câteva repere în portretistica oficială din perioada comunistă, caracteristicile și contextul de realizare, aceasta fiind doar o fază în cercetarea asupra portretului începută de autorul acestui material. Taxonomia rezultată s-a realizat în urma identificării și contextualizării pieselor identificate în colecțiile Muzeului Municipiului București, iar analiza exclusivă este cercetarea axată pe obiectele din colecțiile muzeului amintit.

Arta din vremea comunistă s-a transformat într-o unealtă de comunicare a mesajelor partidului către cetățeni. Acest mesager vizual era redat într-o formulă menită să fie înțeleasă simplu și fără echivoc. Portretul se înscrie pe aceleași linii generale de transmitere de informații esențiale, păstrându-și valențele portretisticii oficiale, așa cum au fost ele folosite de autorități din Antichitate până în secolul al XX-lea (West, 2004, p. 66). Propaganda epocii înscrie pe aceste paliere portretistica oficială și insistă pe anumite tipologii de reprezentare care servesc „maselor” pentru a se familiariza cu „eroul național suprem” sau „cel mai iubit dintre fiii poporului”. Astfel, folosind canalele de comunicare specifice mijlocului secolului al XX-lea, portretul său oficial este diseminat în media, prin presa scrisă, în pictură, în fotografie sau în afișe. Imaginile conducătorului erau expuse în cadrul întrunirilor oficiale, de la cele ale partidului la cele propagandistice ce înglobau un număr mare de oameni. Imaginea sa pătrunde și în spațiul școlar și de lucru, în reviste de specialitate, pe copertile interioare ale manualelor sau ale cărților aprobate de cenzură. Putem spune că imaginea conducătorului apare în toate situațiile ce țineau de viața cotidiană a individului. În paralel, cu un background sovietic, se împământenește și în România, portretul *omului nou* care propagă în mediul public un nou model

neindividualizat de muncitor cu care nu eram obișnuiți înainte. Îl folosește ca o metodă de motivație pentru proletariatul care stătea la baza societății comuniste. Portretele de lideri și muncitori devin centre de gravitație în iconografia ideologiei totalitariste care confiscă în totalitate palierele sociale din regim (Balázs, 2004, p. 4).

În colecțiile de artă ale muzeului, au fost identificate portrete ale lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu și imagini de muncitori, cele din urmă fiind embleme sociale care transpun o categorie mai mare și nu o anumită persoană. Mai jos, acestea au fost grupate pentru a evidenția trăsăturile generale și variațiile acestor reprezentări.

1. Dej și începuturile portretului comunist în România

Gheorghe Gheorghiu-Dej deschide galeria portretelor de conducător ale comuniștilor din România, sau măcar așa a rămas în mentalul colectiv. Deși anterior au existat lideri și colective de conducere care au marcat istoria acestei mișcări din țara noastră, de numele lui se leagă prima mare perioadă a comunismului în spațiul românesc. În procesul de consolidare și de autentificare a preluării puterii de stat, a fost necesară multiplicarea portretelor oficiale și propagarea compozițiilor cu puternic mesaj politic. Astfel se regăsesc o serie de „portrete de aparat” ale lui Gheorghiu-Dej, ce urmăresc sublinierea atuurilor de putere ale personajului. Majoritatea imaginilor identificate în colecțiile muzeului sunt *portrete bust*, din *semiprofil*, care reprezintă un personaj matur, purtând clasicul costum la două rânduri de nasturi, cu cravată și cămașă albă. Chipul este redat de obicei în semiprofil, cu bărbia ridicată, postură care îi alimentează atitudinea impozantă (Fig. 1). Multiplicarea se face după fotografiile oficiale, pe afiș, textile (țesute sau imprimate), pictură, sculptură, arte decorativă-sticlă (Fig. 2 și 3). Astfel, putem vedea această multiplicare ca un omagiu adus conducătorului, dar și ca o reușită în performanță a meșteșugarilor din fabricile românești, deci implicit este subliniată și performanța proletariatului muncitor.

Dincolo de *portretul de aparat*, în iconografia din jurul personalității lui Gheorghiu-Dej, domină trei teme artistice asociate direct cu imaginea oficială: portretele de revoluționar, portretele ce îl redau în vizită de lucru și portretele asociate cu realizările regimului comunist.

În prima ipostază, trecutul radicalist al liderului comunist este surprins în câteva compoziții menite să susțină idealul revoluționar al comunismului. Acest tipar artistic îl prezintă ca un lider glorificând momentul în care devine conducătorul grupului comunist din închisoare, unde este deținut între 1933 și 1944, întâi în penitenciarul de la Doftana, apoi în cel de la Târgu Jiu (Mocănescu, 2007, p. 213). În acest tip de iconografie, el prezintă atribute similare cu cele ale lui Vladimir Ilici Lenin care se adresează revoluționarilor spre a-i convinge, fiind pictat într-un context intim, familial chiar, cu un ziar al cauzei pe masă, discutând sau diseminând ideile noii ideologii cu cei din jurul lui (Fig. 4). Acest șablon de compoziție iconografică este multiplicat în mai multe medii artistice. Îl vedem în fotografie ori în pirogravură pe lemn sau în pictură.

A doua ipostază este împrumutată tot din iconografia sovietică, care preferă să îl înfățișeze în această manieră pe Lenin, subliniindu-i implicarea în activitățile de bază ale statului. În ambele cazuri, atât în cel românesc, cât și în modelul său sovietic, aceste tipuri de compoziții sunt realizate de meșteșugari prezenți la vizite, angajați ai fabricilor și uzinelor în care are loc vizita. Înzestrați cu suficient talent, aceștia redau, în materiale specifice activității lor, scena omagială care se transformă apoi într-un cadou oferit liderului. Un astfel de exemplu este scena realizată, în piele, la Uzinele de Încălțăminte *Janos Herbak*, din Cluj, cu ocazia unei vizite oficiale care a avut loc la 8 noiembrie 1961 (Fig. 5). Complementar cu implicarea în activitățile muncitorești, pot fi văzute portretele dejiste încadrate de un peisaj care înfățișează realizările statului comunist (Fig. 6). În acest tip de compoziție, combinația dintre persoană și peisaj, fie el urban sau industrial, devine o soluție vizuală în mecanismul propagandistic cu intenția de a crea imaginea unui lider puternic, detașat și autoritar. Mai mult chiar, se creează o legătură directă între asimilarea realizărilor de către un singur om, deși, în fapt, era vorba despre truda unei națiuni întregi pentru realizarea anumitor deziderate economice ce materializau hotărâri politice.

2. Portretistica oficială și omagială dedicată lui Nicolae Ceaușescu

În a doua fază a portretisticii oficiale comuniste, imaginea lui Nicolae Ceaușescu este mult mai complexă, dezvoltă mai multe paliere de reprezentare, de la imaginea individuală la portrete de familie. În ceea ce privește imaginea dictatorului, se pot identifica câteva linii de practică: postura rigidă, chiar statică, fără volum a chipului, asociată cu o expresie impasibilă. Modalitățile de interpretare sunt reduse, însă există teorii care aduc în discuție asemănarea dintre această postură de aparat, creată sintetic, și o posibilă influență provenită de la portretele votive medievale (Mocănescu, 2007, p. 12). Evolutiv, portretele lui Nicolae Ceaușescu dezvoltă un substrat preluat de la antecesorul său, dar și o linie individuală, iar cronologic pot fi grupate în: perioada ante-prezidențială și cea prezidențială.

În perioada ante-prezidențială, secretarul Partidului Comunist Român apare singur, în portrete de aparat, purtând în toate reprezentările formula clasică vestimentară pentru secolul al XX-lea, costumul cu cravată (Fig. 7). Compozițiile în care apare dictatorul sunt o prelungire automată a imaginii de erou național, lider energetic, implicat în proiectele naționale. Astfel, el este prezentat într-un număr mare de compoziții denumite în mod general „vizite de lucru”, alături de muncitori sau de simboluri ale activității acestora. Acest tip de compoziție este preluată de la portretistica anterioară dedicată lui Gheorghe Gheorghiu-Dej care, la rândul ei, era adoptată de la iconografia sovietică. Un alt tip de compoziție des întâlnit în portretistica ce îl redă pe Nicolae Ceaușescu, este plasarea acestuia într-un peisaj format dintr-o masă compactă de oameni, de cele mai multe ori surprinzând evenimentele culturale mari, pregătite ca parte a cultului personalității. Se insista astfel simbolic pe apartenența acestuia în rândurile poporului.

Treptat, în acest tip de compoziție amplă, Ceaușescu a început să fie însoțit de reprezentări ale personajelor istorice acceptate de istoriografia de partid, de cele mai multe

ori revoluționari și voievozi considerați semnificativi în istoria reinterpretată a românilor. Reprezentări ale liderului comunist alături de Tudor Vladimirescu, Mihai Viteazu sau Ștefan cel Mare sunt printre cele mai apreciate în epocă. Asocierea cu eroul Revoluției din 1821 este una predilectă, acesta potrivindu-se cel mai bine cu imaginea de erou revoluționar care începuse să fie țesută, de propagandă, în jurul conducătorului suprem. Tipul acesta de compoziții veneau în mod special ca omagiu de la diverse organizații de stat sau de partid care își arătau în acest fel slugărnicia față de autoritate (Mocănescu, 2007, pp. 224-225). Portrete pictate, realizate cel mai adesea după fotografia oficială a liderului sau a familiei acestuia, erau comandate de instituții precum Comitetele Județene de Partid, diversele Consilii de Stat, Comitetul Municipal de Partid din Municipiul București, Consiliul Național al Femeilor, Consiliul Central al sindicatelor. Acestea le ofereau cu prilejul aniversărilor liderului sau a soarelui acestuia. Acest tip iconografic nu se reflectă în colecțiile Muzeului Municipiului București, astfel de portrete au ajuns în colecțiile muzeelor naționale (Ilie, 2018, p. 18).

Inserarea familiei în reprezentările oficiale apare după alegerea lui Ceaușescu ca președinte al Republicii Socialiste România în anul 1974 și reprezintă a doua mare tipologie de portret. În cadrul acesteia încep să apară membrii familiei conducătorului, cu precădere soția acestuia, Elena. Artistii urmăresc o umanizare a celor doi, proiectând un ideal familial apropiat de ceea ce pretindeau de la oamenii din popor (Lohon, 2019, p. 156). Motivația folosirii familiei în portretistica oficială a lui Ceaușescu ar putea fi găsită în asocierea simbolică a familiei ca succesoare pentru preluarea puterii în Partid și în Stat (Mocănescu, 2007, p. 246). Din această categorie, în colecțiile muzelui, a ajuns portretul pictat de Dan Hatmanu, *Nicolae Ceaușescu și familia* acestuia realizat, cel mai probabil, în anul 1979 (Fig. 8). Membrii familiei apar frontal, în portrete bust, sobri și cu privirile fixate asupra privitorului, urmând tradiția unui portret de aparat clasic. Acest profil se schimbă, portretistica ceaușistă intrând pe un traseu individual la puțin timp după realizarea tabloului lui Hatmanu. După anul 1980 se începe o isterie a redării portretului în cât mai multe variante și variațiuni compoziționale. Fie că este redat alături de înaintași, împreună cu soția sa, alături de copiii țării, omagiile sunt mereu la superlativ. Se produce astfel o distincție între portretistica oficială supervizată și aprobată de propagandă și cenzură, de cea omagială ce se inspiră din portretele oficiale, dar adaugă multă imaginație pentru a putea răspunde la comenzile pe care le primesc și portrete amatoristice, create în urma concursurilor culturale cum era „Cântarea României”. Aceasta din urmă era o competiție artistică unde oricine se putea înscrie, fiind gândită ca o olimpiadă cu faze locale, județene, regionale și națională prin care se distingeau atât amatorii de artă vizuală, cât și creatorii specializați în această practică. Deși a fost un concurs încurajator, el a și denaturat adevăratele valori culturale.

Rolul picturii omagiale era de a crea imagini care să pună în lumină anumite caracteristici ale liderului și ale familiei sale, cea mai vizată dintre membri fiind soția sa, Elena. Acestea erau create pentru a fi dăruite sau expuse în spațiile unor organizații,

comitete sau consilii, cu scopul de a-și exprima respectul de netăgăduit față de putere. Astfel de piese nu au ajuns în colecțiile muzeului.

3. Portretul eroului nou

Omul nou este în centrul ideologiei comuniste, identificat, cel mai adesea, drept muncitorul din toate ramurile pe care s-a construit comunismul. El a fost sudor, forjor, textilistă, miner, tractoristă, dar și agricultor sau inginer, cu aceste două ultime categorii de angrenați ai sistemului se forma triunghiul meseriilor, muncitor, agricultor sau intelectual.

Muncitorul a fost reprezentat în artă, a primit un statut, iar portretul lui a jucat un rol cheie în propaganda oficială a regimului. Aflat la polul opus față de portretele celor doi lideri comuniști pe care i-am surprins aici, portretul muncitorului este de fapt idealul spre care trebuia să tindă poporul, modelul de la baza dezvoltării statului (Coroamă, 2007, p. 81). El este chipul ce întruchipează un deziderat (West, 2004, p. 97). Deși cel mai adesea el se inspiră de la persoane reale, el se identifică mai mult unui ideal. Acest aspect este discutat și de criticul și istoricul de artă Radu Bogdan într-un text din revista *Arta plastică* din anul 1954. El chestionează exact această întruchipare a unei idei cu chipul „unui cetățean” fără ca acesta să prezinte anumite trăsături psihologice bine exersate de artist. Când se referă la portretele de personalități, el identifică, în reprezentarea de pe pânză a acestora, cel mai adesea, foarte bine surprinsă caracteristica lor cea mai aleasă (Enache, 2017, p. 21).

Câteva repere în reprezentarea acestui tip de portret din arta plastică românească sunt trasate de sculptorul Oscar Han într-un adevărat manifest al sculpturii din această perioadă, publicat în anul 1961. Acesta îl vede prin prisma spiritualității care „din punct de vedere plastic stă în fizionomia lui fizică, în fizionomia lui sufletească proprie, în elanul lui de viață și în fermitatea conștiinței lui. E posibil să se realizeze un portret fără fizionomia lui plastică? Care este forma care să primească și să se cuprindă toate celelalte date? Pentru că arta realistă te trimite mai înainte de toate la conceptul uman, fiindă în cadrul contemporan, iar talentul, puterea de creație și de concepție, încadrează acest chip de muncitor în atmosfera, în idealul și în locul pe care îl ocupă el în comunitatea înțeleasă de artist” (Han, 1970, p. 237). Acest personaj, exponent al socialismului, este „direct însuflit de progresele științei și tehnicii contemporane; această știință o realizează prin realitatea muncii lui, o duce la îndeplinire, iar el devine un om nou. Prin ținuta lui fizică și morală începe să se deosebească fundamental, prin mișcări, atitudini, concepție asupra fenomenelor vieții contemporane, de trecut constant, față de prezentul la care participă cu munca lui, la construcția socialismului” (Han, 1970, p. 237).

Sculptorul Oscar Han încearcă să definească omul nou al socialismului punându-i în balanță generalizarea pe care i-o atribuie sistemul și individualizarea umană: „Preferințele muncitorului de azi sunt ale unui om nou. Munca lui, încadrată în manifestările culturale, științifice, artistice care i-au fost din plin puse la îndemână, face dintr-însul un om nou, care nu mai e izolat, ci factor activ ce se integrează în efluvii

contemporaneității. Muncitorul, *om nou*, are fizionomia colectivității rămânând *nou* fără ca individualitatea lui umană să-și piardă farmecul ei” (Han, 1970, p. 238).

Această dificultate în construcția fizionomică a portretului de muncitor a fost, se pare, o problemă fundamentală cu care creația plastică românească s-a confruntat de la instaurarea regimului comunist, și implicit a curentului realist-socialist, până foarte târziu, aproape de finele acestui regim. Observăm acest aspect frământător al fizionomiei muncitorului rezolvat în perioada lui Nicolae Ceaușescu prin împrumutul de fizionomie pe care liderul o dă, în diferite circumstanțe propagandistice, muncitorului. Artiștii înfățișează acest nou tip într-o manieră ușor de citit din punct de vedere semiotic. Gesturile, postura, vestimentația și recuzita sunt clare, menite să facă trimitere către domeniul pe care îl reprezintă. Fizionomia acestuia este comună, puternică și cu o mină serioasă, care să nu pună privitorul pe piste greșite. Hainele personajelor sunt uniforme muncitorimii, halate sau șorțuri, care par să ilustreze eforturile fizice ale tuturor oamenilor din breaslă. Aceste trăsături pot fi identificate cu ușurință analizând portretele de muncitori din colecțiile muzeului, amintite mai sus.

În concluzie, portretul românesc din perioada comunistă se înscrie într-o secvență mai mare de folosire a imaginilor de lideri practică în secolul al XX-lea. Astfel, reproducerea unei fețe devine interfața cea mai simplă a propagandei și conduce la împământenirea recunoașterii și a respectului față de o persoană. Pe de altă parte, această perioadă este mult mai ofertantă față de cele anterioare în ceea ce privește gama variată de posibilități de copiere a acestor imagini, ceea ce a influențat numărul foarte mare de inserții vizuale în diferite spații sociale. Chiar dacă portretistica oficială comunistă trece prin diferite perioade, în centrul reprezentărilor stă liderul care denotă puterea și valorile asociate cu ea, iar predilecția în această orientare, atât la Gheorghiu-Dej, cât și la Ceaușescu, este portretul bust. Variațiile imaginilor oficiale urmăresc mai apoi linii politice individuale. În ultimă fază, secolul XX aduce un nou tip de portret, cel al muncitorului, neindividualizat, menit să motiveze categorii asemănătoare.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Lucrări generale / General Works

Balázs, A. (ed.), 2004, *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*, Basingstoke, Editura Palgrave Macmillan.

Coroamă, R. (red.), Neguțu, M., Ilie, O., 2007, *Comunismul în România (1945-1989)*, Muzeul Național de Istorie al României, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun.

Enache, M., 2017, *Artă pentru popor?*, București, Muzeul Național de Artă al României.

Han, O., 1970, *Dălți și pensule*, București, Editura Minerva.

Ilie, C., 2018, *Un tablou pentru tovarășu'. Pictura, Ceaușescu și cultul personalității*, București, Muzeul Național de Istorie al României.

Mocănescu, A.C.R., 2007, *The leader cult in communist Romania 1965-1989: constructing Ceaușescu's uniqueness in painting*, Durham theses, Durham University.

West, Sh., 2004, *Portraiture*, Oxford University Press.

Lohon, S.-G., 2019, „Portretul ca armă. Liderului comunist român și reprezentările sale în artele plastice”, în *Arhivele Olteniei*, nr. 33/2019 (serie nouă), pp. 145-161.

LISTA ILUSTRAȚIILOR / LIST OF ILLUSTRATIONS

Figura 1. Necunoscut, *Portretul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*, a doua jumătate a secolului XX, ulei pe pânză (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figure 1. Unknown, *Gheorghe Gheorghiu-Dej's portrait*, second half of XXth century, oil on canvas (Bucharest Municipality Museum collection).

Figura 2. Vază, Fabrica de porțelan Turda, 1961, tehnică mixtă (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figure 2. Vase, Turda Porcelain Factory, 1961, mixt technique (Bucharest Municipality Museum collection).

Figura 3. *Covor cu portretul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*, REGARLUS Vâlcea, cca. 1960, tehnică mixtă (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figure 3. *Carpet with Gheorghe Gheorghiu – Dej's portrait*, REGARLUS Vâlcea, aprox. 1960, mixt technique (Bucharest Municipality Museum collection).

Figura 4. Necunoscut, *Acuzatorii (procesul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej)*, 1961, ulei pe pânză (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figure 4. Unknown, *The accusers (Gheorghe Gheorghiu-Dej's trial)*, 1961, oil on canvas (Bucharest Municipality Museum collection).

Figura 5. Necunoscut, *Gheorghe Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu în vizită la Uzina de Încălțăminte „Janos Herbak” din Cluj*, 1961, tehnică mixtă (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figure 5. Unknown, *Gheorghe Gheorghiu-Dej and Nicolae Ceauscu visiting Janos Herbak Shoe Factory in Cluj*, 1961, mixt technique (Bucharest Municipality Museum collection).

Figura 6. Necunoscut, *Gheorghe Gheorghiu-Dej și realizările socialismului în România*, cca. 1960, entarsie (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figure 6. Unknown, *Gheorghe Gheorghiu-Dej and the achievements of socialism in Romania*, aprox. 1960, marquetry (Bucharest Municipality Museum collection).

Figura 7. Celine Emilian, *Nicolae Ceaușescu*, 1979, gips (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figure 7. Celine Emilian, *Nicolae Ceausescu*, 1979, cast (Bucharest Municipality Museum collection).

Figura 8. Dan Hatmanu, *Familia Ceaușescu*, cca. 1970, ulei pe pânză (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figure 8. Dan Hatmanu, *Ceausescu family*, aprox. 1970, oil on canvas (Bucharest Municipality Museum collection).

Figura 1. Necunoscut, *Portretul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*, a doua jumătate a secolului XX, ulei pe pânză (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figura 2. *Vază*, Fabrica de porțelan Turda, 1961, tehnică mixtă (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figura 3. *Covor cu portretul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*, REGARLUS Vâlcea, cca. 1960, tehnică mixtă (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figura 4. Necunoscut, *Acuzatorii (procesul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej)*, 1961, ulei pe pânză (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figura 5. Necunoscut, *Gheorghe Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu în vizită la Uzina de Încălțăminte „Janos Herbak” din Cluj*, 1961, tehnică mixtă (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figura 6. Necunoscut, *Gheorghe Gheorghiu-Dej și realizările socialismului în România*, cca. 1960, entarsie (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figura 7. Celine Emilian, Nicolae Ceaușescu, 1979, gips (Colecția Muzeului Municipiului București).

Figura 8. Dan Hatmanu, Familia Ceaușescu, cca. 1970, ulei pe pânză (Colecția Muzeului Municipiului București).

ABREVIERI
NORME PENTRU AUTORI

LISTA ABREVIERILOR / ABBREVIATIONS

Țări, instituții și organizații

- A.F.C. ~ America First Committee
A.M.P.T. ~ Administrația Monumentelor și Patrimoniului Turistic
A.N.I.C. ~ Arhivele Naționale Istorice Centrale
A.P.P.S. ~ Adiministrația Patrimoniului Protocolului de Stat
B.I.R.D. ~ Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare
B.M. ~ Banca Mondială
C.A.S.B.I. ~ Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice
C.D.A.A.A. ~ Committe to Defend America by Aiding the Allies (Comitetul pentru Apărarea Americii prin ajutorul Aliaților)
C.E.S.E. ~ Comitetul Economic și Social European
C.E.U. ~ Council of the European Union (Comisia Europeană)
D.G.A.P.M.P. ~ Direcția Generală de Arhitectură Peisagistică și Monumente de For Public
F.B.I. ~ Federal Bureau of Investigation (Biroul Federal de Investigații)
J.D.C. ~ Jewish Democratic Committee (Comitetul Democratic Evreiesc)
M.D.L.P.A. ~ Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Administrației
M.M.B. ~ Muzeul Municipiului București
M.N.A.R. ~ Muzeul Național de Artă al României
M.N.I.R. ~ Muzeul Național de Istorie a României
O.C.D.E./O.E.C.D. ~ Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (Organization for Economic Co-operation and Developmet)
O.C.R.C. București ~ Oficiul Central al Registrului Comerțului București
O.D.D. ~ Obiective de Dezvoltare Durabilă
O.N.U./U.N. ~ Organizația Națiunilor Unite (United Nations)
P.I.B. ~ Produsul Intern Brut
R.F.S.C. ~ Referance Framwork for Sustainable Cities (Cadrul de Referință pentru Orașe Durabile)
R.P.R. ~ Republica Populară Română
R.S.R. ~ Republica Socialistă România
S.M.B.A.N. ~ Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale
S.N.D.U. ~ Strategia Națională de Dezvoltare Urbană
S.U.A. ~ Statele Unite ale Americii
U.C.E.C.O.M. ~ Uniunea Centrală a Cooperativelor Meșteșugărești
U.E. ~ Uniunea Europeană
U.S.H.M.M. ~ United States Holocaust Memorial Museum (Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite)

Periodice

A. Br. ~ Analele Brăilei
A.I.I.C.N. ~ Anuarul Institutului de Istorie «Georgiu Barițiu» din Cluj-Napoca
A.S.I.I.B. ~ Analele Societății Istorice Iuliu Barasch
B.A.M. ~ Buletinul Asociațiunii Generale a medicilor din țară
B.G. ~ Boabe de Grâu. Revistă de Cultură
B.M.I.M. ~ București. Materiale de Istorie și Muzeografie
B.V. ~ Bucureștii Vechi. Buletinul Societății Istorico-Arheologice
Bucureștii ~ Bucureștii. Revista Muzeului și pinacotecii Municipiului București
C.I. ~ Cercetări Istorice
C.M.A.J. ~ Canadian Medical Association Journal
D.R.H. ~ Documenta Romaniae Historica
I.N. ~ Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei
M.C. ~ Monitorul Comunal
M.O. ~ Monitorul Oficial
R.I. ~ Studii. Revistă de Istorie
R.I.A.F. ~ Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie
R.I.R. ~ Revista Istorică Română
R.M. ~ Revista Muzeelor

Alte abrevieri

AVC ~ Accident Vascular Cerebral
EEG ~ Electroencefalogramă
EMG ~ Electromiografie
PEV ~ Potențiale Evocate Vizuale
SA ~ Sturmabteilung (Batalioanele de asalt / Cămășile brune)
TMS ~ Stimulare Magnetică Transcraniană
UAVCA ~ Unitatea de Accident Vascular Cerebral Acut

coord. ~ coordonator
doc. ~ document
ed.(s.) ~ editor(-i)
f. ~ fila
f.a. ~ fără an
f.e. ~ fără editură
f.l. ~ fără localitate
inv. ~ inventar
nr. ~ număr
p. ~ pagină
red. resp. ~ redactor responsabil
reg. ~ registru
vol. ~ volum

NORME PENTRU AUTORI

Manuscrisele vor fi transmise redacției în format electronic, într-o singură arhivă care să conțină textul și anexele (tabele și ilustrația).

Articolul trimis spre publicare va fi însoțit în mod obligatoriu de:

- Titlul tradus în limba engleză/ franceză/ germană, în cazul lucrărilor redactate în limba română;
- Date despre autor(i): nume, prenume, afiliere, email;
- Un rezumat de minimum 150 de cuvinte în limba română și tradus în limba engleză/ franceză/ germană;
- Cel puțin cinci cuvinte-cheie în limba română și traduse în limba engleză/ franceză/ germană;
- Lista ilustrațiilor (bilingvă; la fiecare ilustrație se vor prezenta problemele de copyright, dacă există);
- Bibliografie;
- Lista abrevierilor.

Ilustrațiile în formă electronică (.jpg sau .tiff) vor fi numerotate ca figuri, de la 1 la n și trebuie trimise individual (nu incluse în text), la o rezoluție cât mai mare (min. 300 dpi).

Sistemul de citare utilizat, derivat din sistemul Harvard, va fi realizat prin trimiteri în text, în paranteze rotunde (autor, an, pagină), urmând ca la final să fie anexată o listă bibliografică ordonată alfabetic, după numele autorilor și cronologic, pentru fiecare autor în parte.

Lista bibliografică va fi redactată sub forma:

- pentru carte de autor: nume autor, anul apariției, titlul lucrării (cu caractere cursive), volume/ ediție/ serie (numărul în cadrul seriei), editura, locul apariției.

Exemplu:

Marsillac, U. de, 1999, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, Editura Meridiane, București.

- pentru articole în periodice: nume autor, anul apariției, titlul articolului (între ghilimele), numele publicației sau volumului colectiv (cu caractere cursive), tom, număr, locul apariției și editorul – pentru volume colective, paginile articolului.

Exemplu:

Ionescu, Ș., 1966, „Orașul București în timpul domniei lui N. Mavrogheni (1786-1789)”, în *M.I.M.*, vol. IV, Muzeul de istorie a orașului București, București, pp. 69-83.

- pentru capitole în volume colective: nume autor, anul apariției, titlul capitolului (între ghilimele), editorul volumului colectiv, numele volumului (cu caractere cursive), editura, locul apariției, paginile capitolului.

Exemplu:

Crețulescu, V., Mihăescu, T., 2018, „Ein finanzielles Jahrhundert für die Lipschani Straße (1850-1950)”, în A. Majuru (ed.), *Leipzig – Bukarest – Leipziger Straße: eine europäische Geschichte*, Editura Muzeului Municipiului București, București, pp. 98-129.

Manuscrisele vor fi trimise la adresa: urbanitas@muzeulbucurestiului.ro.

GUIDES FOR AUTHORS

Manuscripts will be transmitted to the editorial board in electronic format, a single archive containing the text and annexes (tables and illustrations).

The article sent for publication will necessarily be accompanied by:

- The title translated into English/ French/ German, in the case of papers written in Romanian;
- Author data: name, first name, affiliation, email;
- A summary of at least 150 words in Romanian and translated into English/ French/ German;
- At least five keywords in Romanian and translated into English/ French/ German;
- List of illustrations (bilingual; copyright issues will be presented next to each illustration, if any);
- References;
- List of abbreviations.

Electronic illustrations (.jpg or .tiff) will be numbered as figures, from 1 to n, and must be sent individually (not included in the text) at the highest resolution (minimum 300 dpi).

The citation system used, derived from the Harvard system, will be made by references in text, in round brackets (author, year, page), and at the end a bibliography will be attached, alphabetically ordered by the authors' names and chronologically for each author.

The bibliography will be drawn up in the following form:

- for books: author, publishing year, title (in italics), volume/ edition/ series (number within the series), publishing house, place.

Example:

Marsillac, U. de, 1999, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, Meridiane Publishing House, Bucharest.

- for articles in periodicals: author, publishing year, title of article (in quotation marks), name of publication or collective volume, tome, number, place and publisher – for collective volumes, pages of the article.

Example:

Ionescu, Ș., 1966, "Orașul București în timpul domniei lui N. Mavrogheni (1786-1789)", in *M.I.M.*, vol. IV, History Museum of Bucharest, Bucharest, pp. 69-83.

- for chapters in collective volumes: author, publishing year, chapter title (in quotation marks), editor of the collective volume, volume name (in italics), publishing house, place, pages of the chapter.

Example:

Crețulescu, V., Mihăescu, T., 2018, "Ein finanzielles Jahrhundert für die Lipschitz Straße (1850-1950)", in A. Majuru (ed.), *Leipzig – Bukarest – Leipziger Straße: eine europäische Geschichte*, Publishing House of the Bucharest Municipality Museum, Bucharest, pp. 98-129.

Manuscripts will be sent to: urbanitas@muzeulbucurestiului.ro.

